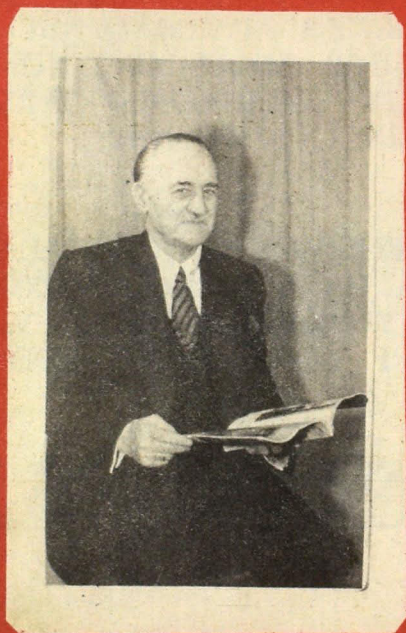

MÜSAVAT

MÜSAVAT PARTİYASININ TARİXİ-İDEOLOJİ JURNALI N 3(7)

"BİR KƏRƏ YÜKSƏLƏN BAYRAQ, BİR DAHA ENMƏZ!"

M.Ə. RƏSULZADƏ

"HƏR ŞEY MİLLƏT UĞRUNDA, İŞDƏ HƏQIQİ VƏTƏN-SEVRLƏRİN YEGANƏ ŞÜARİ BU OLMALIDIR, MİLLƏTİN BİRLİYİNİ VƏ BÜTÜNLÜYÜNÜ QORUMAQ MİLLİ ƏXLAQIN BAŞLICA VƏZİFƏSİDİR. TÜRKLÜK VƏ MİLLİ İSTİQLAL PRİNŞİPLƏRİNƏ MÜTLƏQ SƏDAQƏT MİLLİ ƏXLAQIN İKİNCİ BÖYÜK VƏZİFƏSİDİR. VERİLƏN SÖZƏ VƏ YAPILAN SƏRBƏST ANLAŞMALARA RIAYƏT MİLLİ ƏXLAQIN ÜÇÜNCÜ VƏZİFƏSİDİR. HAQQI, HÜRRIYƏTİ, SÜLHÜ VƏ DEMOKRATİYANI QORUMAQ, ZÜLMƏ VƏ TƏCAVÜZƏ QARŞI BİR MÜBARİXXƏ APARMAQ MİLLİ ƏXLAQIN DÖRDÜNCÜ VƏZİFƏSİDİR. MİLLİ SƏVİYYƏNİ DAİM YÜKSƏK TUTMAQ GERİLİYƏ VCƏHALƏTƏ QARŞI SAVAŞMAQ MİLLİ ƏXLAQIN BEŞİNCİ VƏZİFƏSİDİR".

"BÜ GÜNKÜ RUSIYA KEÇMİŞ RUSIYA KİMİ PARÇALANACAQDIR. FƏQƏT NƏ YAPSA DA BOŞDUR. TARİXİN VURAN NƏBZİ İLƏ DÜZ AYAQ YÜRÜYƏNLƏR, HAQQ VƏ HÜRRIYYƏT VƏ İSTİQLALLARI ÜÇÜN CƏHD EDƏN MİLLƏTLƏRDİR!"

M.Ə.RƏSULZADƏ

Баш редактор:
Нәсиман Јағублу

Баш редактор мұавини:
Алхан Байрамоғлу
Мәс"ул редактор
Азад Гарадәрәли

Редаксија һеј"әти
Иса Гәмбәр
Мәһәммәд Кәнкәрли
Чәмил Үнал
Әһмәд Гарача
Нижәзи Ибраһимли
Нижәзи Мәһди
Нәсиб Нәсибзадә
Вурғун Әјјубов
Мәһман Чавадоғлу
Ризван һусејн
Ајдын Балајев
Һикмәт һачызадә
Халәддин Ибраһимли
Сабир Мәммәдли

Фуад Зейналлы

Ризван Зейналов

Компүтер жығычысы:
Шәрафәт
Сәһифәләјән:
Исмајыл

Редаксијанын үнваны:
Бақы шәһәри, Азәрбајҗан прос. 37.

Мұсаватын информәсија мәркәзиндә жығылыб вә сәһифәләниб. "Гызыл шәрг" мәтбәәсиндә офсет үсулу илә чап олунуб.

Щәһадәтнамә N:511

БУ САҖЫМЫЗДА

1. Мұсават Партијасынын Башғаны Иса Гәмбәрин кечирдији көрүшләрдән, веридији мұсаһибәләрдән.....	4
2. Баш Редактордан.....	7
3. Мұсаватын рајон тәшкилатларында.....	9
4. Диггәт! Мәһкәмә кедир.....	11
5. Мұсават Партијасынын Баш Катиби.....	29
6. Әдаләт Рәһимли: "Фатализми гәбул етмирәм".....	30
7. Тәшкилаланма диггәт мәркәзиндә олмалыдыр.....	36
8. һуманитар катиблик.....	39
9. Мәтбуат вә Информәсија Катиблији.....	41
10. Таныш олун: һикмәт һачызадә.....	43
11. Мұсаватын рајон тәшкилатларында: Бинәгәди, Сәбајел.....	45
12. Сабир Мәммәли. Тәблиғатын психоложи мәғамлары.....	48
13. Нәсиман Јағублу: "Мәһәммәд Әмин Рәсулзадә"- (тарихи һјес).....	50
14. М.Ә.Рәсулзадәнин "Јени Гафғәзијә" журналындан сәһифәләр.....	53
15. Мұсават Партијасынын 1920-чи ил 27 апрел истила- сында сонрақы фәалијәти тарихиндән.....	57
16. Мәрјәм Оручлу. Мұсават Партијасынын фәалијәти.....	63
17. Азәрбајҗан Демократик Чүмһуријәтиндә парламент вә һөкүмәтин шәхси һеј'әти.....	67
18. Әлиса Шүкүрлу. Елмдә тәһрибатчылыг вә алим ләјагәтсизлији.....	69
19. Әләкбәр Әләкбәрәров. Авропада еркан түркләр.....	74
20. Крым: Чалхаланды Гара Дәниз.....	78
21. Бәдирхан Әһмәдов. Тарихә гајыдыш.....	81
22. Расим Мирзә. Классик вә чағдаш мұсават.....	84
23. Бизә јазырлар.....	87
24. Азад Гарадәрәли. (һекајә-памфлет).....	89
25. Мұсаватчы шаирләр.....	91
26. Рәис Рәсулзадәнин рәсмләри.....	93

Мәтбәә вә чап ишинә мәс'ул:
Әләвсәт Талышханлы

Рәссам:

РӘИС РӘСУЛЗАДӘ

мұғавилә гијмәти илә

Индекс: 76394

Мұсават 3(7) 1995 Сифариш:88 Сајы 1000

МУСАВАТ ПАРТИЈАСЫНЫН БАШГАНЫ ИСА ГЭМБЭРИН КЕЧИРДИ ЈИ КӨРҮШЛӨРДӨН, ВЕРДИ ЈИ МУСАҢИБӨЛӨРДӨН:

11 январ 1995-чи ил.

И.Гембәр партијанын гөраркаһында Чеченистанын рабита назири, Бејнөлхалг инсан һуғуғлары комитәсинин сәдри С.Ибраһимов вә комитәнин үзләрени гәбул едиб. Көрүшдә Чеченистандакы вәзијәт музакирә едилиб. И.Гембәр Чеченистанда баш вөрән һадисәләрдән, хүсусилә динч әһалинин күтләви шәкилдә гырылмасындан нараһат олдуғуну билдирди вә гејд едиб ки, вәзијәтдән јекәнә чыхыш јолу проблемләрин данышығлар јолула һәлл едилмәсидир. Даһа сонра Мусаватын башғаны Чеченистана һуманитар јардымын вачиблијиндән, о чүмлөдән Мусават партијасынын бу саһәдә көрдүју ишләрдән данышыб.

Көрүшдә милләт вәкилләри С.Әкбәров, Т.Гасымов, И.Ибраһимов иштирак едилбәр.

14 январ 1995-чи ил.

И.Гембәр Азәрбајчан Республикасы Кунг-фу һу Федерасијасынын М.Фүзулинин 500 иллик јубилеји мүнәсибәтилә кечирдији идман јарышынын иштиракчыларына тәбрик мәктубу кәндәриб. Тәбрикдә дејилир: "Гоча Шәргин бөјүк наилијәтләриндән олан Кунг-фу әлбәјаха дөјүш сәнәти үзрә кечирилән вә шәрг поезијасынын улдузу Мәһәммәд Фүзулинин 500 иллик јубилејинә һәср едилмш Бејнәлхалг идман јарышы шәрг мәдәнијәтинин әсл тәнтәнәси вә бүтөвлүјүнүн үмајиши кими сәсләнир. Мән Азәрбајчан кәңчләринин хејрихәллыг вә әхлаги үстүнлүкләр үзәриндә көкләнән шәрг әлбәјаха дөјүш сәнәтина јиләнмәсини онларын әсл вәтәндаш кими формалашмасы үчүн чох вачиб сајыр вә бу

јолда зәһмәтләрә гатлашан устад профессор Лүтфүллаһ Лүтфүллаһинин фәалијәтини алғышлајырам. 15 январ 1995-чи илдә кәчирилән јарыш мүнәсибәтилә онун бүтүн иштиракчыларыны вә Азәрбајчан Кунг-фу Федерасијасынын бүтүн үзләрени тәбрик едир вә уғурлар арзулајырам.

20 январ 1995-чи ил.

Мусават Партијасы Азәрбајчан Мәдәнијәт фонду илә биркә партијанын мәркәзи гәраркаһында 20 Јанвар фачиәсинә һәср олунмуш рәсм әсәрләринин сәркисини тәшкил едиб. Партијанын Башғаны Иса Гембәр партија үзләри илә бирликдә сәркијә бахыб.

Мусават партијасынын башғаны И.Гембәр, партијанын рәһбәрләри, фәаллары Шәһидләр хијабаныны зијәрәт етмишләр.

Мәрасимдә демократик мұхалифәтин миннәлрә мәнсубу вә тәәссүбкеши иштирак етмишдир.

25 январ 1995-чи ил.

И.Гембәр Азадлыг партијасынын тә'сис јығынчағынын кечирилмәси мүнәсибәти илә партијанын сәдри Әһмәд Оручов чәнабларына тәбрик мәктубу кәндәриб.

26 январ 1995-чи ил

Мусават Партијасынын Башғаны Иса Гембәр Шуша вә Лачынын ишғалы илә бағлы АХЧ сәдринин муавини, Лачын өзүнүмүдафиә полкунун кечмиш командири Ариф Пашајев вә дикәр мүттәһимләр үзәриндә апарылән мөһкәмә процесинин нөвбәти ичласында иштирак едиб.

30 январ 1995-чи ил.

Шәһријар адына клубда шаир-драматург Тејјуб Гурбанын М.Ә.Рәсулзадәнин һәјат вә

фәалијәтинә һәср олунмуш "Азәрбајчан, Азәрбајчан, Азәрбајчан" поемасы кәстәрилиб. Республика Миниатүр театрынын һазырладығы әсәрин бу күнкү тамашачылары әсасән Мусават Партијасынын үзләри олуб. Тамашадан сонра партијанын башғаны И.Гембәр чыхыш едиб.

31 январ 1995-чи ил.

М.Ә.Рәсулзадәнин анадан олмасынын 111 иллији мүнәсибәтилә Мусават партијасынын башғаны Иса Гембәр, партијанын рәһбәрләри, фәаллары вә зијалыларын нүмајәндәләри "Бақы вә кәндләр бирлији" үзләри илә Новханы кәндинә кедәрәк бөјүк өндәрин һејкәли өнүнә тәр чичәкләр дүзүбләр. Мәрасимдә И.Гембәр чыхыш едиб.

Партијанын гәраркаһында партијанын башғаны Иса Гембәр мусават ирсинин тәдигатчылары илә көрүшүб.

1 феврал 1995-чи ил.

Партијанын башғаны Иса Гембәр Алманијанын Азәрбајчандакы мұвәггәти ишләр вәкили чәнаб Михаил Шмунку гәбул едиб.

3 феврал 1995-чи ил.

Полшада чыхан "Жечносполита" гәзетинин 24 январ 1995-чи ил тарихли сајынын бүтөв бир сәһифәси Азәрбајчана һәср едилиб. һәммин сәһифәдәчә Иса Гембәрлә кениш мұсаһибә дәрч едилиб.

7 феврал 1995-чи ил.

Иса Гембәр партијанын игәмәткәһында АБШ-ын Азәрбајчандакы сәфири чәнаб Ричард Козларичлә көрүшүб. Көрүш заманы рекиондакы вәзијәт, Ермәнистан-Азәрбајчан мұнағишәси, республика-мыздакы дахили сијаси дурум вә дикәр мәсәләләр мұзакирә едилмишдир.

ВЕРДИЈИ МУСАҢИБӨЛӨРДӨН:

"Игтидар мұхалифәтлә нормал мүнәсибәт гура билмәсә, бу тәқчә бизим үчүн јох, өлкә үчүн дә проблем јарадачак".

"Мүәјјән мәсәләләр һәлл едилмәсә дә, ачыг галса дә һәр һалда дикәр гүвәәләрин Азәрбајчанда дөвләтчилијә, сабтлијә чидди тәһлүкә јаратмақ еһтималы чох аздыр. Бу бахымдан јахын кәләчәјә мүәјјән инамла бахмақ олар".

"Ермәниләрин тәчавүзу кенишләнә биләр, Млскванын бу тәчавүздән истифадә едәрәк, Азәрбајчанда мөһкәмләнмәк чәнди күндәликдән чыхарылмајыб".

"Һеч бир мәһрумијәт Азәрбајчан халғыны мұстағиллик вә демократија јолундан дөндәрә билмәди".

"Јадда сахламағ лазымдыр ки, Азәрбајчанын мұстағиллији дә, әрази бүтөвлүју дә, демократик бир чәмијәт олмасы да биринчи нөвбәдә мәнз бизим һамымызын ирадәмиздән асылыдыр. Тарихин дә сүбүт етдији кими, Азәрбајчан халгы бәлә бир ирадәнин саһибидир вә мәнз бу кејфијәт ону өз али мөгсәдләринә чатдырачак".

"Мән либерал демократијаја мејилли олан милли демократам".

"Һакимијәтдә олдуғумуз мүддәтдә дә биз Азәрбајчанын мұстағиллијини горумағ вә бу проселәрин мүмкүн гәдәр инсан һуғуғларынын горунмасы илә апарылма-сына әсасланмышыг. Мән дә, о чүмлөдән бунлара әсасланмышам. Әхлага зидд аддым атмамышам, атмағ да мәним үчүн мүмкүн дејилди".

"Мән өзүм сечдијим јолдајам, ахыра гәдәр, өләнә гәдәр кетмәк фикриндәјәм".

"Мәним Елчибәјлә мүнәсибәтләрим ич ким поза билмәз".

"Биз мұбаризәни даһа дә күчләндир-мәлијик. Нә вахт мұбаризә апарылырса, Москва вә ермәниләр кери чәкилирләр, јайна да әксинә, биздә мұбаризә өзми зәифләдикдә, онлар һәртәрәфли- һәм сијаси, һәм демократик, һәм дә һәрби саһәдә һүчүмлары кенишләндирирләр. Ермәнистанын өзүндә бә'зи ермәни рәһбәрләри разыдырлар ки, мұһарибә һансыса шәртләрә сүһлә баша чатсын. Лакин Москва буну истәмир. Индики игтидар Бишкәк протоколуну имзаладыгдан сонра аз гала буну гәләбә кими гәләмә вермәк истәјирди. Әслиндә исә бу тәслимчиликдән башга бир шәј дејил. Азәрбајчан рәһбәрләри бу сәнәдә бизә гаршы вурушан үч тәрәфлә биркә имза атыр. Ејни заманда үч тәрәфә тәслим олмағ биабырчылыгдыр. Атәшкәс өзү-өзлүјүндә мұсбәт һадисәдир, лакин бундан сәмәрәли истифадә едилмәлидир. Дипломатик

данышыгларла жанашы, ордунун күчлән-дирилмәси дә диггәтдән جایнмамалыдыр".

"...Мүстәмләкә шәраитиндә олан халгларын һәм тәлејиндә, һәм дә мүстәғиллик уғрунда мүбаризәләриндә охшар чәһәтләр чох олур".

"Тарих өзүнүн чохсајлы сүбутларына бир сүбут да әләвә етди - бүтөв бир халга гаршы вурушмаг мүмкүн дејил".

"Чеченистан мәсәләсинин әләмәтдәр чәһәтләриндән бири дә о олду ки, о, Русија чәмијјәтинин мүәјјән кејфијјәтләрини үзә чыхартды".

"Чеченистан бәһранынын башга бир

әләмәтдәр чәһәти ондан ибарәтдир ки, бүтүн дүнјада рус ордусунун мөһтәшәмлији барәдә мөвчуд олан миф дағылды".

"Азәрбајчан мүстәмләкә һөјәтиндән чох да узаглаша билмәјиб. Реал мүстәғиллик уғрунда мүбаризә исә һәлә мүхтәлиф мәрһәләләрдән кечәчәк. Көрүнүр арзуларымызда, дүшүнчәләримиздә көрдүйүмүз мүстәғил Азәрбајчаны гура билмәк үчүн мүәјјән дөвр тәләб олуначаг".

"Мүстәғил дөвләтимиз уғрунда апрдығымыз мүбаризә бир ан белә дајанмајыб".

М.Ә.РӘСУЛЗАДӘНИН 111 ИЛЛИК ЈУБИЛЕЈИ ИЛӘ БАҒЛЫ КЕЧИРИЛӘН ТӘДБИРЛӘР

Јанварын 27-дә Нәсими рајон мүсаватчыларынын Мүсават ирси комиссијасынын сәдри Нәсиман Јағублу вә М.Ә.Рәсулзадәнин нәвәси Рәис Рәсулзадә илә көрүшү кечирилиб. Көрүшдә Н. Јағублу кејиш мә'рузә илә чыхыш етмиш, М.Ә.Рәсулзадәнин һөјәт вә фәалијјәти һагғында марағлы фактлар сөйләмшидир.

Јанварын 30-да М.Ә.Рәсулзадәнин анадан олмағынын 111 иллији илә бағлы Шәһријар адына мөдәнијјәт евиндә шаир Тејјуб Гурбанын "Азәрбајчан, Азәрбајчан, Азәрбајчан" тамашасына бахыш олмушдур. Тамашанын сонунда мүсаватчылар мүәллифи алғышларла гаршыламыш, Партијанын башғаны Иса Гәмбәр "Халча" һәдијјә етмишдир.

Јанварын 31-дә М.Ә.Рәсулзадәнин анадан олмағынын 111 иллији илә мүсаватчылар Новханы кәндинә кетмишләр. Әввәлчә кәнддә М.Ә.Рәсулзадә һејкали өнүнә күл дәстәләри гојулмуш, ығынчаг кечирилмишдир. Јығынчагы Мүсават ирси комиссијасынын сәдри јазычы-журналист Нәсиман Јағублу ачмышдыр. Партијанын башғаны Иса Гәмбәр М.Ә.Рәсулзадәнин Азәрбајчан Истиғлалы тарихиндәки өвәзсиз ролундан данышмышдыр. Шаир Тејјуб Гурбан бөјүк әндәрә һәср етдији ше'рини охумушдур. Балача мөкәббиләр М.Ә.Рәсулзадә һагғында јазылан ше'рләр

сөйләмишләр. Сонра мүсаватчылар Новханы мөзарыстанлығына кедиб М.Ә.Рәсулза-дәнин атасынын вә оғлу Азәрин гәбирләрини зијарәт етмишләр.

Јанварын 31-дә Партијанын Башғаны Иса Гәмбәрин Мүсават ирси тәдгигатчыларындан Бәхтијар Рәфијев, Асиф Рүстәмли, Ајдын һүсәјнзадә, шаир Тејјуб Гурбан, М.Ә.Рәсулзадәнин нәвәси Рәис Рәсулзадә, Мүсават ирси комиссијасынын сәдри Нәсиман Јағублу иштирак етмишләр. Көрүшдә М.Ә.Рәсулзадәјә вә Мүсават Партијасына аид чохлу архив сәнәдләринин мөвчудлуғундан вә онларын чапынын актуаллығындан данышылмышдыр. Партијанын Башғаны И.Гәмбәр тәклиф етмишдир ки, бу проблемләрин һәллини системләшдирмәк үчүн бир груп јарадылсын вә һәмин сәнәдләрин мөтбуатда чап олунуб јайылмасындан өтрү иш програмы һазырлансын. Башған тәклиф вермишдир ки, партијанын тарихи-идеоложи журналы олан "Мүсават" һәмин сәнәдләри чап етмәјә һазырдыр. Ахырда көрүш иштиракчылары партијанын Башғаныны Иса Гәмбәрә дәрин миннәтдарлығларыны билдирмишләр.

М.Ә.РӘСУЛЗАДӘ ИРСИНДӘН ДҮЗКҮНМҮ БӘҲРӘЛӘНИРИК?

Азәрбајчан Милли Гуртулуш һәрәкәтынын бөјүк идеологу Мәһәммәд Әмин Рәсулзадә өзүндән сонра зәнкин идеоложи сәрвәт гојуб кетмишдир. Чағдаш дөврүмүзүн мүрәккәблијинә, мүстәғиллик вә милли бирлијимизә ачар олан бу сәрвәти дүзкүн мәнимсәмәјин вә јарадычы бәһрәләнемәјин вахты чохдан кәлиб чатыб. Лакин бу һөјәти вә истиғлал нәфәсли сәрвәтә мүнәсибәтдә бир чох шәртләрә чидди әмәл олунмалыдыр. Әкс һалда биз инсанлығын фөвгүндә дајанан, бүтүн түрк дүнјасынын вә еләчә дә Шәргин өвәзсиз сијасәтчисинин учалығына кәлкә сала биләрик. һансы шәртләр нәзәрдә тутулур?

М.Ә.Рәсулзадә јарадычылығына комплекс һалда, систем шәклиндә јанашмаг лазымдыр. Фактлар сүбут едир ки, бә'зи тәдгигатчылар М.Ә.Рәсулзадәнин мүбаризәсинин ајры-ајры мәрһәләләрини долашырыр, мүәјјән дөврләрдә сөјләдији фикирләри кор-коранә һалда сонраки фәалијјәти илә ејниләшдириләр. М.Ә.Рәсулзадә бөјүк сијасәтчи, көркәмли дөвләт хадими мөвгејинә јүксәленәдәк ашағыдаки идејалары мәнимсәјиб әхз етмиш, бу истиғамәтләрдә мүбаризә апармышдыр:

1-чи мәрһәлә -- һүрријјәтчилик; 1903-чү илдән о даһа чох мөдәни азадлығы, маарифләнмәси, елмә јијәләнмәси уғрунда мүбаризә башламышдыр. Бу мәрһәләдә М.Ә.Рәсулзадә мүхтәлиф гәзәтләрдә ше'рләри, мөгәләләри илә чыхыш едир, пјесләр јазыр, ермәни хәјанәтини, рус истибады режимини көрүр, мүсәлманларын ән ади һүғулардан мәһрум едилдијинин шаһиди олур. Мүәјјән мүддәт мүхтәлиф сијаси тәшкилатларла әлағадар олса да бу мәрһәләдә о, сијасәтчи кими јох, даһа чох әдиб, шаир, журналист оларга диггәти чәлиб едир вә о бу фәалијјәтини сонрадан Иранда давам етдирир.

2-чи мәрһәлә -- Түркчүлүк; 1911-чи илдән башланан бу дөвр М.Ә.Рәсулзадәнин һөјәт вә фәалијјәтиндә мүһүм әһәмијјәт кәсб едир. Түркијәдәки "Түрк очағы"нда Ә.Һүсәјнзадә, Зија Көјалп вә башғалары биркә "Түркчүлүк" фикри илә бағлы чидди мүзакирәләр апарыр, "Түрк јурду" журналында марағлы мөгәләләр чап етдирир, бөјүк әһәмијјәт кәсб едән "Иран Түркләри" мөгәләсини јазыр.

3-чү мәрһәлә -- милләтчилик; Бу дөврдә /1903-чү илдән/ М.Ә.Рәсулзадәнин фәалијјәтдәки милләтчилик фикирләри даһа габарыг көрүнүр. Азәрбајчан Мәтбуаты тарихиндә илк дөфә олараг М.Ә.Рәсулзадәнин

редакторлуғу илә Түрк-әдәби гәзети "Ачыг сөз" чап олунур. 1917-чи илдә О "Инсанлара һүрријјәт, милләтләрә истиғлал шүарыны" ирәли сүрүр. 1918-20-чи илләрдә М.Ә.Рәсулзадә Азәрбајчан Дөвләтинин гуручусу кими бөјүк фәалијјәт кәстәрир.

4-чү мәрһәлә -- Мүһачирәт дөвру; М.Ә.Рәсулзадә нәнки Азәрбајчан халғынын, еләчә дә рус мөһкуму олан бүтүн милләтләрин азадлығы мүбаризе кими фәалијјәт кәстәрир. 1922-чи илдә "Милли Мәркәз" јарадыр, мүхтәлиф журналлар чап едир. 1932-39-чу илләрдә Алманијада, Полшада, 1940-47-чи илләрдә Алманијада, Румынјада, 1947-55-чи илләрдә Түркијәдә фәалијјәт кәстәрир.

Бүтүн бу мәрһәләләрдәки фәалијјәтини О әсасән үч истиғамәтдә апарыб:
1/ Азәрбајчан халғынын Азадлығы вә истиғлалы;
2/ Түрк халғларынын бирлији;
3/ Гағраз халғларынын бирлији;

М.Ә.Рәсулзадәнин бу үч истиғамәтдәки мүбаризәси бир јүксәлишдә дајаныб: "инсанлара һүрријјәт, милләтләрә истиғлал!" Лакин тарихи фактлар кәстәрир ки, М.Ә.Рәсулзадәнин фәалијјәтиндә ән мүһүм шәрт Азәрбајчанын истиғлалы, азад дөвләт кими јашамаг һагғынын мүдәфисәти олмушдур.

М.Ә.Рәсулзадә реалист сијасәтчи иди. О романтикадан, бош һај-күјдән узағда дајанырды. Хүсусән, 1918-20-чи илләрдә М.Ә.Рәсулзадә Азәрбајчанын мүстәғил дөвләт кими јашамасына, танынмасына тә'минат верән дөвләтләрә мејилләнмәк хәттинә тутур вә бачарығыны бу ишә сәрф едирди.

М.Ә.Рәсулзадәнин ирсинә систем һалында јанашмалыңыг. Бу системи парчалајыб ону һиссәләрә бөлмәк вә ајрылығда изаһ едиб Рәсулзадәнин бүтүн фәалијјәтинә бағламаг дүзкүн дејилдир. Идеоложи фикир чәһәсиндә мүбаризә апаран һәр вәтәндаш, Вәтән, Милләт өғидәли һәр бир фөрд М.Ә.Рәсулзадәнин ашағыдаки милли әхлаг принципләринә чидди әмәл етмәлидир. Бу беш принцип јалһыз милли әхлагы мүәјјәнләшдирмир, ејни заманда Азәрбајчан идеолокијасы әтрафында кәдән чидди мөвге вә фикир мүбаризәсинин ана хәттини тәшкил едир:

1. Милләтин бирлијини вә бүтөвлүјүнү горуумаг.
2. Түрклүк вә милли истиғлал принципләринә мүтләк сәдағәт.
3. Верилән сөзә вә јалпылан сәрбәст аңлашмалара риәјәт.
4. һаггы, һүрријјәти, сүлһү вә демократијаны горуумаг, зүлмә вә тәчавүзә гаршы мүбаризә апармаг.
5. Милли сәвијјәни даим јүксәк тутмаг, керилијә вә чәһаләтә гаршы мүбаризә апармаг.

ЧЕЧЕНЛӘР ВӘ БИЗ

Шүбһәсиз ки, бу күн дүнјанын диггәти Чеченистан дикилиб вә чеченләрин Бөјүк Рус һәрб машынына гаршы гәјрт вә шүчәәтлә вурүшмағы онлары һәјрәтләндирәр. Чеченләрин Рус ордусуну белә дармадағын етдијини көрдүкчә тәбии суалла гаршылашырыг: Өчәба, белә орду илә вурүшмаг мүмкүн идисә, бәс биз нијә мәғлуб олдуг? Бир айдыр ки, Грозныја кирә билмәјән Руслар нечә олду ки, бир нечә саата алынмаз гала олан Шушаја кирдиләр, Лачыны алдылар? Әслиндә чеченләрин бу гәһрәманлығы бизи тарих гаршысында улу бабаларымызын инчик руһлары гаршысында сүчлу етди. Чеченләр сүбүт етди ки, доғма јурдун һәр гарышы уғрунда гәһрәманлығыла дөјүшмәк, мүбаризә апармаг лазымдыр. Бәс биздә нечә олду? Узагдан топ, күллә сәси ешидән кими бир груп хәјанткарын тәһрибаты илә бағламамызы көтүрүб миниллик јурдларымызы јағылара вердик. Доғрудан ахы бизим чеченләрдән нәјимиз әскиджир? Јох, кәлин бу барәдә халгы ғынамајаг, әсил сәбәбләри ачыб арашдыраг. Јадымыза салаг ки, милли ордумузу илк јарандыгы күнләрдә мәрд огулларымыз дүшмәнә гаршы бөјүк амансызлығыла вурүшурду. Лакин о дөјүш руһуну гәсдән, биләрәкдән сындырдылар. Инди кәлин гаршылығы мүгајисә халында һәр ки ордуја- чеченләрә вә бизә диггәт едәк.

Чеченләр вә - дөјүшәнләрин әксәријјәти көнүлләрджир, јә'ни һеч бир мәғлубијјәт олмадан Вәтәнини мүдафиә едән гәјртәтли огуллардыр.

Азәрбајчанлыларда - дүшмәнә гаршы бөјүк мәрдликлә вурүшән көнүлләри бирдән хәјанәт нәтичәсиндә "Биз Ваһид орду јарадырыг!" шүары илә дағыдыб өн чәһбәдән узаглашдырдылар. Онларын јеринә даһа зәиф, дөјүш габилијјәти олмајанлары көндәрдиләр. Беләликлә ордумуза илк сарсыдычы зәрбә вурулду вә мәғлубијјәтләр серијасы башланды.

Чеченләрдә - чечен дөјүшчүләри һәрб елмини көзәл билән Кенерал Дудајевин команданылығы алтында вурүшурлар. Вә јә'гин ки, Дудајевин көзәл тактика сечиб руслары групплара парчаладык, мүһасирәјә салыб мөһв етдијини билдирик.

Азәрбајчанлыларда - Милли ордумуза һәрб елмини билмәјәнләрин мүдахиләси чидди сәһв иди вә әслиндә ордунун формалашмағына мәнфи тә'сир көстәрирди. Чүнки мүһарибә едән өлкәдә гәтијјәтли идарәетмәнин вачиблији башлыча шәртдир. Азәрбајчан ордусундакы уғурсуз һәрби әмәлијјатларын, плансыз һүчүмларын сајы исә һесаба кәлмәздир.

Чеченләрдә - Кенерал Дудајевдән башламыш бүтүн шәхси һәј'әтә кими һәр кәс Москваја

мәјли дејил.

Азәрбајчанлыларда - Мүдафиә Назирлији вә Баш Гәраркаһ идарәсинин рәһбәрлијинин бөјүк әксәријјәти Москваја мәјли забитләр иди вә Азәрбајчан ордусу сөзүнә изтеһза илә јанашырдылар. /Мүдафиә Назирлијиндә ишләрәкән, "Азәрбајчан Ордусу" гәзетини јарадаркән бунун шаһиди олмушар. һәммин гәзетин адыны белә Баш Гәраркаһда бу чүр тәсдиг етмәк истәммир, мәни кет-кәлә салырдылар/.

Чеченләрдә - Онларда јығылан вәсаит һәгигәтән дә ордунун силаһла тәһизатына сәрф олунуб. Бу күн Дудајевин ордусунун мүасир силаһларла дөјүшмәси фикримизи бир даһа сүбүт едир.

Азәрбајчанлыларда - Биздә исә јығылан вәсаитин һара кетдији инди һамыја мә'лумдур. Мүејјән адамларын варланмасына сәрф олунан бу пулларла Азәрбајчан ордусуну мәғлубедилмәз етмәк оларды. Амма бә'зән сәнкәрләрдә әскәрләр атмаға күллә белә тапмырдылар. Вә јадымыдадыр ки, һәрби е'замијјәтләримдә командирләр ордунун пис тәһизатындан һәмишә килејләнирдиләр. 1991-92-чи илин илк вахтларында ордуја јығылан нәгд пулун мигдары һәр һәфтә 7 миллион маната јахын иди:/Диггәт един бу рәғәмләрә!/

Чеченләрдә - Ордуда гәләбәнин јарысыны тә'мин едән һәрби тәблиғат милли руһда өзү дә чох бачарыгла апарылмыр. Бу тәблиғаты апаранлар өз ана дилләрини тәмиз билдирләр.

Азәрбајчанлыларда - Биздә исә әксинәдир. һәрби тәблиғатә һәмишә бармагарасы бахылыб вә дәфәләрлә мән өзүм Назирлијин рәһбәр һәј'әтләндән рус дилиндә бу сөзләри ешитмишәм" "Зачем ето тебе надо? Зачем нам нужна газета". Милли ордумузда һәрби тәблиғат иши инди дә ашағы сәвијјәдәдир вә бу сәһәјә башчылыг едәнләрјенә рус тәфәкүрүлү, лагәјд забитләрдир.

Чечеләрдә - јалһыз бир һәрби систем мөвчуддур вә ваһид команданлыг вар.

Азәрбајчанлыларда - Мүдафиә Назирлији илә дөјүшән орду һиссәләри арасында дәрин бир учурум вар. Назирлијин апаратында һеч вахт мүһарибә нәфәси олмајыб әксәријјәт сојуг, јад руһлу забитләрдир. Назирлик јаранандан Мүдафиә Назирлији илә Баш Гәраркаһ идарәси арасында һәмишә чәкишмә, анлашылмазлыг олуб вә бу хошакәлмәзлик инди дә давам етдирилир.

Чеченләрдә - орада бир кенерал вар, өзү дә әсил кенералдыр.

Азәрбајчанлыларда - Биздә исә, машаллаһ, она јахын кенералымыз вар. Ишләри дә көз габагындадыр. 1993-чү илин ијун һадисәләриндән - јә'ни једди рајонумуз кедәндән сонра Назирлик апаратындакыларын әксәријјәти јүксәк рутбәләр алды: мајор, палковник вә с. Мараглыдыр, белә ачы мәғлубијјәтдән сонра нәјә лазымдыр бу

рутбәләр? Бәлкә руһландырмаг үчүн? Тәәссүфләр ки, јох. Бурда башга сәбәбләр вар.

Чеченләрдә - сијаси мәнсубијјәтә көрә адамлары ордудан узаглашдырмырлар. Дүшмәнә гаршы вурүшанларла мүһасибәт ејнидир.

Азәрбајчанлыларда - биздә исә ордуда "тәһизләмәләр" кедир - сән чәһбәчисән, сән мүсаватчысән вә с. Әслиндә бу сәтирләрин мүәллифини вә јүзләрлә дөјүшчүнү дә ордудан о мәгсәдлә узаглашдырдылар. һалбуки, ордуја һамымыз көнүллү кетмишдик.

МУСАВАТЫН РАЈОН ТӘШКИЛАТЛАРЫНДА

ИНФОРМАЦИЯ ХРОНИКАСЫ

31 декабр 1994-чү ил.

Јевлах. Мүсаватын рајон тәшкилатынын тәшәббүсу илә Милли һәмрә'лик күнү мүһасибәтијлә митинг кечирилиб.

Чәлилабад. Рајон тәшкилатынын сәдри Акиф Бәдирли 4 ијун һадисәләри илә бағлы апарылан гондарма мәнхәмә просесинә е'тираз әләмәти олараг ачылыг аксијасына башлајыб.

Гобустан. Рајон тәшкилаты 4 ијун гијамы илә бағлы кечирилән үздәнираг мәнхәмә просесијлә әләгәдәр Бәјанат гәбул едиб.

Фүзули. Рајонун Аллаһјар Әлијев адына Бөјүк Бәһмәнли кәнд орта мәктәбинин коллективи Мүсаватын башғаны Иса Гәмбәрин адына мәктүб көндәриб.

3 январь 1995-чи ил.

Исмајлы. Рајонда фәалијјәт көстәрән демократик гүввәләр 4 ијун гијамы илә бағлы мәнхәмә просесинә е'тираз әләмәти олараг шәһәрин мәркәзиндә пикет кечирибләр.

Балакән. Мүсаватын рајон тәшкилатынын тәшәббүсу вә АХЧ вә дикер демократик гүввәләрин иштиракы илә рајонда митинг кечирилиб.

Бизим Ордуда јазмадығымыз чох нөгсанлар да вар. Әслиндә елә садададығымыз сәбәбләрдән бир һәгигәт ајдын олур: Чеченләр нијә галиб кәлир? Биз нијә мәғлуб олуруг?

Зәғатала. Рајонда митинг кечирмәк чәһдинә көрә Мүсаватын рајон тәшкилатынын сәдри Сәләһ Султанов, Әһрар партијасы тәшкилат комитәсинин үзвү Мустафа Мустафәјев һәбс едилибләр.

Газах. АХЧ вә Мүсаватын рајон тәшкилатлары 4 ијун Кәнчә һадисәләри илә бағлы мәнхәмә просесинә е'тираз әләмәти олараг биркә бәјанат гәбул едибләр.

Газахда Мүсават партијасынын үзвү, шәһид Әминов Араз Лачын оғлунун хәтирәсинә һәср олунмуш мини футбол турнири кечир илмишдир.

4 январь 1995-чи ил.

Нахчыван. Мүсават партијасы Нахчыван тәшкилаты мә'лум мәнхәмә просеси заманы Мүсаватын башғаны Иса Гәмбәр вә дикер сијаси лидерләрин барәсиндә һәјата кечирилән әдәләтсизликлә әләгәдәр бәјанат гәбул едиб.

Бакы. Ишғал олунмуш рајонларын - Агдам, Кәлбәчәр, Лачын, Фүзули, Чәбрајыл, Губадлы, Шуша, АХЧ рајон шә'бәләри вә Кәләчәр, Фүзули, Зәнкилан, Чәбрајыл, Лачынын Мүсават партијасы рајон тәшкилатлары 4 ијун гијамы илә әләгәдәр гондарма мәнхәмә просесинә е'тираз әләмәти олараг биркә бәјанат гәбул едибләр.

6 январь 1995-чи ил.

Бәрдә. 4 ијун һадисәләри илә әләгәдәр мә'лум мәнхәмә просесинә е'тираз әләмәти олараг рајон тәшкилатынын әләгәләр катиби Рауз бәј ачылыг аксијасына гошулуб.

11 январь 1995-чи ил.

Бакы. Гарадаг району. АХЧ вә Мұсават партијасы Гарадаг район тәшкилатлары районун маариф системинин бәрәдә вәзијәти барәдә биркә бәјанат гәбул едилбәр.

16 январь 1995-чи ил.

Сабирабад. Мұсават район тәшкилаты районда мәскуллашан гаггынларә 60 мин манат дәјериндә дәрәс вәсаити пајлајыб.

23 январь 1995-чи ил.

Шәки. Шәки шәһәриндә Мұсаватын район тәшкилатынын кениш јыгынчагы кечирилиб.

2 февраль 1995-чи ил.

Салјан. Мұсаватын район тәшкилаты үзвләри январын 31-дә М.Ә.Рәсулзадәнин 111-чи илдөнүмү мұнасибәтијлә Салјан пәмбыгтәмизләмә комбинатынын өнүндә учалан бәјүк өндәрин һәјкәли өнүнә тәр чичәк дәстәләри дүзүбләр.

3 февраль 1995-чи ил.

Чулфа. Мұсаватын район тәшкилатындан алдыгымыз мә'лумата кәрә район мұәллимләри февралын 2-дән башлајараг тө'тилә башлајыблар.

Нахчыван. Мұсават партијасы Нахчыван тәшкилаты Мухтар Республикада әһалинин социал вәзијәтинин ағырлашмасы илә бағлы бәјанат гәбул едиб.

15 февраль 1995-чи ил.

Шәки. Јазычы-журналист Нәсиман Јагублунун Шәкидә мұсаватчыларла көрүшү кечирилиб.

Загатала. Районда Мұсаватын район тәшкилатларынын биркә мұшавирәси кечирилиб.

17 февраль 1995-чи ил

Ләнкәрән. Мұсаватын үзвү Ејваз Јусифов 5 сутка һәбс чәзасына мәнқум едиллиб.

20 февраль 1995-чи ил

Губа. Мұсават Партијасы Губа район тәшкилатынын гәрәкәһиндә партијанын Хачмаз, Дәвәчи, Губа тәшкилатларынын бөлкә мұшавирәси кечирилиб. Мұшавирә иштиракчылары даими фәалијәт көстәрәчәк бөлкә мұшавирәләринин фәалијәти барәдә тө'лиматла таныш олублар. Сонра бөлкәдәки ичтимаи-сијаси вәзијәт, Мұсават Партијасынын јерли тәшкилатларынын

проблемләри үзәкирә едилиб. Ахырда чари мәсәләләрә бахылыб, Мұсават Партијасынын катиби проф. Н.Мәһди партијанын мөһлис үзвләри Т.Фәрһадоғлу, Р.Исмајылов тәдбирдә иштирак едилбәр.

19 февраль 1995-чи ил.

Көјчәј. Көјчәјда Мұсават Партијасынын район тәшкилатларынын зона мұшавирәси кечирилиб. Мұшавирәдә Көјчәј, Учар: Зәрдаб, Агдаш, Коранбөј вә Бәрдә район, Минкәчевир шәһәр тәшкилатларынын рәһбәрлији иштирак едиб. Топлантыда јерләрдәки вәзијәт мұзәкирә едилиб, әһалинин социал итгисади вәзијәтинин ағырлығы гејд олуноб. Мұшавирәдә Мұсават Партијасынын катиби Р.Һүсејн, партијанын МНТК сәдри И.Ибраһимов вә мөһлис үзвү С.Исмајылов иштирак едилбәр.

Учар. Мұсават Партијасы Учар район тәшкилаты конфранс кечирилмәси үчүн јер ажрылмасы барәдә район Ичра һакимийәти башчысына мұрачәт едиб. Ичра һакимийәти башчысы јер ажрылачагы барәдә мұсаатчыларә сөз версә дә вә'динә өмәл етмәјиб. Буна бахмајараг јерли тәшкилатын конфрансы кечирилиб вә Елшән Гәнијев район тәшкилатынын сәдри сечирилиб.

Нахчыван. Алдыгымыз мә'лумата кәрә сон вахтлар Мухтар Республиканын әһалиси арасында Мұсават Партијасына марәг хәјли артыб. Тәкчә шәһәр тәшкилаты катиблијинин сон јыгынчагында 14 нәфәр партија сьраларына дахил олуб. Бундан әләвә Нахчыван Политехник техникумунун 60 нәфәр мұәллим вә тәләбәси партијага гәбул олуномаг хаһиши илә тәшкилатын катиблијинә мұрачәт едилбәр.

ДИГГӨТ! МӘҢКӘМӘ КЕДИР

БУ ДА БИР ТАРИХДИР, МУСАВАТЫН, АЗӘРБАЈЧАНЫН ТАРИХИ

Бу да бир тарихдир, јаддашларымыза һәкк олуан әбәди тарих! Милли Истиглат тарихимиздә шүбһәсиз ки, бу һадисәләрин силинмәз изләри вар. Заман кәләчәк ки, бу һадисәләри арашдыранлар даһа јени фактларла үз-үзә дајаначаг, гаранлыглары ишыг тутачаглар.

Һәләлик бу һадисәләрдә ән чох иттиһам олуан мұсаватчылардыр: Иса Гәмбәр, Сүлһәддин Әкбәровов, Ихтијар Ширинов. Лакин мұсаватчыларә мөһсүс гәтијјәт вә инамла бу адамлар чох әзаблара дөздүләр, сыныб әјил-мәдиләр. Лап елә 20-чи, 30-чу илләр-дәки кими.

Бир дә бу һадисәләрдә күн-ләрлә, саатларла кәлиб мәнкәмә бинасынын гаршысында сојугда, шахтада дајананлар, бизә күч, гүвәт, верәнләрә миннәтдарлыг едирик. Ахын-ахын кәлән күчлү инсан селини хатырладан бу адамларын сәсиндән, нә'рәсиндән һагсызлыг чиловуну әлиндә тутанларын бағры сөкүлүрдү.

Бу һадисәләри объектив мөвгедән шәрһ едән гәзәтләрә, журналистләрә дә тәшәккүр едирик. Наиланин, Елчинин, Рөвшәнин, Күлдәстәнин, Көвһәрин азым хидмәтләри олду бу һадисәләрин ишыгландырылмагында, кениш күтләјә чатдырылмагында? Онлара бир даһа миннәтдарыг.

Инабырыг ки, илкин мәрһәләдә һәгигәтин тәнтәһәсинә наил олдуғумуз бу мәнкәмә просеси елә о сонлуғла да баша чатачаг!

НӘСИМАН ЈАГУБЛУ.

4 НУУН 1993-ЧУ НЛ
КӘНЧӘ ҺАДИСӘЛӘРИ
ИЛӘ БАҒЛЫ МӘҢКӘМӘ
ПРОСЕСИНИН
28 ДЕКАБР 1994-ЧУ НЛ
ТАРИХЛИ ИЧЛАСЫНДА
ПРОКУРОРУН ЧЫХЫШЫ.

...Өтән мүддәт әрзиндә апарылан мәнкәмә истинтагында иттиһамнамәлә әләвә едилмиш сийаһнда көстәрилән 304 шәһид вә 82 зәрәрчәкәндән чәми 57 нәфәр диндириллиб. Топланмиш истинтаг материаллары вә мәнкәмә арашдырылмасындан көрүнүр ки, иш үзрә иттиһамны әсасыны тәшкил едән Кәнчә һадисәләринин азыр нәтичәләринин бир гисми истинтаг тәрәфиндән гәбул едиллиб, мүтәһимләрә иттиһам верилмәмини, о

чүмләдән 20 нәфәрин өлмәси, 54 нәфәрин мүтәәлиф дәрәчәдә бадән хәсәрәти алмасы - бунлардан 6-сы 709 сәјлә һәрби һиссәнин әскәрләри, бир нәфәр 707 сәјлә Газах дивизионунун әскәри, 12 нәфәр Милли гвардијанын дәүшүчүсү вә бир нәфәр азияшлы өлмүшдүр. Бу һадисәләрә бағлы мүтәәлиф сәбәбләрдән вә одлу сийаһдан өлдүрүлән 13 нәфәрин шәхсијјәтләри мұәјјән едилсә дә истинтагчы тәрәфиндән һәмин нәтичәләр һеч бир әсас олмадан гәбул едилмәмиши. Мәнкәмә ичласында бу фактларын арашдырылмасы мүмкүн олмади. Һәмин чинајәт нәтичәсиндә мұәјјән едилмиш мадди зијан да ики јерә бөлүнүб. Мүтәәһимләрә е'лан едилмиш зијанын мәбләғи 48.мијәрд 990 мијон рубл. тәшкил едир. Ејни заманда ишин материалларындан көрүнүр ки, 709 сәјлә һәрби һиссәнин һәрбичиләри тәрәфиндән ганунсуз зәбт едилмиш ... Һәрби техника вә сурсатын нә мәнбәји, нә дә зијанын үмуми мәбләғи тәдгиг едилмәмиш, вә һүзүғи гижмәт верилмәмишидир. Бу ишә үмуми дәјмиш зијанын чох һиссәсини тәшкил едир. Чинајәт ишинә әләвә едилмиш ики чилдән ибарәт депутат-истинтаг комиссијасынын материаллары вә Милли Мәәлисин бу барәдә гәрәри нә ибтидаи истинтаг заманы мәнкәмә просесиндә тәдгиг едилмәмиш, нә дә өз һүзүғи гижмәтинин тәтәммәмишидир. Гејд етмәк ләзәмдир ки, ибтидаи истинтаг иш үзрә бир гәдәр системсиз вә биртәрәфли апарылмагындар. Кәнчә һадисәсинин јаранмасынын сәбәбләри вә тәшәбүсләри кифајәт гәдәр тәдгиг едиллиб гижмәтләндирилмәмишидир. 4 ијун тарихиндә башланан вә 5 ијун тарихиндә давам едән һадисәләрин өзү белә конкретләшдирил-мәмиши. Ән вәчиб мәсәлә атәшин ким тәрәфиндән биринчи ачылмасы белә кифајәт гәдәр тәдгиг едилмәдәји үчүн әсасландырылмиш нәтичәлә кәлмәк мүмкүн олмамгышдыр. Бу һалын мәнкәмә истинтагы заманы јохланмасы мүмкүн олмади. Бунуна барабәр гејд етмәк ләзәмдир ки, ишдә олан мә'луматларда да, мәнкәмәдә диндирилмиш шәһид ифадәләриндә дә 709 сәјлә һәрби һиссәнин һәрбичиләри тәрәфиндән биринчи атәши ачылмасы истисна едилмир.

Иш үзрә олан башга зиддијјәтләр дә мәнкәмә просесиндә арадан галдырылмагындар. Белә ки, ишин материалларындан, мәнкәмәдә диндирилмиш шәһидләрин ифадәсиндә көстәриллир ки, һәмин әрәфәдә гејри-сануни һәрби һиссә јарадылмасы барәдә бирләшмәнин рә'ји олмуш вә бу барәдә һәмин ичласда иштирак етмиш шәхсләрин мұрачәти чинајәт ишинә әләвә едилмишидир. Ејни заманда Ихтијар Шириновә е'лан едилмиш АР ЧМ 15/176 маддәси илә олан һиссәси үзрә онун һәрәкәтләринин конкрет һансы нәтичәләрә сәвәб олмасы арашдырылмагышдыр. Мән дөвләт иттиһамчысы кими гејд едилән сәбәбләри әсас тутараг мәнкәмә һәј'әтиндән хаһиш едирәм ки, иттиһамны бу һиссәси, јә'ни АР ЧМ 57-1

мәддәси 15-176-чы мәддәси илә олан һиссәси ЧПМ 19-чу мәддәсинин төләвләри позулдузу үчүн әләвә истинтаг апарылмасы үчүн һәрби прокуратурага гәйтәрилмәлдәр. Вә ејни заманда ганунсуз сәләһи бирләшмәләр јарадылмасы факты үзрә АР ЧМ 72-2 (ешидилмир) мәддәси илә чинајәт иши башланмәлдәр. Бунула бәрәбәр гәјд етмәк истәјәрәм ки, мүтәһимләрин өз вәзифә һәддини ашмасы вә ја вәзифәдән суи-истифада етмәси мәһкәмә истинтагында кифәјәт гәдәр сүбүт олунмушдур. Белә ки, иши үзрә диндирлимиш шәһидләрин, о чүмләдән мүтәһимләрин өзләринин е'ман едилмиш ифадәләриндән көрүнүр ки, 25 јай вә сонрадан кечирилмиш 1993-чу ил тарихдәки 709 нөмрәли һәрби һиссәнин вәзијјәти сүбүтәдә, орада баш верән мәсәләләр бәрәдә республика Довләт Мүдафия Комитәси тәрәфидән нә конкрет гәрар гәбул едилмәмиш, нә дә мүтәһимләрин бу мәсәлә илә әләгәдәр үзәрләринә нә вәзифә гојулмуш, нә дә әләвә сәләһијјәт верилмәмишдир. Әксинә һәмин һиссәнин ләгв едилмәси бәрәдә Мүдафия Назиринин мұвафиг әмри олмуш вә гәрарын ичрасы үчүн сон мүддәт 12 үјүн 1993-чу ил тарихи мұјәјн едилмишдир. Ишин материалларыннан көрүнүр ки, һәмин мәсәләнин һәлли сүрф Мүдафия Назиринин сәләһијјәтинә аид олмуш, буну истәр Милли Тәһкүмәт Назиринин, истәр Дахили ишләр назиринин, истәр сә республика прокурорунун, истәр сә Әли Совет рәһбәринин гарнишмасы үчүн һүзуғи гәјдада Довләт Мүдафия комитәсинин сәрәнчәм вә ја әмри олмәмишдур.

Беләликлә мұјәјн едилмишдир ки, Иса Гәмбәр АР Али Советинин сәдри вәзифәсиндә ишләјәркән һакимијјәти әлдә сахламаг мәсәәди илә ганунла она верилмиш сәләһијјәт һәддини ашараг президент Әбүлфәз Әлијев, Баш назир Пәнәһ Нүсәјнов вә гәјриләри илә әлбир олуб 1993-чу ил илән мајын 25-и, 30-у, үјүнүн 1-дә Довләт Мүдафия комитәсинин ичласларында 709 сәјл һәрби һиссәнин тәрксиләһ едилмәси вә ләгв кәләрсә мәһв едилмәсини гәрара алмәмишләр. Бундан сонра ганунла нәзәрдә тутулан сәләһи гүвәвләри вә бирләшмәләри Кәнчәјә Јеридәрәк үјүнүн 4-дә һәмин сәләһиләри өз халгына јөнәлтмишләр. Гаршылыгы атышма нәтичәсиндә 20 нәфәр олмуш, 56 нәфәр мүхтәлиф бәдән хәсәрәти алмыш, 48 милјард 990 мил јон рубл, дәјәриндә зиян вурулмушдур. Конкрет оларәг Иса Гәмбәр әмәлијјәти тәшкил етмиш, ДИИ-нин иш отагыны гәрәкәлә чевирәк П. Нүсәјнов, А. Аллаһвердијев, Ф. Тәһмәзов Бакы шәһәриндә үјүнүн 4-дән 5-дәк Кәнчә һадисәләринә рәһбәрлик етмиш, ДИИ, МТН һәрби бирләшмәләрини Кәнчә һадисәләринә чәлб етмишләр. Ејни заманда МТН мұавини С. Әжбәрәв Кәнчә шәһәриндә һәмин әмәлијјәтләра рәһбәрлик едилмәсиндә биласәтә иштирак етмишдир. И. Ширинов АР Баш Прокурору вәзифәсиндә ишләјәркән һакимијјәт вә гуллуз мөвгәјиндән суи-истифада едәрәк Конституцијанын 176-чы мәддәсинә әсасән И. Гәмбәр вә гәјриләринин

һазырладыг чинајәти Довләт Мүдафия Комитәсинин ичласында иштирак едиб көрүб һәддини һалда мөвчүд чинајәтти гаршысыны алмаз әвәзинә президент јанында өзүнү бахарылы иши кими кәстәрәб вәзифәсини гөрүжү сахламаз мәсәәди илә әксинә өзү бу чинајәтә гошулуб, һеч бир әсас олмәдән депутат Сүрәт Нүсәјновун вә Елдар Әлијевин һаггында чинајәт иши гәлдәриб вә һәбс гәрары вермиш вә ичрасы үчүн Кәнчә шәһәринә кетмишдир. Гәрарын ичрасы МТН-нин Хүсуси тәјинәтлә дәстәсинә тапшырылмышды. Бунула да И. Гәмбәр вә А. Аллаһвердијев АР ЧМ 168/2 һиссәси, Ф. Тәһмәзов, С. Әжбәрәв АР ЧМ 255/Б бәнди илә, И. Ширинов АР ЧМ 167/2 һиссәси илә нәзәрдә тутулан чинајәт тәрәтмәси топланмыш материалларда өз әксини тапмышдыр.

Иш үзрә мұјәјн едилмиш һаллары нәзәрә алараг мүтәһимләрини һәр бири һәмин мәддәләтлә 7 ил мүддәтинә азадлыгдан мәһрум едилмәси вә һәбс едилмәсини хәһиш едиләрәм. Ејни заманда мәһкәмәнин кедишиндә мұјәјн едилмишдир ки, истинтагын кедиши заманы бир сүрә чидди процессуал позунтуларә јол верилмишдир. Әсассыз һәбс етмә истинтагын 57-1 мәддәси илә 177-чи мәддәси илә олан һиссәсинин натамам апарылмасы вә с. шәккildә ганун позунтуларына јол верилмишдир. Вә она көрә дә сәрәнчәм илә һәмин истинтага рәһбәрлик һәвалә едилмиш инди һәрби прокурор вәзифәсиндә ишләјән Низами Тәһмәзов јол верилмиш нөгсанлар бәрәдә хүсуси гәрардә чыхарыб кәләчәкдә һәмин нөгсанларә јол верилмәсини үчүн республика прокурорлуғуна көндәрилмәсини хәһиш едиләрәм.

Һүгүшүнас рә'ји

ДӨВЛӘТ ИТТИҢАМЫ ФӘРЗИЈЛӘРӘ СӨЈКӘНМӘМӘЛИДИР

Мәһкәмәнин чәми 2-3 ичласында иштирак етмиш шәхсин иттиһам нитги илә чыхми етмәси пешә етихасы вә мә"нәвијјәтә зидд һәрәкәтдир.

Прокурорун чыхышнын маһијјәтинә вардыгда доврүмүзүн нөвбәти абсурдларыннан бири илә гаршылашырәм.

О, чыхышнын әввәлиндә гәјд едир ки, иш үзрә ифадә вермәли олан 304 шәһид вә 82 зәрәрчәкәндән чәми 57 нәфәри диндирлиб. Бу, иш үзрә ифадә вермәли олан шәхсләрин чәми 10 фазини тәшкил етдији һалда, мәһкәмә истинтагын јекунлаидырыб, чыхышларә башланылмасына разылыг верилмәси тәәччүб дозурур.

Чүнки чәнаб прокурора мә"лумдур ки, бу һалда Азәрбајчан Республикасы ЧПМ-нин 19-чу мәддәсинин - ишин там һәртәрәфли вә объектив аришдырылмасы һаггында төләвләри позулур.

Прокурор һәмин мәддәнин төләвләринә мәһәл гојмәјиб, чыхышнын һәр чүмләсиндә ону тәкрар-тәкрар позуб.

О, чыхышнын кәстәрәк ки, Кәнчә һадисәләриндә 20 нәфәр олуб, 54 нәфәр мүхтәлиф дәрәчәдә бәдән хәсәрәти алыб вә дөвләтә 44 милјард 990 милјон рубл зиян дәјиб.

Өлүм фактлары кими чидди фактларын баш вердији конкрет сәбәб вә шәрәити, дәјмиш мәдди зиянын јаранма сәбәбләрини вә һесаблинма гәјдаларынә ганунверичилијин төләбинә көрә аришдырылыб иттиһам нитгиндә кәстәрәлмәси әвәзинә прокурор бу фактлары сәдәчә садаламагла кифәјәтләниб.

Дөвләт иттиһамчысы ибтидаи истинтагын иши биртәрәфли, системсиз апарылмасын, мәһкәмә истинтагын кедишиндә иш үзрә зиддијәтләрин арадан гәлдәрилымынән данышараг елә орадачә гәјд едир ки, мүтәһимләрин өз вәзифә һәддини ашмасы вә вәзифәдән суи-истифада етмәси мәһкәмә истинтагында кифәјәт гәдәр сүбүт олунуб.

Прокурор "сүбүт вә дәлилләр" дедикдә һәм дә Довләт Мүдафия Комитәсинин 25 мај вә сонракы ичласларында 709 сәјл һәрби һиссәнин вәзијјәти бәрәдә конкрет гәрар гәбул едилмәсәси, мүтәһимләрин үзәринә бу мәсәлә илә әләгәдәр вәзифә гојулмасы вә әләвә сәләһијјәтләр верилмәдијини гәјд едир. Дәһә сонра прокурор Ф. Әлијев "күчлү мәнтиг"ә үјгүн оларәг "чидди әгли" нәтичәјә кәләрсә гәјд едир: Иса Гәмбәр вә башга мүтәһимләр һакимијјәтләрини әлдә сахламаз мәгсәдилә ганунла онларә верилмиш сәләһијјәт һәддини ашараг вә һакимијјәтләриндән суи-истифада едәрәк 1993-чу илүн "мајын 25 вә сонракы ДМК ичласларында 709 сәјл һәрби һиссәнин тәрксиләһ етмәји гәрара алмәмишләр."

Беләликлә, дөвләт иттиһамчысы бир тәрәфдән Довләт Мүдафия Комитәсинин һеч бир гәрар гәбул етмәдији вә дикәр тәрәфдән иш гәрар гәбул етмәси бәрәдә нәтичәјә кәләрсә "гәрибә казусун" "гәрибә һәллини" тапыр.

Прокурор И. Гәмбәр вә багсаларынның һакимијјәт вә ја гуллуз сәләһијјәтини ашма вә ја суи-истифада етмәкәлә ЧМ-нин 168-2, 167-2, 255-б бәндиндә нәзәрдә тутулан чинајәтти тәрәтдикләрини вә 7 ил мүддәтинә азадлыгдан мәһрум едиләрәк һәбс едилмәсини төләв етмишдир.

Һәмин мәддәләрдә кәстәрәилән чинајәтләрин сүбүт едилмәси үчүн 3 шәрәт вәчидбир:

1. Вәзифәли шәхсин онә верилән һүзүг вә сәләһијјәтдән ашкар сүрәтдә гәсдән кәнара чыхмасы вә ја суи-истифадәси.

2. Һәмин һәрәкәтләр нәтичәсиндә дөвләт, иттиһамчә вә шәхси мәнәфәјә мүһүм зиян вурулмасы.

3. Баш вермиш һәрәкәтлә нәтичә арасында сәбәбли әләвә.

Дөвләт иттиһамчысы чыхышнын формал оларәг јалныз бир әләмәти - дәјмиш

олан мүһүм зияны гәјд едир. Лакин прокурор һәмин зиянын конкрет оларәг мүтәһимләрдән һансынын конкрет һәрәкәтләри илә сәбәбли әләгә тәшкил етмәсини сүбүт едә билмир.

Мә"лум олмур ки, мүтәһимләрдән кими онә һәвалә едилмиш һансы һүзүг вә сәләһијјәт һәддини ашыб.

Ганунчулуға көрә, мәһкәмә, прокурор мәһкәмә истинтагын кедишиндә мұјәјн едилән сүбүтә әсасланмәлә, һеч бир дикәр фәрзијјәләрә сөјкәнәрәк гәрар гәбул етмәмәлидир.

Беләликлә, дөвләт иттиһамчысынның чыхышнын чиддијәтләр, истинтагын биртәрәфли апарылмасы бәрәдә е"тирафы бир даһә кәстәрәк ки, прокурорун иттиһам нитги мәһкәмә кедишиндә ашкар едилән сүбүт вә дәлилләр јох, еһтимал вә фәрзијјәләрә әсасланараг гурулуб.

Әлмәмәд Нуријев, һүгүшүнас.

Һәр шејдән әввәл гәјд етмәк ләзәмдур ки, бөјүк иттиһамчә резанасә сәбәб олан 4 үјүн гүјамы илә баглы мәһкәмә просесиндә дөвләт иттиһамчысынның чыхышы бәшдәнсөвдү характер дашыр. Белә ки, дөвләт иттиһамчысы мәһкәмә просесиндә ашкарланан факт вә сүбүтләра гүјмәт вермәкдән чәкиниб. Дикәр тәрәфдән прокурорун чыхыш бир-бирини тәкзиб едән мүддәаларла долулур. Прокурор иш үзрә ибтидаи истинтагын биртәрәфли вә системсиз апарылманы, Кәнчә һадисәсинин јаранма сәбәбләринин вә тәшәббүскарларынның кифәјәт гәдәр тәдәгиз едилиб гүјмәтләндирилмәдијини вә ән нәһәјәт, һадисәларын өзүнүн белә конкретләшдирилдијини гәјд етсә дә, "мүтәһимләр"и иттиһам едир вә чәзә тә"јин олунмасын төләв едир. Беләликлә, ишин бүтүн һалларынның там вә объектив аришдырылмасын төләв едән ЧП-нин 19-чу мәддәсинин төләвләринә зидд һәрәкәт едир. Баш верән һадисәнин өзү конкретләшдирилмәјибсә, онда һансы чинајәт һадисәсиндән, һансы мүтәһимләрдән вә һансы чәзадән сөһбәт кедә биләр?

Прокурор өз чыхышында гәјд едир ки, 1993-чу илдә Довләт Мүдафия Комитәсинин 25 мај вә сонракы ичласларында 709 нөмрәли һәрби һиссә илә баглы һеч бир конкрет гәрар гәбул олунмасын бу күн иттиһамчә олунан шәхсләрин үзәринә бу мәсәлә илә әләгәдәр вәзифә гојулмәләлдир. Бир гәдәр сонра иш бунун зиддини оларәг тәсдиг едир ки, кујә Иса Гәмбәр өз сәләһијјәт һәддини ашараг президент Ә. Әлијев вә багсалары илә бирликдә ДМК-нын 25 мај вә сонракы ичласларында 709 нөмрәли һәрби һиссәнин тәрксиләһ олунмасы вә ләгв едилмәси һаггында гәрар гәбул едилбәр. Көрүнүү кими, прокурорун әввәли фикирләри сонракы фикрләри илә дабан-дабана зиддијәт тәшкил едир. Бу күр зиддијәтли фикрләри прокурорун чыхышнын дәмәк олар ки, бүтүн чүмләләринә аид етмәк олса дә, тәкчә бу

фактын өзү онун сижаси сифаришлери јеринә јетирдијини ачыглајыр.

Беләликлә, баш верән һадисәнин конкрет-ләшдирилмәдијини е"тираф едән прокурор әсл тәгсиркарларын ашкарә чыхарылмасыннн гәјгәйснә галмајараг Ә. Әлибәј һакимийәтиннн һәһнә баһасына олурса-олсун иттиһам етмәк вә тәгсирн олмајан шәхсләри чәзаландырмаг истәјир. Бунунла да, прокурор өзү ганунун позулмасына јол верип, өз һакимийәт мөгәјиндән суи-истифада едир. Үмумийәтлә гејд етмәк лазымдыр ки, 4 ијун гижимн илә бағлы мәһкәмә процесиндә ганунверичилијин тәләбләри дәфәләрлә позулуб.

Буну көрмәк үчүн һуғуи тәһсилн олман лазым кәлир? Конкрет демәк истәјирәм ки, прокурор ганундан вә һуғуи мәнтигдән узаг олан чыхышынн бутәвлүкдә охунан һәр бир шәхс үчүн әләвә шәрһә еһтијач галмајачаг.

Г. Әлијев, һуғуишүнәс

* 4 ИЈУН 1993-ЧУ ИЛ КӨНЧӨ ҺАДИСӨЛӨРИ ИЛӘ БАҒЛЫ МӘҢКӘМӨ ПРОЦЕСИНИН 4 ЈАНВАР 1995-ЧИ ИЛ ТАРИХЛИ ИЧЛАСЫНДА ВӨКИЛ АДИЛ ИСМАЈЛЛОВУН ЧЫХЫШЫ

Һөрмәтли Сәдр!

Һөрмәтли һакимлар!

Һөрмәтли процес иштиракчылары!

Сизә мә һлмәдур ки, декабр ајынн 27-дә олан мәһкәмә ичласында мәһкәмәнин вә шәхсән процесдә сәдрлик едән Огтај Магсүдовун гејри-ганунн һәрәкәтләринә е"тираф олараг мәһкәмә процесиндә бундан сонра иштирак етмәјачәјимн билдирдим вә мәһкәмә залынн тәрк етдим. Көзләнидији кими мәниң бу һәрәкәтинн дә мәһкәмәјә тә"сир етмәди, мөвчүд ганунлара мәһәл гојмајан мәһкәмә мүттәһиммин мүдафиә һуғууну тә"мин етмәдән, мүдафиәчинн иштиракчи олмадан процесси давам едирди. Мәһкәмәдә олмадыгым бу бир нечә күн әрзиндә мәниң һәрәкәтинн дәфәләрдә мәһкәмәнин мүзакирә объектинә чевирлишинн, бу барәдә мүхтәлиф, чох заман зиддијјәтли вә бири дикәринн инкар едән фикирләр сөйләниллишидир. Мәһкәмәнин кедиши мәтбуатда ишләландырылдыгым үчүн бу мүзакирәләр мәһкәмәдән кәнара да чыхышдыр. Буна көрә һәһин мәсәләјә ајдынлығы кәтирмәк вә чыхышымда ики суала чаваб вермәк истәјирәм:

Мән мәһкәмә процесинн нә үчүн тәрк етмишдим?

Вә нә үчүн мәһкәмәдә иштирак етмәмәји гәрәра алмышым?

Гејд етдим ки, мәһкәмәни тәрк етмәјимин әсәс сәбәби процесин кедишиндә мәһкәмә һеј"әстинин вә хуsusән сә"сәдрлик едән Огтај Магсүдовун гејри-ганунн һәрәкәтләри олмушдур. Бу, процесдә иштирак етмәкдән имтина етмәјимин башлыча сәбәби олса да

јекәнә сәбәби дејил. Чүнки инди мәһкәмәдә бахылан бу чинајәт иши үзрә ибтидаи истинтаг башланан күндән индијә кими ганун позунтуларын мөвчүддур вә давам едир. Ибтидаи истинтагдә јол верилмиш ганунсузлулар барәсиндә вәхшилә чох данышылмак вә һәһин позунтуларла бу ишә мәһкәмәдә бахылмасы гејри-мүмкүн иди.

Мәһкәмәнин бинакузәрлығы ичласында сонра бу ишин мәһкәмәјә верилмәси өзү ганунсуз иди. Бурада иштирак едәнләрин бә"зиси, о чумләдән халг ичласчылары вә мүдафиәчиләри Кишијев вә Әлијев дә һәһин ичласда иштирак едирди. Бинакузәрлығы ичласында ишин әләвә ибтидаи истинтаг үчүн гәјтарылмасы барәдә вәсәтәт верилди. Һәлә о вахт гејд етмишдик ки, ишин әләвә ибтидаи истинтагдә гәјтарылмасы үчүн ЧПМ-инн 244-чү маддәсиндә нәзәрдә тутулмуш 5 һәһин демәк олар ки, 5-и дә вар:

1. Тәһгигат вә ја ибтидаи истинтаг мәһкәмә ичласында тамамлана билмәјәчәк әһәмийәтли дәрәчәдә јарымчыг олдугда;
2. Тәһгигат вә ја ибтидаи истинтаг органлары тәрәфиндән чинајәт процесуал ганунунн тәләбләринин ишин мәһкәмә тәрәфиндән бахылмасына манечилик тәрәдәчәк дәрәчәдә позулмасына јол верилдикдә; Бунунла әләгәдәр истинтагын јол вердији ашагымдакы кобүд ганун позунтуларынн нәзәринизә чатдырмаг истәрдим. Мәһкәмә процесиндә олдуғу кими ибтидаи истинтаг заманы да мүттәһимләрин мүдафиә һуғуу тапданмышды. Белә ки, мәни әсәсмәз олараг Иса Гәмбәрин мүдафиәсиндән узагландырмашлар. Истинтаг һәрәкәтләринин бә"зиси буна сәләһијјәти олмајан шәхсләр тәрәфиндән ичра олунмушдур.

О вахткы баш прокурорун гәрары илә истинтаг группундан кәнарашдырылмыш шәхсләр истинтагын апарылмасында иштирак етмишләр, нәһәјәт, ән кобүд позунтуларындан бири иттиһамнамәнин тәсдиг едилмәдән чинајәт ишинн мәһкәмәјә көндәрилмәси иди. Белә ки, истинтаг группунун рәһбәри олмуш Елман Әлијевин һәрби прокурорун мүавини кими иттиһамнамә тәртиб етмәк сәләһијјәти олса да чинајәт ишиндә баш прокурор Ә.Өмәрәвун имзаладыгым гәрарла истинтаг нәзәриндә прокурор нәзәрәти Низамн Тәһмәзовә һәвәлә едилдијиндән иттиһамнамә дә ахырынчы тәрәфиндән тәсдиг едилмәди иди.

3. Мүттәһимә, иттиһамнамәдә көстәриләндән башга дикәр иттиһам е"лан етмәк вә ја бу иттиһамнә даһа агыр иттиһамла вә ја фактик һалларына көрә илк иттиһамдан әһәмийәтли дәрәчәдә фәргләнән иттиһамла дәјишдирмәк үчүн ишдә әсәсләр олдугда; Бунунла бағлы ону гејд етмәк олар ки, мүттәһимләрә 57-1-чи маддә илә јанашы 168 вә 255-чи маддәләрин е"лан едилмәси гејри-ганунн иди.

Ихтијар Ширинова 167-чи маддә илә е"лан едилмиш иттиһамда көстәрилдири ки, о, етмәли олдуғу һәрәкәти етмәмәклә вәзифәсиндән суи-истифада етмишдир, ләкин истинтагын кәлдији бу нәтичә илә разылшасг белә Шириновун һәрәкәти вәзифәдән

суи-истифада кими дејил, вәзифә сәһләнкарлығы кими зүмтләндирилмәли иди.

4. Әмәлләри бахланн ишлә сых сурәтдә әләгәдәр олан башга шәхсләринн онлар һаггында материаллары ајырмаг мүмкүн олмәсә, чинајәт мәс"улијјәтинә чәлб едилмәси үчүн әсәсләр олдугда;

5. Иш дүзкүн бирләшдирилмәдикдә вә дүзкүн ајрылмәдикдә.

Ләкин һәм бинакузәрлығы ичласында, һәм дә бундан сонракы мәһкәмә процесләриндәки бизим вәсәдәтләр тә"мин олунмады вә һәр дәфә вәсәдәтләр рәдд едиләркән мәһкәмәнин мөгәји әсәсләндирилмәсә да, иттиһамчы вә мәһкәмә тәрәфиндән бизә белә бир фикир тәләгин едилдири ки, дедикләриниз дозурдур. Ләкин һәһин мәсәләләрин ачыг мәһкәмә бахышында һәлә едилмәси бағлы заньлар архасында кедәчәк ибтидаи истинтагдан даһа асандыр. Һәм һакимләр, һәм дә дөвләт иттиһамчылар тәрәфиндән сөз верилдири ки, мәһкәмәнин бүтүн фәалијјәти иш үзрә һәгигәтин ашкар едилмәсинә јөнәләчәк вә истәр-истәмәз биз разылшамлы олурду. Мәһкәмә илә мүттәһимләр вә мүдафиәчиләр арасында илк тоғушма јадынызә кәлирсә, иш үзрә сүбутларын арашдырылмасы ардычылмаг мүзакирә едиләркән мејдана чыхды. Шайнн Руствәмовун сәдрлик етдији процесдән фәргли олараг бу дәфә сүбутларын арашдырылмасына шаһид вә зарәрчәкәнчн дејил, мүттәһимләрин диндирилмәсинн башламаг барәдә гәрар верилди. Бу мәсәләдә бизим принципал мөгәг тутмагыннзын нәдән ирәли кәлмәсини изаһ етмәјә чалышачағам.

Иш бурасындадыр ки, һәлә о вахтлар мәһкәмәнин бир ај-ај јарым әрзиндә јекунушдырылачагым барәдә сөз-сөһбәтләр кәзирди. Биз белә һесаб едирдик ки, мүттәһимләри диндирдикдән сонра мәһкәмә истәдији анда топланмыш сүбутлары кифәјәт һесаб едәрәк мәһкәмә истинтагынн гуртармыш е"лан едә биләр. Мәһкәмәнин сонракы кедиши көстәрди ки, бу шүбһәләр һеч дә әсәсмәз дејилди. Јери кәлмишкән гејд едим ки, процесдә сәдрлик едән дәјишдикдән сонра мәһкәмәдә иштирак едәнләрдән һеч бири јени сөдрин ишә объектнә бахачагымна инанмырды вә бу бахымдан мән истисна тәшкил едирдим. Огтај мүәллимлә шәхси танышлыгым вә онун тәчрүбәсинн, савәдиән олан инаным мәниң бу гәнаәтә кәлмәјимә әсәс верирди.

Һәһин инам сүбутларын арашдырылмасы, ардычылмаг барәдә гәбул едилмиш гәрардан сонра бир гәдәр азалды. Бундан сонра Огтај мүәллимин һеч бир ганунн әсәсы олмадан мүттәһимләр барәсиндә гәти имкан тәдбирини дәјишдирмәси, онларын бә"зиләринн һәбсә алмаг барәдә гәрар вермәси илә әләгәдәр ишә там јох олду. Бурда Огтај мүәллимин иштиндән дәфәләрлә бу чур иттиһамлар сәсләнир ки, мүттәһимләр вә вәкилләр мәһкәмәнин нормал кедишинн позур, кәркилик јарабырлар. Мән елә

һесаб едирәм ки, бу иттиһамлар илк нөвбәдә Огтај мүәллимин өзүнә аиддир.

Чүнки мәһкәмәдә бүтүн кәркиликләри о өзү јарадыр. Огтај мүәллим тез-тез дејир ки, 5-6 ајдыр мәһкәмәни јекунлашдыра билмир. Јә јин онун јадындан чыхыб ки, гәти имкан тәдбиринн дәјишдирмәк барәсиндә гәрар чыхарылдыгдан сонра тәхминән 1 ај мәһкәмә процесинн давам едирмәк мүмкүн олмады вә мәһкәмәнин аз-чох сәмәрәли фәалијјәти онун ахыр ки, динә-имана кәлиб Әкбәрәву азад етмәсиндән сонра баш верди, јә"гин јадыныздадыр ки, октябр ајы вә нојабр ајыннн һәвәлләри мәһкәмәнин кедишиндә бир дурагунлуғ ивәс олунурду. Бу ишә республикада баш вермиш һадисәләр вә бу һадисәләрин фонунда јаранмыш иттиһамчы-сијаси вәзифәтлә әләгәдәр республика рәһбәрлијинн башыннн гәрышмасына көрә мәһкәмәнин һеч бир сијаси сифариш алмасындан ирәли кәлирди. Артыг нојабрнн ахырларында республикада мүәјјән мә"нада сабитлик јарандыгдан вә һәрби мүхлифәт зәрәрсизләндирилдикдән сонра мәһкәмә јенидән јада дүшүр. Вә елә бу вахт мә"лум 23 нојабр ичласы барәдә сөз-сөһбәтләр башлады.

Бундан сонра мәһкәмәдә Огтај мүәллим һәр вәһилә буну инкар етмәјә чалышса да онун сонракы һәрәкәтләри дејиләнләрин доғру олмасынн тәсдиг етди. Мәһз бу вахт Магсүдов тәрәфиндән белә бир тәклиф верилди ки, мәһкәмәјә чағрылачаг шәхсләрин сијаһысынн азалтмаг лазымдыр вә бу барәдә прокурорун, мүттәһимләрин вә вәкилләрин фикринн өјрәнмәк истәјир. Әкәр јадыныздадырса прокурор Тәһмәзов чыхышында билдирди ки, артыг бу иш үзрә мүәјјән нәтичәлә кәлмәк үчүн кифәјәт гәдәр база вардыр, мүттәһимләр ифада вермәк һуғуеларында истифада етмәк истәмирсә вә әләвә шаһидләрин диндирилмәси барәдә вәсәтәтләри јохдурса, мәһкәмә истинтагынн јекунлашдырмаг олар. Мән Халид Тәһмәзовун бу фикри илә мүәјјән мә"нада разылшаман да о вахт мәһкәмә истинтагыннн давам едирилмәсини тәләб етдим. Чүнки Тәһмәзов кими мәнә вә бурада иштирак едәнләрин һамсына ајдын иди ки, бу иш үзрә иттиһам һөкмү чыхармаг гејри-мүмкүндур вә истәнләнән анда ишн әләвә ибтидаи истинтагдә гәјтарымаг үчүн кифәјәт гәдәр әсәс вардыр. Белә бир вариант прокурору гане етсә дә мәни вә башга мүдафиәчиләри гане етмирди. Чүнки биз мәһкәмә процесинә бејүг үмид бәсләјирдик вә әлиминдән кәләни едирдик ки, Көнчә һадисәләринн маһијјәти, сәбәбләри вә сәбәбкарларын ашкар едилсин. Мәһз буна көрә дә биз әләвә шаһидләрин диндирилмәси барәдә вәсәтәт вердик. Дөвләт иттиһамчысынн һәһин вәсәтәтләри мүдафиә етмәсинә бахмајараг мәһкәмә бу вәсәтәтләри дә һеч бир әсәс олмадан рәдд етди. Бурада мәһкәмәнин јол вердији ганун позунтуларынн нәзәринизә чатдырма.

...Иттиһамнамәдә олмајан шаһидләрин мәһкәмәнин һәмәсә ме јарда сечилмәси

ја'гинки, ахыра гэдэр сирр оларга галачаг. Мәһкәмә әләвә шаһидларин диндирилмәси барәдә вәсәтәтләри рәдд етдикдән сонра мүттәһимләр ганунла верилмиш һүзүгләриндән истифадә едәрәк ифадә вермәк арзусунда олмаларыны билдирдиләр. Мүттәһимләрин бу аддымыны мәһкәмәни ләнкитмәк чәһди кими гүһмәтләндирмәк дә мүжүн иди, мән бу еһтималы истисна еттирәм, ләкин мүдафиә үчүн үжумийәтлә иш үзрә һәгигәтин ашкар едилмәсинә чалышан һәр бир просес иштиракчысы үчүн бу аддымын бәјүк әһәмијјәти варды, чүнки бу јолла ибтидан истинтаг вә мәһкәмә просесиндә јаранмыш ишләугу арадан галдырмаг оларды. Ләкин дәвләт иттиһамчысыны мүдафиә етмәсинә бахмајараг мәһкәмә бу вәсәтәти дә рәдд етди вә белә һесаб едирәм ки, Азәрбајҗанын мәһкәмә тарихиндә ән гара сәһифәләрдән бирини јазды. Бундан сонра мәһкәмәдә јенә дә кәркинлик артып вә бир сьра гејри-ади һадисәләр баш верди. Нормал мәнтиглә бу һадисәләрдә һеч бир гејри-адилик јох иди, ләкин мәһкәмәнин үжуми кедиши бахьмындан вә мөвчуд реаллыг бахьмындан бунлар адилик чәрчивәсиндән чыхьрды.

Бурада бир мәсәләни нәзәринизә чатдырмаг вәчиб һесаб едирәм. Мәһкәмәдә иштирак едән мүдафиәчиләр вә мүттәһимләр тәшвиқ едә биләр ки, мәһкәмәнин јол вердији ганун позунтуларына ән аз әһәмијјәт верән бунларла разьлашмасам да бу просес үчүн ганунујугун һесаб едән мән идим. Јә'гин һәмнин шәхсләр тәсдиг едә биләр ки, онлар ганун позунтулары илә әләгәдәр әсәбиләндикдә, мән онлары сәкитләшдирмәјә чалышьрдым. Бу бахьмдан мәһкәмәдә баш верән гејри-ади һадисә кими мән дәвләт иттиһамчысынын мөвгәјини вә бунунла әләгәдәр просесдән узаллашдырлымысны вә халг ичласчысы Шириновун өзүнә е'тираф етмәсини хүсуси гејд етмәк истәрдим. Мәһкәмә бу бәһрандан да ганунун тәләбләрини кубуд сурәтдә позмагла биртәһәр чыха билди. Нәһәјәт, 27 декабр ичласы ганун позунтуларынын кулминасија нөгтәси олду. Мәссудов мәһкәмәнин ичлас залына дахил оларга билдирди ки, мәһкәмә истинтагы баша чатыб вә чыхьш үчүн сөз прокурора верилди. Һәкимин бу көзләнилмәз е'ланьндан өзүмүзә көлмәмиш, демәк оллар ки, бир күн дә олсун мәһкәмәдә иштирак етмәмиш прокурорун чыхьша һазырлашмаг үчүн бир күн вахт истәмәси исә артыг ондан хәбәр верирди ки, мәһкәмә гәрар гәбул етмишидир вә керижә јол јохдур. Һәмнин ана кими мәһкәмәнин нә илә нәтичәләнәчәји барәдә бир нечә фикир ола билдирисә артыг һәмнин анда мә'лум олду ки, ... сәдрлик едән үчүн дә, дәвләт иттиһамчысы үчүн дә мәһкәмәнин нәтичәси ајдындыр. Бу нәтичәни әлдә етмәк үчүн онлар һеч бир ганун позунтусундан чәкинмәјәчәкләр. Мәһз буну баша дүшдүјүм үчүн мән бу ајунда иштирак етмәк истәмәдијими билдирдим вә залы тәрк етдим. Јә'гин јадьныздадыр ки, мән мәһкәмәдән кетмијим вахт бу һәрәкәтимлә гануну

поздугуму баша дүшдүјүм билдирдим. Мән баша дүшүрдүм ки, мүдафиәни үзәринә кәтүрдүјү мүдафиәдән имтина едә билмәз вә бүтүн гануну вәситәләрдән истифадә етмәклә мүттәһимә бәрәат верән вә онун вәзијјәтини үжүкләндирән һалларын ашкар едилмәсинә көмәк етмәлидир. Ләкин ону дә көзәл баша дүшдүм ки, мүттәһим Шириновун мүдафиә һүзүгуна мәним һәрәкәтимдән һеч бир зәрәр кәлмир. Чүнки бу ишлә һеч бир әләгәси олмајан обьвателә дә ајдын иди ки, октябр һадисәләриндән сонра индики мүттәһимләрин иттиһамы өз әһәмијјәтини итирмишидир. Бунун үчүн мәһкәмәдә иштирак етмәк дә ләзым дејилди. Мәһкәмәдә иштирак едәнләр исә көзәл билди ки, мәһкәмә истинтагы заманы сәдрлик едәнин бүтүн чидди-чәһдинә бахмајараг мүттәһимләр һәр һансы бир чинајәти етмәкдә иттиһам вермәк үчүн бир дәнә дә олсун сүбут әлдә едилмәмишидир. Прокурорун иттиһам чыхьшы буну бир даһа тәсдиг етди, иттиһамы мүдафиә етмәк үчүн бир дәнә дә олсун сүбута истинад едә билмәјән прокурорун мәһкәмәдә чәфәнцијат даньмагдан башга әләчы галмамышиди. Беләликлә ајдын иди ки, мәһкәмә истинтагы баша чатдырған сонра нә Шириновун, нә дә башга мүттәһимләрин мүдафиәчијә еһтијачы јох иди. Инди исә мәһкәмәјә нә үчүн гәјтмәгәмиш сәбә-бини изаһ етмәк истәјирәм. Гејд етдик ки, мәһкәмә просесинин бу мәрһәләсиндә мүттәһимләрдән һеч биринин мүдафиәчијә еһтијачы јохдур. Чүнки мәһкәмә истинтагы заманы онларын тәсвирләт олмасы барәдә бир дәнә дә олсун сүбут әлдә едилмәјиб вә ЧИМ-нин 19-чу маддәсинә әсәсән мәһкәмә, прокурор, мүстәһзил вә тәһигәт апаран шәхс сүбут етмәк вәзифәсини мүттәһимин үзәринә гәјмага һаглы дејилди. Бу мәһкәмәдә вәкилә еһтијачы олан варса да, бу мәһкәмә һеј'әти даһа доғрусу, мәһкәмәјә дахил олан халг ичласчыларьдыр. Мәһкәмәнин кедиши вә просес заманы баш вермиш бә'зи һадисәләр мән бу фикрә кәлмәјә вадир едир. Чүнки мәһкәмә просесиндә ајдын олду ки, халг ичласчылары үзәрләриндә дүшән вәзифәләри вә өз һүзүгләрини билмир. Бу чыхьшын имкан вердији дәирәдә бу бошлуғу долдурмага чалышачағым. Азәрбајҗан Республикасы ЧИМ-ин 14-чу маддәсинә әсәсән мүһакимәси һәјата кечириләркән халг ичласчылары һәкимин бүтүн һүзүгләриндән истифадә едилрәр. Халг ичласчылары ишә бахьлмасы вә һөкүм чыхьрылмасы мејдана чыхан бүтүн мәсәләләрин һәллиндә мәһкәмә ичласына сәдрлик едәнә бәрәбәр һүзүгләрдән истифадә едилрәр. 15-чи маддәјә әсәсән һәкимләр вә халг ичласчылары чинајәт ишләри үзрә әдәләт мүһакимәсини һәјата кечирәркән мүстәһзилдирләр вә јалынз гануна табедирләр. Һәкимләр вә халг ичласчылары чинајәт ишләрини ганун әсасында ... һәкимләрә кәнардан тә'сир кәстәрилмәси арадан галдырлымыш бир ишәриштә һәлл едилрәр. Мәчәлләнин 23-4 маддәси бу мәчәлләдә олан бә'зи адларын изаһыны верир. Изаһ едилди ки, һәким дедикдә халг һәкими, мәһкәмә сәдри, сәдрин муәввини вә мәһкәмә үзүв, халг ичласчысы баша дүшүрүр...

...МҮТТӘҺИМЛӘРИН БАРӘСИНДӘ ЧЫХАРЫЛАЧАГ ҺӘР ҺАНСЫ БИР ИТТИҺАМ ҺӨКМҮНҮН ГАНУНСУЗ ВӘ ӘДӘЛӘСИЗ ОЛАЧАГЫНЫ ИЗАҺ ЕТДИКДӘН СОНРА ЈӘ'ГИН КИ, СИЗИН ФИКИРЛӘШМӘК ҮЧҮН КИФӘЛӘТ ГӘДӘР ВАХТЫНЫЗ ОЛАЧАГ.

ИНТИГАМ ӘЛИЈЕВИН

МӘҺКӘМӘДӘ ЧЫХЫШ

Һөрмәтли мәһкәмә колекијасы! Һөрмәтли просес иштиракчылары!

4 ијун Кәнчә шәһәриндә баш верән һадисәләрлә бағлы чинајәт ишин истинтагыны һәјата кечирән истинтаг групунун рәһбәри, Азәрбајҗан Республикасынын һәрби прокурорунун биринчи муавини Е.Әлијевин имзаладыгы иттиһамнамәдә (ону да гејд етмәји ләзым билирәм ки, бу сәнәд о гәдәр биабьрчы вәзијјәтдәдир ки, нә Баш прокурорлуғда-бахмајараг ки, һәмнин дөврдә прокурорлуға Ијун гијамынын ән фәал иштиракчыларындан бири олан шәхс рәһбәрлик едирди, нә дә һәрби прокурорлуғун рәһбәрлијиндә -бахмајараг ки, һәмнин дөврдә һәрби прокурор ишләјән Н.Тәһмәзова баш прокурорун сәрәнчамы илә истинтага нәзәрәтин һәјата кечирилмәси һәвалә едилмишиди - ону тәсдиг еләмәји бојнуна кәтүрән шәхс тапылмајыб) И.Ј.Гәмбәрә Азәрбајҗан Республикасы ЧМ-нин 57-1 мад. II һис. вә 168-чи мад. II һиссәси илә иттиһам е'лан едир.

5 ајдан чох давам едән мәһкәмә истинтагы бизим вәсәтәтләрдә дәфәләрлә тәкрарладығьмыз бир фикри бир даһа тәсдигләди ки, истинтаг гәрәзли, биртәрәфли, гејри-обьектив апарылыб истинтагчылар топланмыш сүбутлара гијмәт верән заман ганунун тәләбләрини дејил гарьшыларына гојулан сифариши әсас кәтүрүб.

Мәһкәмә бахьшында диндирилмиш шаһидләрин- Н.Садыговун, Н.Рзајевин, Р.Агајевин, Р.Мирзәјевин, Е.Әлијевин, һ.Әлијевин вә дикәрләринин ифәдәләри бу факты бир даһа тәсдиг едир ки, һәгигәтән 709 N ли һәрби һиссәнин әразисиндә фактики олараг "дәвләт ичәрисиндә дәвләт" јарадылмышды: һәмнин һәрби һиссәнин рәһбәрлији вә шәхси һеј'әти Мүдафиә Назирлијинин гәрар вә кәстәришләрини јеринә јетирмәкдән имтина едирди.

709 N һ/һ-нин рәһбәрлијинин вә шәхси һеј'әтинин Мүдафиә Назирлијини әмрләринә табә олмамасы факты мәһкәмә бахьшында диндирилән јухарыда адлары чәкилән шаһидләрин ифәдәләри илә јанашы ишә сүбут кими әләвә едилмиш депутат истинтаг комиссијасынын арајышында да гејд олунур.

709 N ли һәрби һиссәнин рәһбәрлијинин вә шәхси һеј'әтинин Мүдафиә Назирлијинин гәрар вә кәстәришләринә табә олмамасы, шәһәрдә вә онун әтрафында өзбашыналыг вә ганунсузлуғлар төрәтмәси барәдә мә'луматлар ишин материалларьндан вә мәһкәмәдә арашдырылан сүбутлардан көрүндүју кими, республика рәһбәрлијинә бир мәнбәдән дејил, мө'тәбәрлији шубһә доғурмајан мүхтәлиф мәнбәләрдән- Мүдафиә Назирлијиндән, Милли Тәһлүкәсизлик Назирлијиндән, Дахили Ишләр Назирлијиндән, Кәнчәнин вә әтраф рајонларын јерли ичра һәкимијјәти органларьндан дахил олурду.

1993-чү илин апрелин өввәлләриндә Кәнчәдә бир груп забитин мүшавирә кечирәрәк "һәрби бирлик" јаратмаг барәдә гәрар гәбул етмәләри фактики олараг јухарыда гејд едилдији кими республикада артыг мөвчуд олан силаһлы мүхәлифәтин легал фәалијјәтә башламасыны бәјзан етмәси демәк иди.

Бу ачы һәгигәти һәтта Кәнчә шәһәриндә баш вермиш һадисәләри тәһгиг едән депутат-истинтаг комиссијасы да истинтаг органы өз арајышында е'тираф етмәли олуб:

"... Силаһлы Гүввәләрин Али Баш Команданы вә бүтүн һәрби гурумлары өз табелијиндә сәхлајан ваһид дәвләт структуро ола-ола белә бир

бирлигин Азербайжан дәвләтинин әрази бүтөвлүжүнү горулаг сәләһижә-тини өз үзәринә көтүрмәси иддиалы вә мөвчуд һәрби ганунлара зидд олмушдур.

Мурачиәтин 3-чү сәһифәсиндә "Бирлијә Азербайжанын бүтөвлүжү вә там суверенлији угрунда мүбаризә апаран, дәјүшән бүтүн дәстәләр, хал-гымызын гејрәтли өвладлары гошулачаглар" кими ачын мәгсәдли ифадәләр кетмишдир ки, бунун да бир сијаси јозуму ола биләр: Бирлик өзүнү дәвләт ичиндә дәвләт һесаб едир, һакимијјәт структурларыны танымыр".

Бу баһымдан 709 N ли һәрби һиссәнин ләғв едилмәси вә лазым кәләрсә онун дәвләт ганунларына табе олмаг истәмәјән һеј'әтинин тәрксилаһ едилмәси барәдә гәрар гәбул едилмәси күнүн тәләби вә дәвләтчилији горујуб сахламаг баһымындан зәрури аддым иди. Вә бу баһымдан һәммин мәсәләнин дәвләт әһәмијјәтли дикәр мәсәләләр арасында гејд олунан ичләс вә мушавирәләрдә мүзакирә олунмасында вә дәвләт рәһбәрлијинин Мүдафиә Назирлијиндән бу өзбашыналыг вә ганунсузлугу арадан галдырмагы тәләб етмәсиндә истинтагы иддиә етдији кими һеч бир криминал јохдур. Силаһлы Гүввәләрин тәркибиндә һәр һансы структур дәјишиклијин апарылмасы, о чүмләдән, һәр һансы бир һәрби гурумун ләғв едилмәси, јенисинин јарадылмасы вә с. Силаһлы Гүввәләрдә ади һалдыр вә бу барәдә гәрар гәбул етмәк Али Баш Команданын вә Мүдафиә Назиринин Конститусија вә "Силаһлы Гүввәләр һаггында" Ганунла вә дикәр ганунверичилик актлары илә онлара верилмиш һугуларыдыр.

Истинтаг органы бүтүн бунлары нәзәрә алмамыш, республикада силаһлы мүхалифәт кими дәвләтчилик үчүн чох горхулу олан преседентин (буну Октјабр һадисәләри бир даһа сүбут етди) әсасыны гојан- 709 N ли һәрби һиссәнин ләғв едилмәсини чинајәт әмәли кими гијмәтләндирәрәк, истинтагы мәнз бир истигамәтә - һәммин фәрзијјәнин мөһкәмләндирилмәсинә хидмәт едән иттиһамедичи "сүбутларын" топланмасына јөнәлтмишдир.

Ән гәрәибәси будур ки, С.һүсәјновун вә онун гејри-рәсми рәһбәрлик етдији һәрби һиссәнин Мүдафиә Назирлијинин әмр вә көстәришләринә табе олмамасы истинтагы јекүн сәнәди олан иттиһамнамәдә прокурорлуг органынын өзү тәрәфиндән дә е'тираф едилир:

"... Дәвләтин вә АХЧ-нин рәһбәрләри илә С.һүсәјновун арасында зиддијјәт вә наразылыгларын дәринләшмәси С.һүсәјновун онлара е'тибарыны азалтымыш вә корпусу тәрк едәчәји тәгдирдә онунла һагг-һесаб чәкәчәји (?) күманыны мөһкәмләәтмишдир. Бу дәврәдә С.һүсәјнов Мүдафиә Назирлијинин әмр вә көстәришләринә мәнәл гојмур, онлара табе олмур, вәзифәдән чыхарылса да, һәрби һиссәјә көстәришләр вермәкдә давам едирди" (Иттиһамнамә, сәһ 2).

Көрүндүјү кими истинтаг органы фактики олараг С.һүсәјновун әмәлиндә Азәрб. Республикасы ЧМ-нин 192-чи вә 233-чү маддәләриндә нәзәрә тутулмуш чинајәт тәркибләринин олдугуну тәсдигләјир.

Иш үзрә топланмыш сајсыз-һесабыз сүбутлар И.Гәмбәр вә истинтагчынын дили илә десәк, "гејриләри" тәрәфиндән Кәнчәдә чәмләшмиш силаһлы гүввәләр, 709 N ли һ/һ-јә гаршы силаһ тәтбиг етмәк, онун рәһбәрлијини, шәхси һеј'әтини вә "сонунчулара һавадар чыхан халгын гејри-нүмәјәндәләрини" мәнв етмәк көстәриши верилмәси барәдә ујдурманы тәкзиб едир.

Мүдафиә Назирлијинин Д.Рзајевин ијунун 3-дә Күр гәсәбәсиндә кечирилән мушавирәдә "хәритә үзәриндә һәр кәсин һәркәт вә һүчүм истигамәтини көстәриб, 709 N ли һ/һ-нин һеј'әтини өзүнә табе вә тәрксилаһ, мүгавимәт көстәрәнләри мәнв етмәји, бу мәгсәдә, артиллерија команданы һ.Мәммәдова Сејфәли гәсәбәсиндә 8 "Град" гургусу вә 8 гаубитса топу илә 709 N ли һ/һ-нин гәраркаһыны атәшә тутмага һазыр олмагы, 130 N ли һ/һ-нин командири Р.Магомедова әмәлијјәт башлајаркән 709 N ли һ/һ-

-нин гәраркаһыны муһасирәјә алмагы, сонра һүчүмә кечмәји, Кәнчә шәһәр полис идарәсинин рәиси һ.Һәсәнова шәһәрин кириш вә чыхыш јолларыны багламагы, әһалинин блокадаја алынмасы, ијунун 3-дән 4-нә кечән кечә С.һүсәјнову һәбс вә 709 N ли һ/һ-јә һүчүм етмәк, ијунун 4-дә саат 5-дә 843 N ли һ/һ-нин гәраркаһ рәиси А.Бондара 709 N ли һ/һ-ни вертолјотлардан бомбардан етмәк" барәдә әмр вә көстәришләр вермәси һаггында истинтаг органынын ирәли сүрдүјү иттиһам мәнкәмә баһышында диндирилән шәһидләр Н.Садыгов, В.Ширин, Р.Бәширов, Р.Рзајев, В.Александрович вә зәрәрчәкмиш И.Садыговун вә дикәрләринин ифадәләриндә тәсдигини тапмады.

Ијун һадисәләри әрәфәсиндә Кәнчәдә мүхтәлиф нөв силаһлы гүввәләрин чәмләндирилмәси һансыса һ/һ-ни вә кимләрсә мәнв етмәк үчүн дејил, һәммин дәврәдә криминокән вәзијјәти хүсусилә мүрәккәб олан шәһәрдә фөвгаладә вәзијјәт рәжиминин тә'мин едилмәси, 709 N ли һәрби һиссәнин ләғв едилмәси барәдә гәрарын ичрасы заманы баш верә биләчәк хошакәлмәз һалларын гаршысынын алынмасы, әһалинин тәһлүкәсизлијинин тә'мин едилмәси мәгсәди дашыјырды вә зор тәтбиг едилмәси үчүн дејил, даһа чох психоложи тә'сир фактору кими нәзәрә тутулмушду.

Һәммин силаһлы бирләшмәләрин фәзиәнин биләваситә баш вердији јердә дејил, Кәнчә шәһәринин мүхтәлиф јерләриндә јерләндирилмәси, мүстәгил функцијалары (һәрби вә дикәр объектләри муһафизәси, пост-патрул хидмәти вә с.) јеринә јетирмәләри вә бу гүввәләрин әксәријјәтинин силаһлы мунагишәдә гәтијјән иштирак етмәмәси 709 N ли һ/һ-ни мәнв етмәк барәдә онлара һәр һансы кәстәриш верилдијинин чидди шүбһә алтына алмага әсас верән аргументләрдән биридр.

Бундан башга, әкәр һәгигәтән дә иттиһамнамәдә иддиә едилдији кими, һансыса һәрби һиссәнин мәнв едилмәси мәгсәди гаршыја гојулмуш олса иди белә олан тәгдирдә һәммин һәрби һиссәнин ләғв едилмәси барәдә әмри онун рәһбәрлијинә тәгдим етмәјә нә еһтијаж вар иди. Әмрин 709 N ли һ/һ-нин рәһбәрлијинә һадисәләрдән 2 күн габаг тәгдим едилмәси факты исә һәтта 709 N ли һ/һ-нин командири Е.Әлијевин ибтидаи истинтагда вердији вә мәнкәмәдә тәсдиг еләдији ифадәсиндә дә көстәрилир.

Иттиһамнамәдә иддиә едилир ки, "ијунун 4-дә сәһәр саат 6 радәләриндә силаһлы гүввәләр зирәһли техникадан истифадә етмәклә 709 N ли һәрби һиссәјә һүчүм етмишләр" вә "атышма нәтичәсиндә 20 нәфәр өлмүш, 56 нәфәр мүхтәлиф хәсәрәтләр алмыш, тикили вә гургуларын, һабелә силаһларын дагыдылмасы, һәрби вә башга техниканын мәнв едилмәсиндән дәвләт мәнәфејинә 4.892.183.502 ман 80 гәпик зијан дәјмишдир". Иттиһамнын бу һиссәси тамамилә ујдурмадыр вә ишин һәгиги һалларыны гәтијјән әкс етдирир. Һәммин вахт һадисә јериндә олан вә мәнкәмә баһышында диндирилән шәһидләрин демәк олар ки, һамысы Т.Нәсиров, Е.һүсәјнов, М.Јагубов, В.Өмәров, М.Ејјубов, С.Еминов вә башгалары, о чүмләдән, 709 N ли һ/һ-нин гуллугчулары Е.Әлијев, һ.Әлијев, Г.Аллаһјаров өз ифадәләриндә көстәрирләр ки, ијунун 4-дә саат 6 радәләриндә зирәһли техникадан истифадә етмәклә силаһлы гүввәләрин 709 N ли һәрби һиссәјә һеч бир һүчүмү олмајыб, ики һәрби һиссә арасында һеч бир атышма баш вермәјиб (һәммин вахт ачылаң ара-сыра атәшләр зәрәрчәкән Иса Садыговун сөзләри илә десәк "хулиган" характерли атәшләр олмагла, -конкрет һәдәфә јох, һаваја тушланыб) вә һәммин атышма нәтичәсиндә нә өлән вә јараланан олуб, нә дә тикилиләрә вә гургулара зијан дәјиб. Бүтүн бунлар сонрадан- тамамилә башга шәраитдә вә башга сәбәбләр үзүндән вә тамамилә башга гүввәләрин күнаһы нәтичәсиндә баш вериб.

3. Гејд олундуғу кими иттиһамнамәдә ијун ајынын 4-дәм "709 N ли һәрби һиссәјә һүчүм заманы" баш верән атышма нәтичәсиндә 20 нәфәрин өлдүјү, 56 нәфәрин исә мүхтәлиф хәсәрәтләр алдыгы көстәрилир.

Өлүм халлары (мөн һәлә бәдән хәсарәтләринин јетирилмәси факт-ларыны бир кәнара гојурам) кими чидди фактларын конкрет олараг һәр биринин баш вердији сәбәб вә шәраити ганунверичилијин тәләбинә көрә ајдынлашдырыб иттиһамнамәдә көстәрмәли олдуғу һалда истинтаг органынын бир-ики кәлмә үмуми сөзләрлә кифәјәтләнмәсинин сәбәби дә онун "чарәсизлијиндән" ирәли кәлир. Чүнки һәммин халларын һәр биринин баш вердији шәраит вә сәбәбләр, гәтли тәрәдәнләрин адлары көстәрлимиш олсајды, онлары иттиһамнамәдә артыг И.Гәмбәрин вә "гејриләринин" "ајағына" јазмаг мүмкүн олмајачағды.

Сүбутларын топланмасынын биртәрәфли вә гәрәзли апарылмасына бах-мајараг, ишин материаллары һәммин 20 нәфәрдән бөјүк әксәријјәтинин гәтлә јетирилдији үмуми мәнзәрәни чанландырмаға кифәјәт гәдәр имкан верир.

Өлдүрүләнләрдән бир нәфәри- МТН-нин әмәкдашы З.Нәзәрәв С.һүсәјно-вун евинин гаршысында, 11 нәфәри- 8 нәфәр Милли Гвардијанын (Т.Мәммә-дов, Е.Чәбијев, Н.Әләкбәрәв, К.Исмајылов, А.Меһтијев, М.Гасымов, Ф.Гасымов, Ф.Рзајев) вә 3 нәфәр МТН-нин (Ә.Абдуллајев, Н.Ағајев, вә Ә.Гасымов) әмәкдашлары 709 N ли һ/һ-нин гуллуғчулары вә "һавадар-лары" тәрәфиндән алдадылаараг, Бақыја көндәрилмәк ады алтында авто-буслара долдурулуб 709 N ли һ/һ-нин јанына кәтириләрәк күлләбарана тутулуб вәһшичәсинә гәтлә јетирилибләр. Бу шәхсләрин гәтлә јетирилмә-синдә 709 N ли һ/һ-нин гуллуғчуларынын иштиракы мәнкәмәдә диндирил-миш зәрәчәкмиш вә һаһидләрдән - Ә.Әлијевин, В.Бабајевин, В.Гули-јевин, З.Гасымовун, Е.Әлијевин вә дикәрләринин ифадәләри илә тәсдиғ олунур. Республика прокурорлуғунун мүһүм ишләр үзрә мүстәнтиги М.Ха-сијев мәнкәмәдә бу хусусатла бағлы вердији ифадәсиндә гејд едир ки, с. 4 ијун 1993-чү ил тарихдә 709 N ли һ/һ-нин гәраркаһына кәләндә һәммин һәрби һиссәнин гуллуғчулары автобусларда күлләләнәнләр барәдә "аналааларыны ағлатдығ" дејиб гүррәрәләниримишләр.

Истинтаг органы тәрәфиндән 709 N ли һ/һ-нин гуллуғчулары кими тәғдим едилән гәлан 7 нәфәрин - М.Ә.Әләкбәрәв, Ф.З.Гәмбәрәв, К.Ә.һүм-бәтов, М.И.Чәфәрәв, Е.Ә.Әсәдов, М.И.Әлијев, Ф.А.Ширмәммәдовун вә һәм-нин һәрби һиссәдә "әрзаг тә'минатында олан" Е.Мусајев ады бир нәфәр јенијетмәнин адлары "ики һәрби һиссә арасында атышма заманы" һәләк оланларын сијаһысына фактики олараг конкрет сүбутлара әсасланмадан дахил едилиб. М.Әләкбәрәв истисна олмагла һәммин шәхсләрин һансы шә-раитдә гәтлә јетирилмәсини нә истинтаг материалларындан мүәјјән етмәк олур, нә дә буну мәнкәмә бахышында ајдынлашдырмаг мүмкүн олду.

Ејни заманда бу шәхсләрдән Ф.Ширмәммәдов истисна олмагла һеч бири-нин мејитләринин мүәјинәси кечирилмәдији үчүн онларын өлүмләринин од-лу силаһлардан атылан атәш нәтичәсиндә вә ја һәр һансы башга бир сә-бәбдән баш вердијини сөјләмәк мүмкүн дејил.

Һәммин шәхсләрин 709 N ли һ/һ-јә басғын заманы гәтлә јетирилмәләри илә бағлы истинтаг органынын иттиһамда кәлдији нәтичәни бир чох һал-ларда елә онун дикәр сәнәдләрдә јаздығлары да тәкзиб едир.

Мәсәлән, истинтаг сәнәдләриндә Ф.Ширмәммәдовун вә М.Әлијевин "709 N ли һәрби һиссәјә басғын нәтичәсиндә" гәтлә јетирилдикләри гејд олундуғу һалда, онларын барәләриндә мәнкәмә-тибб экспертзасы тә'јин едилмәси һағгында гәрарларда һәммин шәхсләрин 5 ијун 1993-чү ил тарих-дә Кәнчә аеропортунун атәшә тутулмасы нәтичәсиндә алдығлары ағыр бә-дән хәсарәтләри нәтичәсиндә хәстәхананда вәфат етдикләри гејд олунур.

Бундан башга, нә аеропорта тәрәф. нә дә аеропорт тәрәфдән һөку-мәти тәмсил едән гүввәләр тәрәфиндән бирчә атәш дә ачылмадығы вә аеропортун 709 N ли һәрби һиссә тәрәфдән мүхтәлиф нөв ағыр техникадан күлләбарана тутулаараг дағдылдығы ишдә олан сәјсәз-һесабыз сүбутлар-ла тәсдиғ едилдији һалда, һәммин вахт аеропортун әразисиндә алдығлары

ағыр бәдән хәсарәтләриндән һәләк оланлары мүттәһимләрин ајағына јаз-масы истинтаг органынын гәрәзлилијинә дәләләт едир.

Кәнчә хәстәханасында МГ-нын вә дикәр һәрби гуллуғчуларын силаһлы адамлар тәрәфиндән гәтлә јетирилмәси, јаралылар тибби јардым көстәр-дикләринә көрә һәкимләрин вә тибб бачыларынын мә'нәви вә физики тәһ-гирләрә мә'руз гамамалары фактындан бир чох шаһид вә зәрәчәкмишләрин - К.Ағајеванын, Ә.Әлијевин, В.Бабајевин, В.Гулијевин, З.Гасымовун, Ә.Абдуллајевин вә дикәрләринин ифадәләриндә сөһбәт ачылар.

Лакин нә ибтидаи истинтагын кедишиндә, нә дә мәнкәмә бахышында бу фактлар јохланылмады. һәммин хусусатла мәсәләләрә ајдынлығ кәтирә би-ләчәк шаһидләрин мәнкәмәјә дә'вәт едилиб диндирилмәси илә бағлы мүда-фиәнин дәфәләрлә галдырдығы вәсәтәтләр һеч бир тутарлы әсас кәтирил-мәдән әввәлчә истинтаг органы тәрәфиндән сонра исә мәнкәмә коллеки-јасы тәрәфиндән рәдд едилди.

Истинтаг органы гаршысына гојулан сифариши јеринә јетирмәк үчүн чинајәт ишинин ибтидаи истинтагы заманы сәјсәз-һесабыз ганун позунтуларына јол вермиш, мүттәһимләрин ганунверичиликә мүәјјән едилмиш просессуал һүғуғларынын әксәријјәтинин кобуд сурәтдә позмушдур.

Бир нәчә кәлмә дә конкрет олараг И.Гәмбәрә е'лан едилмиш ит-тиһам үзәриндә дајанмаг истәрдим. "Мүттәһимләр"ин әксәријјәти кими И.Гәмбәрә дә Азәрбајҗан Республикасы ЧМ-нин 57-1-чи вә 168-чи мад-дәләрин II һиссәләри илә е'лан едилди.

Әввала, И.Гәмбәрә е'лан едилән иттиһам истинтаг органынын топла-дығы 32 чиддик иш материаллары арасындан үст-үстә јыгсан, үмуми һәчми 2-3 чап вәрәгиндән чох олмајан иттиһамедици "сүбутлар" үзәрин-дә гурулуб. һәммин сүбутларла нормал чәмијјәтдә шәхсә һанки ағыр дөвләти чинајәти тә'рәтмәјә, һеч тојуғ оғурламаға көрә иттиһам е'лан етмәјә белә чәсарәт етмәздиләр.

И.Гәмбәри ағыр дөвләти чинајәтләри тә'рәтмәкдә мүгәссирләндирән заман истинтаг органынын истинад етдији "сүбутлар" - сабиғ Мүдафиә назири Дадаш Рзајевин, СГ Баш гәраркаһ рәиси Н.Садыговун, С.Абијевин вә журналист Миршаһинин ифадәләридир. Ибтидаи истинтагда диндирилән адлары јухарыда чәкилән шәхсләрдән Миршаһин вә С.Абијев мүдафиәнин вәсәтәтләринә бахмајараг мәнкәмәјә дә'вәт едилиб диндирилмәди. Буна көрә дә һәммин шәхсләрин ифадәләринә мәнкәмә һөкм чыхарачағы тәғдирдә истинад едә билмәз.

Мүттәһим Д.Рзајевин мәнкәмә бахышында ифадәси е'лан едиләркән о, ибтидаи истинтагдакы ифадәсинин И.Гәмбәрин она вә дикәр вәзифәли шәхсләрә 709 N ли һ/һ-ни мәнв етмәк, һадисәләрдән сонра Бақыја доғру ирәлиләјән һәрби гүввәләрин силаһ ишләтмәклә гаршысыны алмаг барәдә көстәришләр вермәси барәдә һиссәсиндән имтина етмишдир. Ејнилә Н.Са-дыгов да мәнкәмә бахышында диндирилән заман һәр һансы һәрби һиссә-нин вә ја онун шәхси һеј'әтинин мәнв едилмәси мәғсәдилә силаһ тәд-биг едилмәси һағгында И.Гәмбәр тәрәфиндән она көстәриш верилмәси ба-рәдә ифадәсиндән имтина етди.

Мәнкәмә бахышында диндирилән сабиғ Дөвләт катиби Ә.Кәримов 5 ијунда ДИИ-нин отағында бир јердә олдуғлары вахта И.Гәмбәр тәрәфин-дән Кәнчәдә олан Мүдафиә назирлијинин рәһбәр вәзифәли шәхсләринә вә силаһлы бирләшмәләрин рәһбәрләринә ејни мәзмунлу һеч бир көстәриш верилмәдијини билдирди.

Дикәр тәрәфдән, галдырдығы вәсәтәтләрдә мүдафиә дәфәләрлә гејд едик ки, ејни адама бу ики маддә илә иттиһам е'лан етмәк ән азы са-вадсызлығдыр, она көрә ки, силаһлы бирләшмәләрдән өз халғына гаршы истифада едән шәхс исә тәбии ки, һакимијјәт сәләһијјәтинин ашмыш олур.

Бу һалда шәхсә ејни заманда әләвә олараг һакимијјәт сәләһијјәти-

ни ашмагда иттиһам е'лан етмәк ганун позунтусудур вә чох күман ки, бунунла истинтаг ораганы "мүттәһимләрин тө'рәтдији чинајәтин" сан-баллылығыны даһа да вургуламаг нијјәти күдүб.

13. Инди исә прокурорун дүнәнки мәнкәм бахышындакы чыхышы илә бағлы мұлаһизәләримни мәнкәмә коллекијасы вә просес иштиракчылары илә бөлүшдүрмәк истәрдим (тәссүф ки, чыхыша һазырлыг үчүн мәнә ајрылан вахтын азлығы һәмнин чыхышы даһа дәриндән тәһлил етмәјә мәнә имкан вермәди).

Ону да гејд едим ки, журналистләр һәмнин чыхышы мәтбуатда дәрч етдирмәклә чох јакшы иш көрүбләр: Азәрбајчан халгы өз һүгуғларынын мұһафизәсинин һансы әлләрдә олдугуну билмәлидир.

Иттиһам нитгиндә прокурор И.Гәмбәрә вә мүттәһимләрә е'лан едилмиш иттиһамын 57-1-чи мад. илә бағлы һиссәси үзрә истинтагын там, объектив вә һәртәрәфли арашдырылмадығыны, бунунла Азәрб.Респ. ЧПМ-нин 19-чу маддәсинин тәләбләринин позулдугуну әсас кәтирәрәк ишин һәмнин иттиһамла бағлы материалларыны әләвә ибтидаи истинтаг апарылмасы үчүн прокурорлуға гәјтарылмасыны хаһиш етди.

Дөвләт иттиһамчысынын кәстәрдији аргументләрлә бағлы ашағыдакылары билдирмәји вачиб һесаб едирәм:

Чинајәт һадисәси, чинајәти етмәкдә мүттәһимин тәгсирлилији вә чинајәтин мотиви, һабелә сүбутетмә предметинә аид олан дикәр хүсусатларла бағлы прокурорун кәлдији нәтичә шәксиз вә тәкзибедилмәз сүбутолара әсасландырылмалыдыр. О сүбутетмә предметинә аид олан һәр һансы һалын мөвчудлугуну тәсдиг едәркән үмуми мұһакимәләрә, фәрзијјәләрә дејил, мәнкәмә истинтагында арашдырылан конкрет сүбутолара истинад етмәлидир.

Ф.Әлијев исә чыхышында мәнкәмә истинтагы просесиндә арашдырылан бир дәнә дә олсун сүбута истинад едилмәди.

Дөвләт иттиһамчысы төрәдилән әмәлдә мүттәһимин тәгсирли олдугуну иддиә едирсә, чинајәт тәркибинин бүтүн чәһәтләрини- чинајәтин объектини, объектив чәһәтини, субъектини вә субъектив чәһәтини мұкәммәл тәһлил етмәли вә нә үчүн мүттәһимин әмәлиндә конкрет чинајәтин әләмәтләринин оламасы барәдә кәлдији нәтичәни чыхышында әсасландырылмалы иди. Ф.Әлијев просесуал ганунверичилијин бу тәләбини дә позуб, һәмнин мәсәләләрин үстүндән чыхышында сүкутла кечди.

Прокурорун чыхышы зидајјәтәли мәгамларын чохлуғу, системсизлији вә мәнтигсизлији илә хүсусилә јадда галды.

Чыхышын өзүнү шәрти мәнәдә ики һиссәјә- бәрәәт вә иттиһам нитгләринә бөлмәк олар. Вә чыхышын бир һиссәсиндә дејиләнләри чох һалда елә дикәр һиссәдә дејилән башга фикирләр дә тәкзиб едир.

Белә ки, бир тәрәфдән прокурор гејд едир ки, И.Гәмбәр, П.һүсејнов вә гејриләри әлбир олуб ДМК-нин ичласларында 709 N ли һ/һ-нин тәркислаһ едилмәси вә лазым кәләрсә мәнв едилмәсини гәрара алмышлар.

Дикәр тәрәфдән бәјан едир ки, 25 мај вә сонрақы тарихдәки ичласларда 709 N ли һ/һ-нин вәзијјәти барәдә ДМК тәрәфиндән нә конкрет гәрар гәбул едилмиш, мүттәһимләрин бу мәсәлә илә бағлы үзәрләринә нә вәзифә гојулмуш, нә дә әләвә сәләһијјәтләр верилмишдир.

Бир тәрәфдән прокурор 4 ијунда аҗәшин биринчи оларак һансы тәрәфдән ачылдыгы (709 N ли һ/һ тәрәфиндән дә ачылдығыны да истисна етмир) һәмнин һадисәләр вахты гәтлә јетирилән шәхсләрин һансы шәрәитдә өлдүрүлдүнү вә дөвләтә дәјмиш мадди зијанын конкрет оларак кимләрин күнаһы үзүндән баш вердији мүәјјән едилмәдији, иттиһамын, мүттәһимләрин сәләһли гүввәләрдән Азәрбајчан халгына вә дөвләт органларына гаршы истифадә етмәси илә бағлы һиссәси үзрә ибтидаи истинтагын натамам вә гејри-объектив апарылдығыны әсас

кәтирәрәк һәмнин иттиһамла бағлы ишин материалларыны әләвә ибтидаи истинтага гәјтарылмасыны хаһиш едир, дикәр тәрәфдән, мүттәһимләрин сәләһијјәт һәдләрини ашараг вә вәзифәләриндән суи-истифадә едәрәк Сәләһли Гүввәләри өз халгына гаршы јөнәлтдикләринә көрә онларын 7 ил мүддәтинә азадлыгдан мәһрум едилмәләрини тәләб едир.

Бир тәрәфдән Ф.Әлијев иддиә едир ки, И.Гәмбәр вә гејриләри Сәләһли Гүввәләри өз халгына гаршы јөнәлтдибләр, дикәр тәрәфдән исә һәмнин "халг"ын гануназида һәрәкәтләри- ганунсуз сәләһли бирләшмәләр јарадылмасы факты илә бағлы ЧМ-нин 70-2-чи маддәси илә чинајәт иши галдырылмасы зәруријјәтини гејд едәрәк "халг" аңлајышынын маһијјәтинә ајдынлыг кәтирир вә с., вә и.

Јухарыда гејд олуналлары нәзәрә алараг:

ХАҺИШ ЕДИРӘМ:

1. Иса Гәмбәрин вә дикәр "мүттәһимләрин" "һакимијјәт сәләһијјәтини ашараг Азәрбајчан Республикасынын Сәләһли Гүввәләриндән вә ганунверичиликдә нәзәрдә тутулмуш дикәр сәләһли бирләшмәләрдән Азәрбајчан халгына гаршы агыр нәтичәләрә сәбәб олмагла истифадә етмәкдә" иттиһам едилмәләринин һеч бир һүгуғи әсасы олмадығы, онларын тәгсирлилији ишдә олан сүбутолара тәсдиг олунадығы үчүн онларын барәлә-

2. 4 ијун Кәчә һадисәләринин баш вермәсиндә әсл тәгсири олан шәхсләрин барәләриндә чинајәт иши галдырасыныз.

3. Республиканын миаләт вәкилләри И.Ширинов, И.Гәмбәр вә С.Әк-бәровун һәбсинә ганунсуз оларак санксија вердикләринә вә узун мүддәт онлары һәбсдә сахладыларына көрә Ә.Өмәров вә дикәр тәгсирли шәхсләр барәсиндә ганунверичиликдә нәзәрдә тутулмуш гәјдада чинајәт иши галдырасыныз.

4. Ибтидаи истинтагда јол верилмиш кобуд ганун позунтулары илә әләгәдар хүсуси гәрардад чыхарасыныз.

Һөрмәтли мәнкәмә коллекијасы, бизим мұнасибәтләримизин аз гала мұһарибә һәддинә кәлиб чыхан вахтлары да олуб. Лакин бунунла белә мән мәнкәмәнин объектив гәрар гәбул едәчјинә - мүттәһимләр барәсиндә бәрәәт һөкмү чыхарацагына инанырам.

Мәнкәмәнин чыхарацагы башга һөкм әдаләт мұһакимәсинин тарихинә гара ләкә кими дахил олачагыдыр.

ВӘКИЛ ЕЛЧИНН УСУБОВУН ЧЫХЫШЫ

галамын С.Б.Һусејнов реал тәһдүкә кими гүмәтләндирәрак, 709 нөмрәли һәрби һиссәни мәһә етмәји гәрәра алмалары тәшкил едир.

Иштиһам истиһнаг кедишиндә мүттәһимләр истиһнаг органынын бу вәрсәһәснә корә өзләрини тәәсирли билмәјәрак, өз һәрәкәтләрини һүзүгә үзүн һесап етмишләр. Чинајәт ишинин бүтүн материаллары илә тангыш оландан сонра иштиһам истиһнаг алава кими мүттәһимләр вә онларын мүдафиәчиләри истиһнагын буу нәтижәсинин әсәсәз олмасы бәрәдә тупарлы дәлилләри кәтиби, кәтиби процессуал позунтулары вә һәр шәјдән әввәл, Азәрбајҗан Республикасы ЧПМ-нин 19-чу маддәсини тәләбләринин позулмасына диггәт јетирмишләр ки, прокурор да өз иштиһам нитгәндә буну дәлилләри разыландыр.

Иштиһам истиһнаг кедишиндә мүттәһимләр вә илк әввәл пенәкар һүзүһүнас И.Ширинов ганун вә һәр әһәмәтләр нәтижә-нәтижәндән дүзкүн олары 1993-чү ил 4-5 ијүн һадисәләринин республика гануну һакимиятына гарын гүјәм олмасын мујәјән етмиш вә бу чинајәткар һадисәләрә рәһбәрлик едән вә һәмчинин гејри-гануни һәрби бирләшмәләр јарядан вәзифәли вә дикәр шәхсләрә һүзүи гүјәмәт верилмәсә мәсәләсини гәјүмшләр.

Азәрбајҗан Республикасы ЧПМ-нин 22-чи маддәсинә мувафиғ сурәтдә верилмиш вәсәтәтләрдә дә мүдафиәчиләр бу һаллары диггәт јетирмишләр. Мән, һәр шәјдән әввәл, мәһкәмә коллекциясынын диггәтини она чәләб етмәк истәјирәм ки, прокурор Ф.Әлијев мәһкәмә чыхышларындакы нитгәндә мүттәһимләр вә онларын мүдафиәчиләринин дәлилләри илә әсәсән разыландырмаг мүчбурјүјәтәндә глады. Әлијев өз чыхышында кәстәрди ки, "гејд етмәк ләзәмдир ки, иштиһам истиһнаг иш үзрә бир гәдәр системсиз вә биртәһәли апарылмишдыр. Кәнчә һадисәсинин јарнамасынын сәбәбләри вә тәшәббүскары кифәјәт гәдәр тәдиг едилмиш гүмәтләндирилмишдир". Беләликлә, прокурор өзү е"тираф етди ки, истиһнагын там, һәртәһәли вә объектив апарылмасын зарурјүјәти һаггында процессуал ганунун әсәс тәләбләри иш үзрә кобүд сурәтдә позулмушдыр.

1994-чү илин октябр һадисәләри истиһнаг органынын бу бәрәдә үјдүрмә дәлилләрини нәнки тәкзиб етди, һәмчинин әлиндә бүтүн мүттәһимләрин иштиһамынның әсәснә пуча чыхарды. Бу һадисәләр объективликлә кәстәрди ки, С.Һусејнов әлиндә елә бир шәхсјүјәт дејил ки, онун һәбси вә 709 нөмрәли бригаданын буралдылмасы наминә куја ки, чинајәткар тәдбирләр корүлсүн вә әкар иштиһамын бу әсәс тезис арядан чыхарса, онда белә олан һалда мүттәһимләрин Азәрбајҗан Республикасы ЧПМ-нин 57-1 маддәсинин 2-чи һиссәси, 255-чи мад. "б" бәнди, 168-чи мад. 2-чи һиссәси, 167-чи мад. 2-чи һиссәси вә 15, 176 маддәләринин әләмәтләринә корә һәр һансы бир мәс"үлијәтиндән, үмүмјүјәтлә соһбат кәдә билмәз. 1994-чү ил октябр һадисәләри бүтүн мүттәһимләрин ачыг-ашкар әсәсәз иштиһамынның үстүндән ләһт чәкди вә мүттәһимләр тәрәфиндән 1993-чү ил ијүн һадисәләри заманы гүјәмәт бригаданын буралдылмасы үзрә вә бунунла әләгәдәр һәм 4 ијүнә гәдәр, һәм дә һәмнин күнләрдә реаллә едилән бүтүн һәрәкәтләринин зарурјүјәтини вә ганунијүјәтини тәсдиг етди.

Тәдирә ләјиг һалдыр ки, һөрмәтли прокурор процессуал ганунун бир сәра кобүд позунтусу фактларынын мујәјән дәрәчәдә ачыг е"тираф етди. Азәрбајҗан Республикасы ЧПМ-нин 57-1 мад. 2-чи һиссәси вә 15, 176 мад. әләмәтләринә корә материалларын мүстәғил ичраата ајрылмасы. Кәнчә һадисәсинин јарнама сәбәбләри вә тәшәббүскарынның тәдиг едилмәси зарурјүјәтиндән алава, о, һәмчинин е"тираф етди ки, иштиһам истиһнаг кедишиндә вә мәһкәмәдә мадди зијанын мәнбәјини, зијанын вурулмасында тәәсир олан шәхсләри мујәјән етмәк мүмкүн олмамышдыр вә һәмчинин 709 сәјү һәрби һиссәнин һәрбичиләри тәрәфиндән, прокурорун фикринә корә, ганунсуз зәһт едилмиш һәрби техникә вә сурәтатын үлүми мәбләги тәдиг едилмәсини вә һүзүи гүјәмәт верилмишдир. Һәлә мән гејри-гануни һәрби бирләшмә факты үзрә ЧМ-нин 70-2 мад. илә чинајәт ишини галдырылмасы һаггында һөрмәтли прокурор тәрәфиндән таһаллә дүзкүн мәсәлә гәјүлмәсини дејирәм. Бүтүн мүттәһимләрин иштиһамын прокурорун дејүји мәсәләләр илә сәз бағдыр, онлары ајрыча бахылмасы вә бу процесдә бүтүн мүттәһимләрин һәрәкәтләринә һүзүи гүјәмәт верилмәси гејри-мүмкүндүр, чүнки ЧПМ-нин 147 мад тәләбләри кобүд сурәтдә позулгачадыр. Прокурор иштиһам истиһнаг кедишиндә процессуал ганунун әләмәтләри дәрәчәдә позулмасынын ајры-ајры фактларынын садалајандан сонра (әлиндә онларын сәјү прокурор садаладыгындан дәфәләрлә чоһдур), мүдафиә һесап едирди ки, прокурор, јәгин ки, алава истиһнаг апармаг үчүн ишини гәјүмәтләринин хәлиш едәчәк. Ләкин һөрмәтли прокурор һәмнин чыхышынын тиддијәтли олмасы илә мә"јус етди. Истиһнаг тәрәфиндән

процессуал ганунун тәләбләринин кобүд сурәтдә позулмасын, Кәнчә һадисәсинин јарнама сәбәбләри вә тәшәббүскарынның тәдиг едилмәсини, мадди зијанын әсил тәәсиркарларынын вә мәбләгинин ајрылдырылмасынын, бунда тәәсир олан бүтүн шәхсләрә һүзүи гүјәмәт верилмәсини, чинајәт мәсәләсинин 57-1 мад 2-чи һиссәси вә 15, 176 мад. илә чинајәт ишинин материалларынның ајрылмасын зарурјүјәтини е"тираф етмәкә јанын, сонрыдан бүтүн мүттәһимләри мәһкүм етмәк һаггында нечә хәлиш етмәк олар?

Инди ишә е лан олунмуш иштиһам үзрә биләваситә Суһнадин Әкбәрәвун мүдафиәсинә кеңирәм. Иштиһамнамајә корә С.Әкбәрәвун мүәссир сисминдә чәләб едилмәси гәрәринә әсәсән о ЧМ-нин 57-1 мад. 2-чи һиссәси вә 255-чи мад. "б" бәнди илә иштиһам едилди. Бу иштиһамын үјдүрмә вә әсәсәзләмәһә нечә олмәсә белә бир факт дәлилләт едир ки, прокурор Әлијевин өзү ЧПМ-нин 57-1 мад. 2-чи һиссәси илә иштиһам материалларынын алава истиһнагә гәјүмәтләринин зарурјүјәтини вә 19-чу мад. позулдуғуну билдирди. Иштиһам истиһнаг мәһкәмәсиндә чинајәт ишинин материаллары илә бу һәрби бирләшмәнин вә С.Һусејнов, Е.Әлијевин шәхсиндә онун рәһбәрјүјәтинин өзүнү мүдафиә Назирјүјәти вә республиканын рәһбәрјүјәти гарын гәјүмәси, чинајәтләр етмәси шәхсиз сүбүтә јетирилдијүи бир шәрәһидә 709 сәјү бригаданын буралдылмасы, табе олмидыг һалда ишә тәркисләһи вә муһарибә доврүнүн гануналарына корә вәзифәли вә дикәр шәхсләрин мәс"үлијәтә чәләб олунмасы зарур олдугу һалда, С.Әкбәрәвун куја ки, Ф.Тәһмәтов тәрәфиндән ајрылмыш 55 нәфәр МТН әләмәтләриндән ибарәт группа рәһбәрлик едәрәк биләваситә С.Һусејновун һәбси үчүн Кәнчәјә кәтмәси һаггында иштиһам чәфәнк, ганун бахымындан ишә әсәсәз корүнур.

Мәһкәмә бахыш кедишиндә иштиһам вәрсәһәси сүбүт едилмәмишдир. Диндирилән шәһидләрдән һеч бири кәстәрмәмишдир ки, ја Тәһмәтов, ја да Әкбәрәвун кәстәрмәләринә корә Һусејновун һәбси үзрә һәр һансы бир тәдбир, јәһүд әләмәтләр кеңирәмәли иди. Иш үзрә диндирилән шәһид Миртәјев кәстәрмишдир ки, С.Әкбәрәвун ијүн ијүни 2-дә Кәнчәјә онун дә вәли илә кәлимишдир. Оператив группа биләваситә рәһбәрлик едән Е.Әлијев вә онун муәввин В.Мәчидов, еләчә да МТН-ин дикәр әмәкдашлары С.Әкбәрәвун онлары С.Һусејнову һәбс етмәк бәрәдә кәстәрмиш вәрсәсини тәсдиг етмәдиләр. С.Әкбәрәвун һәрәкәтләринин шәхси марағ үзүндән, "республика рәһбәрјүјәтинин һөрмәтини гәјүмәт өз тупдуғу вәзифәсини гәјүмәт мәсәдә илә" етмәси һаггында нәтижәләри дә әсәсләндырылмамышдыр. Бу нәтижәләр дәлилләрдән иш материалларындам ирәли кәлир, ашкар үјдүрмә характери даијүр вә С.Әкбәрәвун һәрәкәтләринин нәјин баһасына олурса-олсүн сүн и шәхилдә ЧМ-нин 255-чи мад "б" бәндинин әләмәтләринә уландырылмаг үчүн хуләсә едилмишдир.

Кәстәриләнләри нәләрә алары мүдафиә һесап едир ки, С.Әкбәрәвун һәм прокурорун фактики оларыг иштиһам етдији 57-чи мад 2-чи һиссәси, һәм дә 255-чи мад. "б" бәндинин әләмәтләринә корә тәәсирлијүи барасиндә иш үзрә һеч бир сүбүт әлдә едилмәмишдир.

Она корә дә, мәһкәмә коллекциясы чинајәт ишини алава истиһнаг апарылмаг үчүн керә гәјүмәтләринин, һансы ки, чоһ зарурдир, мүмкүн һесап етмәсә, о һалда С.Әкбәрәвун бәрәәт верилмишдир. Белә һөкм нәнки гануни, һәм дә әләмәтли оларды.

Мишләт Вәкилләринин чыхышлары

Мирмаһмуд Фәтәјев

... Бу мәһкәмәдә мәһкүмләр вә һакимлар вар. Мән белә һесап едирәм ки, бу процесдә мән дә даһил олмалы һәмкәдә мәһкүмәт алырәм. Мән һүзүһүнас дејиләм. Вәкил кими ачаг мәһсүб олдуғум АХЧ-нин коңдәриши илә иштиһам мүдафиәчи кими кәлимишәм. Амма бу процесдә бир нечә адам вар ки, даһа чоһ ифадә верә биләрдир, онлардан биринсини дә мәһсүб һесап едирәм. Кәнчә процесдә депутат-истиһнаг комиссиясындә хусуси рә"јәд галдырманы корә Кәнчә һадисәләриндә иштиһаг едән шәхсләрдә, әкар онлары шәхс деһәк мүмкүндүрсә, һ. Әлијевлә, С. Һусејновла фәрди корүшләрим олдуғуна корә, бу процесдә һәм дә шәһид сисминдә олдуғуна корә мән һесап едирдим ки, даһа чоһ мә"лүмәтләр верә биләрим вә даһа чоһ һаггым оларды дәннәмәгә.

Мән на үчүн бу ифадәни ишләдирәм ки, "бизим һәмкәдә мәһкүм олмушугу?" Биз һәмкәдә она корә мәһкүм олмушугу ки, бу күн мүттәһимләр күрсәсүндә мәнни әзиз јолдашларым вар. Биз мәһкүм олунмушугу әғидәмиз. Бизим ики һакимимиз вар. Биринчи һакимим мәһкүм фикримә, алаһидыр, икинчи һакимимиз әғидәмиздир. Сиз тәкчә һаким дејил, һәм дә мәһкүмәсүз. Она корә ки, сизин дә бир һакимимиз вар. О да бу күнү гануналары өзүнүн истәдији кими јалын вә јолан һ. Әлијевдир. О да Кәнчә һадисәсини тәшкил еләјин вә һәјәтә кеңирән вә нәтижәләриндән дә өз мәсәдәһә үзүн истифадә еләјин һ. Әлијев. Сизин мәһкүмәдүмүз, бизим мәһкүмәдүмүзә нибәһәтән гәт-гәт ағырдыр. Бизим мәһкүмәдүмүз бизим үчүн шәрәфлидир. Сизин мәһкүмәдүмүз ишә тарих гарынсында сиз даһа чоһ чәләб верән мәс"үлијәт даијүрән мәһкүмәдүмүз.

Кәнчә процесдә тәкчә һүзүи мәсәлә дејил, тәкчә чинајәт иши дејил. Бу һал-һазырда бизим һөрмәтли журналистләримиздән биринин истифадә еләдији кими "Сәјүн мәһкәмәси" тәк деһәк дүзкүн

дежил, мөнчө ора "и" артырмаг лазымдыр, "эсирин мөхкәмәси" вә биз бу сijasи мөхкәмәдир. Бу сijasи процес олдузуна көрә биз бу вә ја дикр формада һадисәләрә сijasи гижмәт веририк. Бу процес башламамышидан өввәл бурда Мәчлис үзәлри дә иштирак едирләр. Иса Гәмбәрин сәдрлицә дөврүндә 1993-чү ил февралын 19-да Милли Мәчлисин гапалы ичласы кечирилдири. Һәмнин гапалы ичласда о вахт Дахили ишләр назир И. Һәмидовун дедији сөзләри стенограмда олдууа кими сизин үчүн охуурама: "Бәли, бу дәгизәдә алкадә үч һакимийәт вәр. Ө. Һүмбатовун һөкүмәти, Ланкаран зонасында дивизиясы, Сурәтин һөкүмәти Кәнчәдә, бир дә Бақыда аз-чоһ бизим һөкүмәтди." Һәмнин ичласда Р. Газгјев Мудәфия назир кими исте"фа верди. Мән тәсадүфүн һәмнин үч һөкүмәтин олмасына, тәсадүфи С. Һүсејновун, Ө. Һүмбатовун адына тохунмурам. Бу мәсәлә о вахт да билишири. Бунун көкү өввәлдән һазырланьрды вә илк дөфә иди ки, о ичласда дежилдири. Һадисә баш вәрәндән сонра депутат-истинтаг комиссиясы жаравылды. О вахт да мән дә Милли Мәчлисин ади үзәләриндән бири кими һәмизләшкән ирәли сүрүлдү вә мән бу комиссиянын үзү олдум. Мән шөхсән һесаб еләмдирим ки, бу мәсәләләрдә һәләлик Һ. Әлијевин ролу вәр вә јахүд жохдур. Лакин депутат-истинтаг комиссиясынын үзәлри Кәнчәдә кедәндә Президент Ө. Елчибәјин дә"вәти илә Һ. Әлијев Бақыја кәлди. О, Бақыја кәләндә биз Кәнчәдәдидик. Орада биз ешитдик ки, И. Гәмбәр Али Советин сәдрлицәдән исте"фа вериб. Талаблардән бири дә јеринә јетирилиб, П. Һүсејновдан сонра И. Гәмбәр исте"фа вериб. Бу мүнәсибәтлә Милли Мәчлисин тә"чили јыгынчагы чагырылар. Сонракы күнләрдә Кәнчә депутат-истинтаг комиссиясынын үзәләринин дежил, Азәрбајҗанда бу һадисәләрә аидијјәти олан адамлары дежил, бүтөөвүлдә халгы алдәдән Һ. Әлијев 12 ијун 1993-чү ил саат 16.25-дән саат 16.34-ә гәдәр С. Һүсејновла телефонла даньшым. Мән буна шаһидәм. Сонра бу фактларын һамьсыны С. Һүсејновун вә Һ. Әлијевин иштиракы илә онларын өзүнә демишәм вә јахшы алашымлы даньшыгларымыз олуб. Бу телефон даньшыгларындан сонра мә"лум һадисә баш верди, јә"ни Һ. Әлијев Али Советин сәдрлицәдә разылыг вермәди, јалныз Кәнчәдән разылыг аландан сонра. Али Советин сәдрлицәдә кетмәк һаггында бәјанатыны верди вә кетди. Комиссиянын асагалл үзәләриндән бир зисми сөзүн јахшы мә"насында бәһрәләндиләр. Һәмнин асагаллар башда Имам Мустафајев олмагла сонра мөхкәмә процесиндә ондан да изаһат алынды. Онун јахын гоһуму, аиләснә чоһ јахын адамлардан икиси вәзифәдән узаглашырылмады. Мәһз Кәнчә һадисәләриндә кәлиб 69 нәфәрин өлмәси барәдә јаландан, јана-јана демәси, 69 рәгәми Һ. Әлијевин бүтөөвүлдә акентурасына хәбәр иди. О, бир парол иди. Мән Һ. Әлијевин өзүнә дә демишдим ки, 69 рәгәми Һ. Әлијевин акентурасынын ојанмасына ишарә иди, 1969-чу ил август пленумуна иди. 69 рәгәми зарафатјана сечилмәшиди, биләрәкдән сечилмишиди. Мән дедијим фактларә мәс"улијјәт дашыгьрам. Мәним адымын өввәлиндә "Мир" сөзү вәр. Мән башгаларымдан фәрғләнирәм. Мән анадан оландә ага, сејид кими догулмушам. Вә чалышырам ки, даньшыгында һеч бир сәһвә јол вәрмәјиб. Комиссиянын үзәләринә гајым сечилмишиди. И. Мустафајевин гоһумлары ишдә галды. С. Рустәмханлы вәзифәсиндә галды. А. Рәһимзадә дәвләт мұшавири сонра Али Совет сәдринин биринчи мұшавири вә бу јахын вахтларда Али Советин сәдри олачаг. Сонра Асја Манафова Милли Мәчлисин үзү олду, Фәрәмәз Магсудов јени бир вәзифә дә алды. Һамьсы кифајәт гәдәр мұсафатланьрылды, јә"ни депутат-истинтаг комиссиясынын үзәлри дә кифајәт гәдәр гајым илә әһатә олундулар, најларыны алдылар. Мән прокурорун чыхышында, иттиһамы охујандыа дедијинин бир һиссәсинә разылыгым билдирәм ки, 244 күн давам едән процесин ишиндә депутат-истинтаг комиссиясынын әлдә олунан 15 гөвлүг мәтериаллар: 19 видеокасетасы, 5 аудиокасет нәзәрә алынмајыбса, мән һесаб едирәм ки, һәм истинтагдә, һәм мөхкәмә процесинин өзүндә гижмәти бирмә"налы верилмәјиб.

Мұһакимә олунанлар, мән һесаб едирәм ки, башга чәһәтдән мұһакимә олунмалыдырлар. Бу күн мұһакимә олунанлары мұһакимә етмәк үчүн мә"нәви һагга малик олмаг лазымдыр. Биз онлары мұһакимә етмәлијик. Мән онлары мұһакимә едә биләрәм ки, онлар вәзифәсинин өһдәсиндән кәлә билмәјибләр, һәмкинә вәзифә сәләһијјәтларини ашыблар. Онлар гаршыларына гојулан тапшырыглары лајигинчә јеринә јетирә билмәјибләр. Онда башгалары отурачагды бурда, јә"ни онда мұһакимә олунанлар, бу күн мұһакимә курсүсүндә әјләшнләр әсл гижмәтларини онда алачагдылар. Бу гижмәти вәрмәк, онлары мұһакимә етмәкдән өтрү ән азы мә"нәви һагга малик олмаг лазымдыр. Јә"ни долајысы јолла бүтүн бу процесләри 90-чы илләрин II јарьсындан е"тибарән гаршыдырыб, нәһајәт бу күндә кәлиб биринчи шөхс симасында озурлуг-догурлуг јолу илә кәлиб орда отурмаг јох, мә"нәви һагга, сөзүн һәгибги мә"насында демократик сечки илә әлдә еләмәк олар. Билмирәм бурда отунанларын динә мүнәсибәти нечәдир? ..Амма һәр биримизин арьлыгыда дини мәнсубијјәтимиз вәр. Мән мұсылман олмагла јанашы һәм дә диндарам. Бәјүк инамим вәр. Кәнчәдә күнаһсыз ганлар төкүлдү ки, бунлар шөһид олдулар. 12 нәфәр Президент гәрдијасынын әмәкдәши варды өләнләрин арасында. Шәһидларын бабасы сајьлан Имам Һүсејин саһаб ад күнүдүр. Бириси күн Әбүлфәзл Аббасын ад күнүдүр. Бу процес Мирһаһмудун, Огтај Магсудовун истәји илә, Һ. Әлијевин "заказы" илә кәлиб чыхьыр, аллаһын гүдрәтијлә кәлиб чыхьыр. Мән аллаһа чоһ инандыгьма көрә дә бир мисал чәхмәк истәјирәм. Бир күн пејгәмбәримиз гисмәт нәзәрјјәсиндән даньшаркән бири әлиндә алма тутуб, ону парт етмәк үчүн дејир ки, ја пејгәмбәр, бу алма мәнним гисмәтшидир, ја јох? Пејгәмбәр чаваб верир ки, јесән гисмәтшидир, јемәсән јох. Бу күн сиз о гисмәтин астанасымынсыз. Сиз о һөкүм вәрәндә, саһабилары һәмнин һөкүм өзүнү үчүн охујурсунуз. Инди нәјә үмид едирсиниз о чүр едәчәксиниз. Мөхкәмә һагг мөхкәмәсидир. Һагг мөхкәмәсидә шейтан һакимлик едә билмәз. Һагг мөхкәмәсиндә һагг-әдәләт галиб кәлмәлидир.

Мән үзүв олдузум партијанын тапшырыгым илә бу күн бурда мұһакимәләр курсүсүндә отурт-дузунуз И. Шириновун ичтинман вәкили олуб, баш вәрән һадисәләр вә мөхкәмә процеси һаггында өз фикрини билдирмәк истәјирәм. Һәлә һаким Шаһин Рустәмловун рәһбәрлицә атында кечирилән мөхкәмә ичласларында да мән чыхьыи еләмишдим вә демишдим ки, бу процес дајандырылмагы вә әсл күнаһкарлар мәс"улијјәт чәлб олунмалыдырлар. Бу күн - јә"ни 4 октябр 1994-чү ил һадисәләриндән сонра, һәмнин адамлар һәмнин әмәлләри тәкрәр едәрәк нөвбәти дөфә дәвләт чеврилишинә чәһд кәстәрәкләри вә бунун һамы тәрәфиндән е"тираф олунараг, исләндији бир күндә ејни әмәлә көрә вәзифәдән канарлашдырылмыш вә һеч бир чинајәт әмәли тәрәтмәдикләри һалда мәс"улијјәт чәлб едилмиш бу адамлар үчүн - республиканын көркәмли сijasи хадимләри үчүн гурулуш вә сijasи ојундан башга бир шеј олмајан мөхкәмә процесини давам едирмәк, онлар барәсиндә һәбс гәти ичман тәдбирин сечмәк ән азы абсурддур. Бу адамлар мұстәғил Азәрбајҗан республикасынын гурулушында бәјүк рол ојнајьлар, һәр чүр чәтинликләрдән, мәһрумийәтләрдән кечибләр. Азәрбајҗан демократиясынын кәләчәкчиси онларсыз тәсәввүр етмәк мүмкүн дејил.

Бунларә демәклә Сиз, үзәринизә дүшән мәс"улијјәти вә чавабдеһлији дәрк етмәјә, авантюрист вә вәлјунтарист гәрар чыхьармагдан чәкинмәјә чагырырам. Әдәләтсиз вә ганунсуз бир гәрара имза атмагла сиз һәмкинә өз карьеранызы вә тәлсјиниз, һәтта ушгаларынызын да тәлсјини тәһлүкә алтына алачагымыз. Чүнки күн кәләчәк, сиз кимләринсә сифаршини јеринә јетирмәк үчүн әхлагдан вә вичдандан канар бир әмәл тәрәтдијиниз үчүн ганун гаршысында чаваб вәрмәли олачагымыз.

Ону да нәзәринизә чатдырмаг истәјирәм ки, Милли Мәчлис бу јахьыларда Чинајәт-Процессуал Мәчәлләсинин 70-чи бәндиинин 2-чи һиссәсинин 3-чү бөлмәсинә Әләвәләр барәдә гәрар чыхьарыб. Һәмнин гәрара көрә сипаһлы группар сахлајьиб, онлардан дәвләтчилик гаршы истифадә едәнләр 15 илә гәдәр һәбс чәзасына, ән азгыраидырычы һалларда исә күлләләнмәјә мөһкүм едиләчәкләр. Бу ганунун ишләмәси вә Азәрбајҗан үчүн баш вәрә биләчәк тәһлүкәларин гаршысынын алынмасы исә сиздән, сизин кими һакимләрдән асылдыр.

Бир даһа сизә мұрачәт едирәм - гәрар чыхьармагдан өввәл јахьы — јахьы душунун!
Һәлә вахтыныз вәр!

КӘНЧӘ ҺАДИСӘЛӘРИНӘ ҺӘСР ОЛУНМУШ МӨХКӘМӘ ПРОСЕСИНИН 05 ЈАНВАР 1995-ЧИ ИЛ ТАРИХЛИ ИЧЛАСЫНДА ҺАКИМ ОГТАЈ МАГСУДОВ СОН ЧЫХЫШ ҮЧҮН "МҮТТӘБИМ" ИСА ГӘМБӘРӘ СӨЗ ВЕРДИ

И. Гәмбәр чыхьидан иттиһа етијини билдирәрәк буну ашагыдакы аргументләрә изаһ етди:

"Мән һәлә дүнәә гәдәр сон сөздән иттиһа етмәк фикриндә дејилдим. Тарих чоһ мөхкәмәларин вә сон сәзләрин шаһиди олуб. Сон сөзүндә белә өз әгидәсиндән дөһмәјән вә буна көрә тонгалда јандырылан Чордано Бруно да, өввәлчә елмин әгидәсиндән дөндүјүнү билдирән, сон сөздә исә "һәр һалда јер күрәси фикрланьр" дејә өз чәлладарына мејдан охујан Галлијә дә, беш күн әрзиндә сон сөзлә чыхьы едән Хосров Рузбә дә тарихдә јахьы мә"лумдур. Анчаг мән бир нечә сәбәби көрә сон сөздән иттиһа етмәк гәрарына кәлдим. Әввала она көрә ки, ганунларын адымыбашы позулдугу, һәтта "мұһтәһимләрин" ифада вәрмәк Һүзугүндән мәһрум едилдији бир мөхкәмәдә мәнним сон сөз демәјим мөхкәмә үчүн бәјүк шәрәф оларды. Бу мөхкәмә О. Магсудов башда олмагла бу шәрәфә лајиз дејил. Ичкинчиси исә сон сөз демәк үчүн мәнним һәлә ичманын олачаг. Үчүнчүсү исә, дүнәән мәнә бир сәһвәд тәддим едилбәр. Һәмнин сөнәддән бә"зи һиссәләри мөхкәмәнин нәзәринә чатдырмаг истәјирәм. Онда мәнним сон сөз демәјимә һеч бир етиһаҗ галмадым вә бир даһа тәсдиг олунар. Бу сөнәд бизә гаршы ирәли сүрүлән иттиһамнамәни имзалајьиб мөхкәмәјә кәндәрән Елман Әлијевин 04 декабр 1993-чү ил тарихдә о заманкы әчаиб баш прокурор Әли Әмәрова үнванладыгь мұрачәтдән ибарәтдир. Мұрачәттә дејилди: "...О (Н. Тәһмәзов-ред.) мәнә изаһ етди ки, мәнним бу вәзифәјә (һәрби прокурорун мұшавини вәзифәсинә-ред.) тә"јин олунмагым анчаг бу иши (Кәнчә һадисәләринин истинтагымын-ред.) мәнә һәвалә етмәкдән өтрүдүр. (Тәһмәзов бу сәзләри тез-тез тәкрәр едир)

...Даһа сонра Тәһмәзов гәјд етди ки, истинтага нәзәрәт ишини Сиз(ја"ни Ө. Әмәров-ред.) биләваситә она һәвалә етмисиниз, анчаг о, ахмаг вәзјјәтдә галмаг истәмбир вә буна көрә дә истинтагы мән апармалыјам. Чүнки мәнним прокурор сәләһијјәтларинә малик олмагым ону иттиһамнамәни имзаламаг

мәчбуриятиндән халас едир. Мән баша ошудум ки, о садча оларга горуур". Истинтаг заманы жол верилмиши бир чох ганн позунтулар барда ма'лумат верән Е.Әлиев даһа сонра јазыр: "мухталиф марһаләләрдә истинтаг групуна онларла мүстәнниг даһил едилмиш ва чыгарылмиш, групуна рәһбәри дәфәләрдә дәјишдирилмишир ва бу күн үчүн М.Хәлиловдан башга һеч бир мүстәнниг, о чүмләдән да мән иши һәтта сонә гәдәр оуламимыш да.

...Бундан башга әјдәм ошуб ки, бу илин авхуст, сәптябр ва октябр ајлары үчүн планлашдырылан ва биласаситә Н.Тәһмәзовун рәһбәријәти аштында апарылан истинтаг ишинин хәјли һиссәси јеринә јетирилмәјиб.

...Иш үзрә вәчиб истинтаг һәрәкәтләриндән олан експертизалар апарылмајиб, јүзләрдә адам диндирилмәјиб. Кәнча һадисәләринин иштиракчылары чох һалда һәрби гүллуғчулардыр. Онлар исә гүллуғ јерларини тез-тез дәјишүрләр ва буна көрә онларын һәтта ахтарыб-тапылмасы белә ајларла вахт тәләб едир. Бу иш да вахтында күрүлмәјиб.

...Мән дәфәләрдә она тәклиф евмишим ки, истинтага нәзарәт ишини һәјата кечирән прокурор кими көмәк үчүн Баш прокурор мүрајәти етсин. О исә бундан иштинә едиб.

...Фактики оларга истинтаг групуна мән јох. Н.Тәһмәзов озу рәһбәрлик едир. Н.Тәһмәзовун иш етиләнән вә методларыннан ирәли кәлән сәбәбләр үзүндән, табечилијиндәки ишчиләрдә кобүд рәфтары нәтижәсиндә мән һәлә бу күнә гәдәр да иши ошуб гуртара биләмимышәм.

...Һәр күн ашм 10-15 дәфә мәнни јаньна чагыртдырыр ва планда нәзарәдә тухулмамши ишләр тәширәыр. Нә исә ишә етмәк үчүн көстәрәјим ән кичик бир чәһд белә ону әсәбләшдирир ва о, "мән тәләб едирәм!" дејә зыгырарга, созуму кәсир.

...Нојабрын 19-да о, мәнни вә М.Хәлилов И.Шириновун јаньна көндәрди. Вәкил А.Исмајлов да бизмлә иди. Мәнни истинтаг групуна рәһбәр тә'јин олунамгам барда гәрирла таньши олдудан сонра, И.Шириновун баш прокурор олдугу дөврәдә мәнни республика прокурорлуғунун истинтаг идарәсинин рәһбәри вәзиләсиндән ашуд едилдијими ва бу сәбәбдән да объектив мөвгедә дурмајачагым әсас көтүрән И.Ширинов ва онун вәкили бу тә'јинатә е'тиразларын билдирдиләр. И.Ширинов өз е'тиразын јазьм шәкилдә да тәғдим етди. Прокурорлуга гәјмәдән кими мән ганнун тәләб етдији гәјдәдә бу факти тәсдиг едән рапорт јазьм ва гәјд етими ки, истинтаг объектив апарымшам. Сонра исә биз бүтүн материаллар Н.Тәһмәзова тәһвил ердик.

...Бир нечә күндән сонра о, билдириди ки, баш прокурор бизи чагырыр. Биз сизин јаньныза кәлдик. ...Онун гаринемьнда ичиндә мәнни рапортум олан созуғу вар иди.

...Орада гәјд олушмушду ки, мән иши бундан сонра да давам едирмәк фикриндәјәм, анчаг онун горуагымны даһа арт-басдыр етмәјачам.

...Һәмин күрүндән сонра мән И.Шириновун вәсәтәтинин рәдд едилмәси барда гәрир ималладым. ...бу иш олдуга гәри-ди бир ишдир, классик чинајәтләр үчүн нәзарәдә тухулмуш ән'әнәви процессуал формаларә чәтин јерләшир. Мәсәлән, иш үзрә 150-ја јалын експертиза кечирилмәли вә бир о гәдәр дә експерт ра'јин олмалыдыр. Бунула да һәр бир мүтәһимлә тәкчә өз мәсәләјә көрә 300 дәфә күрүшмәк лазымдыр. Һәммәс бирликдә (онлар һәләлик 8 нәфардирләр) 2400 дәфә (300 x 8). Вәкилләрин бүтүн ишлә таньши олмасы үчүн һәр күрүшә јарым күн һесабы илә 3 илдән чох вахт лазым кәлир.

...10 нәфәрдән чох һәләк олан експертизадән кечирилмәјиб". Нә Гәмбәр даһа сонра гәјд етди: "Тәкчә елә бу сәһәд мәһкәмәнин һансы сәвијәдә вә һансы сифаршәләрдә һәјата кечирилдијиндән хәбәр есир. Бу сәһәд мәһкәмәјә тәғдим етмәјә еһтијаж кармурам. Ону журналистларә тәғдим етмәк даһа мөгәсәдәјүндүр. Сон созуму исә мән һәлә дејәчәм".

Сонра һәким сон сөз демәк үчүн Сулейхдин Әкбәрова сөз верди. С.Әкбәров да сон сөздән иштинә етдијини билдирди. Бунун сәбәбләрини белә ачыглади: "Сон ишләр Азәрбајҹанда кәдән сijasи процессләр, сәһнаархасы ојулар, 4 ијүн Кәнчә һадисәләри, кәлиш мүшавирәләр, бу мүшавирәләрдә верилән тәширәглар һәгәсиндә мәнә кифајәт гәдәр ма'лумат вар...".

Сонра Ихтајар Ширинов да сон сөздән иштинә етдијини билдирди. Нә үчүн бу ганнәтә кәләми барда даньшан Ихтајар бәј гәјд етди ки, кечмиш иштидар нумәјәндәләрини ләкәләмәк үчүн гурүлмуш бу мәһкәмә процесси онларын ма'нәви вә һуғуғи гәләбәси илә саша чатыр. Чүнки бу процессәдә бир даһа сүбүт олунду ки, Елчибәј иштидарынн һеч бир үзү нә халг гаринемьнда, нә да ганн гаринемьнда күнәкар дејил. Бу процессәдә о да сүбүт олунду ки, Кәнчә шәһәриндә Азәрбајҹан дәвлатинә гарини сун-гәд һәзирләниб вә мувафәқәтлә һәјата кечирлиб. Бурада тәсдиг олунду ки, айр-айр шәхсләрин шәхси марагы вә көмәји илә мағиоз гурүләр һәкмијәт башына кәлибләр нә бу күн дә онлар һәкмијәт башындадырлар. Онлар тәрәтикләри чинајәтләрин үстүнү арт-басдыр етмәк үчүн кечмиш иштидар нумәјәндәләрини нә јолла олурса-олсын, ләкәләмәјә чалышмырлар. "Анчаг өз әмәлләринә көрә онлар мүтләг чаваб верәчәкләр" дејә, И.Ширинов созуму битирди.

ТАНЫДЫҒЫМЫЗ ВӘ ТАНЫМАДЫҒЫМЫЗ НИЈАЗИ ИБРАҺИМЛИ

Уча бојлу, чидди көркәмли, үзүндәки гәјгылы чизкиләри һәмишә илк бахышдан нәзәрә чарпан бу адам һаггында чох даньшмаг олар... Н.Ибраһимлинин бизә мә'лум олмајан кејфијәтләри даһа чохдур. Азадлыг һәрәкатын илк илләриндән Мүсават идеолокијасынын ән агыр тәрәфинә өз чиниләрини вериб, Нијази Ибраһимли. Демократ һәрәкәт башлајан күндән бу күнә кими онун фәалијәти көстәрир ки, Н.Ибраһимли сijasи әләмдә сабит мүбаризә хәти јеридән адамдыр. О, бу јолда өзүнү фәда еләј билир. Јә'ни о, һәр һансы бир вәзифәдә галмаг наминә өзүнүн принципләринин әксинә һәрәкәт етмир.

-- Нијази бәј, баш катиби олдуғунуз Мүсават партијасы әсримизин әввәлләриндән бәри халгымызын азадлыг мүбаризәсиндә өнчүл, мүбариз оғулларыны өз әтрафына чәмләшдириб. Вә бу күн дә харичи вә дахили дүшмәнләримизин халгымызы мәһв етмәк иғтидарында олдуғу бир вахта, бу мүбаризә тарихинә өз фәалијәтини гызыл һәрфләрлә јазьмш бир бир партијанын баш катибсиниз. Индики- ичтимаи сijasи һадисәләр бахымындан Сиз бир сijasәтчи кими, партијадаһили бир тәшкилатчы кими өзүнү бардә иғтидар-мүхалифәт бардә фикирләринизи гыса да олса охучуларымызла бөлүшдүрмәк пис олмазды.

-- Бир вахт З.Әлизадә "Истиггал"ын сәһифәләриндә кинајә илә /өз әгидәсинә садиг галараг/ фикир сөйләмишдир ки, Нијази Ибраһимлини һеч вахт икинчи дәрәчәли сijasәтчи сәвијәсиндән јухары галмајачаг. О заман партија јолдашларындан бири күләрәк белә ифадә ишләди: "Нијазидән сорушан јохдур ки, биринчи дәрәчәли сijasәтчи олмаг истәјирми?" Вә бу сөзләри Мүсаватда бир чохларына аид етмәк олар. Чөмијәтдә һәр бир кәс өз јериндә олмалы, бачардығы ишин үчүндән тутмалыдыр. Әлкөмизин мүсәсир тарихиндән бир чох мисаллар чөкә биләрик, нә заман ки, јүксәк интеллектуал сәвијәјә малик олан, елми дәрәчәси вә козол натиглијин олан шәхсләр һәр һансы гурума рәһбәрлик едәркән һәмин гуруму ифлич

МҮСАВАТ ПАРТИЈАСЫНЫН БАШ КАТИБИ

вәзијәтә салылар. Еләчә дә әксинә. Мүсаватда јери кәләндә мәнән даһа јүксәк сәвијәли зиялылар чохдур. Буну е'тираф етмәкдә һеч бир гәбаһәт көрмурам. Мән исә тәбәитмә корә нәзәри сijasәтчидән даһа јахшы тәшкилатчы вә инзибатчыям.

Мән үмумијәтлә мәтбуата прогноз вермәмәјә чалышырам. Сәһв етмәк еһтималы чох бөјүкдур. Анчаг әлкөмиздә јаранан вәзијәт шәраитиндә бу о гәдәр дә чәтин дејил. Иггисадијат дағылыб. Сәнајә мүсәсисәләринин бөјүк әксерийәти дајаныб. Он минләрдә фәһлә вә хидмәтчи чөлләрдә галыб. Чалышанлар исә ајларла минимал јашајыш сәвијәсини белә тә'мин етмәјән әмәк һағларыны алмырлар. Бүдчә косирини 200 млд. маната маната чатыб. Манатын дәрјәри сон бир ил әрзиндә 20 гат ашағы ениб. Елчибәј һәкмијәти дөврүндә даһла-даһла топланан республиканын валујта вә гызыл фондлары талан едилди. Индики һәкмијәт вәзијәти дүзәлтмәк /вә ја дүзәлтмәјә чәһд етмәк/ әвәзинә бүтүн фәалијәтини анчаг өз нүмәјәндәләринин шәхси варланмасына вә буна е'тирәз едән мүхалифәтә гаршы тәзјигләрә јөнәлдди. Вә мән тәәчүбләнмәрәм, әкәр күнләрин бир күнү республика әһалиси јухудан ајылыб ма'лум едәләр ки, довләт рәһбәрләриндән һеч бириси республикада јохдур. Мәһз буна көрә артыг бу күн /бәлкә дә дүнүндән/ республикада бу һәкмијәт бөшлүгүнү долдура биләчәк чидди, чевик структурларын јарадылмасы һаггында дүшүнмәк лазымдыр. Мәнни сөзләрини хәшиш едирәм довләт чеврилишнә чағырыш кими гәбул етмәјин. Мүсават дәфәләрдә бу бардә өз мөвгәјини билдириб. Буну она көрә гәјд еләдим ки, "индикиләр"дән сонра кәләнләр тәхминән харабалыға кәләчәкләр, сыфырда башламалы олачларлар.

-Асудә вахтыныз олурму вә хоббиниз нечә, вармы?

Асудә вахтым олмур. Евә кәлән кими башымы гөјүб јатырам. Вахтым олса иди кимнастика илә мошлорими мүтамадиләш-дирәрдим. Икинчи хоббин кулинарјядыр /хәшиш едирәм күлмәјим/. Театр, консерт салонлары үчүн бурнумун учу којнәјир.

ТАНЫШ ОЛУН: МУСАВАТ ДИВАНЫНЫН ҮЗВЛӨРІ

ӘДАЛӘТ РӘБИМЛИ: "ФАТАЛИЗМИ ГӘБУЛ ЕТМИРӘМ"

THE
NEW YORK
ACADEMY OF SCIENCES

Dr. A. V. Ragimov

IS RECOGNITION AND CERTIFICATION OF BEING ELECTED

AN ACTIVE MEMBER
OF THIS ACADEMY

John S. Scheraga
President

Милли Мәжлисин үзвү,
МусаваТ Партиясы Инсан
Бүтүләрү Комиссиясынын
сәдри, кимја елмлөри.

доктору профессор Әдаләт Рәхимли
бу јахынларда Нју-Йорк Елмлөр
Академиясынын һәгиги үзвү
сечилмишдир. Бу мүнәсибәтлә
һөрмәтли Профессору ТӘБРИК
ЕДИРИК ! Ашағыда журналист
Расим МИРЗӘНИН Профессорла
мүсаһибәсини тәддим едирик.

- Әдаләт бәј, елми фәалијәтинизин
башлыча кејфијәтләрини, мәрһәләләрини
гејд етсәниз пис олмазды...

Илк елми фәалијәтинин БДУ-пун кимја фа-
култәсиндә /1955-60 илләр/ Тәләбә елми
чәмијәтиндә мүдрик инсан вә көзәл педа-
гог Јусиф Султановун рәһбәрлији алтында
башламышам. 1960-чы илдә заманын
көркәмли кимјачысы академик Ј.һ.Мәммә-
дәлијевин рәһбәрлији илә диплом тәдгигат-
лары апармышам.

Университети битирән кими /фәргләнмә
диплому илә/ Москва шәһәриндә ССРИ ЕА
кимјәви-физика институтунда кәркин мүса-
бигә шәраитиндә аспирантураја дахил
олаар, көркәмли кимјачы профессор

А.Берлинин рәһбәрлијилә полимер
кимјасынын ән мүасир саһәсиндә ..әлағәли
полимерләрин синтези вә тәдгиги мөвзу-
сунда елми арашдырмалара башлајарағ,
1965-чи илдә һәмнин институтда Нобел
мүкафаты лауреаты академик Н.Семјеновун
рәһбәрлик етдији елми шурада намизәдлик
диссертасиясы мүдафиә етмишәм. Аспи-
рантурада охујаркөн тәдгигатларым Кимјә-
ви-физика институтунун мүсабигә комис-
сиясы тәрәфиндән II мүкафата лајиг
көрүлмүш, 1966-чы илдә исә Д.Менделеев
адына Үмумиттифаг Кимјачылар Чәмиј-
јетинин III дәрәчәли диплому илә тәлтиф
едилмишәм. Тәдгигатларым нәтичәсиндә
радиасияја вә истилијә давамлы, биоложи
актив вә техники әһәмијјәтли бир сыра јени
полимерләр синтез етмиш вә алдығым елми
нәтичәләр Москва, Ленинград вә Кијевдә
чыхан елми журналларда дәрч едилмишдир.

1965-69-чу илләрдә Нахчыван кәнд
тәсәррүфаты елми тәдгигат стансиясында
јерли әдвизјат биткиләрин биокимјәви араш-
дырмалары мөвзусунда тәдгигатлара рәһ-
бәрлик етмиш, гижмәтли ефир јағлары,
витамиnlәр вә микроэлементләрлә зәнкин
олан гита вә мүаличәви әһәмијјәтә малик

бир сыра биткиләрин мүәјјәшләшдирил-
мәсинә наил олмушам.

Кејфијәт вә кәмијјәт бахымындан елми
фәалијәтинин ән сәмәрәли вә бәһрәли
дөврү 1969-чу илдән Сумгајыт шәһәриндә
Азәрб. ЕА Полимер материаллары
институтунда /әввәлләр хлор үзвү синтез
институту/ лабороторија мүдирини ишләјәркән
башламышдыр. Бу дөврдә јени функционал
полимерләрин синтези принципләри, гану-
наујунлуллары механизми, хассәләри вә
тәтбиги мөвзусуну тәклиф етмиш вә
ичрасына рәһбәрлик етмишәм. Башчылыг
етдијим елми коллектив јүзләрлә јүксәк вә
универсал хассәли /радиосияја, плазмаја
истилијә вә һәрәрәтә давамлы, јүксәк
бәрклијә вә мөһкәмлијә малнк/ јени
полимер вә компазисиялар синтез етмиш,
онларын алынма принципләрини вә
үсулларыны јаратмышдыр. Алдығымыз поли-
мерләр, бојалар, өртүкләр вә жапышганлар
Москвада, Звениградла, Подолскидә /һәрби
техникада/ вә Сумгајытда сәнајә вә
техникада кениш тәтбиг олунмушдур. Бу
саһәдә етдијимиз 120 ихтира ССРИ-нин
Русиянын Финландиянын, АБШ-ын вә
дикәр өлкәләрин патент шәһадәтнамәләри-
нә лајиг көрүлмүшдур. Аккумуляторлар үчүн
јени јүксәк ефектли компонент ихтира вә
тәтбиг етдијимиз үчүн мәнә вә әмәк-
дашларыма "ССРИ ихтирачысы" фәргләнмә
нишаны верилмишдир.

Суалты гајыгларда вә космик кәмишләрдә
истифаде едилән јени нөв оксикен
аккумуляторлары алынмасы илә әлағәдар
тәдгигатларымыз Инкылтәрәнин Polymer
елми журналында дәрч олунмушдур. Үмумиј-
јәтлә, 200-дән чох елми әсәрләримиз АБШ,
Инкылтәрә, Алманија, Јапония, Данимарка,
Москва вә Ленинграддын елми мөтбуатында
дәрч едилмиш, онларла бејнәлхалг симпо-

зиумларда мүзакирә едилмиш, дүнја
алимләринин марағына сәбәб олмушдур.

Ән сон тәдгигатларымызын нәтичәсиндә
гижмәтли ширин бијан биткисиндән гли-
сирам дәрманынын алынмасынын јени
ефектли үсулуну јаратмыш /бу ихтираја
Русиянын патенти верилмишдир/, мувафиг
истеһсал технолокијасыны јаратмыш вә
лајиһә сәнәдләрини һазырламышыг. Јени
үсулла 2 кг глисирам вә 50 кг глисиризин
туршусу алараг мүгавилә әсасында истифаде
үчүн Бакы фармасевт заводуна вермишик.
Апардығымыз тәдгигатлар кадр һазырлан-
масы саһәсиндә дә сәмәрәли олмушдур.
Мөним рәһбәрлијимлә 21 нәфәр әмәк-
дашымыз намизәдлик вә докторлуг
диссертасиясы мүдафиә етмишдир. Нәти-
чәдә полимер кимјасы саһәсиндә јени елми
мөктәб јаранмышдыр.

Лабораториямызын тәдгигатлары дәфә-
ләрлә институтумузун I вә II мүкафатларына
лајиг көрүлмүшдур. Бундан башга алдығы-
мыз елми нәтичәләр үчүн ән бөјүк
мүкафатлар ашағыдакылардыр.

1983-чу илдә Казан кимја-технолокија
институтунун хүсуси елми шурасында
докторлуг диссертасиясы мүдафиәмдән сон-
ра мәнә кимја елмлөри доктору елми
дәрәчәси, 1984-чу илдә јаратдығым елми
мөктәб вә елми әсәрләрим үчүн Али
Атестасия Комиссиясы тәрәфиндән мәнә
профессор елми рүтбәси верилмишдир.

Нәһајәт, кечән илин ахырында мөвчуд-
лугудан хәбәрим олмајан, 1817-чи илдә
тәһсис олунмуш, 40-дан чох Нобел мүкафат-
чысы үзвү олан Нју-Йорк Елмләр Акаде-
миясына һәгиги үзв сечилмишәм.

Елм саһәсиндә кечдијим јола вә әлдә
етдијим нәтичәләрә нәзәр саларкән, мән
һәр шејдән өнчә бөјүк мүәллимләрим
Тофиг Бекташини, Чәфәр Иманову, Јусиф
Султанову, Ј.Мәммәдәлијевни вә А.Берлини

дәрин миннәтдарлыгы һисси илә хатыр-
лабырам.

**- Елмә мүнәсибәт биздә бу күн нечәдир?
Әкәр яхын бир нечә ил дә дәвләттин елмә
мүнәсибәти беләчә давам едәрсә, сиз нечә
прогноз верәрдиниз?**

Елми фәалијјәтимә тарихи бахышдап сонра
елминизин бу күнүндән данышмаға еһтијач
дујрам. Бу вәзијјәти гыса, лакин горхунч
ики сөзлә ифадә етмәк олар: дәрин бөһран.
Елмән чох аз адам мәшул олдугундан
чәмијјәтимизин бөјүк чохлуғунун елминиздә
сон илләрдә баш верән бөһрандан хәбәри
јохдур. Бу күнү иғтиларда исә үмүмијјәтлә
елми дәрк едән, онун вәзијјәтилә марагла-
нан шәхс јохдур.

Алимләримиз бу күн сөзүн әсл мәнәсиндә
диләнчи көкүндә јашабырлар. Елми тәдғигат
институтларынын /хүсусән техники вә
тәбиәт елмләри сәһәсиндә/ ишләмәси үчүн
һеч бир шәраит вә имкан јохдур. Тәдғигат
ишләри 90-95 фаиз дајандырылыбыдыр. Елмә
преспективли вә һазырлыгы кәдрлар даһа
кәлмир. Әксинә бир чох көркәмли
мүтәхәссис вә истедадлы кәңчләр башға
сәһәләрдә өзләринә чәрәк пулу газанырлар.
50-60 илдә елм вә техника сәһәсиндә әлдә
етдијимиз наийјәтләр бөјүк сәрәтлә
дағьлыр. Инди һәр ил бу сәһәдә
итирдијимизи кәләчәкдә 15-20 илә бәрпа
едә билмәјәчәјик. Вәзијјәт бир дә она көрә
горхулудур ки, һөкүмәт даирәләри елмин
бөһранына гәти фикир вермир вә
бикәнәдирләр. Елми ичтимайјәт исә
һәмишә олдугу кими көзләмә мөвгәји тутур.

Елминизин бу күнү бөһранынын әсасы
15-20 ил бундан әввәл гојулмушдур. Елми
гурумлара рүшвәтин, протексија вә
јерлибазлыгын сирајәт етмәси, савадсыз вә
мәһәвијјәтчә позулмуш адамларын, партно-
менклатура нүмәјәндәләринин мәнәсәб вә
шөһрәт хәтиринә елми мүәссисәләрә вә ЕА-
ја сохулмасы, рәһбәр кадрларын вә елми

истигамәтләрин сечилмәсиндә профессио-
налыға јох, шәхси мүнәсибәтләр вә
рүшвәтә истинад едилмәси бу күнү бөһра-
на стимулә етмишдир. Һәлә 1990-чы илдә
елминиздә көк салмаға башлајан бу негатив
һәлләр һагда мән "Бак. работчиј" гәзетиндә
әтрафлы јазмышдым. Тәәссүф ки, мәним о
дөврләки мүрачиәтим иғтилар, елми
даирәләр вә елми ичтимайјәт тәрәфиндән
сүкутла гаршыланды. Бу күн дә һәммин
гүввәләр вә хүсусән елминизин
"корифејләри" сусмагы гызыл һесаб едирләр.
...Мәһәви позгушлуғун зирвәсинә галх-
мышыг...

**- Парламентдә Азәрбајҗан елминин тәләји
илә бағлы бир нарахатчылыг дујудурму?
Кимсә бу барәдә фикирләширми?**

Кечән ил Милли Мәчлис елм һагда гануну
кәшиш мүзакирә етмиш вә гәбул етмишдир.
Бу ганун бир чох алимләрин вә
експертләрин узун мүддәтли әмәји
нәтичәсиндә јаранмышдыр. Мүәјјән гүсур-
лары олса да елминизин бу күнү үчүн мәг-
бул ганундур. Онун гәбул едилмәсинә
президент апаратына елмдән зәиф тәсәввүр-
лү вә ЕА-а рәһбәрлик етмәк иддиасында
олан бәзи ишчиләри мане олмаға чәһд
етдиләр. Лакин тәркибиндә чохлу алимләр
олан ММ буна имкан вермәди. Тәәссүф ки,
дөвләт башчысы һәлә дә елм һаггында гану-
ну тәсдиг етмәјибдир. Көрүнүр ки, гара
гүввәләр елминизин дә иғтисадийјәтә ким-
ни там иғлич етмәк мәгсәди күдүрләр.

**- Бу ағыр шәраитдә елмин дағьлмасынын
гаршысыны алмаг үчүн сиз нә тәклиф едәр-
диниз?**

Елминиздәки бөһраны арадан галдырмаг
үчүн һәр шәјдән әввәл елми әсастандыр-
мыш кениш програм һазырланмалыдыр. Бу
програм елми фәалијјәт вә елмин тәшкили
сәһәсиндә чидди ислаһатлар нәзәрдә
тутмалыдыр. Фуңдаментал тәдғигатлар
бешији олан ЕА-нын структурунда әсасы

дәјишикликләр апарылмалыдыр ки,
нәтичәдә елмә јашыз истедадлы вә
елмсәвәр адамлар чәлб олуңсун. Елми
институтлара вә диқәр тәшкилатлара
објектив мүнәсибәтләр әсаһиндә апарычы
вә чаван алимләрдән рәһбәрләр се-
чилмәлидир. Протексија вә јерлибазлыг
елмдән еллиликчә ләгв едилмәлидир. Елмә
ајрылымыш бүдчә вәса-итинин бөјүк һиссәси
сәмәрәсиз истифадә олуңур. Чүнки
институтларда ишләјәнләрин 50-60 фаизи
һеч бир елми потенсилә вә минимал савада
малик дејилдир. Бу вәзијјәт гәтијјәтлә ара-
дан галдырылмалыдыр. Бүрократик апарат
50-70 фаиз ихтисар едилмәлидир. Елмин
"тој кенераллары" елми адлар үчүн
малијјәшдирилмәлидир. Елми истигамәтләр
вә мөвзулар ашкарлыг шәраитиндә чох чид-
ди мүзакирәләрдән сонра гәбул еднмә-
лидир.

**- АХЧ һакимијјәти дөврүндә Сиз Тәһсил
назиринин мүнәвини ишләмисиниз. Тәһсил
сәһәсиндә көрә билдијиниз мүнүм ишләр вә
көрә билмәдијиниз ишләр? Сизчә, әкәр
әввәлки һакимијјәт галсајды, индијәчән
даһа нә кими дәјишикликләр олачагды бу
сәһәдә?**

-- Тәһсил назирлијиндә фәалијјәтим Елчибәј
һөкүмәтинин тәһсил сәһәсиндә апардығы
јени сијасәтин ики стратеги истигамәт илә
тәјин олуңурду: али вә орта ихтисас
мәктәбләринә гәбулун тест үсулу илә
кечирилмәси /тәһсил системинизә 80-85
фаиз савадлы кәңчләрин чәлб едилмәсини
тәмин етди/ вә тәһсил һаггында јени
мүтәрәғти ганунун һәјата кечирилмәси
/тәһсилминизин јени кејфијјәт сәвијјәсинә
галхмасына јөнәлдилмишдир/

Тест үсулу илә I гәбулдан сонра техники
фәннләр үзрә гәбул шаны 30-50 фаиз јери-
нә јетирилмишди. Бу бизә имкан верди ки,
гәбул сәһәсиндәки планлашдырмада чох
чидди вә мүсбәт дәјишикликләр едәк. Белә
ки, узун илләр тәһсил назирлији вә

мүәссисәләринин рәһбәрләринин шәхси
газанч мәнбәји олан ибтидан синиф
мүәллимләри, мүнәсибләр, иғтисадчылар,
автомобил мүнәндисләри, пианочулар вә
диқәр "дәблә" олан ихтисаслара гәбул
планыны сон дәрәчә ихтисар етдик. Мәлум
олдугу кими узун илләр һеч бир објектив
тәләбаты нәзәрә алмадан бу "мәнфәәтли"
ихтисаслара гәбул планлары назирликдә
хүсуси муздла һәјата кечирилди. Одур ки,
бизим бу сәһәдә аддымымыз бир тәрәфдән
тәһсил системиндә көк салмыш бәднам
рүшвәт мәнбәләриндән бирини ләгв едир,
институт вә техникумларда рүшвәти мөһлуд-
лашдырыр, хәји бүдчә вәсаитинин гәнаәт
едилмәсинә көмәк едир вә савадсыз
"мүтәхәссисләрин" јетишдирилмәсинә мане
олурду.

Биз гыса мүддәтдә мүәјјәнләшдирдик ки,
институт вә техникумларда штат чөдвәлләри
тамамилә әсаһсыз шиширилмишдир.
Вәзифәли вә имканлы шәхсләрин фәрсиз
өвләдләрини Бақыда сахламаг вә кәләчәкдә
мәнфәәтли ишлә тәмин етмәк үчүн
кафедраларда јүзләрлә лаборант штатлары
ачылмышдыр. Бурада мәгсәдлийлик бир даһа
она көрә сүбүт олуңурду ки, лаборанта әсл
мәһәдә еһтијачы олан кимја, физика,
технолокија кафедраларында лаборант-
ларын сајы тарих, әдәбијјат, һүгүт вә диқәр
һуманитар фәнн кафедраларындан
дәфәләрлә аз иди. Бунула әләгәдар биз
штат чөдвәлләриндә чидди ихтисарлар ет-
дик, һәтта проректорларын сајыны бир не-
чә дәфә азалтыды.

Али мәктәбләрдә елми потенциалын да
истифадәси сон дәрәчә бәрбад вәзијјәтдә
иди. Елм әләминдә һеч бир хидмәти вә
нүфузу олмајан бир сыра мүәллимләрә дәрә
дәмәклә јанашы бүдчә һесабына елми
груплара рәһбәрлик етмәк имканы
верилмишдир. Бу группарын бөјүк һиссәси

Һеч бир елми ишлэ мөшгүл олмадан, бүдчэ вэсаитини һэдэр сэрф едирдилэр. Елми һесабатылары илэ ЕА-да корүлөн ишләрден көчүрүб верирдилэр /инди дә беләдир/. төмөнна әсасында жаралылан бу "елми групплар" институтларда әсл алимләрни елми тәдгигатлар апармасы имканындан мөһрум етмишдир. Бир мисал, кванто-кимја һаһәсиндә өз тәдгигатлары илэ дүңјада мөшһур олан көркөмли алим БДУ-нун кафедре мудири Профессор Исрафил Мәммәдова елми групп жаратылмадыгы һалда шәхси таныдыгым әсл елмидән чох узаг олан, мүхтәлиф вә мө'лум үсулларла диплом алан онларла институт мө'әллими елми группара башчылыг едирди /вә едир/. Бу вәзијәти нормаллашдырмаг истигамәтиндә дә бир сыра ишләр көрмәјә башладыг.

Нөһәјәт, тәһсил системиндә һокм сүрән даһа бир чидди негатив просеси дәф етмәк үчүн гәтијјәтли аддымлар атдыг. Бишдијимиз кими, узун мүддәтдир ки, техники-пешә мөктәбләри бир групп мө'пәвијәтсиз тәһсил чиновники вә мө'әллимләрни газанч мәнбәјинә чеврилмишдир. Јохламаларымыз көстәрмишдир ки, јалпыз ТПМ шакирдләринин гилаланмасы һесабына һәмин адамлар дәвләт бүдчәсиндән һәр мөктәбдә ајда 700-800 миң манат /1992-чи ил/ вәсаит мәнмисәјирдиләр. Биз чидди мугавимәтләрә бахмајараг бу просесин гаршысыны алдыг вә бир илдә бөјүк гәнаәтә наил олдуг.

Гыса бир мүддәтдә /8 ај/ биз тәһсил назирлијиндә бу вә диқәр онларла дәвләт әһәмийәтли ишләр көрдүк. Лакин коммунист гијамы вә чеврилишин нәтичәсиндә һәр шеј јарымчыг галды. Тәһсил гануну вә тестлә тәләбә гәбулу артыг чүрбөчүр тәһриф вә негатив тәһсилләрә мө'руз галыр.

—Башга бир гипотетик суал: Сизчә, Ә.Елчибәј һакимијјәтинин бу чүр деврилмәси гачылмаз идими? Бәзиләри буну гачынылмаз бир гәдәр /талә/ һесаб едирләр. Белә фаталист бахышла разылашыр-сынызмы?

—Икинчи демократик һөкүмәтимизин јыһылмасынын объектив вә субъектив сәбәбләри вар иди. Тарихчиләр, политологлар вә диқәр мутәхәссисләр бу амилләрдән һансынын һәлледици олдуғуну арашдырыб јәтин ки, дәгиг нәтичә чыхарачаглар. Бу сәбәләрин бир чохуну мөп дә бишр вә дәрк едирәм. Лакин бир һәрәкатчы кими мән өзүмүзүн тәбии ки, субъектив сәһвләримизи багышламырам. Тәшкилати ишләрдә азачыг шәхси амбисиялары кәнара гојмагла бөјүк нәтичәләр әлдә едә биләрдик. Ән бөјүк сәһвләримиздән бири дә о олду ки, һәрәкатда үздә олан гаракуруһун, мәнсәбпәрәстләрин тәһрибаты нәтичәсиндә интеллектә, профессионалыга, демократијаја сәдагәтә әһәмийәт вә гијмәт верә билмәдик. Демократија вә вәтәндаш һәмрәјлији иллјүзијалары вә ејфориясы экамызы думаландырды. Сыраларымыза сохулмуш харичи дәвләт вә дахили клан агентләри илэ гәтијјәт вә әзмлә мубаризә апармадыг: коммунист-партократ иртичәсынын күләр маскалары архасында онларын мөкрли вә јыртычы сифәтләрини сечә билмәдик...

Адәтән, инсанлар билмәдији һадисәләри тәбии гүввәләрлә вә ја тәлә илэ изаһ едирләр. Һалбуки һәр һансы һадисә объектив ганушларә әсасланыр вә субъектләрин тәбии һәрәкәтләри илэ идәрә олунур. Фатализм елмә јалдыр. Гәбул етмирәм.

—Мән белә күман едирәм ки, һәрәкатда артыг Мүсават мәрһәләси, Иса Гәмбәр мәрһәләси јетишиб /һансы ки, вахты илэ Ә.Елчибәј дә бу мәрһәләнин кәләчәјини билдирмишди/. Сизчә, бу мәрһәләнин

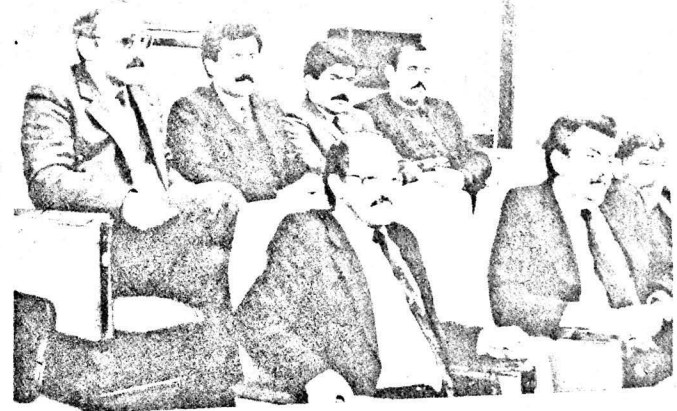
башлыча фәргләндиричи хүсусијјәтләри нәдән ибарәтдир?

—Иса бөј милли демократик һәрәкәтын сынанмыш вә өндә дуран лидерләриндәндир. Онун бөјүк сијасәтчи вә дәвләт хадимлији истәдаһына халгымызын бөјүк һиссәси /о чүмлөдән Ә.Елчибәј/ инапыр. Бу күн һәрәкат һәлә ки, там дурулмајыб. Онун бир чох компонентләри вар: демократлар, милли демократлар, антидемократ, иртичачы вә иргчи миллиәтчиләр, либерал демократлар, сепаратист мејли гүввәләр, күчә: истинад едән радикаллар вә б. Одур ки, бу һәрәкатда һәләки бирмәһалы вә јекәнә лидер олмаг мүмкүн дејилдир.

Һәрәкатда вә халг арасындакы пүфузуна көрә исә Иса бөј дәврү артыг 1992-чи ил-

дән башламышдыр. Лакин јахын 5 илдә Иса бөј Әбүлфәз бәјсиз вә ја әксинә республикада баш верә биләчәк сијаси һадисәләрдә апарычы рол ојнамасы мүмкүн дејил. Фикримчә, Әбүлфәз бөј -Иса бөј тәдәми республикамызын сијаси һәјагында узун мүддәт апарычы вә һәлледици рол ојнајачагдыр.

Иса бөј дәврүнүн, даһа доғрусу, фәалијјәтинин әсас хүсусијјәти јүксәк прагматизм, дүңја демократик һәрәкәты дәјерләринә истинад етмәк, сијасәт вә дәвләтчиликдә әхлага, дәрин интеллектә вә интелектуал гүввәләрә сөјкәнмәкдир. Зијальлар арасында һөкм сүрән Иса бөј магнетизминин һәрәкәтвәричи гүввәси бу әләмәтләрдән доғур.

ТӘШКИЛАТЛАНМА ДИГГӘТ МӘРКӘЗИНДӘ ОЛМАЛЫДЫР

мәсәләридир. Тәшкилатланма дедикдә бәс әсас нәләр нәзәрдә тутулур?

-Илк әввәл ону гејд едәк ки, тәшкилатланма дедикдә партијанын елә низам-интизам гурумларынын жаратылмасы нәзәрдә тутулур ки, һәмни гурумлар комплекси васитәси илә партија таршысына гојдугу мәсәлэләри һәјата кечирә билсин; о чүмләдән мөгсәдә чатмаг үчүн әсас васитә олан һакимијјәтә кәлмәк мәсәләсини / ја төкликдә, ја да јахын мөгсәдәни партија вә тәшкилатларла биркә/ һәлл едә билсин.

Мүсаватын республикамызда бәрпа олунамасындан 2 ил 8 ај, Бәрпа Гурултайындан исә 1 ил 3 ај кечир. Бу дөвр әрзиндә тәшкилатланма сәһәсиндә хејли иш корүмүшүдр. Республикамызда мөвчуд олан 83 район-шәһәр низибати ваһидиндән 68-дә партијанын район /шәһәр/ тәшкилаты жаратылыб. Нәзәрә алмалыыг ки, өлкәмизин 10 району дүшмән ишгальндадыр вә ишгальдан габаг онырын жалпыз 4-дә район тәшкилаты ярада билмишик. Булар Кәлбәчәр, Фүзули, Чәбрајыл, Зәнкилан район тәшкилатларыдыр вә зәиф дә олса фәалијјәтләрини райондан кәнарда давам етдирирләр. Әрази тәшкилатымыз олмајан галан 9 райондан 4-ү /Агчабәди, Төртәр, Ханлар, Дашкәсән/ мұһарибә кедән зонаја јахын јердә, үчү /Шаһбуз, Ордубад, Сәдәрәк/ Нахчыван Мухтар Республикасында, жалпыз икиси /Сижәән, Хызы/ сакит зонададыр.

Район вә шәһәр тәшкилатларында партија Низамнамәсиндә нәзәрдә тутулмуш гурумлар - шулар, катибликлар, НТК-лар, өзәкләр фәалијјәт кәстәрир, пис-јахшы гаршыда дуран вәзифәләри һәјата кечирмәјә

чалышырлар. Нәсимп, Јасамил, Сәбајел, Сабирабад, Загатала, Ләнкәран, Бәјләган, Импили, Шәки тәшкилатларыны хусуси гејд етмәк истәјирәм. Бу сижәһыны хејли узатмаг олар.

Мәчлисин 6 комиссијасы вә Аналитик Мәркәз жаратылыб вә үмумликлә көтүрүклә хејли иш корүлүб. Партијанын ишчи органы олан мәркәзи апарат формаландырылыб - Мәгбуат вә Информасија, Косенгуат, Һуманитар, Харичи Әлагәләр, Сечки Сижәсәти, Малијјә, Тәшкилат мәсәлэләри үзрә катибликләри, МНТК апараты вә ишләр идарәси жаратылыб вә фәалијјәт кәстәрир.

Һазырда Мүсават партијасы рејгиһинә корә сижәси тәшкилатлар арасында өндә кедир.

Бүтөвлүклә көтүрүлүклә тәшкилатланма сәһәсиндә корүлән ишләр бизи гане едирми? Бу суалын чавабы она һансы ме'јарла тиймәт вермәкдән асылдыр.

Әкәр мұһарибә вә итисади тәнәзүл дөврүндә јашадығымызы, партијанын ағыр шәраитдә формаландығыны нәзәрә алсаг, мәсәләјә башта партијаларна мұгајисәли шәкилдә бахсаг, дејә биләрик ки, аз иш корүлмәјиб.

Анчаг мәсәләјә өлкәмизин тарихинә шанлы сәһифәләр јазмыш 83 јашлы партијанын гаршысына гојдугу мөгсәдләрин бојүклүјү бахымындан јанашсаг, вәзијјәт бизи гане едә билмәз. Һәм дә она корә ки, партијанын кадр потенциалындан вә республикамызда мөвчуд имкашлары чох аз һиссәсиндән истифадә олунар. Ејни заманда бизим бә'зиләримиз имкашларымыздан ашағы сәвијјәдә ишләјирик.

Тәшкилатланманын һәр бир сәһәсиндә мөвчуд олан чатышмамазлыгыларын ортаја чыхарылмасы Мәчлисдән тутмуш өзәкләрәдәк һәр бир партија гурумуңун

вәзифәсидир. Бу бахымдан ашағыдакылар дигтәг јетирмәлијик: Партија бинасынын корпичләри олан үзләрдән башлајаг. Мүсаватын бинасы мөһкәм, сағлам корпичләрдән һөрүлмәлидир. Мә'нәви кәјфијјәтләри, бачарыгы илә сечилән адамларын тапылмасы, фәрди тәблиғат јолу илә партијаја чөлб едилмәси һәр бир партија үзвү гаршысында вәзифә кими тојумалыдыр. Бу сәһәдә әсас иш район тәшкилатларынын үзәринә дүшүр.

Партија үзләриндән гат-гат чох, онун тәрәфдарлары вар. Район тәшкилатлары оныларла да иш апармалы, үзә чыхарыб гејдијјәга алмалыдыр.

Тәшкилатланманын икинчи елементи өзәкләрдир. Район тәшкилатларынын әксәријјәтиндә өзәкләшмә иши әсасән баша чатдырылыб. Өзәкләрдә фәалијјәт дигтәг артырылмалы, район тәшкилаты рәһбәрләри илә үзләрин әлагәси мүнтәзәм олмалы, хусусән азсајлы район тәшкилатларында тез-тез үмуми жыгычаглар кечирилмәлидир. Жыгычагларда нәзәри мәсәләләрә кениш јер верилмәлидир. Ејни заманда район /шәһәр/ тәшкилатларында сәнәдләшмәјә дә хусуси дигтәг јетирилмәлидир. Район тәшкилатларынын бә'зиләриндә шура вә катибликлар, НТК-лар зәиф фәалијјәт кәстәрир. Белә һәллар арадан галдырылмалыдыр. Әкс тәгдирдә Мәчлис, јахуд да Диван мәсәләјә мұдахилә етмәли олачадыр.

Тәшкилатланма мәсәләсиндә тәблиғатын да ролу бојүклүдр. Лакин бу даһа кениш мөвзү олдуғундан буһу жалпыз хагырлатмагла кифәјәтләнәрик. Тәкчә ону гејд едәк ки, тәблиғат сәһәсиндә Мүсаватын потенциал имкашлары бүтүн партијалардан үстүндүр. Биринчиси, әксәр партијаларын идеолокијасы мөһз мүсават идеолокијасы үзәриндә гурулмушду. Икинчи исә һеч бир

Бабәјев Мирбаба Мирчавад оглу, 1947-чи илдә Ләнкәран районунда руһани аиләсиндә анадан олуб. 1971-чи илдә Бақы Дөвләт Университетинин физика фәкүл-тәсини, 1974-чү илдә исә Азәрбајчан ЕА Физика Институтунун аспиранту-расыны битириб. Физика-ријазийјат елмләри намизәлидир.

АХЧ-нин тә'сисчәләриндән бири, Мүсават партијасы Бәрпа Мәркәзинин үзвү олуб. Мүсават Партијасынын тәшкилат мәсәлә-ләри үзрә катиби, Диванын үзвүдүр. Аиләлидир, үч өвлады вар.

-Һәр бир тәшкилатын башлыча мәсәләләриндән бири вә бәлкә дә биринчиси тәшкилатланма

сијаси тәшкилатда мүсават партијасында олдуғу гәдәр сыннанмыш, әһали арасында өз иши илә дәрин һөрмәт газанмыш шәхсләр чоҳдур. Иса Гәмбәр, Вурғун Әјјуб, Сабит Бағыров, һикмәт һачызадә, Нәсиб Нәсибзадә, Нијази Ибраһимли, Әдәләт Рәһимли, Мейман Чавадоглу, Нурәддин Әһәдов, Нијази Мейли, Шөвкәт Тағызадә вә башгаларынын мүсаватчы олдуғундан тәблиғатда жениш истиғадә едилә биләр.

Мәчлисин комиссијаларында фәалијәтә хүсуси дигтәт јетирилмәлидир. Комиссијалар: а) һакимийәтә һазырлығ мәктәбидир; б) индики һакимийәтә тә сир вәситәсидир; в) партијанын нүғрузунда мүһүм рол ойнајан интеллектуал базасыдыр.

"БИР МИЛЛӘТ НӘ ЗАМАН МҮСТӘГИЛ ОЛУР ВӘ БУ ИСТИГЛАЛЫ ҮЧҮН НӘ ИСТӘР. БУ СУАЛЛАР ЧАВАБ АРАДЫҒЫМЫЗ ЗАМАН МИЛЛИ ИСТИГЛАЛ ДАВАСЫ ИЛӘ СОСИАЛ МӘСӘЛӘЛР АРАСЫНДА АҲҮРЛЫҒ ДЕ ЈИЛ, ДӘРИН БИР БАҒЛЫЛЫҒ ОЛДУҒУНУ КӨРҮРҮК.

БИР МИЛЛӘТИН ХАРИЧӘ ГАРШЫ НӘГИГИ ИСТИГЛАЛЫ ИЧӘРИДӘКИ МИЛЛИ ҺАКИМИ ЈӘТИНИН НӘГИГИЛИ ЈИ ИЛӘ МҮТӘНАСИБДИР. ДӨВЛӘТЛӘР АРАСЫНДАКЫ МИЛЛИ ИСТИГЛАЛ АНЛАМЫНЫ БИР ДӨВЛӘТ ИЧИНДӘКИ ГАРШЫЛЫҒЫ МИЛЛИ ҺАКИМИ ЈӘТ СӨЗҮНДӘКИ МӘ'НАДЫР"

М.Ә.РӘСУЛЗАДӘ

Комиссијаларын, хүсусән дә игтисадийәт комиссијасынын фәалијәтини күчләндирмәк лазымдыр вә ону да дејим ки, партијада бу сәһәдә потенциал имкан бөјүкдур.

Партијанын кадр банкынын јарадылмасы рәһбәријин дигтәт мәркәзиндәдир.

Тәшкилатланма мәсәләләри бүтүн рајон вә шәһәр тәшкилатларынын дигтәт мәркәзиндә олмалыдыр.

РЕДАКСИЈАДАН: Мирбаба бәјин чыхышыны чапа һазырла јаркән ешигдик ки, ону 4 ијун Кәнчә һадисәләри үзрә ганунсуз мәһкәмәјә е тираз пикетиндә иштиракына көрә һәбс едиләр... Лакин игтидарын садиг нүмајәндәләри белә азадлығ ашигләрини һәбс едә биләр, амма сусдураммазлар. Мирбаба бәји дә тезликлә һәбсдән азад етмәли олмушлар.

Вурғун Әјјуб - 1957-чи илдә Товуз рајонунда анадан олуб. 1977-чи илдә Бақыда АПИ-нин дил-әдәбијәт фәкүлтәсини битириб. Сабирабад рајонунда мұәллим ишләјиб. 1988-чи илдә "Азәрбајҗан романтикләринин јарадычылығында вәтәндашлығ лирикасы" /1905-1920-чи илләр/ мөвзусунда нами-зәдик диссертасијасы мұдафиә едиб.

Һәрәката "Чәнлибел" чәмиј-јәтинин сәдри, АХЧ Идарә һәјәтинин үзвү, мәчлис үзвү кими башлајыб. Мүсават партијасы Бәрпа Мәркәзинин үзвү олуб. Ә.Елчибәј һөкүмәти дөврүндә Төләбә гәбулу үзрә дәвләт комиссијасынын сәдри вәзи-фәсиндә ишләјиб. Һал-һазырда Мүсаватын һуманитар мәсәләләр үзрә катибидир. Аидәлидир, ики оьлады вар.

ҺУМАНИТАР КАТИБЛИК

Һуманитар мәсәләләр үзрә катиблик 1994-чү илдә бир сыра мәсәләләрлә мөшғул олмушдур. Һәмин мәсәләләри ашағыдакы кими групплашдырмағ олар: тәшкилати мәсәләләр, елм вә тәһсилин проблемләри, мәләни тәдбирләрин кечирилмәси, һуманитар јардымын тәшкили вә с.

Илк өнчә һуманитар катиблијин тәшкилати ишләри барәдә. Партијанын һуманитар мәсәләләр үзрә катиби В.Әјјуб тәһким олундуғу Газах, Агстафа, Товуз, Кәдәбәј, Шәмкир, Сураханы вә әләвә оларағ Ләнкәран, Астара, Масаллы, Лерик, Јардымлы, Балакән рајонларында е замийәтләрдә олуб, Абшерон рајон тәш-килатынын формалашдырылмасына рәһ-бәрлик едиб.

М.Ә.Рәсулзадәнин 110 иллији илә бағлы кечирилән тәдбирләрдә, рајон тәш-килатларынын кечирилји тәдбирләрдә јахын-дан иштирак едилиб, ејни заманда рајон тәшкилатларына тәдбирләри кечирмәк үчүн план вә тәлимаглар тәдлим едилиб.

Алманијадан Мүсават партијасынын үиванына дахил олмуш һуманитар јүкүн гачғынлара чатдырылмасы үчүн јарадылмыш комиссијанын фәалијәтишә рәһбәрлик едилиб.

Катиблик гачғын абитуријентләр үчүн һазырлығ курсларын тәшкилишә тәд-бирләр көрмүш, лакин мин тәәсүф ки, пулсуз дәрс дејәчәк мұәллимләр групу олмадығындын бу курсларын фәалијәти мүмкүн олмамышдыр.

Азадығ фәданси, ел арасында Гара Тофиг кими тапынан Т.Ч.Һүсејновун һугуларыны мұдафиә комитәсинин ишинә дә һуманитар катиблијин рәһбәри В.Әјјуб билаваситә баш-чылығ етмишдир. О, ејни заманда парти-јанын нөһбәти гурултайына һазырлыгла бағлы

жарадымыш тәшкилат групуиун да рәһбәри олмушдур.

Демократик Конгресин "Чеченистана гума-нитар жардым комиссиясы"нын фәалијјетини дә Мұсаватын гуманитар катиблији истигамәтләндириб.

Әски мұсаватчыларын бир нечә аилә үзүнүн һутуларыннын мүдафисини дә гуманитар катиблик өһдәсинә котүрүб.

Гуманитар катиблијини, јухарыда гејд етдијимиз кими, әсас динтәт саһәләриндән бири дә "Елм, тәһсил комиссиясы"нын ишинә рәһбәрликдир. Ејни заманда "Азад мүәллимләр бирлији" илә кечирилән көрүшләр дә бу саһәдә агызынн көрәкли аддымларландыр.

Партија дахилиндә сijasи-итисади маарифин јажылмасында М.Ә.Рәсулзадә мәктәбинин фәалијјәти артыб. Али Советин гуманитар тәдигатлар вә пропозландырма мәркәзинин кечирдији, тест системинин төкмилләшдирилмәси илә баглы елми-практик конференсда иштирак едилмиш, һәбелә "Гуманитар сijasетин әсас истигамәтләри" консепсиясы һазырланмиш вә мүзакирә үчүн тәғдим едилмишидир.

Мәдәни тәдбирләрин кечиривмәси әнәнәви һал алмишидир. Белә ки, М.Ә.Рәсулзадәнин анадан олмасынын 110 иллији илә әлағәлар МП Сабунчу рајон тәшкилаты илә бирликдә кечирдији ишша јазы мұсабигәсинин, еләчә дә Самбо үзрә республика чемпионатынын "Гәшчә" Ушаг Мусиги Фестифалынын гәшбләринә нуд мұкафаты тәғдим едилмишидир.

О да гејд едилмәлидир ки, Исмајыл Гаспыралыја абидә гојулмасы барәдә Баш Назирин муавини Е.Әфәндијевә мүрачнәт едилмишидир.

Индики агыр итисади шәрантдә гачгынлара гуманитар жардым етмәк-гуманитар жардымын тәшкили ишини

оператив олараг јеринә јетирмәк, катиблијин ән башлыча иши сажылмалдыр. Олур ки, 1994-чү ил әрзиндә Мұсават Партијасынын рајон тәшкилатлары васитәси илә ики күтләви гуманитар жардым аксиясы кечирилмишидир.

Ијуи ајында Алманијанын Көлн шәһәриндә јерләшән "Azərbaycan Kultur ve Dayanisma Cemietii" тәрәфиңдән Мұсават партијасынын үнванына көндәрилмиш 1500 кг /400/ бағлама һәчминдә кејим әшјалары Саатлы рајонунда вагонларда мәскуулашмыш Чәбрајыл рајонундан олан 213 вә Фүзули рајонундан олан 10 гачгын аиләсинә пајланмишидир. Јардымын бир һиссәси Бақыда мәскуулашмыш 11 гачгын аиләсинә верилмишидир.

Јенә дә октябр ајында /1994-чү ил/ һәмин чәмијјәт тәрфиндән көндәрилән 115 бағлама Бақыда мәскуулашмыш Зәнкилан, Кәлбәчәр, Фүзули, гачгынларына пајланмишидир. Ону гејд едәк ки, бу аксия мувафиг рајон тәшкилатлары васитәси илә һәјата кечирилиб. Фәрди гајлада мүрачнәт етмиш ештијачы олан гачгын аиләләринә 68 000 манат вә 100 АБШ доллары мәбләгиндә жардым көстәрилмишидир.

Әлбәттә бу көрүлән ишләрин һамысы дејил вә көрүләчәк ишләр һәлә бағададыр.

Мехман ЧАВАДОГЛУ - 1955-чи илдә Исмајыллы рајонунун Исмајыллы кәндиндә анадан олуб. 1972-чи илдә Азәрбајҗан Дәвләт Университетинин журналистика факултәсини битириб. "Совет кәнди" гәзетиндә мүхбир, шәбә мүдири, "Әдаләт" гәзетиндә редактор муавини, "Мұхалифәт" гәзетиндә редактор вәзифәсиндә ишләјиб. 1992-чи илин ијулуңдан 1993-чү илин ијунуңадәк "Азәрбајҗан" гәзетиндә редактор олуб. Мәтбуатда чохлу сәјда мөгалә вә публицистик јазыларына чыхыш едиб. ...Партијанын мәтбуат вә информасија катиблидир.

Бу күнкү зиддијәтләрә долу дунјамызда информасијаја, өзү дә объектив информасијаја чох чидли ештијач вар. Мұсаватын мәтбуат вә информасија катиблијинин фәалијјәти бу информасија касадлығыны арадан галдырмаг үчүн чох әнәмли иш көрүр. Бәс мұсаватын мәтбуат вә информасија катиблијинин иши нечә тәшкил олунур? Информасија катиблијинин "Бир иш күнү" мөвзусунда мүбәриимизин мәтбуат вә информасија

МУСАВАТ ПАРТИЈАСЫНЫН МӘТБУАТ ВӘ ИНФОРМАСИЈА КАТИБЛИЈИНИН БИР ИШ КҮНҮ

катиби М.Чавадоглу илә сәһбәти бу барәдәдир. Катиб демишидир:

-Мәтбуат вә информасија катиблијинин бир иш күнү барәдә данышмаздан әввәл катиблијин структурна нәзәр салмаг лазымдыр. Бизим катиблик мәтбуат хидмәтиплән, информасија мәркәзиндән, компүтер хидмәтиндән вә видео оператордан ибарәтдир. Бу хидмәтләр арасында конкрет иш бөлкүсү вардыр. Мәтбуат хидмәтинин вәзифәси партијанын мүхтәлиф мәзмунлу сәпәләринин һазырланмасындан, һәр һансы бир һадисә һагында, һәр һансы бир мәсәләјә партијанын мұнасибәтини билдирмәдән, ону күтләви информасија васитәләринә чатдырмагдан, партијанын кечирдији тәдбирләр һагында мүхтәлиф јазылар һазырлајыб ажры-ажры мәтбуат органларына тәғдим етмәкдән ибарәтдир. Мәтбуат хидмәти һәм өлкәдә, һәм дә өлкәдән кәнарда нәшр олунан гәзет вә журналлары тошлајыр вә орада дәрч олунан мұһүм материалларын ичмалыны һазырлајыр.

Информасија мәркәзи исә бир нөв информасија акентликләринә мәхсус олан функцијаны јеринә јетирир. Мұсават партијасы күндәлик информасија бүллетенләри һазырлајыр. Информасија мәркәзинин ишинин информасија акентлији

илә мугајисәси сәһәр шәһәртәһи характер дашыр, чүнки биз әсәсән мұхалиф информәсијаларың һәм өлкә дахилиндә, һәм дә өлкәдән јайылмасы илә мөшгулут.

Ејни заманда информәсија мәркәзи харичи радиостансијаларың верилишләринниң ичмалыны да һазырлајыр.

Республикада фәалијәт көстәрән мұхтәлиф информәсија васитәләринниң әксәријәти үчүн Мұсават партијасы информәсија мәркәзиндән мүнтәзәм оларат информәсија илә тәмин едән чох аз мәнбәләрдән биридир. Бу заман биз јалныз Мұсават партијасы илә бағлым олан мәлүматлары дејил, мұхалифәтдә олан диқәр сијаси партијаларың, еләчә дә ајры-ајры ичтимаи тәшкилат вә чәмијәтләриниң дә мәлүматларыны тошлајыб јайрыр. Бу индики һалда чох зәруридир. Чүнки өлкәдә фәалијәт көстәрән әксәр сијаси-ичтимаи вә диқәр грумларың фәалијәт имканлары мөһлулдур. Олар бу ишн көрә биләчәк лазыми имканлара вә мүәјјән структура мәлик дејилләр.

Информәсија мәркәзиниң ишнндән данышаркән бир мәсәләјә дигтәт јетирмәк лазымдыр. Биз әслиндә ајры-ајры мәтбуат органлары вә информәсија аксигликләриннә "хаммал" әтүрмәклә мөшгулут. Мәһз һәмниң гурумларың борчулдур ки, мұхтәлиф каналлардан, чәмијәтдәки мұхтәлиф гурумлардан алдыглары бу чүр "хаммал-мәлүматларың" әсәсында объектив вә бүтүн тәрәфләриниң мөвгәјини ифәдә едән информәсијалар һазырласың. Лакин, биз нечә дејәрләр, тәкчә сирф сијаси информәсијалары јаймагла ишнмизи битмиш һесаб етмирик. Јерләрдә олан ајры-ајры структурларың вә информаторларың көмәји мұхтәлиф һадисәләр барәдә информәсијалар тошлајыб, јайрыр. Мәнә елә кәлир ки, бу өзү дә чәмијәтин информәсија тәминатында

хүсуси әһәмијәт кәсб едән мәсәләләрдән биридир.

Бундан әләвә катибликдә партијаның кечирдији мұхтәлиф тәдбирләр лентә алыныр, видео кассетләрә чәкилир.

Компүтер хидмәти исә һәм катиблијин, һәм дә бүтөвлүкдә партијаның, лору дилдә десәк јазы-позу ишнни көрүр вә онлары мүәјјән систем һалында салыр.

О ки галды суалың әсәс һиссәси, јәни Мәтбуат вә Информәсија Катиблијиниң бир иш күнү нечә башлајыр, нечә гуртарыр, бу барәдә үмуми гәнаәт јалныз јухарыда вердијим мәлүматлар әсәсында формалаша бшләр. Чүнки, катиблик бүтөвлүкдә һәмниң ишләрлә мөшгулдур вә һәр һансы бир конкрет иш күнүнү мұшаһидә едәркән дејилән мәсәләләрин һамысы көзә көрүнмәјә дә биләр. Чүнки һәр күнүн, нечә дејәрләр, өз һөкүмү вар. Бәзән һәмниң мәсәләләрин ејни күндә һамысы илә, бәзән јалныз бир нечәсијлә, јахуд бири илә мөшгул олмаг лазыми кәлир.

Бүтүн бу дедикләрим катиблијин фәалијәтиниң әсәс истигамәтләридир, лакин һамысы дејил. Бура мұхтәлиф сәһәләри әһагә едән чари ишләрин көрүлмәсини дә әләвә етсәк, онда фәалијәтимиз һагда там тәсәввүр јаранар.

ТАНЫШ ОЛУН: ЫИКМӘТ ЫАЧЫЗАДӘ

**ЫИКМӘТ ЫАЧЫЗАДӘ:
"ДЕМОКРАТИЈА ЫАГГЫНДА
150000 ИШАРӘ"
/Демократија вә демократик ән'әнә
Биз бу һагда аз билирик/**

Бу китаб өзүндә тәхминән 150 миң ишәрә чәмиәндирир. Вә мән буну демократија һаггында илк китабы охујачаг адама һәср едирәм.

Бу сәтирләр Ыикмәт Ыачызәдәниң китабындадыр. Китабың бәзи баһылыгларыны да чап едирик:
1. Охучуја. Дәјишмәк, јохса јох олмаг

"Мән демократам! Анчаг биз кетдикчә даһа чох инанырыг ки, бу сөзүң гаршысына суал гојулмашыдыр. Бизим һәрәкәтын лап баһлапачагында, илк чәһдләримиздә ишнмизи бизим јени олан демократик әсәсларда гурашда, гејри-ади манеләрлә растлашдыг. Белә олду ки, бизим ән'әнәмизиниң вә һәјат тәрзимизиниң азлыгы өз програмымызда гаршымыза гојулан јени ичтимаи вә сијаси системи гурмага имкан вермәди. Биздә өзүңидәрәниң ән'әнә вә вәрдишләри, плүрализм, мұбаһисәләриниң сүлһ јолу илә һәлли тапылмады.

Биз булары чох кеч баша дүшдүк. Тамамилә ајдындыр ки, демократларың мәғлубијәти онуша бағлыдыр ки, бизим ән'әнәләр јени тәләбләрә - бизим гурмаг истәдијимиз - Ачыг чәмијәт тәләбләринә үјгүн кәлирди.

Бизим ән'әнәләр јахшы иди јохса јох, нәјә көрә онлар белә иди, буну мұзакирә етмәјәчөјик. Мән о адамларла ејни фикирдәјәм ки, онлар бизим бу күнкү ән'әнәләримизниң 180 иллик мұстәмләкә режиминиң нәтичәси олдугу илә разылашыр.

Ким, Ыикмәт Ыачызәдәни таныјырса, демәли, онун марағлы, оржинал фикирләри олан һәмсәһбәти вар. Мөвчүддүглардан, стандарт гәлибләрә гојулмуш фикирләрдән чох узагдыр Ыикмәт. Илк баһышдан сәдә көрүнән бу алимини мұрәккәб һәјатымыза ајдын вә дүрүст баһышлары вар. Чохларының "Гәрбчи" адландырыдыгы Ыикмәт әслиндә олдугча "Шәргчи" вә милли руһа бағлыдыр. Ыикмәтин ичәри дүңјасында вә бүтөвлүкдә фәалијәтиндә "Азәрбајчан јангысы" вардыр. Вә онун бүтүн нараһатчылығы "Азәрбајчан давасы" илә бағлыдыр. Елчибәј командасының үзү киши Азәрбајчаның Москвадакы данми нүмәјәндәси олан Ыикмәтә гара јаханлар да аз олмады. Амма чохлары билмәди ки, вәзифәдән узаглашдырыландан сонра Ыикмәтин Бакыја учуб қәлмәјә билет пулу да чатмырды. Чохлары, чохлары Ыикмәт һаггында һәгигәтләри билмир. Чохлары билмир ки, Ыикмәтин көзәл мусеги дүјүмү вар, көзәл пианино чалыр.

Вә чохлары да билмир ки, физика елмләри намизәди, Мұсават Партијасының аналитик мәркәзиниң рәһбәри Ы.Ыачызәдә Азәрбајчанда јекәнә алиmdir ки, Демократија һаггында илк китабың мұәллифидир. Китаб һазырда Түркијәдә чапа һазырланыр. Китабың үмуми мәзмунуну охучулара тәгдим едирик

СЫРАЛАРЫМЫЗ КЕТ-КЕДӨ АРТЫР ВӘ СЫХЛАШЫР.

ЈАГУБЛУ ТОФИГ РӘШИД ОҒЛУ - 1961-чи илин февралында Борчалыда - Болнис рајонунун Инчәоғлу кәндиндә анан олуб. Али тәһсилли иғтисадчыдыр.

1980-82-чи илләрдә һәрби хидмәтдә страҗеи әһәмијјәтли ракет гошунлары һиссәсиндә гуллуғ едиб. Еһтијатда олан забитдыр.

80-чи илләрин сыраларында халғ һәрәкәтына гошулуб. Азәрбајҗан Халғ Чәһәсинин Сабунчу рајон бөлмәсинин тәшкилиндә јахындан иштирак едәрәк АХЧ Сабунчу рајон тәшкилаты Идарә һеј'әтинин үзвү сечилиб.

Торпағларымызын ермәни ишғалчыларындан азад едилмәси уғрунда мубаризәјә галхан көнүллүләр сырасында чәһәјә јолланыб. 2-чи Бақы батал јонунун 3-чү ротасынын командири кими Сарысудан /Ханлар/ Ағдәрәнин алынмасынадәк гәләбә сорағлы дөјүш јолу кечиб. Ә.Елчибәј һөкүмәти дөврүндә Бинәгәди рајон Ичра һакимијјәти башчысынын 1-чи муавини вәзифәсиндә чалышыб. 4 ијун /1993-чү ил/ Кәнчә гијамындан сонра чәрәјан едән һадисәләр заманы Милли Мәчлисин 24 ијун тарихли ичласынын Президент һағгында чыхартдығы гәрары гејри-тануни һесаб едәрәк, е'тираз әләмәти кими өз вәзифәсиндән имтина едиб.

1992-чи илдән Мусават партијасынын сыраларында фәалијјәт көстәрир. 1993-чү илин јайындан партијанын Бинәгәди рајон тәшкилатынын сәдридир.

Т.Јағублу өзүнү бүтүнлүклә халғ иши, онун азадлығы вә фираванлығы уғрунда мубаризәјә һәср едиб. Аиләсинин күзәрән вә гајыларынын ичтиман-сијаси мубаризә фонунда даим арха плана кечирир. Гоһум-

әгрәбасыны да чоһ заман өз ирадәсинә табе едиб онларын күч вә гүввәләрини үмүмхалғ мубаризәсинә јөнәлдә билир.

Мусаватын принцинал мәсәләләриндә өзкүн фикирләри вар. Сијаси фәалијјәтин рәнкарәнк метод вә үсуллары илә әләгәдар даим, вәзијјәтә ујғун оларағ, марағлы вә оперативлији илә сечилән фикир вә тәклифләр верир.

Ирәли сүрдүјү фикирләри биринчи нөвбәдә өзү һәјата кечирмәјә чалышмағла да јолдашларына шәхси нүмунә көстәрир. Фикир вә һәрәкәтләриндәки бүтөвлүклә мүстәғилликлә даими диггәти чәлб едир. Мәсләкдашларына мүнәсибәтдә принцинал Ејни заманда мә'нәви-әхлағи сәдләри өзкүн бир һәссаслығла көзләмәји бачарыр. Һәмкарларынын, һәмвәтәнләринин проблемләринә гајғы вә диггәтлә јанашыр. Әтрафындакы-лардан заһирн әдаларла сечилмәји ағлына кәтирмир.

Т.Јағублу ја бир нечә суалла мүрачиәт етдик:

-Тоғиг бәј, Сиз Мусаватын Бинәгәди рајон тәшкилатынын сәдрисиниз. Сәдри олдуғунуз рајон тәшкилатынын тәркиби һағгында нә дејә биләрсиниз?

-Үмумијјәтлә, Мусават интеллект партијасы һесаб олуноур. Буноуп да сәбәбләри вар...

Анчәғ мусават партијасынын тәркиби олмағла, олоуп Бинәгәди РТ-нын тәркиби дө рәнкарәнкдир. Бурада чәмијјәтин, демәк 'олар-ки, бүтүн төбәгәләри тәмсил олуноуб.

Һәм дө бу адамлар, ејни әгидә саһиби кими бир-бири илә сәминидир-ләр. О ки галды интеллектә, Мусаватын Бинәгәди рајон тәшкилатынын ики нәфәр Диванын , дөрд нәфәр илә "Мусават" /бүллетен/ журналынын јарадычы һеј'әтинин үзвүдүр.

Партијанын үч апарычы комиссијасынын сәдри дө Бинәгәди рајон тәшкилатында гејдијјатдыр. Бундан башга Парти-јанын нөвбәти гурултајына һазырлығла әләгәдар програм вә низамнамә комиссијасынын

7. Мубағишәләрин сүлһ јолу илә һәлли өзүнүидәрәнин әсәсларындан биридир.

Демократын етикасы
8. Демократик чәмијјәт

Демократ мубәјјән гајда илә давранмалыдыр.

Демократ- һеч дө бизим дүшүндүјүмүз дејилдир. Информасија - Демократијанын даһындалығы дидидир.

9. Демократија вә иргчилик

"Гәрб гәрбдир, Шәрг шәргдир вә бирликдә јола кетмирләр"

Фрәнсис Беконун мәсләһәтләри бу күн дө бизим үчүн ақтуалдыр.

Франса ишгилабынын мәгсәди ... вә бу күн белә варығ.

10. "Тарихчилијин" тәнғиди /К.Поппер/ Карл Попперин кечмиш ССРИ өлкәләри үчүн мәсләһәтләри .Попперин Програмы
11. Демократија далғасынын мәғлуболма сәбәбләри

Нөвбәти сечкиләрдә кимә сәс верәчәкләр?

Дахилдән сијаси систем

Демократик дәјишикликләрин башлығы сәһви.

Нәтичәдә

Демократија - бу һәр шејдән әввәл иһсанлардыр.

Лакин буноупла әләгәдар бизим ән'әнәләримиз јахшы вә иһсә олмасындан асылы олмајарағ, олар бизимдир, бизим ичәримиздән кәлир. вә буноупла да һәр шеј ајдын олуғ.

Анчәғ биз бу күн өз-өзүмүзү тәмсил етмирик вә дунјадан уча дағларла, јахул дөмир пәрдә илә ајрылмамалынығ. Дөмир пәрдә дағды вә дунја бизим үчүн артығ сәрһәлдир. Бу күн биз бејнәлмилләк јарышларла дахил олоуд, вә биз бу јеһи ојунун гајдаларына көрә дәјишмәлијик, она көрә ки, торпағымызы горујағ, јеткинләшмиш, јалан вә зүмидән азад чәмијјәт гурағ, јахул нечә варығса өзүмүз елә дө сахлајағ, нәһәјәтдә иһсә мильәт кими јох олуб кедәк".

2. Бөјүк Америка тәчрүбәси

Ким идарә етмәлидир - дөвләт јохса чәмијјәт? /мүлки вә сијаси чәмијјәт/
Америка патриотлуғу Демократијанын дини көкләри
3. Гәдим Јунаныстанда Демократија вә тоталитаризм

Перикл Афин - ачығ чәмијјәтин мудафиәсинә Платон Афин - ачығ чәмијјәтин әлејһинә

4. Инкиләтәрә -Либернализмин бешији

"Бизим краллығын бүтүн азад иһсанларына"

Билл Гајдалары һағгында /1689-чу ил/

5. Иһсан һағлары вә нејтраллығ мүстәғиллијимизин әсасы кими.

Иһсан һағлары вә милләтлш иһкиншафы

Иһсан һағлары вә мүстәғиллик

Иһсан һағлары мүстәғиллијимизин

нејтралитети кими

Иһсан һағлары вә өлкәдә етһикләрарасы

мубағишәләр,

Иһсан һағлары вә бејнәлхалғ әләгәләр

Иһсан һағлары вә Америка тәчрүбәси,

Солженитсын гајығды.

Иһсан һағлары вә барышмағы лазым кәлән

өзбашыналығ

6. Өзүнүидарә

фәал үзләриндән бири елә бизим рајонун МНТК-нын сәдрилир. Ајры-ајры комиссија вә грушларда Биләгәди мусаватчылары фәал чалышырлар.

-Партијаја јени үзләр гәбул едә билирсинизми?

-Вәзијәтин чәтинлијинә, тәзјиг вә тәғиб-ләрин артдыгына бахмајараг, сырларымыза демәк олар ки, рајон шурасынын һәр ичласында јени үзләр гәбул едирик. РТ артыг өзүнү горумаг гәјгысындан вә мәрһәләсиндән узаглашараг формалашма вә мәтинләшмә доврүнә гәдәм гојуб. Һазырда тәшкилатын тәркибиндә једди өзәк фәалијәт көстәрир. Сыраларымыза јени гүввәләрин ахыны кетдикчә күчләннр.

-Мусават партијасына рәгбәт вә үмид кифәјәт гәдәр олса да, ону астакәл-мәкдә, бә'зи һалларда һәддән артыг тәмкин көстәрмәкдә гынајырлар.

- Бурала мөјјән һәгигәт вар, анчаг реаллыг да аз дејил. Мәсәлән, нефт мугавиләсинә мүнәсибәтдә Мусават партијасы үмуммилли

мәнафә пәминә игтидары, мөјјән гәдәр дә олса, тәдир етмәлијди вә етди дә. Бунун онун һакимийјәтә жарынмасы һесаб етмәк доғру олмады... Партијанын тактики кедилләрини һәмшә астакәллик кими баша дүшүб сәһв нәтичәләрә кәләнләр фикир-ләрини тәзиклә дәјиширләр.

Мәнә елә кәлир ки, индики игтидарын маһијәтнин халғын бојук әксәријјәти артыг баша дүшүмүшдүр. Һәмин әксәријјәт һәинки игтидары дәстәкләмир, әксинә пәссив шәкилдә олса да она гаршы чыхыр. Мәнчә, Мусават партијасы артыг миғас вә маһијәтчә бојук аксијалара башламалыдыр. Буна бизим там мәнәви вә һүгүи һаггымыз, ејни заманда күчүмүз дә вардыр. Инашырам ки, һаһымыз "һәгигәт назиләр, анчаг үзүмәз" мәсәләнин тәнтәнәсинин шаһиди олачагыг. Бу ишдә Мусаватын вә онун Биләгәди РТ-нын чох әһәмијјәтли иштиракы олачаг.

Мусаһибәни А.Бәјрамоғлу апарды.

**ӘСКӘР ӘҢМӘД
СӘБАЈЕЛ РАЈОН ТӘШКИЛА-
ТЫНЫН СӘДРИ:**

ЈЕНИ ДӨВР, ЈЕНИ ПРОБЛЕМЛӘР

адамларын сјази бикәнәлији, игтидарын мухтәлиф вәситәләрлә прәссинги, бир сыра адамларын горхағлыгы вә с. бу гәбилдән-дир. Лакин бүтүн бунлара бахмајараг адамлар Мусавата кәлир. Бунларын бир гисми индики һагсызлыга дөзмәјәрәк өзләринә һәмфикир ахтармаг үчүн кәлир, бир гисми әгидәјә көрә вә бу әгидәни јашаданларын бу партијада даһа чох көрдүјүнә көрә, бир гисми интеллектләрин јығындыгы, чәмләшији әлверинли мүнәт һесаб етдији јер кими гүјмәтләндириб кәлир.

Тәбии ки, тәшкилат өзүнүн дахили чәтинликләриндән хали дејил. Үзләри-мизин бә зиләринин пәссивлији бә'зән бизи мә'јус едир. Адамларын да пәссивлијинин бир сыра сәбәбләри вар. Бу чүр адамлар һесаб едирләр ки, Партијаја кәлиб-кәтмәк, ичласларда вә диспутларда, мухтәлиф тәдбирләрдә иштирак етмәк кичик ишләрдир вә бу онлары бездирир. Јә'ни адамлар һесаб едирләр ки, Мусават митинг кечирмирсә, бәшгә чидди аксијалар кечирмирсә демәк Мусаватда һәјәт доғрудур. Әслиндә исә тамамилә бунун әксинәдир. Мусаватда мухтәлиф сәһәләри өһәтә едән ишләр кедир. Бу ишләр өзүнү Азәрбајҗан чәмијјәтинин проблемләри илә бағлы өзүнү мухтәлиф характерли консепсијаларын һазырланмасында, "дәјирми столларын", диспутларын ајры-ајры кәтиблик вә комиссијаларда Мусаватын јерли тәшкилатларынын тәшкилат гуручулуғу, мухтәлиф тәдбирләрин кечирилмәсиндә вә с.дә тапыр.

Әлбәттә, пәссивлик синдромуна сындырмаг үчүн ишләр көрүлмәлидир. Сәбајел рајон тәшкилатында бу һалын арадан галдырылмасы үчүн һансы ишләр көрүлүр? Бу ишләр һәр шејдән әввәл Мусаваты мусаватчылар үчүн марағлы, севимли етмәкдән ибарәтдир.

Тәшкилатын ишинин мүнүм истигамәтләриндән бири дә тәшкилатын кечирдији тәдбирләрдир.

Ичәришәһәрдә Новруз бәјрамы әрәфәсиндә Мусаватын Бақы тәшкилатларынын биркә иштирак етдији шәһәрлик тәшәббүсчүсү вә фәал иштиракчысы олмушуг. Бақы шәһәри үзрә рус дамасы үз-рә турнир тәшкил етмишик. Галибләрә пул мукафаты вә Иса Гәмбәрин автографы олан китаблар һәдијә етмишик. Бишкәк протоколу илә бағлы е'тираз митингләриндә фәал иштирак етмишик, б нәфәр үзвүмүз исә һәбс едиләрәк мүүәггәти тәчридханаја салынмышдыр. Партија рәһбәрләри илә, ајры-ајры зијалыларла чохсајлы көрүшләр вә с. бу гәбилдәндир.

"САДӘ ИСТИГЛАЛ ШУАРЫ МӘМЛӘКӘТИН КЕНИШ ХАЛГ
КҮТЛӘЛӘРИНИ ТОПЛАЈАРАГ МУБАРИЗӘЈӘ ЧӘКМӘК ҮЧҮН
КАФИ ДЕЈИЛДИР. УҒРУНДА МУБАРИЗӘ ЕДИЛӘН
"ИСТИГЛАЛЫН" ДАШЫДЫҒЫ СОСИАЛ МӘ'НАНЫ ДА
АЧМАЛЫДЫР КИ, МИЛЛИ БӘРӘКАТ ДУШМӘНЛӘРИНӘ
КҮТЛӘНИ ЧАШДЫРМАГ ҮЧҮН ДЕМОГОКИЈАЈА ИМКАН
ГАЛМАСЫН"

М.Ә.РӘСУЛЗАДӘ

Мусават Партијасы Сәбајел рајон тәшкилатыны Мусаватын мөјјән тәшкилати күчә малик тәшкилатларындан бири һесаб етмәк олар. Бу фикри Сәбајел рајон тәшкилатынын рејтинг чәдвәлиндә ончүл јерләрдән бирини тутмасы вә Мусаватын бу вә ја дикәр тәдбирләриндә фәал иштирак етмәси сүбүт едир.

Әлбәттә, индики дөврдә күчлү тәшкилат јаратмағын бир сыра чәтинликләри вар;

Тә'сирли сөз, көзәл нитг -бөјүк гүввә-дир. Инсанлара тө'сир етмәк имканына малик одуглары үчүн бүтүн дөврләрдә натиғләр чәмијәтин апарычы шәхсләринә чеврилмишләр.

Өслиндә аз адам тапылар ки, һәр һансы бир аудиторија гаршысында чыхыш етмәсин. Бунунла јанашы демәк олар ки, бизим бир чохларымыз бу саһәдә даими өз үзәримиздә чалышмырыг. Азәрбајчанын мүасир дуруму мүбариземизин индики мәрһәләси һәр бир мүсаватчыдан илк нөвбәдә тәблиғат катибләриндән тәләб едир ки, күтлә гаршысында чыхыш етмәји, бу нитгләри **пешәкар сәвијјәдә гурмагы, ишыгландырдыгы идејалары, мәгсәдләри јүксәк сәвијјәдә әһалијә чатдырмагы јахшы бачарсын.**

Халг гаршысында чыхыш едән һәр бир мүсаватчы нәинки партијанын хәттини динләјичиләрә чатдырмалы, ачыгламалы, өз фикрини дүзкүн ифадә етмәлидир- о чалышыб бүтөвлүкдә натиғлик сәнәтини там мәнимсәмәлидир. Јә'ни **нитг гурулу-шунун мүкәммәл үсулларыны, фикрин ифадәетмә формаларыны билмәли, чыхышыны јыгчам, тө'сирли, образлы гурмагы бачармалыдыр.**

Бә'зән дејирләр ки, нитгин формасы бөјүк әһәмијәт кәсб етмир - ән вачиб чыхышын мәзмунудур. Шүбһәсиз нитг фикир боллуғу тәләб едир. Амма мәзмун нә гәдәр долғун олса белә, әкәр о маргсыз формада динләјичиләрә чатдырылса онун тө'сири аз олур.

Чыхыш едәнин нитги әс'индә һәмин шәхсин **долғун әкси** олмалыдыр. Бунунла әләгәдәр гәјд етмәк лазымдыр ки, чыхыш едән үчүн натиғлик сәнәти бөјүк әһәмиј-јәт кәсб етди ки ми бу сәнәт натигин гаршысында да вачиб везифәләр гојур.

НӘЗӘРИ СӨҢБӘТ ТӘБЛИҒАТЫН ПСИХОЛОЖИ МӘҒАМЛАРЫ

Әкәр натиғлик сәнәтиндән хаинчәсинә истифадә етсәләр онда бундан динләјичиләрә јалныз зәрәр кәләр. һәр бир нитг јалныз **һәгигәтә** әсасланмалыдыр. Аврам Линколн дејирди ки, һәгигәтин һимәјәдарлары һәмишә тапылыр вә халгы даими алдатмаг мүмкүн дејил. Үмумијәтлә, гејри-сәмимилик натигин даврашында өзүнү һәмишә бирузә верир. Азәрбајчан телевизиясы экранындан "көркәмли" натигин арды кәсилмәдән јағдырдыгы сүн'и ифадәләр, "пешәкар" кедишләр артыг һәмин шәхсә гаршы чеврилир.

Нитг һиссијјәтинин инкишафы **гаршылыгы үнсијјәт** јаратмаг истәји илә бағлыдыр. Јә'ни нә гәдәр ки, натиғ гаршысындаки инсанларын истәкләрини, тәләбатларыны, һәјәчәнларыны дујмајыб, о, данышдыгы сөзүн әсл күчүнү билә билмәз.

Шәхси сөһбәтләрдә олдуғу кими аудиторија гаршысында да натиғ **һәмсөһбәтчи, кејфијјәтләрини** сахламалы вә бунунла јанашы сәсини, даврашыны, мөвзуну чыхышын шәраитинә там ујунлашдырмалыдыр. Әкәр натиғ топлашанлара сәјрчи кезу илә бахмырса, динләјичиләрә һәгигәтән мүрачиәт едирсә вә онларла үнсијјәт јаратмаг истәјирсә онда сөзсүз ки, гаршылыгы әләгә јаранацаг вә чыхышын тө'сири һаггында тә'лаш кечирмәје ештијач олма-јачаг.

Натиғлик сәнәтини јијәләнмәк һеч дә демәк дејил ки, бүтүн гајдалар, елми костәришләр бирбаша гәбул едилиб онларә риәјәт едилсин. Чүнки, белә олса фикир гаршылыгы јаранар вә бунун нәтичәсиндә чыхыш едән чыхылмаз чәтинликләрлә гаршылашар. Бунун өвәзинә натиғ өз үзәриндә чалышараг зәнчирвари сурәтдә **бир гајданы тәчрүбәдән кечириб, мәнимсәјиб, нөв-бәти аддымлары атмалыдыр.**

Чыхышы һазырламаг үчүн һәр кәс өз тәчрүбәсинә, билијинә, **һазырлығына ујғун мөвзу** сечмәлидир. Бунунла јанашы нитгин мәгсәдини мүәјјәнләшдирмәк кәрәкдир. Мәсәлән, натиғ үчүн ајдын олмалыдыр - чыхыш тәблиғат характери дашыјачаг, јохса јалныз мә'луматландырмаг мәгсәдини күдәчәк /һәрчәнд мә'луматын өзүндә белә тәблиғат элементләри аз олмур/.

Бундан сонра мүхтәлиф мәнбәләрдән материал топламаг ештијачы дујулур. Нәтичә е'тибары илә чыхыша һазырлашан бу мөвзунун өн дәрин биличисинә чеврилмәлидир.

Чыхышын мәзмуну ајдынлашдыгдан сонра **"биринчи зәрбә"** һаггында дүшүн-мәк лазымдыр.

Топлашанлар гаршысында сөјләнән **илк чүмлә, фикир** динләјичинин диггәтини итиләмәли, марағыны ојатмалыдыр. Чыхышын мәгсәдинә ујғун олмајан бүтүн әләвәләри кәнара атмаг, имкан дахилиндә дөгиг мисаллары чохалтмаг кәрәкдир. Бир мәсәләдән башга мәсәләје кечәрәк вә бу кечиди гәјд етмәк үчүн натигин аудиторијаға суалларла мүрачиәт етмәси мәсләһәтдир. Чыхыш баша чатаркән үмуми идејалар вурғулан-малыдыр.

Нитгин мәзмуну үзәриндә иши баша чатдырдыгдан сонра онун аудиторија гаршысында **сөјләмәк тәрзи, јә'ни ифа етмәк һаггында дүшүнмәк кәрәкдир.** һәр биримиз пешәкар артистин сәһнәдә өзүнү сәрбәст апармағыны гәјд едирик. Амма чох надир һалларда јада салырыг ки, бу "сәрбәстлик" һансы бөјүк әмәк, кәркин мөшг баһасына баша кәлиб, һәр бир һәрәкәт, ифалә, чизки әлли-алтмыш дөфә тәкрар олундугдан сонра тамашачы гаршысына чыхарылыр. Еләчә дә натигин чыхышы. Дүздүр бир чох чыхышлар илк вә јекәнә мөшгә бәнзәсәләр дә бу мөјјән тәчрүбә топламағы тәләб едир.

Нитгин мәзмунуну там мәнимсәдикдән сонра натиғ вахт ајырыб һәмәдән кәнарлашыб, отағын бириндә, **өзүнү аудиторија гаршысында һисс етмәк шәрти илә мөшг өтсә бунун бөјүк фәј-дасы олар.** Артыг өзү үчүн ајдын олар- нә дәрәчәдә өз фикрини дөгиг чатдырыр, һәр бир һәрәкәти, мимикасы сәрбәст вә јүнкүлдүрмү вә с. Мөшг заманы натигин диггәтиндән һеч бир мәсәлә јајнмамалыдыр: сәси нечәдир, паузадан нечә истифадә едир, әһәмијәтли сөзләри нечә вурғулајыр, нитги јоручу дејил ки, вә с.

Мүшаһидәләр кәстәрир ки, бу чүр мөшгләр нә гәдәр чох олса һәгиги чыхыш бир о гәдәр сәрбәст алыныр вә натиғ үчүн јүнкүл олур.

Биринчи јазы.

"МӘҖӘММӘД ӘМИН РӘСУЛЗАДӘ"

(4 пәрдәли тарихи пјес)

беш шәкилдә

Иштиракчылар

Мәһәммәд Әмин Рәсулзадә - Азәрбајҗан Милли шурасынын сәдри
Фәтәли хан Хојски - Назирләр Шурасынын илк сәдри
Нәсиб бәј Јусифбәли - Назирләр Шурасынын икинчи сәдри
Әлимәрдан бәј Топчубашов - Азәрбајҗан Парламентинин сәдри
Кенерал Нуру Паша - Гафгаз Ислам ордусунун Баш команданы
Шаумјан Нәриманов Әзизбәјов
Кенерал Томсон - Инкилис кенералы
Бигерахов -- Рус забити
Һачы Зейналаддин Тагыјев - мәшһур Бақы милҗончусу
Сталин Мәмәдәли Рәсул оғлу - М.Ә.Рәсулзадәнин әмиси оғлу вә онун идеја досту
Үмбүлбану ханым - М.Ә.Рәсулзадәнин һејәт јолдашы
Аббас Казымзадә - М.Ә.Рәсулзадәнин досту
Профессор Фон Менде - Алманијанын Харичи Ишләр Назирлијиндә Гафгаз шә'бәсинин мүдири
Мирзә Бала Мәмәдзадә - М.Ә.Рәсулзадәнин досту
Һәмид Атаман Кәрим Одер,
 Ә.Рәсулзадәнин Түркиядәки достлары

БИРИНЧИ ПӘРДӘ

Сәһнә зәиф һалда ишығландырылып, Јердә үч-дөрд инсан мејиди вар. Гара чаршабы гадынлар астадан пычгырты илә ағлашырлар. Бир нәфәр /М.Ә.Рәсулзадә/ сәлигәли кејинмиш һалда сәһнәнин бир кәнарында гәмкин һалда вар-кәл едир.
Мәһәммәд Әмин Рәсулзадә --
/Пәршан вәзјјәттәдә кәзишәрәк астадан данышыр/
 Бу бинәваларын кунәһи нәдир көрән?
 Јазығлары нијә гәтлә јетирибләр? Инди

Азәрбајҗанын һәр јериндән аһу-зар ешидилир, инилтиләр гопур, фәрдлар кәјләрә јүксәлир. Евләр, јурдлар дағдылыб харабаја чеврилир. Нәдир бу инсанларын кунәһи? Бәлкә она көрә ки, мүсәлмандырлар, түркдүрләр? Әчәба, мүсәлман олмағын гәбәһәти нәдир ки? Бақыда ганлы гыргыны төрәдән хаин гүввөләр он дөрд минә јахын Азәри түркүнү гәтлә јетиришиләр. Гадынлара, көрпөләрә, гочалара мөһөл гојмајан гәддарлар кәзәл мәмләкәтимизи виран едибләр. Гәдим јурдларымыз, мәсчидларымыз тарихи јаддашларымыз лдағылыб, учурулуб. Шамаһыны, Ләнкәраны, Салҗаны, Губаны, Күрдәмири хәјанәткар болшевикләр ермәни гулдурлары илә биркә сојуб талан едирләр. Бизим азәрбајҗанлы болшевикләр исә һәлә дә Ленинин, Шаумјанын јаланчы вә'дләринә инаныр. Онлара дәфәләрлә тәклиф етдик ки, бу горхулу ојундан чәкинсинләр, милләти гыргына вәрмәсинләр. Лакин дедикләримизи ешитмәдиләр. Инди будур, ачы нәтичәси...

М.Ә.Рәсулзадә сәһнәдә гәмкин һалда кәзишир. Гадынлар гәмли бајаты дејир, сачларыны јолур, кунәһкарлара гарғыш едир.

Мәһәммәд Әмин Рәсулзадә /Аста вә гәмкин сәслә/. Һәр јанда сәфәләт, мөһнәт, ачылыг, јохсуллуғ... Дәрдли инсанларын үзүнә бахмаг олмур, үрәк парчаланыр. Амма... Чыхыш јолу тапылмалыдыр, милләт дүшдүјү фәләкәт чиркабындан хилас олмалыдыр. Нәдир хилас јолу? Нәдир ничатымыз? һансы гүввәтә архаланыб, јанар мөш'әлә дөнүб халгы гаранлығлардан чыхармалы? Бу јолда јалныз фәда олмалы вә өз газилијимизлә халгын азадлыг мөш'әлини јандырмалыыг. Бирләшмәли, бүтүн дүшүнән әгилли, шуурлу, ичәриси Вәтән јангылы милләт оғулларыны бир јерә топламалы азад вә мүстәгил Дөвләт гурмалыыг!

Халгын нечә илләрдән бәри төкүлән ганыны ахмаға гојмамаг, дүшдүјү истибад гујусундан ону чыхармаг, чөрәјини, сујуну, уддуғу һавасыны бәлә ермәнидән, русдан ајырмаг, тәмизләмәк, онун өзүнүнкү өтмәк. Нечә илләрдән бәри халгын шимала дашыныб талан едилән сәрвәтини өзүнә гәјтармаг. Өзүнүн мәктәбини ачмаг, мөһкәмәсини гурмаг, һөкүмәтини јаратмаг. Ајрылмалы

мүстәгил дөвләт гурмалыыг. Бүтүн ничатымыз, севиб әсири олдуғумуз интизарында чырпыныб кәзләдјимиз һүрријәт адлы о севкили чәннәтдир. Вәтән әһлини һәр чүрә зилләт вә мөһнәт бурулғанындан чыхармағын јолу јалныз бундадыр. Бу Азәрбајҗан ады һәр јаны кәзиб долашсын вә чәми өлкәләр ки, инди дүнјада русун јумруғу вә гапазы алтында әзилән Азәрбајҗан дејил, мүстәгил, азад торпағынын, сујунун ағасы олдуғу бир Азәрбајҗан вар! /Сонра үзүнү узағлара тутуб дејир/:

Гаранлығдыр мәнә дүнја,
 Бүтүн дүнја бир мафиһа,
 Дејирләр чүмләси куја
 Чәкил бир јана сакитләш.

Нә вөһшидир бәни-адәм?!
 Мүчәссәми-зүлмдүр аләм.
 Дејирләр чүмләси јекдәм
 Чәкил бир јанә сакитләш!

Чәкилмәм, еј һәрифан, мән,
 Бу мејдани шүчәәтдән.
 Бүтүн дүнја мәнә деркән:
 "Чәкил, бир јанә, сакитләш!"

/Сәһнә гаранлығлашыр. Сәһнәдәкиләр көрүнүр. Аз кечмәмиш зәиф, кетдикчә учалан сәслә Азәрбајҗанын һимни ешидилир. Сәһнә јаваш-јаваш там шығлашыр. Сәһнәдә чохла-адам вар/

Мәһәммәд Әмин Рәсулзадә --/Азалан мусиги сәдалары алтында/ Бу күндән е'тибарән Азәрбајҗан халгы һакимијәт һаггына малик олдуғу кими, чәнуби вә шәрғи Загафгазијадан ибарәт олан Азәрбајҗан там һүғуғлу мүстәгил бир дөвләтдир.

Нәсиб бәј Јусифбәли -- Мүстәгил Азәрбајҗан дөвләтинин идарә формасы Халг Чүмһуријәти олараг мүәјјәнләшир.
Әлимәрдан бәј Топчубашов -- Азәрбајҗан Халг Чүмһуријәти милләт, мәзһәб, синиф, силк вә чинс фәргинә вармадан һүдуду дахилиндә јашајан бүтүн вәтәндашларын сијасы вә вәтәндашлыг һүғуғуну тә'мин едир.

Фәтәли хан Хојски -- Азәрбајҗан Халг Чүмһуријәти бүтүн милләтләр вә халғлар илә достлуғ мунасибәти јарадыр.

Мәһәммәд Әмин Рәсулзадә -- /әзәмәт вә никбин бир сәслә/ Нәсиб бәј, бу күн Азәрбајҗанын тарихиндә бөјүк бир күндүр, Азәрбајҗан мүстәгил дөвләт е'лан олунур.

Нәсб бәј Јусифбәли -- /шән бир һалда/ Әлбәттә, күн кәләчәк ки, бөхтијарлыг нәфәси удан Азәрбајҗан 28

мајыс Истиғлалыны даима гәлбиндә јашадачагдыр.

Мәһәммәд Әмин Рәсулзадә -- Бәјләр, тарих бизи мөһкәм сынаға чәкир. Азәрбајҗанын истиғлалы е'лан олунса да мәркәз шәһәримиз Бақы дүшмән пәнчәсиндә чабалајыр. Биз һәр вөчһлә Бақыны азад етмәлијик. Бундан өтүр кичик нүмајәндә һеј'әти илә Батума кедиб орда данышығлар апармалыыг.
Фәтәли Хан Хојски -- Емин бәј, унутмајын ки, бу мүстәгил Азәрбајҗанын башга дөвләтлә апардығы илк данышығдыр.

/Сәһнә бошалыр. Бу вахт Гафгаз Ислам ордусу команданы Нуру Паша јанында бир нечә забит вә әскәрлә чәлд аддымларла сәһнәјә дахил олур/

Нуру Паша -- /Уча сәслә/ Түрк әскәрләринин гаршысында чәтин вәзифә дурур - Азәрбајҗанын Баш шәһәри Бақыны азад етмәк! Алдығымыз мә'лумата көрә орада чохла дүшмән гүввөләри топланыб. Һәр чүрә силаһла да тәһниз олунублар. Лакин өн горхулусу Бақыдакы мүәјјән адамларын Халг Чүмһуријәти һөкүмәтини танымаг истәмәмәсидир.

/Бу вахт М.Ә.Рәсулзадә сәһнәјә дахил олур/.

Нуру Паша -- Саламлар, мәрһәба Емин бәј! Насылсыныз?
Мәһәммәд Әмин Рәсулзадә -- Сағ олун, хош олун Нуру Паша.
Нуру Паша -- Емин бәј, јерли чамаатдан чаванлары топлајыб әскәри тә'лим кечмәк чох мүшкүлдүр. Чохлары һансы милләтә мәнсуб олдуғуну билмир. Нә сорушурсан чаваб верир ки, елә мүсәлманам.
Мәһәммәд Әмин Рәсулзадә -- /аһ чәкиб, ағры илә/ Нуру Паша, нечә илләрдир ки, бу халг Рус мүстәмләкәсиндә чан верир. Бүтүн һүғуғлары әлиндән алыныб. Адамлары әскәри хидмәтә дә апармырдылар. Билирсинизми нә үчүн? Чүнки, "авам" олараг галсынлар. Әскәри һазырығлары олмасын. Јохса империя үчүн тәһлүкә төрәдәрләр.
Нуру Паша -- Емин бәј, нә үчүн Балкан муһарибәсиндә бу чаванлары саваша көндәрдириләр, силаһ веририләр?
Мәһәммәд Әмин Рәсулзадә -- /гәзәблә/ Бу да мүстәмләкә сијасәтидир, Нуру Паша. Бизим чаванлары Балкан һәрбинә көндөрән Руслар бир мөгсәд күдүрдүләр. Һәр ики милләти бир-биринә гырдырмаг. Биз о заман Бәјаннамәләр јазыр, халгы өвладларыны һәрбә

көндөрмөмөји төблүг едирдик. Нөмин бөжаннамөлөрүмизин бири о заман Истанбулда чыхан "Сөбилүр-Рөшад" мәчмүөсиндө дө чап олунмушду.

Нуру Паша -- /фикирли һалда/ Демөли, Руслар өз әлимизлә бизи гырдырмаға чалышыблар һөмишө ... Јахшы Емин бәј, Бақыда ермөниләрлә биркө чалышанларын агибәти нечө олсун? Биз јахынларда Бақыја һүчүм едөчөјик. Белә алынмырмы ки, өзүмүзүнкүләрин дө ганы ахыдылачаг. Бөлкө онларла бир дө данышыглар апарасыныз?

Мөһөммөд Әмин Рәсулзадә -- /сәсәби һалда/ Фајдасы јохдур, Нуру Паша. Дөфәләрлә сөһбөт етмишик, һәр шеји баша салмышыг, лакин бири ешитмөк истәмирләр... һә, Нуру Паша мөним сынанымыш әгидә достларым сизә јахындан көмөклик көстөрөчөкләр. Бақыдакы дүшмән гүвөтләр һаггында бүтүн мә'луматлары сизә чатдырачаглар. Саг олун, догма Бақымызда көрүшөнөдөк.

Пәрдә.

І шәкил.

Сәһнәдә, Бақы шөһәр Халг Комиссарлары Советинин һөј'әти. Шаумјан һөјачанла вар-кәл едир.

Шаумјан -- /Нараһатлыг вә һөјөчанла/ Түркләр Бақыја јахынлашыр. Бақыны алмаг истәјирләр. Мән Ленинә бу мәзмунда даһа бир телеграм вурмушам: "Әзиз Владимир Илич! Чөбһөдө вөзијәт писләшир. Тәкчө бизим гүвәләрөмииз кифајәт етмир. Русиядан күчлү көмөк лазымдыр". Јолдаш Нөриманов сизин әләвөниз јохдур ки?

Нөриман Нөриманов -- Хејр јолдаш, Шаумјан неч бир әләвөм јохдур. Лакин биз јолдаш Әзизбөјовла биркө чамаат арасында ишләјирик, чалышырыг ки, халгы инандыраг.

Мөшәди Әзизбөјөв -- Јолдаш Шаумјан, дүнән биз Тәзәпир мәсчидинин гаршысына топлашанлар гаршысында чыкыш етдик. Јолдаш Нөриманов аловлу сөзләр сөјләјир, үрөкдән Шура һөкүмәтини төблүг едирди. Јенә сизә дејирәм, Шура һөкүмәтинә чани дилдән табе олуб она көмөк единаз.

Шаумјан -- Ишләјин јолдашлар, ишләјин. Бах о күнү Тер-Габриелјан јолдаш Ленинин јанындан кәлиб. Јолдаш Ленин бизә дөрд зиреһли автомобил, он үч аероплан вә бир чох башга лөвазиматлар кәтириб. Биз бу силаһларла Түркләри дармадагын едиб, догма Бақымызы неч кимә вермөјөчөјик. Јашасын јолдаш Ленин!

/Һамысы бир сөслө: "Јашасын јолдаш Ленин/. Шаумјан аста аддымларла Нөриманова јахынлашыр.

Шаумјан -- /Һијләкәр бир һалда/ Јолдаш Нөриманов, сизчө биз Милли Шура јарадан вә чидди-чөһдлә Түркләри Бақыја дө вөт едән Рәсулзадәни нечө зөрәрсизләшдирә биләрик?

Нөриманов -- Мән неч нә дејә билмәрәм. Амма Рәсулзадә бизим идејалары гәбул етмөк истәмир. Бизимлә биркө ишләмөкдән дө имтина едир.

Шаумјан -- /чидди тәрзәдә вә ағыр-ағыр данышыр/ Мән Рәсулзадәни чоһдан - һәлә 1905-чи илдән таныјырам. Дөфәләрлә өз тәрәфимизә чәкмөк истәмишик. Лакин разылашмајыб. О, сизә неч охшамыр. Санки башга дүнјадан кәлиб. Рәсулзадә бизим үчүн бөјүк төһлүкәдир. Бу төһлүкәни бүтүн гүвөмишләр мөһв етмөлијик.

Сәһнә бошашыр. Бу вахт ики 10-11 јашлы көһнә кејимли оғлан ушагы әјилә-әјилә сәһнәјә дахил олур. Әввәл еһтијатла сага-сола баһыгдан сонра чыртыг чала-чала мөзәли һалда охујурлар:

Һалва дојул тијанды
Чахыр ичиб пијанды,
Көндө бир ешшөјим вар,
Ады да Шаумјанды.

Сәһнә бошашыр. Сәһнә архасындан күллә сәсләри, һәј-күј ешидилир. Нуру Паша бир нечә забит вә әскәрлә ичәри кирир.

Нуру Паша -- /јоргун вә јухусуз һалда/ Көтүрүн, тә'чили Көчөјә- Азәрбајчан һөкүмәтинә ашагыдакы мәзмунда телеграм көндөрин: "Аллаһын көмөклији илә Бақы шөһәри сентјабрын 15-дә саат доггузун башлангычында алынды." Гафгаз Мөсәлман ордусунун команданы Кенерал-Лейтенант Нури.

Бу вахт бир нечә адам аглаја-аглаја ичәри кирир.

Биринчи шәхс -- Паша, аллаһ өмрүнү узун етсин. Јахшы јахамызы гуртардын бу ганичәнлөрдән.

Икинчи шәхс -- Оғлумун ганы јердә галмады.

Үчүнчү шәхс -- Ермөниләр атамы наһагчасына күлләләмишдиләр...

Нуру Паша -- Бақыны гуртармаг, сизи хилас етмөк бизим мугөддәс борчумузду. Биз һамымыз ејни көкдөник.

(арды вар)

Мөһөммөд Әмин Рәсулзадәнин Истанбулда нөшр етдији "Јени Гафгазијә" журналындан сәһифәләр

80-чи илин сонларында өлкөмиздә дәринләшән демократик процесләр, чаглајыб чошан халг һәрәкәты ССРИ адлы тоталитар совет империјасынын бинөврәсини сарсыдараг, онун дагылмасына вә бирпартијалы системин ифласа уғрамасына кәтириб чыхарды. Јалныз бундан сонра охунмасы јасаг саылан мұһачир әдәбијатындан кениш истифадә етмөк имканы јаранды.

Охучуларын диггәтинә чатдырылан ашагыдакы хөбәр вә мөгаләләр 1920-чи илләрдә М.Ә.Рәсулзадәнин рәһбәрлији алтында Түркиядә нәшр олунмуш "Јени Гафгазија" мәчмүөсиндән көтүрүлмушдур. Һазырда республикамызда надыр тапылан китаблар сырасына дүшмүш бу мәчмүөнин 1923-1927-чи илләрә аид бир сыра нөмрәләри Азәрбајчан Республикасы Сияси Партијалар вә Ичтимаи һәрәкәтлар Дөвләт Архивиндә мұһафизә олунур.

Ашагыда дөрч олунан нүмүнәлөрдән көрүндүјү кими Азәрбајчан демократик һәрәкәтынын 20-чи илләрә аид дөврүнүн һәртәрәфли ишыгландырылмасында бу мәчмүө мүстәсна өһөмијәтә маликдир. Архивимизин өмөкдашлары "Јени Гафгазија"нын әлдә олан бүтүн нөмрәләрини јенидән тоглу һалында нәшрә һазырламаг арзусундадырлар. Проблем јалныз архивин малијә чөһөтдөн имкансызлыгындадыр. Буна көрә дө биз сияси партијалара, хөјријәчилиј садиғ галан бүтүн Вөтән оғуларына "Јени Гафгазија"дан көтүрүлмүш сөзләрлә мұрачәт едирик:

**"Мұчаһидләри унутмајыңыз!!
Ианәләринизи әсиркөмәјиниз!!"**

*Чапа һазырлајаны, Бәхтијар Рәфијев
АРСПИҢДА-нын директору*

МУСАВАТ ФИРГӘСИНИН ПРОТЕСТОСУ

"Мұсават" фиргәси мамалеки-әчнәбијә бұросу имзасыла алдыгымыз мәктубу ашагыја дөрч едирик:

"Мұһәррир бөј әфәнди!
Москвадан әчнәби гәзетләринә ин'икас едән бир телеграфда "Мұсават" фиргәси һөј'әти-мәркәзијәсинин совет һөкүмәтини таныдыгына аид бир бөјаннамә нәшр елдији хөбәр верилир. Бу хөбәрә көрә, коммунист фиргәсинин 12-чи конгресиндә миллијәт мәсәләсинә аид игтихаз олунан мұғәрраратын амали-миллијәни тамамилә тә'мин елдијини гејдлә, "Мұсават" фиргәси дахилдә вә харичдә булунуб да Азәрбајчан Шура һөкүмәти өләјинә мәчадилә едәнләри түрк милләтинин дүшмәни дејә е'лан едирмиш.

Һәр нөв һүрријәт вә мө'сунијәти-шөхсијәдән мөһрүм булунан Русияда коммунистләр көнд мұхалифләри һаггында бир такым мұфәттинанә үсуллар төбтиг едирләр ки, бу үсуллардан бириси дө мұхалифләри намына бөјаннамәләр тәсний етмөкдән ибарәтдир. Москвадан кәлән салифулзикр телеграф дөхи белә бир сәниәни әш'ар етмөкдәдир. Бунунла коммунистләр һәм Азәрбајчан халгы үзәринә кәндиләри нечә мәтлуб бир тә'сир ичра етмөк, һәм дө миллијәтпәрвәрлији тәмсил едән бир фиргәнин кәндиләрини танымасы шәјиәси илә, тәрсин мөвге етдикләри һаггында харичдә бир гәнаәт һүсула кәтирмөк истәмишләрди.

"Мұсават" фиргәсинин харичдәки бұросу һөј'әти-мәркәзијәнин әшбу сәниәсини камал нифрәт вә истикраһла тәкзиб едәрәк, Азәрбајчан әразиси дахилдә бир тәк рус нөфәри бағи галынчаја гөдәр, һакимийәти-малијә әсас мәгсәдинә мөбтәни истигғали-сиясидән

мұһачирәтдәки мұсават

ибарәт олан давасындан, "Мұсават" фиргәсинин бир ан үчүн олса да, ваз кечмөјөчәјини вә мұһүм бир такым мұғәрраратла овунарла Азәрбајчан халгынын һүгуғи-тәбиисинин чизмәләри алтында чикнәјан мүстәвли бир гүвәти гејтијән өфв едөмөјөчәјини бүтүн чаһана гаршы е'лан едир.

*"Јени Гафгазија", 1923,
сајы 1, сәһ. 8-9.*

КОР ТӘСАДУФ.

Бақыда гәллән макинасы арајан "Чека" мө'мурлары бир еви тәһәрри едөркән тәсадуфән милләтпәрвәрләрә мәхсуә кизли бир мөббә кәшф елөдикләрини Азәрбајчандан кәлән јолчулар негг едирләр. Бу гејри-мүнтәзир кәшф үзәринә бир чох мүнөввәр кәнчләр төһти-төвгифә алынмышлардыр. Мигдара ики јәзә варан мөвгифин әксәрән әввәлчә тәхлијә олунан мөсаватчылардан ибарәтдир.

Үч сәнөдән бәри сөздирмәдән фәалијәтдә булундуғу кәшф олунан мөбтәнин мөкәммәл касса вә макинајә малик олдуғу һалда бу гөдәр заман "Чека" тәрәссүдүндән галдыгы вә јалныз бир сәри тәсадуф олараг кәшф едилдији бөјүк бир мараг вә һөјрәтә мөвмүб олмагда имиш.

*"Јени Гафгазија", 1923,
сајы 4, сәһ. 16.*

АЗӘРБАЈЧАНДА
ӘМНА КОМИТӘСИНИН
ФӘАЛИЈӘТИ

Болшевикләр һәр нө сурәтдә олса да күндән-күнә габаран милли һәрәкәт вә һиссијатын өнүң кечмөк үчүн милләтпәрвәр гисмин башчылыг јапа билән өһәсүрүнү әмна етмөк гәрарыны вермишләрди. Бу

мөгсәдлә онлар түрк әмәлләрвөр зиялыларындан вә сабиг һөкүмәти-миллиә мәнсубининдән бир чохларыны һәбс еләмишләрди. Мәһбусин, рәвәјәт олундуғна нәзәрән, пәк бөјүк иһкәнчәләр мә'руз галырлар. Кечән нүсхәмиздә хәбәр вердијимиз мәтбәә көшфиндән долајы һәбс олунанларын сајысы ики жүз булмағаддыр. Булар мијанында сабиг мә'бусандан Рәһим Вәкилов, назирләрдән Нәриман бәјли Нәриман бәј вә бир чох мә'табәр зәват булунмағаддыр. Мәтбәә иши илә доғрудан-доғруја әлағадар олан үч кәнч пәк бөјүк әзәб вә ишкәнчәләр мә'руз булунурмушлар. Бунлардан хәбәр алдығмыз Мусазәдә Гурбанла Мәһәммәдзәдә Әбдулваһаб бәјләрлә дикәр бир үчүнчүсүнү һәр нөв ишкәнчәләрлә аркадашларыны сөјләмәјә ичбар етмәк истәјирләрсә дә мүвәффәғ олмайрмышлар. Сабиг һөкүмәти-миллиә назирләриндән Мәһәммәдзәдә һәјбәт Гәни бәјлә назир муавинләриндән Јусифәли бәјләр дә мәһбус булунурлар. Јусифәли бәј шиддәтли һалда хәстә имиш.

"Јени Гафғазия", 1923, сајы 6, сәһ.13-14.

СӘФИКУРДЛУ АРСЛАН БӘЈ

Азәрбајҗандан алынған хусуси бир мектуба нәзәрән сабиг Азәрбајҗан назирләриндән Сәфиқурду Арслан бәј мәнфа булундуғи Чәләбинск шәһәриндә вәфат етмишдир... Аослан бәј Азәрбајҗан халғчы социалистләриндән олуб болшевик истиласы үзәринә совет идәрәси илә ашламағ тәригинә соллуг едәләрдән олмуша да, нәтичәдә мухалифәт тәригини илтизам еләмиш вә рус социалист-револүсионерләриндән бир гисми илә бәрабәр аркадашларындан Рза Гарашарлы, һачынски Чамо бәјләрлә бирликдә рус истила гүввәси тәрәфиндән мәнхум вә узәг Сибирјаја сүркүн едилмишди. Арслан бәј

мәнхум едилдији әснада рус мәнхәмәсинә гаршы чәләдәт көстәрәк, түрк бир чүһуријәтинин пәјтахтында русча муһакимә едилмәсини протесто вә муһакимәнин түркчә ичрасыны тәләб етмәклә әһали үзәриндә дәрин бир тә'сир ичра еләмишди. Арслан бәј мәктәби-али битирмиш һүғуғиундан олуб, милли ишләрдә хидмәти сабиг етмиш муһаввәрләрдән әдд олунурду. Шу сурәтлә вағе олан вәфаты кәндисини мәзлумини-вәтән зүмрәсинә дахил етди.

"Јени Гафғазия", 1923, сајы 6, сәһ.14.

АЗӘРБАЈҢАНДА ҺАДИСАТ

... Газах вә Борчалы һөвалисиндә әскидән бәри болшевикләрә гаршы һәрәкәтдә булунан четләр сон күнләрдә билхәссә һәрәкәтә кәлмиш ... Бу четләрә интисаблары илә иттиһам олунан ашағыдакы зәват коммунистләр тәрәфиндән гуршуна дүзүлмүшләрдир: Кавур Арасты керјәсиндән; һачы Гурбанәли, Мәһәммәд, Јунис, Күлмәһәммәд вә Әһмәд: Дәдәләр керјәсиндән: Осман, Илјас вә Мәһди. Бу адамлар Газахла Борчалы һөвалисиндә ичраји-фәалијәт едән Хәлилин четәсинә мәнсуб имишләр.

"Јени Гафғазия", октјабр 1924, сајы 1, сәһ. 8.

АЗӘРБАЈҢАН МИЛЛӘТ-ПӘРВӘРЛӘРИ

Түрк милләтпәрвәр "Мусават" халғ фиргәсинә интисабларыннан долајы гач ајлардан бәри Бакы һәбсханаларында мин дүрлү ишкәнчәләр мә'руз галан азәри кәнчләриндән бир гисми дахили Русия һәбсханаларына сүрүлмүшләрдир. Сон дәфә алдығмыз тәфсиләтә нәзәрән мәнхумин башлыча ики мухтәлиф һәбсханаја сөғ олунмушлардыр. Мүәллиминдән Мәһәммәдзәдә Әбдулваһабла

Микајылзәдә Вәли бәјләр Јәрәславск һәбсханасына: мутәбағиси Соловетски монастыр дөјилән мәшһур галаја кәндәрилмишләрдир. Соловетски монастыр шималын сојуг вә һүчра күшләриндән бир адада вағе олуб, мәчрумунини-сијасијәнин пәк фәна ишкәнчә вә гаты битирмиш һүғуғиундан олуб, милли ишләрдә хидмәти сабиг олунан вәтәнпәрвәр кәнчләр ашағыдакылардыр: тәләбәләрдән Исрафилзәдә Нәсрулла, Мусазәдә Гурбан, Рәһимзәдә Сүләјман вә Кәрим. Мүрәттибләрдән: Рәһимзәдә Сәлим, Исламлы Мәшәди вә Әбдурәһман: һөкүмәт мәртбәәси мүдирә һәсәнлә әмәлә һачы Баба.

"Јени Гафғазия", декабр 1924, сајы 6, сәһ. 2.

"АЗӘРИЛӘРИН МУҢАДИЛӘСИ" МӘГАЛӘСИНДӘН

... Дәфәләрлә рус истиласы әләјһинә гиям едән Азәрбајҗан халғ арасында ихтилат вә иштигал тәшкилатынын мөвчудијятыны хәбәр алан истила гүввәти мөвчуд тәшкилат мијанында әһ гүввәтлисидә булунан "Мусават" фиргәсини чиддән тә'ғибә башламышдыр. Бундан дөрд ај әввәл 2000-ә гәдәр мусаватчыны төғиғ вә һәбс еләмишдир. Мусаватчылар мәнхум икән руслар мөвғифин намына әтфән бәјаннамәләр тәсний едәрәк "болшевикләр идәрәсинин амалына мувағиф олдуғуну" интишар вә ишаә еләмишсә дә, фирга кәнди фәалијәтинин тәвәғгофа уғратмајарағ, 3 ај әввәл "Чека" мәзкур фиргәјә мәнсуб кизли мәтбәәни көшф едәрәк јенидән төғиғфата башламышдыр. Әлијөвм Бакы вә саир Азәрбајҗан мәркәзләриндә булунан һәбсханалар азәри мүнәввәрләри вә кәнчләри илә мәмлүдур. Ешги-истиглал илә шуридә булунан бу мүнәввәрләр һәбсләрдә әнвәји-ишкәнчәләрә мә'руз галырлар. Кәндиләрини гаранлығ, рүғуби вә бузла долу бу түрмәләрә атырлар. Бу ишкәнчәләр нәтичәсиндә мәнхуминдән фәлч олунанлар, дәли оланлар

вә тәрки-һәјәтлә шәһид оланлар вардыр. Бүтүн - буллара рәғмән, истиглал тәрәфдарларынын әзминә фүғур кәлмәјир. Бунлар нөшр еләдикләри 19 нөмрәли кизли гәзәтләриндә совет һөкүмәтинин музалимини шәдид бир лисанла протесто едәрәк, милләт кәнди һүғуғунун гәсибләри илә мүчәдиләјә дә'вәт едиләр.

"Јени Гафғазия", 1924, сајы 8, сәһ. 14-15.

МИЛЛӘТПӘРВӘРЛИК НӘФИ

Бакыдан алынған сон мә'луматә нәзәрән милләтпәрвәр тәшкилатә мәнсуб олмағ төһмәти илә мәһбус булунанлар һала тәһти-төғиғфә булунуб мин дүрлү зүлм вә ишкәнчәләрә мә'руз булунмағаддырлар. Мә'лум олдуғу үзрә мәһбусин кәндиләринә тәтбиғ олунан гәјри-инсани муамиләләрә гаршы кечән кануни-сани сонларында "ачлығ" гүррәви е'лан етмәклә мүғабилә еләмиш, нәһәјәт тәләбләринин гәбула кечәрәк кәндиләри илә инсанча муамилә едиләчәји һағгында тә'минат верилмишди. Фәғәт "ачлығ гүррәви" рә'ф олундуғдан сонра Чека мә'мурлары нәгзи-әһд едәрәк тәкрар музалимә башладығларындан вә ејни заманда вағе олан тәләбләрә бахмајарағ мөвғифини муһакимә етмәдикләриндән мәнхумлар тәкрар јеканә васитәји-мүдағиәләрә олан ачлыға тәвәссүл еләмишләрдир. Мәнхумлары ајрала истинтағ тәһтиндә булундуруб мәнхәмәјә вермәмәк е'тијад һалыны алмышды. Бүтүн бу музалим вә һәғсызлығлардан биган мәнхумларә үчүнчү дәфә е'лан еләдикләри "гүррәви" нәтичәсиндә Сибирјаја нәфи олуначағлары кәндиләринә билдирилмишдир. Сүркүнә мәнхум оланларын сијаһысы 20-ни кечмәкдәдир. Мәнхумин мијанында бир чох мүнәввәр кәнчләр вардыр. Бу, Авропа тәһсили көрмүш вә ати үчүн кәндиләриндән пәк бөјүк үмидләр бәкләнән мүстәәд вә әмәлпәрвәр

кәнчләрдән бир гисми шиддәтли ишкәнчәләрә мә'руз галмыш, чәлладларын амансыз гырманчылары алтында бәйльинчәја гәдәр дәүләтшәр.

"Јени Гафғазия" 1924, сајы 20, сәһ.7-8.

НӘФИ ОЛУНАНЛАР КИМЛӘРДИР

Мурмана сөғ едилмәк үчүн Гафғазия Чекасы тәрәфиндән Москваја нәфи едиләнләр мијанында ашағыдакы зәфат вардыр:

- 1/ Исрафилзәдә Нәсрулла-игтисад факултәси тәләбәсиндән; 2/ Мусазәдә Гурбан- шәрг факултәси тәләбәсиндән; 3/ Мәһәммәдзәдә Әбдулваһаб- шәрг факултәси тәләбәсиндән вә бакы санајә мәктәби мүәллимләриндән; 4/ Рәһимзәдә Ағасәлим-сабиг Азәрбајҗан ордусу забитләриндән; 5/ Ағакәрим Әлизадә- Али санајә мәктәби мүһәндислик факултәси тәләбәсиндән; 6/ Јусифзәдә Әли- фарс мәктәби-сијасисиндән мә'зун кәнч шаир вә мүһәррир; 7/ Бабазадә Әлиһәсән-биринчи һөкүмәт мәтбәәси мүдир; 8/ Микајылов Кәрбәләји Вәли- әски халғ хадимләриндән; 9/ Ибраһимли Аға Мәһәммәд- Бакы чөмијјәти-хәјријәси хадимләриндән. Салифүлзикр әшхасдан маәда алты-једди киши дөхи сүрүлмүшләрдир ки, исимләри тамамилә тәһгиғ етмәдијиндән шимдилки дәрч етмәјирик.

"Јени Гафғазия", 1924, сајы 21, сәһ. 6.

СҮРКҮН МУҢАҢИДЛӘР ФАЈДАСЫНА

Рус ишғал һөкүмәти тәрәфиндән шимали Русияја сүрүлән кәнч азәриләр фәдасына топланан ианә:

Берлиндә топланмышдыр:

16 тәбризли түркдән ..10 марк

17 нәфәрлик һәј'әт тәрәфиндән50 -"-

Әввәлчә топланан.....325 -"-

мәчму -385 марк

Парисдән кәндәрилмишдир:

бир азәрбајҗанлыдан100 франк

Дикәр азәрбајҗанлыдан50 -"-

мәчму -150 франк

Ләһистандан /Полшадан- Б.Р./

Бир азәрбајҗанлыдан -3 доллар

Мүчәһидләри унутмайныз!! Ианәләринизи әсиркәмәјин!!

"Јени Гафғазия", 1925, сајы 16, сәһ. 16.

АЗӘРБАЈҢАН ПАРТИЗАНЛАРЫ

Алдығмыз мектублардан Азәрбајҗан дағларынын совет һөкүмәтини танымаян коммунист мә'мурларыны тә'ғибдән сөғ алан бир такым партизанлара мәскән олдуғу билдирилмәкдәдир. Бу гәбилдән оларағ Газах гәзәси дахилиндә Мәһәммәд Гасымын командасында 200 вә Кәнчә һөвалисиндән Гарачајыр дөјилән мөвгедә Рамазан оғлу Рүстамин идәрәсиндә 100 кишилик партизанлар ичраји-фәалијәт еләмәкдәдир. Јевлах стансиону һөвалисиндә дөхи 5-6 партизан группларынын һала һәрәкәтдә булундуғлары хәбәри вериләр.

"Јени Гафғазия", 1925, сајы 20, сәһ.14.

АЗЭРБАЈЧАН ҺӘБСЛӘРИ НАГҖЫНДА ЈЕНИ ТӘФСИЛАТ

Азәрбајчандан алмагда олдуғумуз мө'лумат бу заваллы түрк вәтәнинин "Чека" зүлм вә ишкәнчәси алтында һәлә инләмәкдә олдуғуну билдирмәкдәдир. Азәрбајчанын һәр тәрәфиндән һәбсләр ичра едилмәкдә вә әһалинин һәр гисминдән болшевик мәнһабәсинә гурбанлар кәтирилмәкдәдир. Азәрбајчан кечирдији мүтәддид мөзалым, гәтли-әмүми, һәмүми һәфи вә тә'гибатдан сонра гисмән әмнијәт вә саламат үзү көрүр кими тәхәјүл едилмиш икән Мавәраји-Ғафғаз Чекәси рәјасәтинә јени тә'јин олуна мө'руф түрк дүшмәни Петровун ичраата башламасы илә Азәрбајчанын һәр тәрәфиндә үмуми һәбсләр ичра едилмәжә башланмышдыр.

Бу күнкү төвгифләр дөвру, мәшһур Нахчыван һәбсләрини тә'гибән башланмышдыр. Кечәнләрдә Ғафғазияны тәфтишә кәлән Москва комиссарлары, башда Рыков олмаг үзрә, Нахчывана кәлмиш, Түркия вә Иранла һәмһүдуд олан бу мәмләкәтдәки комиссар вә мө'руларын камилән түркләрдән ибарәт олдуғуну көрүнчә тәдһис вә һаман бурасыны тәсфијәгә гәрар вермишләрди. Нәгичәдә Нахчыван тәшкилаты тә'гибата уғрајараг, јүзә гәриб мө'мур һәбс, һәфи вә башга васитәләрлә тәчијә едилмишләрди.

Шимди дә, Бақы олмаг үзрә, мәмләкәтин һәр тәрәфиндә шиддәтли тә'гибат вә һәбсләр ичра едилмәкдәдир. Түрк мүнәввәрләриндән бир гисми илә, исми чәкилир, аз-чох бәлли сималар арасында бир чох зәват һәбс олунараг, Арханкелск виләјәтинә һәфи едилмәләри дүшүнүрүмш. һал-һазырдә Бақы, Көнчә, Ағдам мәнһабәсләри илә дикәр Азәрбајчан мәркәзләриндә 200-дән зијадә азәри мүнәввәр вә мүтәнәфизи төвгиф алтында булунараг һәр нөв мадди вә мө'нәви тәјигата мө'руз булунамагдадырлар.

Төвгиф олуналардан бә'зисинин исимләрини ашағыда дәрч едирик: Бақыдан Нәриманбәјли Нәриман бәј /сабиғ назирләрдән/; Ашурбәјли Иса бәј /маариф вә мәтбуат ишләрина мәнсүб зәватдан/; Хәјски Рүстәм хан /мәрһум Фәтәли ханын бәрәдәри/; Адыкәзәлзәдә /мүәллимләрдән олачаг/; Хәјлу Әбүлфәз Бабәјев; Ханбәјов Ханбаба; һүсејнзәдә Гара; Нәчәфгулузәдә Садыг; Бабәјев Садыг; Күләһмәдов; Гасымов Әлскәр, Рәзугулузәдә Микајыл, Гасымов Әли Сәбри /мүәллим вә мүнәввәр/; Әлијев Јусиф Әли /сабиғ назир муавинләриндән/; Мәһмәдбәјов һәјбәтгулу /сабиғ назирләрдән/; Ширәлизәдә Ширәли; Јусифзәдә Әли Јусиф; Ағәјев һүсејн бәј вә с... Ағдамдан: Нәзәрханов Әсәд; Гулијев Ағә Исмајыл.

Кәнчәдән: Ахундзәдә Мирзә Мәһмәд /мүәллим/; Имамәлијев һачы. Салифүлзикр исами, сајы јүзләри тәчәвүз едән мөвгифләр һаггында бир фикир һасил етмәкдәдир. һәр нәдәнсә, Ғафғазиянын түрк гисми үзәриндә ичраји-тәдһис етмәк мәгсәди илә һәрәкәт едән јени раис Чеканын мүхтәлиф заманларда, мүхтәлиф саигләрлә тәртиб еләдини листәдә көрдүјү түрк исимләринин билатәфриг тәчридинә гәрар вермишди. Мөвгифләр мијанында мүхтәлиф фиргәләрә интисаблары илә мө'руф исимләрә тәсәдүф едилдији кими, һеч бир сijasи тәшәккүлә интисабы олмајан битәрәфләр вә һатта коммунистләр дә вардыр.

Бу төвгифаты Петровун кәндисини кәстәрмәжә аид мүмтаз "чекист маневраси" кими тәләгги етмәклә бәрәбәр, Түркиядә төвгиф олуна коммунистләрә мүғабил бир әксүлһәрәкәт кими тә'вил едәнләр дәи вардыр. Дикәр тәрәфдән Бақы Советинин Азәрбајчандан тәчридинә аид мүгәррәратын әһали арасында төвлид етдији үмуми һәјчанын дәи бу төвгифата сәбәбијәт вердији рәвәјәт олунамагдадыр.

Һәр-һалда бу дафә вүгу булан төвгифат рус идарәсинин Азәрбајчан

мүһитини милли дүшүнә билән гафалардан тамамилә тәчрид етмәжә мө'уф террор системинин етла ичраји-фәалијәт етдијини кәстәрмәкдәдир.

*"Јени Ғафғазия", 1925,
сајы 21. сәһ. 9-10.*

АЗЭРБАЈЧАНДАН МӘКТУБ

Ахырән Азәрбајчандан алдығымыз бир мәктубун бә'зи итгисамыны ашағыја нәгл едирик:

Сонунку ајларда Азәрбајчандә милләтпәрвәр мүнәввәрләр арасында "Мүсават" фиргәсинә интисаб төһмәти илә бир чох һәбсләр ичра едилдијинә шүбһәсиз вагифсиниз. Коммунист фиргәсинин дахили вәзијәти сарсылдыгча бу һәбсләр билхәссә шиддәт кәсб едир. һәбсләр адәтән "мәмләкәтшүмүл" бир вәзијәт алмагдадыр. Кечән августда кениш халг арасында ичра олуна һәбсләр һаггында ашағыја нәгл етдијимиз рәғәмләрдән вәзијәтин нә һалда олдуғуну тәхмин едә биләрсиз.

Көнчә гәзасындан тәгрибән 50, Ағдашдан-120, Шәкидән-70, Губадан-300 киши тутулмушдыр.

Ағдам гәзасындан һәбс оланларын бир гисми мүсәватчылардан маәдә битәрәфләр вә һатта коммунистләрди /милләтчилик тәмајүләндә иттиһам олуна коммунистләр/. Августда гәдәр Гарабагла Ағдам гәзасындан 40-дан зијадә мүәллим һәбс олунамушдыр. һәбс олуналар мијанында мүәллимләрдән Ејвәлә, Мир Јусиф, Нәриман вә Аббас бәјләр вардыр.

Мәлијәчиләрдән Тејмур бәј һәбс олундуғу кими, сабиғ мөб'услардан Әливердили Гара бәј, Вәзирли Бәһрам бәј дә вардыр. Мәһбуслар гисмән-шимәли Русияја, мө'руф Соловкијә һәфи олуналар. Бундан бир гисми дә Ғырғызыстана һәфи олунамушлардыр. Августда бураја 45 киши сүрүлмүшд

МУСАВАТ ПАРТИЈАСЫНЫН 1920-ЧИ ИЛ 27 АПРЕЛ ИСТИЛАСЫНДАН СОНРАКЫ ФӘАЛИЈӘТИ ТАРИХИНДӘН

/Давамы/

БАКЫ ГӘЗА КОМИТӘСИ

Гејд етдијимиз кими 1923-чү илин ијул ајында Зағафғазия "ЧК"-сы тәрәфиндән мүсәватчыларын биринчи күтләви һәбсләри башлады. һәбс олуналарын арасында Партија МК-нын ики нәфәр үзү- Әбдүл Ваһаб Мәммәдзәдә, Мәммәд Садыг Гулузәдә, сijasи комиссијанын рәһбәри Рәһим Вәкилов вә дикәр фәал мүсәватчылар да вар иди.

Истинтаг материалларында кәстәрилик ки, /сајы 138, АЗДСИ-нин коллекија катиби А.Шанин/ 14 августда һәбс олуна мүсәватчылар башда МК-нын ики үзү олмагла һәбсханлада Мүсават Партијасынын бурхәылмасы һаггында декларасија имзаладылар. Сәнәддә мүсәватчыларын сийаһи јерә гојараг болшевик платформасына кечмәләри хүсуси вургуланырды. АЗДСИ-нин мө'луматларына көрә јухарыда адлары чәкилән мүсәватчыларын азадлыға бурхәылмаларына сәбәб дә елә бу декларасијанын имзаланмасы олмушдыр.

Кизли фәалијәттә олан мүсәватчылар декларасијаја чаваб олараг дәрһал тәблигат ишинә башладылар. Онлар декларасијанын "ЧК"-нын тә'сири алтында имзаланан әһәмијәтсиз сәнәд олдуғуну ачыглајыр, ејни заманда һәр бир үзү партија фондуна гијмәтли әшја вә пул јардын етмәжә чағырырдылар. Бу мөгсәдлә вәрәгәләр чап едилиб јајылмышды.

1923-чү илин октябрында мүсаватын кизли мөтбәәси мәнв едиләрәк, јенидән һәбсләр кечирилди. Ики ај өнчә азадлыға бурхәылмыш Әбдүл Ваһаб Мәммәдзәдә, Кәрбәләји Вәли Микајылов, Рәһим Вәкилов вә б. тәкрар һәбсханая атылды. Вәзијәтин ағырлашдығыны көрән Мирзә Бала Мәммәдзәдә Ирана кечмәжә һазырлашды. Лакин о кетмәздән өввәл Әһмәд һачынски вә Дадаш һәсәнәва

"КИЗЛИ МУСАВАТ"ЫН СӘСИ

МК-нын 1-чи тәркиби тәрәфиндән онларын 2-чи тәркиби үзв тәсдиг олундуғларыны билдирди. /Ә.һачынскинин ифадәсинә көрә, 90 сајы шәхси иш/.

Бир нечә күндән сонра "типографија" әмәлијәтигәна көрә һәбс олуналар ССРИ-нин шимал губернијаларына сүркүн едилди. Бу вахтдан е'тибарән, демәк олар ки, тәшкилатын ағырлығы Ә.һачынски вә Д.һәсәнәвун үзәринә дүшмүшдүр.

Мүсават партијасынын истәр 1-чи, истәрсә дә 1926-чы ил нојбар һәбсләри нәтичәсиндә дағдылан 2-чи МК-сынын әсас фәалијәт истигамәтләрини ашағыдакы кими үмумиләшдирмәк олар:

1. Мүсават партијасынын тәшкилат вә тактики јөндә гејри-легал вәзијәттә бәрпасы
2. Харичи буро илә өләгә јаратмаг Истамбулда М.Ә.Рәсулузәдә, Иранда Мирзә Бала Мәммәдзәдә, Мәммәд Садыг Гулијев вә б. илә /1923-чү илдән сонра/
3. Түркияне консулу илә өләгә јаратмаг
4. Кәшфијат характерли материаллар топламаг
5. Мүкәммәл структурларә малик милли һәрби тәшкилатлар јаратмаг
6. Милләтчилик тәрбијәсинин тәшкили, маарифчилик
7. Дөвләт апаратынын дахилдән сарсыдылмасы
8. һакимијәти өлә кечирмәжә һазырлыг.

Бу истигамәтдә кәстәрдикләри фәалијәтә көрә 1923-чү илләрдә 34 нәфәр мүсәватчы һәбс едилмишди:

1. һәсәнәва Дадаш Әбдүл һүсејн оғлу - 29 јашы вар, али тәһсиллидир, 1919-чу илдән мүсәватчыдыр.
2. һачынски Әһмәд Сүләјман оғлу - 28 јашы вар, али тәһсиллидир, 1921-чи илдән мүсәватчыдыр. 1920-чи илдә сабиғ забит кими һәбс едилиб, ССРИ-нин һәбс дүшөркәләриндән биринә сүрүлмүшдүр, ихтисасча журналистдир, һәбсә гәдәр "Түрк коммунисти" журналына рәһбәрлик едиб.

3. Бабајев
Әбулфәз Әләкбәр
оғлу - 26 жашы вар,
али тәһсиллидир,
1918-чи илдән
мұсаватчыдыр.
АСПС нәздиндәки
"Профсоюз"
журналынын
катиби олуб.

4. Вәкилов Рәһим Әлиаға оғлу - 29 жашы

вар, али
тәһсиллидир,
1918-чи илдән
мұсаватчыдыр.
Чулфа-Бакы
дәмиржолу
идарәсиндә
статистика
шө'бәсинин
мүдири олуб.
Гейри-легал
фәалијәтинә вә
партија
мәнсубияјәтинә

көрә ики дөфә һәбс едилиб. Әски
парламентин вә Мұсават МК-сы 1-чи
тәркибинин үзвү олуб. Сон вәхтлар МК
жанында сijasи комиссиянын
тәшкилатчысы вә рәһбәри иди.

5. Баһарлы
/Вәлијев/ Мәммәд
һәсән - 29 жашы
вар, али
тәһсиллидир,
1921-чи илдән
мұсаватчыдыр. "
Азәрбајчан
игтисадијат
хәбәрләри "
журналынын
редаксия мүдири
олуб.

6. Јусифзадә Чәлал - 35 жашы вар, али
тәһсиллидир, 1918-чи илдән
Мұсаватчыдыр. Халг Әдлијә
Комиссарлығынын һүгүг
мәсләһәтханасында ишләјиб.

7. Бадәлбәјов Мүсејиб Хосров оғлу - 29
жашы вар, али тәһсиллидир, 1920-чи
илдән мұсаватчыдыр. Чулфа-Бакы
дәмир јол идарәсинин әмәкдашы олуб.

8. Мир Гасымов
Мир Әбдүл Гәни
Әләкбәр оғлу - 31
жашы вар, орта
тәһсилли
педагогдур, 1923-чү
илдән
мұсаватчыдыр.
Һәбс олунана гәдәр
23 сәјлы орта
мәктәбдә 2-чи
дәрәчәли педагог
ишләјиб.

9. Сүләјманов Гәзәнфәр һачы Зејнал
оғлу - 29 жашы вар, орта тәһсиллидир,
1920-чи илдән мұсават сыраларында
олуб. Али Киши Педагожи Институтунун
кечмиш төгаүдчүсүдүр.

10. Исрафилов Сүләјман һүсејн оғлу -
22 жашы вар, али тәһсиллини баша
вүра билмәјиб, 1922-чи илдән Мұсаватчыдыр.
Тибб фәкүлтәсинин 5-чи курс төләбәси
иди.

11. Дадашов Әли һүсејн оғлу - 27 жашы
вар, орта тәһсиллидир, мұсават
ордусунун забити олуб. 1920-24-чү
илләрдә Гызыл Ордунун һәрби авиасия
мәктәбиндә ишләјиб.
1921-чи илдән Мұсаватын
сыраларындадыр. Ејни заманда "Түрк
коммунисти" журналында төрчүмәчи
ишләјиб.

12. Вәкилов Исфәндијар Ибраһим оғлу -
38 жашы вар, орта тәһсиллидир, 1921-чи
илдән мұсавата дахил олуб. Һәбс
едиләнә гәдәр Халг Комиссарлығында
/һансы
комиссарлыгыда ишләјиб кәстөрилмир -
Х.И./ мүфәттиш ишләјиб.

13. Ахундзадә Ибраһим Исмајыл оғлу -
27 жашы вар, 1921-чи илдән мұсаватын
сыраларына чәлб едилиб, орта
тәһсиллидир. Мұсават ордусунун
кизири олуб. Һәбс едиләнә гәдәр
Азсвөдһәрби мәктәбиндә тәдрис һиссә
мүдири ишләјиб.

14. Ибраһимов Мөвсүм - ... жашы вар,
али тәһсиллидир, мұсават ордусунда
кизир, 1921-25-чи илләрдә АКП/б/-
јә намизәд олуб. Һәбсә гәдәр 5-чи
микрорајонда Бакы шәһәр милиси
рәисинин көмәкчиси ишләјиб.

15. Рзабәјли /ов/ Нәсрулла Һәнифә
оғлу - 29 жашы вар, орта тәһсиллидир,
мұсават ордусунда кизир олуб. 1920-чи
илдән мұсаватчыдыр. Һәбсә гәдәр али
педагожи курсун төләбәси олуб.

16. Атакишијев Ибраһим Аға Кәрим
оғлу - 29 жашы вар, орта тәһсиллидир,
мұсават ордусунда кизир олуб, 1921-чи
илдән мұсаватчыдыр, Һәбсә гәдәр түрк
академик театрында актјор ишләјиб.

17. Нијази Әбдүл Муин Мир Әбдүл оғлу -
39 жашы вар, али тәһсиллидир, 1921-чи
илдән мұсаватчыдыр. Һәбсә гәдәр
мүсәлман гәбристанлығынын дәфн
бүросунда рәиси ишләјиб. Мустафа
Сүһни күчәсиндә јашајиб.

18. Дадашов Исһаг Һәјбәт оғлу - 34
жашы вар, орта тәһсиллидир, мұсават
ордусунда кизир иди. 1922-чи илдән
мұсават сыраларындадыр. Һәбсә гәдәр
Бакы шәһәр комендантынын адјутанты
олуб. Тәзәпир күчәси 13-чү дөнкәдә
јашајиб.

19. Пашајев Һүсејн Казым оғлу - 28 жашы
вар, орта тәһсиллидир, мұсават
ордусунун забити олуб. 1922-чи илдән
мұсаватчыдыр. Һәбсә гәдәр
Аздивизијада гәраркәһ рәиси олуб.

20. Бәјдәмиров
Мөвсүм Мәзаһир
оғлу - 27 жашы вар,
орта тәһсиллидир,
мұсават ордусунун
кизири олуб, 1921-
чи илдән
мұсаватчыдыр.
Һәбсә гәдәр
Азсвөдһәрби
мәктәбиндә
төрчүмәчи
ишләјиб.

21. Вәкилов
Зәкәријә Мәммәд
оғлу - 28 жашы вар,
орта тәһсиллидир.
Мұсават ордусунун
кизири олуб, 1921-
чи илдән
мұсаватчыдыр.
Һәбсә гәдәр һәрби
хәтлә
...тәсәррүфатында
мүдир олуб.
Чапајев күчәси өв
9-да јашајиб.

22. Ахундов Чәвид
Меһти оғлу - 29
жашы вар, орта
тәһсиллидир,
мұсават ордусунун
забити олуб, 1921-
чи илдән
мұсаватчыдыр.
Һәбсә гәдәр Бакы
шәһәр сығорта
кассасында
ишләјиб. Тверски
күчәси, 89- да
јашајиб.

23. һачыјев Сүләјман Аббас оғлу - 37
жашы вар, орта тәһсиллидир, мұсават
ордусунун забити олуб, 1922-чи илдән
мұсаватчыдыр. 1920-чи илдән АКП/б/-
нин үзвүдүр. Һәбсә гәдәр Загатала рајон
ичраијә комитәсинин сәдр мүавини
олуб.

24. Сејидрзајев Мирбағыр Нијази оғлу -
31 жашы вар, орта тәһсиллидир. 1920-чи
илдән АКП/б/-нин үзвү олуб, сонра
көнүллү партија сыраларыны төрк едиб.
1923-чү илдән мұсаватчыдыр. Һәбсә
гәдәр Аз.ССР Төрроризм идарәсиндә
каргүзар ишләјиб. Бујнакски күчәси 5-дә
јашајиб.

25. Нағыјев Фирудин Рза оғлу - 30 жашы
вар, орта тәһсиллидир, мұсават
ордусунун забити олуб, 1922-чи илдән
мұсаватчыдыр. Һәбсә гәдәр ордуда
тә'лим ротасынын командири олуб.
Дағлыг күчәси 5-дә јашајиб.

26. Маһмудзадә Маһмуд Мәммәд оғлу -
30 жашы вар. Мұсават забитидир, 1922-
чи илдән мұсаватчыдыр. Һәбсә гәдәр
Баксоветдә верки инспекциясынын
рәиси олуб. баксоветин үзвүдүр.
Кладбишенскиј 10-да јашајиб.

28. Мустафаев Тејмур Рәсул оғлу - 30 яшы вар, орта тәһсиллидир, мұсават ордусунун тәјјарәчиси олуб, 1922-чи илдән мұсаватчыдыр. һәбсә гәдәр Аз. ССР Авиахимдә тәјјарәчи-тәлимачы ишләйиб.

Крепостной күчәси, 34-дә јашајыб.

29. Иманов Садых һәсән оғлу - 38 яшы вар, орта тәһсиллидир, мұсават ордусунун забити олуб, 1922-чи илдән мұсаватчыдыр. һәбсә гәдәр Азтичарәтдә әмәкдаш олуб. Мустафа Сүбһи күчәси 40 -да јашајыб.

30. Шыхлински Исрафил - 29 яшы вар, орта тәһсиллидир, мұсават ордусунда забит олуб, 1923-чү илдән мұсаватчыдыр. һәбсә гәдәр Газах ичрайијә комитәсиндә мәнзил шә'бәсинин мүдири ишләйиб.

31. Ивово Ксенија Василјевна - 23 яшы вар, АКП/б/ үзвү олуб /1922-чи илдән/, орта тәһсиллидир. һәбсә гәдәр АКП/б/ МК-нын кизли шә'бәсиндә макиначы ишләйиб. 28 апрел күчәси 42-дә јашајыб. Кизли мә'луматлар вермәкдә иттиһам олунур. Истинтаг нәтижәсиндә ајдын олду ки, о мұсаватын кизли һәрби тәшкилатынын үзвү Әждәр Бабајевә мә'луматлар вериб.

32. Ахундзаде Ага Мирзә Неман оғлу - 26 яшы вар, орта тәһсиллидир, 1924-чү илдән мұсаватчыдыр. һәбсә гәдәр Кәнчәдә јашајыб, Рабофақда ишләйиб.

33. Шәфијев Абдулла Рәфи оғлу - 30 яшы вар, орта тәһсиллидир, 1922-чи илдән мұсаватчыдыр. һәбсә гәдәр Совтичарәт Иттифагында ишләйиб.

34. Бабајев Әждәр Гәни оғлу - 25 яшы вар, али тәһсиллидир. 1922-чи илдән мұсаватчыдыр. Мұсават ордусунун забити олуб. һәбсә гәдәр Новочеркасск кәнд тәсәррүфагы институтунун тәләбәси олуб. Новочеркасск шәһәриндә јашајыб.

Јухарыда адлары чәкилән мүттәһим-ләрин демәк олар ки, һамысы ошар маддәләрлә /- һәрби тәшкилатда иштирак етмә, шпионаж - АзССР ЧМ көрә 57, 58, 65, 66/ иттиһам олунараг һәбс едилиб.

МК М.Ә.Рәсулзадәнин симасында харичи буро илә сых олағә сахлајырды. М.Ә.Рәсулзадә исә оз новбәсиндә Азәрбајчанын вә Загафгазијанын бүтүн Антисовет тәшкилатлары илә олағә јарадараг бүтүн бу тәшкилатларын харичдә јаранмыш Конфедерасија Комитәсинә дахил едилмәсинә наил олмушдур. һансы ки, бу Комитә совет һокумәтинә гаршы апардығы мүбаризәни Антанта олкәләри илә олағәли шәкилдә гурурду.

Мұсават партијасынын Бақы тәшкилатынын ишиндә кәнд өзәкләринин дә әһәмијәтли јери вар. 1926-27-чи илләрдә ики дәфә һәбсләр кечирилмәсинә бахмајараг Бақы даирәсинин кәндләриндә мұсаватчылар кифајәт гәдәр фәал иди.

Тәхминән мај 1928-чи илдә көһнә мұсаватчы вә иттиһадчылар /Мирзә Чәмил Јусифзадә, Әли һәјдәр Бабајев, Әһмәд һачыјев, Јусиф Әли Әлијев, Јусиф Нәчәфов, Мәммәд Салајев вә б./ өз мәнзилләриндә бир нечә дәфә топлашыб, антисовет әһвали-руһијәли соһбәтләрдән сонра јени тәшкилат јаратмаг гәрарына

кәлдиләр. Бу "Мүстәгил Азәрбајчан" иди. Тәшкилатын әсас мәгсәди Харичи Буро илә олағәләр јаратмаг, орадан бејнәлхалг вәзијәт вә Азәрбајчан емиграсијасынын фәалијәти барәдә информасија алмаг олуб. Әлағәнин кејфијәтиндән асылы олараг харичдән фәалијәт програмы, тәшкилатын тактикасы вә иш методлары барәдә сәнәд вә мәсләһәтләр кәндәрилмәли иди.

"Мүстәгил Азәрбајчан" мајын сонларында өз үзвләри Әлијев вә һачыјевин вәситәсијлә Бақыдакы Түрк консулунун витсе консулу вә дипкурјери илә олағә јарада билди. Тәшкилат бу шәхсләрин көмәји илә Мәммәд Әмин Рәсулзадәјә Мұсават гәзәти "Очаг-Саз", антисовет характерли шә'рләр, М.Ә.Рәсулзадәнин аиләсинин мәктубуну, /аиләви характерли/ вә әски мұсаватчыларын Бақыдакы вәзијәтә даир мәктубуну кәндәрә билмишдир. Керијә гајыдан заман витсе консул чаваб кәтирмишдир. Бундан олава тәшкилат Теһрандакы Харичи Буро - Мәммәд Әли Рәсулзадә вә Шәрифзадә /Бабајевин гоһуму/ илә дә олағә јарада билди.

Бақыда исә ики нәфәр коммунист әлә алынмышыды. Бунда мәгсәд республиканын рәһбәрлијиндәки әһвали-руһијәни өјрәнмәк, һәм дә һәбс олуна мұсаватчыларын һеч олмасса вәзијәтләрини јүнкүлләшдирмәјә наил олмаг иди. Аз.ДСИ-нин мә'луматына көрә "Мүстәгил Азәрбајчан"чылар көһнә мұсаватчы Мирзә Чәмал Јусифзадәнин /мүәллим/ оғлу Әли Јусифзадәнин вәзијәтиндән нараһат идиләр. Әли Јусифзадә Мұсават МК-сы тәрәфиндән империја әлејһинә Күрчүстанда планлашдырылмыш үсјанда Мұсаватын иштиракы барәдә Хомериго вә Пугачова илә данышылар апармаг үчүн сәләһијәтли нүмајәндә тә'јин едилмишди.

Ијул 1928-чи илдә ики коммунистдән бири тәшкилат барәдә дәвләтин мә'луматы олдуғуну хәбәр верди. Бундан сонра бир мүддәт "Мүстәгил Азәрбајчан"чылар, фәалијәтләрини мәһдудлашдырараг, шәхси характерли көрүшләр дә ара вердиләр. Вәзијәтин ағырлығыны көрән Мирһәсән Мустафа /шаир/, Агабәј /рајон мәһкәмәсинин әмәкдашы/ Әлијев Әләскәрин /мүәллим/ јаратдығы

мұсаватчы үчлүк дә өз фәалијәтләрини мәһдудлашдырмаға мәчбур олдулар.

Бу доврда мұсаватчыларын Бақыда фәалијәт кәстөрән "Азәрбајчаны өјрәнән чәмијәт"и дә диғгәти чәлб едирди. Чәмијәтин рәјасәт һеј'әтинин катиби Әләскәр Әләкбәров олмушдур. О, Әһмәд һачыјевин бачысы оғлу иди. 1927-чи ил һәбсләриндән сонра Соловкијә сүркүн едилмишди. Ә.Әләскәровун әтрафында Досту ханым Софәрова Чавад Ахундов, Идрис Ахундзадә Әмин Абид кими көһнә мұсаватчылар чәмләнмишди. Әмин Абид Истанбулдан тәзәчә кәлмишдир. О, Мовсүмов гардашлары илә сых олағәдә иди. /Бу гардашлардан бири МК-нын ахырынчы тәркибинин үзвү Мир һәјдәр Мовсүмов Соловкијә сүркүн едилмишди/ Јухарыда адлары чәкилән мұсаватчылар о доврда јени әлифба илә нәшрә мане олмаг үчүн чидди иш апарырдылар.

Бақыда мұсаватчыларын стабил группарындан биринә дә Мәммәдгулу Бабајев рәһбәрлик едирди.

Группун тәркиби вә' структуру барәдә АзДСИ-дә ашағыдакы мә'луматлар вар:

1. Бақы - 5-7 нәфәрдән ибарәт групп
2. Бинәғәди - / сонәјә .../ бир нәфәр мүәллим, бир нәфәр һәрбчи-бригадә командирин, онунла биркә һәрби структурдан башга бир нәфәр
3. һәр бири 9-11 нәфәрдән ибарәт мұсаватчы өзәкләри

Бабајев группунун иши сакият темпдә кедирди. Мүнтәзәм шәкилдә јығынчаглар кечирилмир, мәдәни-тәрбијәви ишләр апарылмырды. Бу ... тәркибиндә мәгсәд кадрлары горумаг олмушдур. Анчаг кәндләрдә вә јерләрдә күчлү антисовет тәблиғаты кедир, харичдәки мұсаватчылардан алынған информасијалар сүр'әтлә јайылырды. Группун рәһбәрлији коммерсантлар вәситәсијлә Харичи Буро илә олағә јарада билмишдиләр. Ејни заманда тәшкилатдахили интизамы вә сајылығы артырмаг, тәһлүкәсизлији тә'мин етмәк үчүн тәдбирләр көрүлүрдү. АзДСИ-нин сәнәдләриндән мә'лум олур ки, мұсаватчылар шәраит јаранан кими һакимијәти әлә алмаға һәмишә һазыр олмушлар. 30 сентјабр 1928-чи илин 40 сајлы хусуси мә'луматында /АзДСИ/ дејилир: "Бинәғәди мұсават өзәјинин үзвләриндән бири мүәллим Мүрсәлзадә

МӨР ҮӨМ ОРУЧЛУ

МУСАВАТ ПАРТИЈАСЫНЫН
ФӘАЛИЈ ҲӘТИ
/1911-1918-чи илләр/.

XX әсрин әввәлләриндә јаранмыш сийәси шәрәитлә әләгәдәр олараг, хусусилә Ру-сийәдә баш верән 1905-1907-чи илләр ингилабы, чарын 17 Октябр Мани-фестини е'лан етмәјә мәчбур олмасы Русийанын һәр тәрәфиндә олдуғу кими, Азәрбајчанда да сийәси ојаныша сәбәб олду. һәлә XIX әсрин ахырларында Азәрбајчанын мүтәрәғги зиялыларынын халғы маарифләшдирмәк јолунда етдикләри чәһдләр өз бәһрәсини вериди. Бу мүнәсибәтлә М.Ә.Рәсулзадә јазырды: "Гафгасийә түрклүјү ..мүтәнасиб бир тәшкилатә малик дејилсә дә, артыг идракдан мәһрум, милли арузуну дәрк етмәмиш шәхилсиз бир күтлә һалында да дејилдир. һәјәтәни ибразедәчәк васитәләрә маликдири вә јашамаг етәдјини һисс етдирәчәк зируһ бир вүчуд һалында иди".

Мәтбуатын кениш вүс'әт алмасы илә Азәрбајчанда сийәси, ичтимаи вә милли фикир тәшәккүл едәрәк формалашырды. Гәзетләр халғда милли мәнлијин дәрк олунмасында, миллиәтин тәшәккүлүндә мүһум амил ролуну ојнајырды.

Ермәни-Азәрбајчан мүнәғишәсинин ачы нәтичәләринә бахмајараг, бу, Азәрбајчан түркләриндә үмуми вә амансыз дүшмәнә гаршы бирләшмәк мәјлини күчләндирди вә милли мәнәфејә хидмәт едән тәшкилатларын јарадылмасына мүсбәт тә'сир кәстәрди.

Бу заман чар һөкүмәтинә гаршы мубаризә апаран Әлимәрдан бәј Топчубашовун рәһбәрлик етдији "Мүсәлман иттифагы" тәшкилати вә Азәрбајчан түркләринин ермәни һүчумларындан мүдафиә мәғсәдилә јарадылмыш "Дифаи" партијасы /Мүдафиә/ фәалијәт кәстәриди. Дифаи партијасынын рәһбәрләри Нәсб бәј Јусифбәјов, Әһмәд Ағажев, И.Зиядханов вә башгалары ермәни-азәрбајчан мүнәғишәсиндә әсас кунәһкарын Чар һөкүмәти олдуғуну дәрк едәрәк бу истиғамәтдә халғ ичәрисиндә изаһат иши апарып, һөкүмәтин икиүзлү сийәсәтини тәнгид едирдиләр. XX әсрин башланғычында Азәрбајчанын сийәси һәјәтында ики әсас чәрәјан јаранып формалашырды:

1. өз програмларыны ганун чәрчивәсиндә тәтбиг едәчәкләринә үмид едән либерал чәрәјан;

јахын адамларындан биринә демишдир ки, онлар /мусаватчылар/ мүнәрибәни кәзләјирләр, о башлајан кими фәал һәрәкәтә кәләчәкләр. Демир јолларынын тутулмасы вә с. вә и.а. планлашдырылыб. О дөврүн хусуси дөвләт идарәләринин сәнәдләриндә белә характерә малик мә'луматлар аз дејил. Мусаватчылар иш јерләриндә фәал тәблиғат апарып, совет һөкүмәтини дахилдән сарысмаг үчүн әлләриндән кәләни едирдиләр. Дөвләт идарәләри чох вахт фәкт тапа билмәдикдә шүбһәләндикләри адамлар истәһсалат характерли бәһтанларла һәбс алырдылар. Милләтчиләр нефт гујусунда һансыса техникә насазлыға кәрә тәхрибатчы кими дамғаланырды.

Бақыда Мусават әдәбијјаты әсасән Ирандан кәлирди. Әввәлчә "јук" Масаллыја орадән исә мәркәзә дашынырды. Мәсәлән 16 август 1927-чи илдә Бақы мәктәбләриндән биринә Масаллыдан 57 әдәд Мусават әдәбијјаты, ејни заманда Чәфәр Чәфәрөвдән /Тһран МАК/ ахырынчы директивләр кәндәрилмишдир. Бу вахтдан е'тибарән Ләнкәран мусават тәшкилати васитәсийлә Ирандакы Харичи Бүрә илә әләгәләр рәванлашды.

Хусуси идарәләр тәрәфиндән Бақыја кәтирилән әдәбијјат:

1. "Азәр Түрк" журналы 3-чү нөмрәдән 10-чуја гәдәр 39 нүсхә
2. "Промотей" сајы 16-17 -3 нүсхә
3. "Түркгаз", "Вахт" -2 нүсхә
4. "Јени Гафгасийә" -3 нүсхә

Бүтүн бу әдәбијјатлар анчаг дөвләт идарәләри тәрәфиндән әлә кечириләнләрдир.

Бақы гәзә тәшкилатынын Мусават партијасынын 1920-чи ил 27 Април истиласындан сонракы гејри-легал фәалијәтиндә мүстәсна ролу вар. Апарылан һәбсләр, мүхтәлиф характерли тәзјиг вә шантажларә бахмајараг мусаватчылар партијанын мәркәзи структурларынын дағыдылмасынын гаршысыны алмаг үчүн әлләриндән кәләни едирдиләр. МК үзвләри һәбс едилән кими дәрһал јени тәркиб јарадылырды. Бақыда фәалијәтин күчлү олмасы Азәрбајчанын гәзаларына чох мүсбәт

тә'сир кәстәрип, Милли гүввәләрдә мубаризлик әһвалыны күчләндирди. Фәктлар кәстәрип ки, тәзјигләрә, һәбсләрә бахмајараг 1920-чи илдән сонра партија сыраларына кәләнләр һеч дә азалмамышдыр. Бунун һесабына күтәви һәбсләрдән сонра партијанын рәһбәрлијиндән тутмуш ән хырда өзәкләрә гәдәр чох сүр'әтлә бәрпа олунурду.

Мусаватчылыг халғын азадлыг идеалына чеврилдијиндән һәрәкәт гаршысыалынмаз, түкәнмәз просеси хатырладырды.

МК-нын ахырынчы 3-чү тәркиби дағыдылдыгдан сонра мусаватчыларын апардыгы мубаризәнин тактикасы гисмән дөјишир. АММ Харичи Бүронун үмуми рәһбәрлијини илә Азәрбајчанда мөвчуд олан бүтүн милли гүввәләрин координәсийәси истиғамәтиндә иш апарыр. Гејри-легал мубаризә үмумхалг характери кәсб етдикчә апарылан репрессияларын да масштабы кенишләнирди. 1927-чи илдә артыг мусаватчы вә јахуд гејри-мусаватчыја мөһәл гојулмурду, бүтүн "шүбһәли" шәхсләр арадан кәтүрүлүрдү.

Лакин арада бошлуг , мүәјјән заман фасиләси јаранса да тарих гәһрәмәнлығы јашадыр. Инди чанларыны милли азадлыг јолунда фәдә етмишләрин адлары бәлли олдугча шәхсийәтләри, тәләләри мүәјјәнләшдикчә һеч нәјин итмәдијинә, төкүлән ганларын һәдәр кетмәдијинә бир даһа әмин олурсан. Мусаватчы образы Азәрбајчанын һеч вахт мүстәмләкә олмајачағы бәрәдә әминлик јарадыр.

(арды вар).

Ризван ЗЕЈНАЛОВ,
тарих елмләри доктору,
профессор.

Халәддин ИБРАҺИМЛИ,
педагожи елмләр намизәди.

2. бу тактиканы гәбул етмәјиб чар һөкүмәтини девирмәји әсас мәғсәд һесаб едән ингилабчы, радикал чәрәјан.

Азәрбајчан либераллары даһа чох рус либералларына јахын идиләрсә, ингилабчы чәрәјанын нүмајәндәләри исә чар һөкүмәтинә гаршы амансыз мубаризә апаран Русийә социал-Демократ партијасына рәғбәт бәсләјирләр вә онун тимсалында күчлү мүтәфиг кәрүрдүләр. Мәһз Азәрбајчанын ингилабы фикирли адамларынын даһа чох рус ингилабчылары илә бағлы олан "һүммәт" тәшкилатында бирләшмәси дә бу амиллә бағлыдыр. Илк түрк сийәси тәшкилати кими мөјдана кәлән "һүммәт" тәшкилатынын јаранмасы . һагғында Мәммәд Әли Рәсулзадә јазырды: "1903-1904-чү илләрдә Мәммәд Әмин Рәсулзадә башда олмагла бир нечә јолдашымыз "һүммәт" адлы милли социалист мөвгели бир партија гурдуг. Партијанын кизли шәкилдә чап едилән "Тәкамүл" адлы гәзәти чыхырды". Лакин 1907-чи ил Столипин иртичасы илә әләгәдәр бүтүн Русийәдә олдуғу кими Азәрбајчанда да ингилаби фикирли адамларә гаршы һүчумлар, амансыз тә'гибләр башлады. Бунунла әләгәдәр олараг "һүммәтин" бир сыра габагчыл үзвләри М.Ә.Рәсулзадә башда олмагла Ирана мүнәғирәт етмәјә мәчбур олдулар. Чар һөкүмәтинин Загафгазийәдә милли азадлыг һәрәкәтынын гаршысыны алмаг үчүн дүшүнүлмүш сурәтдә тәшкил етдији ермәни-мүсәлман тоғгшмалары, азәрбајчанлыларә гаршы јеритдији азы-сечкилик сийәсәти Азәрбајчанда милли әсаса дајанан вә миллиәти бу ағыр вәзијәтдән чыхармаға гәбил олан бир сийәси тәшкилат јаратмаг еһтијачы доғурмушдур. Белә бир заманда "... бир чох әзәри түркү" "һүммәт" партијасындан ајрылараг милли тәмәлә дајанан дини фикирләр әтрафында бирләшмәјә башладылар".

1911-чи ил октябр ајында Бақыда Тағы Нағыйев, Мәммәд Әли Рәсулзадә вә Аббасгулу Казымзадә тәрәфиндән "Мүсәлман демократик "Мусават" партијасынын әсасы гојулду.

Партијанын илк програмына мүнәсибәтдә бир груп тарихчиләр /Т.Свјатоховски, Р.Худийев / сәнәдин програм дејил, партијанын әсас мәғсәдини мүәјјәнләшдирән манифест олдуғуну иддиә едирләр. Сәнәддә партијанын јахын вә перспектив мәғсәдләрини мүәјјәнләшдирән мүддәаларын әкс олунмасы вә бунунла әләгәдәр онун програм тәләбләринә үғун кәлмәси сәнәди програм сәвијәсинә галдырыр. Програмын бир гәдәр бәсит

көрүнмәси вә onun долгун сәнәд тә'сири багышламамасы һәмнин дөврдә сийәси шәраитин объектив вә субъектив сәбәбләри илә әләгәдәрдыр.

Чар һөкүмәтинин амансыз тә'гибләри илә әләгәдәр кизли фәалијәт кәстәрмәје мәчбур олан мусават партијасы үч үзвәдән ибарәт групплар шәклиндә фәалијәт кәстәрди. Илк күнләрдә бу групплар арасында әләгәни Аббас бәј Казымзадә јарадырды. партијанын шө'бәләри гыса мүддәт әрзиндә Гафгазын һәр тәрәфиндә олдуғу кими, Иранын Рәшт шәһәриндә дә гурулду.

Партијанын програм вә низамнамәсини, тактикасыны, регламентини вә бүтүн гәрәрларыны гәбул едән, рәсмән чәмијәтин шө'бәләриндән бириндә дахил олан, 1 манат һәчиндә ајлыг үзвлүк һаггы верән, имкан дахилдә чәмијәтә мадди вә мә'нәви јардым кәстәрән, миллијәтиндән вә мәзһәбиндән асылы олмајарак һәр бир мусәлман партијанын үзвү ола биләрди. Партијанын Мәркәзи Комитәсинин әјәләтләрдә тәшкил олунмуш шө'бәләри Мәркәз тәрәфиндән тә'јин вә тәсдиг олунмуш үч нәфәрдән тәшкил олунурду. Партијәја гәбул олунан һәр бир шәхс шө'бәнин үзвләринин иштиракы илә өз милләтинин вә ислам дининин шәрәфинин јүксәлдилмәсинә сәдәгәтини Гур'ана анд ичмәклә билдирмәли иди, јалныз бундан сонра чәмијәтин үзвү һесап олунурду.

Мусават партијасы Мәркәзи комитәсинин илк тәркиби Кәрбәләји Вәли Микајылов, Әли Аббас Мүзниц, Аббасгулу Казымзадә вә Тағы Нағыйевдән ибарәт иди.

Балкан мұһарибәләри дөврундә јеничә јаранмыш Мусават партијасы, бәјаннамә чап етдирәрәк миллиәти ојанмаға, бәјнәлхалг аләмдә баш верән һадисәләри дәрк етмәје чағырырды. Бу бәјаннамә Оручовлар мәтбәәсиндә саһибләриндән хәбәрсиз, мусаватчы Сәјид һүсәјнин јардымы вә партијәја мәнсуб олан мүрәттибләрин биркә фәалијәти илә бир кечәдә чап олунду. Бу бәјаннамәнин Гафгаз мусәлманларынын мәркәзи һесап олунан Бақыдан јайылмасыны истәмәјән Мусават Партијасы Аббас бәј Казымзадәни Тифлисә кәндәрди вә Аббас бәј бәјаннамәләри почт гутусуна атарак бир күн сонра кери дөндү. Бәјаннамәдә Түркіјәјә һәр чүр јардым кәстәрилмәси фикри ирәли сүрүлүр вә кәстәриләрди ки, әкәр биз инди дә өзүмүзүн әввәлки һиссиализмиздән әл чәкмәсәк, дүнјанын көзү өнүндә һагг, исламијәт вә миллијәтимизи гәјб едәчәјик".

Мусават партијасы бу бәјаннамә васитәсилә халға ачыг билдирди ки, "... бу мұһарибәни ислам хилафәти олан Түркіјәјә ачан Балканларын кичик һөкү-

мәтләри дејилдир. ...Бу ишләри көрән исламијәт вә инсанијәт дүшмәни вә дүнја жандармы" ләгәби илә танынан шимал ајысы Русия һөкүмәтидир ки, һәр күн ...ианәләр вә конуллу ады илә бөлүк-бөлүк әскәрләр кәндәрир".

Бу бәјаннамә Гафгаз мусәлманлары ичәрисиндә елә бир һәјәчан јаратмышды ки, о заман Бақыда Түркіјә консуллуғу гаршысына һәр күн минләрлә адам јығышырды. Бундан горхуја дүшән чар һөкүмәти түрк консуллуғуну бағламаға мәчбур олмушду.

Биринчи дүнја мұһарибәсинин башланмасы бәјнәлхалг вәзијәти һәд-диндән артыг кәскинләшдирдији кими, Азәрбајчан түркләрини дә јени зиддијәтли һадисәләрлә үз-үзә гојду. Дүнјанын сийәси хәритәсини јенидән дојишдирмәк уғрунда мұбаризәнин мәһсулу олан бу мұһарибәјә Чар Русиясынын да гошулмасы империјанын һәр јериндә олдуғу кими Гафгазда да бөјүк чоғунлуғла гаршыланды. Бу заман татар вә башгырд түркләри илә бәрәбәр, Азәрбајчан түркләри дә ордуја чағырылмыш /хатырладаг ки, әввәлләр мусәлманлар ордуја чағырылмырды/ вә рус чәһһәсиндә дојүшмүшләр. Бу дөврдә рус ордусунда 200 мин Азәрбајчан, татар вә башгырд түркү вурушурду. Үмумијәтлә, 1914-17-чи илләрдә рус ордусунда 200-ә гәдәр Азәрбајчан түркү забит рүтбәси алмышдыр. Бунлардан Сәмәд аға Мәһмәндаров, Әлиага Шыхлински, һүсәјн хан Нахчывански кими кенерал рүтбәсинә саһиб оланлар да вар иди.

Чар Русиясынын бу мұһарибәјә кир-мәсинин әсас сәбәбләриндән бири тез ја кеч Османлы дөвләтинин дә мұһарибәјә дахил олачағына үмид етмәси олмушду. Русиянын мәгсәди чоҳдан арзу олунан Истанбулу вә бунуна да һәлә 1 Пјотур заманындан башланан "тарихи әмәли" реаллашдырмаг иди.

Алманијанын Түркіјәдә нүфузу нәзәрә алынарак Истанбул јолунун Берлиндән кечдији гәнаәти әмәлә кәтирмиш вә Русиянын ән'әнәви сийәсәтини һәјәта кечирмәк үчүн биринчи нөвбәдә Алманијанын әзилмәсинин лазым олдуғу аңлашылмышды. Бу планын кичик бир һиссәси олан ермәниләр әввәл-ахыр Түркіјәнин дә мұһарибәјә кирәчәјини билдикләриндән мөвчуд шәраитдән истифадә етмәк үчүн планлар һазырламышдылар. Тәсадүфи дејил ки, Алманијанын Русияја мұһарибә е'лан етмәсиндән 4 күн сонра 1914-чү илин 5 августунда ермәни Католикосу Гафгазын баш валисинә мәктүб јазараг "ермәни мәсәләсини" унутмамағы хатырламыш вә бу тарихи фүрсәтдән јарарланмасыны истәмишдир.

Јаранмыш әлверилиши шәраитдән истифадә етмәје чалышан рус-ермәни альянсынын әсасән Османлы дөвләтинә гаршы чеврилмиш дәршәтли планларынын тәтбигинин Азәрбајчан түрклә-ринә гаршы башланмасы Мусават партијасы үчүн јени проблемләр ачырды. Белә кәркин дахили вә бәјнәлхалг вәзијәтдә фәалијәт кәстәрән партија өз сьраларыны кенишләндирир вә Азәрбајчан түркләрини бу дәршәтли сийәсәтләрин говғасындан горуумаг үчүн әлиндән кәләни едирди. Бу заман Мусават партијасы өзүнүн идеоложи чәһәтдән формалашмасы дөврунү јашаырды. Мусават партијасынын милли нөгтеји-нәзәрдән долғунлашмасында, онун програмынын јени дөврун миллиәтчилик дөврунүн шәртләринә үјүн оларак формалашмасында Азәрбајчан милли-азадлыг һәрәкәтынын лидери Мәммәд Әмин Рәсулзадәнин һәдсиз ролу олмушду. Бу дөврдә бөјүк Азәрбајчан мұтәфәккири Әли бәј һүсәјнзадә тәрәфиндән "Түркләшмәк, Исламлашмаг вә Авропалашмаг" шәклиндә формулә едилән принцип Мусават партијасынын башлыча шүарыны, Азәрбајчан милли бәјрагынын әсасыны тәшкил етмәје башлајырды. Хүсусилә, чар һөкүмәтинин Романовлар сүләәсинин 300 иллији мұнасибәтилә 1913-чү илдә сийәси мұһачирләр үчүн е'лан етдији әһ-вүмумидән сонра сүркүндә олан Мәммәд Әмин Рәсулзадә Бақыја гајытдыгдан сонра Мусават партијасынын фәалијәтиндә хүсуси чанланма һисс олунмаға башлады. М.Ә.Рәсулзадә партијанын рәһбәрлијинә кечәрәк онун програмыны јени сийәси шәраитә үјүн шәкилдә ишләјиб һазырлады, "партијаны түрк-ислам синтезини әсас тутан түркчү бир гурулуш һалына кәтирди.

Һәлә 1906-чы илдә Кәнчәдә "Дифаи" чәмијәти адлы кизли бир тәшкिला јарадараг чар һөкүмәтинә гаршы мұбаризә апармыш вә "Ачыг сөз"үн тәблиг етдији милли мөфкурәни гәбул едән Нәсиб бәј Јусифбәјли тәрәфиндән 1917-чи илдә "Түрк-Әдәми-Мәркәзијәт фиргәси" адланан јени бир партија јаранды. Миллијәти мәсәләсини Мусават партијасы кими һәлл едән бу партија Русиянын милли дөвләтләрә парча-ланмасынын, әдәми-мәркәзијәт /федерасия принципи - М.О./ әсасы үзәриндә гурулмасыны, бүтүн миллиәтләрә, о чүмләлән Азәрбајчан түркләринә милли-мәһәли -мұхтаријәт верилмәсини тәләб едирди. Тәсадүфи дејил ки, чар һөкүмәти дөврилдикдән сонра јаранмыш сийәси шәраитлә әләгәдәр оларак Азәрбајчанын сийәси гурулушуну тә'јин вә тәсбит етмәк мәгсәди илә 1917-чи илин апрелин 19-20-дә Бақыда топланан Гафгаз

мусәлманлары гурултайында илк күндән ики партија -"Мусават" вә "Түрк-әдәми Мәркәзијәт" партијалары һаким мөвгәјә малик идиләр. Бу партијаларын лидәрләри М.Ә.Рәсулзадә вә Нәсиб бәј Јусифбәјли гурултайда гәти сүрәтдә јерли федерасия принципинә дајанан бир дөвләт идејасыны ирәли сүрдүләр. Мәһ бу партијаларын тә'киди илә гурултай милли сийәси мәгсәдә аид мәсәләни мұзакирә едәрәк Русиянын идарә шәклинин јерли федерасия принципинә үзәриндә гурулачаг Чүмһуријәтин олмасы һаггында гәрар гәбул етди.

Гурултайда мөвгәләри үст-үстә дүшән бу партијаларын лидәрләри милли гүввәләри бирләшдирмәк зәрурәтини баша дүшәрәк Мусават партијасы илә "Түрк әдәми-Мәркәзијәт" партијасыны бирләшдирмәји гәрара алдылар. Белә-ликлә, Азәрбајчан түрк Чүмһуријәтинин гурулмасы уғрунда мұбаризә апаран вә "түрк миллијәтчилијини јени дөвләтин тә'мәли сајан партија, бу ики түркчү партијанын бирләшмәсиндән доған "Түрк Әдәми-Мәркәзијәт" милли "Мусават" партијасы олмушду".

Гурултайда "Түрк--әдәми-Мәркәзијәт" милли мусават" партијасы өз програмыны е'лан етмиш вә бүтүн мұнағишәләр бу програм әтрафында чәрәжан етмишдир. Хүсусилә, 1917-чи илин мајын 1-дән 11-нә гәдәр Москвада кечирилән Үмумрусия мусәлманлары гурулт ајында, Русия мусәлманларынын бүтүнлүјүнү позмадан мәдәни мұхтаријәт тәрәфдары кими чыхыш едән либерал миллиәтчиләрлә, бөлкәләрә көрә милли дөвләтләрин јаранмасы тезисини мудафиә едән ингилабчы миллиәтчиләр арасында мұнағишәләр даһа да күчләнди. Ингилабчы миллиәтчиләрн көрүшләрини гурултайда иштирак едән 700 нүмәјәндә гаршысында бәјан едән М.Ә.Рәсулзадә, милли дөвләтләрин јаранмасынын Русия мусәлманларыны парчалачағы көрүшләринә гаршы гәти чыхыш едәрәк билдирди ки, "... бир христиан миллиәти олмадығы кими, бир мусәлман миллиәти дә јоҳду. Бу бөјүк мусәлман евдә түркләр, иранлылар вә әрәбләр үчүн ајры бөлмәләр олмалыдыр. ...Биз милли мәһәли /әрази/ мұхтаријәт принципинә көрә Азәрбајчан, Дағыстан, Түркүстан вә башгалары кими ајры мәһәли мұхтаријәтләра малик олан түрк гөвм-ләри үчүн мұхтаријәт истәјирик".

М.Ә.Рәсулзадәнин бу чыхышы Казан түркләринин лидери Сәдри Мақсуди, Арсал вә Дағыстан түркләринин лидери Саһилов илә тәрәфдарларыны һәјәчанландырмыш вә бә'зи нүмәјәндәләр салону тәрк етмишләр. Лакин сәсвәрмә нәтичәсиндә М.Ә.Рәсулзадәнин ирәли сүрдүјү милли мәһәли мұхтаријәт

фикри 271 сәс әлејһинә, 446 сәс леһинә олмагла гәбул едилди.

Бу кәстәрир ки, Түрк Әдәми- Мәркәзијәт Милли Мүсават партијасы идеоложи чәһәтдән формалашмыш бир партија кими бүтүн Русия түркләринин сијаси һәјәтиндә мүнһүм вә апарычы рол ојнајан бир сијаси тәшкилатә чеврилмиш вә бу партија сијаси һадисәләрин инкишафы илә әләгәдәр систематик дәјишән сијаси шәраитә ујун оларәг өз тактикасыны мүјјәнләшдирмәји мөһәрәтлә бачаран мүтәшәккил бир партија һалына кәлмишдир.

1917-чи ил ијунун 20-дә Түрк-Әдәми-мәркәзијәт партијасы илә Мүсават партијасынын рәсми сурәәтдә бирләш-мәси илә әләгәдәр партијанын јени, биркә Мәркәзи комитәси јарадылды. Мәркәзи комитәјә мүсаватчылардан М.Ә.Рәсулзадә, һачынски, Вәкилов, Рәфибәјов, Әдәми-Мәркәзијәтдән исә Јусифбәјов, Рүстәмбәјов, Ағазадә вә М.М.Ахундов дахил олдулар.

Федерасија принципинә вә милли мәсәләјә мүнәсибәтдә мөвгеләри үст-үстә дүшән бу партијалар ваһид бир тәшкилатдә бирләшсәләр дә мүјјән мәсәләләрә мүнәсибәтдә онларын бахышлары фәрғли оларәг галырды. Бу, биринчи нөвбәдә әдәми мәркәзијәтчиләрин Кәнчә кими аристократик мүнһүмдән чыхмасы илә вә әксәријәти мүлкәдарлар олдуғуна кәрә кәндли мәсәләсиндә фәрғли бахышларә малик олмалары илә бағлыдыр. Буна кәрә дә ики партијанын бирләшмәсиндән јаранмыш Мүсават партијасында тәбии оларәг ики чинаһ -Бакы групуну тәмсил едән сол чинаһ, Кәнчә групуну тәмсил едән сағ чинаһ - формалашды.

1917-чи ил октябрын 26-31-дә Бақыда "Исламијә" бинасында Мүсават партијасынын илк гурултајы кечирилди. Партијанын 6-чы илдөнүмнә тәсадүф едән бу гурултајда Азәрбајҗанын мүхтәлиф јерләриндән сечилмиш 100 нумәјәндә иштирак едирди. Тәмсил олунан нумәјәндәләрдән әксәријәтинин - 90 нәфәринин фәһлә вә кәндлиләрдән ибарәт олмасы гурултајы демократик бир гурултај кими характеризә едир. Гурултајы партијанын лидери М.Ә.Рәсулзадә ачарәг јаранмыш сијаси шәраитдә милләтин ваһид идеја вә фикир әтрафында бирләшмәси зәрурилијини

"Азәрбајҗан да дахил олдуғу һалда Гафғаз милләтләринин гуртулуш мүҗадишәләрини руһландыран сијаси фикирләр мәнзүмәсиндә јер тутан ән мүнһүм шүарлардан бириси дә ГАФҒАЗ БИРЛИЈИДИР".

М.Ә.Рәсулзадә

гејд едәрәк кәстәрди ки, демократик бир партија кими јетишән" партијамызын ән бөјүк наилијәти ондан ибарәтдир ки, партија бүтүн мүтәрәгги синифләри өз әтрафында бирләшдирмәјә" наил олмуш-дур.

Гурултајда "милли түркчүлүк идеалынын символу оларәг Азәрбајҗан торпағларында далғаланмыш КӨЈ БАЈРАҒ партијанын емблеми оларәг гәбул едилди".

АРДЫ ВАР

Мәрјәм Оручлу. 1959-чу илдә анадан олуб, 1981-чи илдә Азәрбајҗан Дөвләт Университетинин тарих факултәсини фәрғләнмә диплому илә битириб. һал-һазырда Азәрбајҗан Республикасы Елмләр Академијасы археолокија вә этнографија институтунун политолокија шә'бәсинин елми ишчисидир. Мүсават Партијасынын дахилдә вә харичдә фәалијәти мөвзусу үзрә тәдгигат иши апарыр. Стратежи тәдгигатлар мәркәзиндә әмәкдашдыр. Аиләлидир. Бир гызы, бир оғлу вар. 1992-чи илдә Мүсават Партијасынын үзвү, 1993-чү илдән Мүсават Партијасы Мәчлисинин үзвүдүр.

ТАҢЫМАДЫҒЛАРЫМЫЗ, БИЛМӘДИКЛӘРИМИЗ

АЗӘРБАЈҗАН ДЕМOKPATИK ЧҮМҺУРИЈЈӘТИНДӘ ПАРЛАМЕНТИН ВӘ НӨКУРӘТИН ШӘХСИ НӘЈ'ӘТИ. / Материал ихтисарла дәрч олунур/.

ПАРЛАМЕНТ

/Николајевски күчәси, телефонлар: парламент сәдри- 56-03, баш катиб-27-91, дөфгәрхана рәиси-55-91, тәсәррүфат ишләри үзрә сәдр-47-46, оху залы -39-34, фраксија отағы -47-32, бина нәзарәтчиси-13-99. Ичласлар һәфтәнин базар ертәси вә чүмә ахшамлары кечирилир/.

ПАРЛАМЕНТИН РӘЈАСӘТ НӘЈ'ӘТИ .

Парламентин Сәдри -Әлимәрдан бәј Топчубашов.

Бөјүк јолдаш, Сәдрин муавини -Мәммәд Јусиф Чәфәрәв.

Сәдрин Кичик јолдашы - Султан Мәчид Гәнијев.

Парламентин баш катиби Бағыр бәј Рзајев.

Катибләр:Мәһди бәј һачынски вә Кичикханов Бајрам Нијази.

ПАРЛАМЕНТ ҮЗВЛӘРИ

МҮСАВАТ фраксијасы вә БИТӘРӘФЛӘР.

МӘНӘММӘД ӘМИН РӘСУЛЗАДӘ /Воронсов күч. -15, тел.55-10/, һәсән бәј Ағажев /Вранкел күч.-7 тел.53-11/, Нәсиббәј Јусифбәјли /Николајев күч.1, тел.83-90/, Хәлил бәј Хасмәммәдов/Вранкел күч.22, тел.27-90/, Мәммәд һәсән һачынски /В-Кладбишински күч. тел. 11-15/, Аббасгулу Казымзадә /тел. 43-22/, Муса бәј Рәфијев /Ермәни күч.15, тел. 16-80/, Шәфи бәј Рүстәмбәјов /"Азәрбајҗан" гәз. ред. 39-60/, Чавад бәј Мәлик-Јеганов /Станславски-44, тел.58-06/, Мәһди бәј һачынски /Набрежны күч.27, тел. 44-44/, Мәһди бәј һачыбабабәјов /Чадровы -77, тел. 42-29/, Рәһим бәј Вәкилов /Фарс күч. 123, тел.45-41/, һачы Сәлим Ахундзадә /Шамаһы күч. 3-чү али ибтидаи мәктәб/, Мустафа Маһмудов /Дәјирман күч.8/, Асәф бәј Шыхәлибәјов /Јар мейманханасы, 44/, Әһмәд Мәһди Гараағазадә /Торговы күч. 7/, Абузәр бәј Рзајев /Фарс күч. 5/, Аға Еминов /Татар күч. 73/, Нәриманбәј Нәриманбәјов /Метропол мейм./, Мирзә Садыг Ахундов, Мүсәјиб бәј Ахыдчанов, Мустафа Вәкилов /Кладбиш күч.9/, Мәммәдбағыр Шейхзаманов / Вранкел күч. 6, тел. 19-52/, Мәммәд Әли Рәсулзадә /Спасск күч.135/, Муртуза Ахундов /Чадровы 199/, Рзабәј Ағабәјов /Николајевски-1/, Вәкилов Мәммәд Рза Аға /Набрежн

күч. 33/, Чәлил бәј Султәнов /Каменист күч. 197, тел.25-28/, Өшрәф Тағыјев, Мәммәд Јусиф Чәфәрәв, Мирзә Әсәдуллајев. Әһмәдов Јусиф, Бахыш бәј Рүстәмбәјов, Фәтәли Хан Хәјски /Николајевски-1, тел. 16-20, 29-30/, Аға бәј Сәфәрәлијев, Әсәдулла Әһмәдов, Аға Ашуров, Гулаһһүсәјн бәј Казымбәјов.

ИТТИҺАД ФРАКСИЈАСЫ

Гарабәјов Гарабәј /Воронсов-17, тел.13-03/, Мирјагуб Мейтијев, Газы Әһмәдбәј Мәһәммәдбәјов, /Каменист. күч. 148/, Чәмил бәј Ләмбәрәнски /Ермәни күч. 15/, Бәһрам бәј Вәзирәв /Воронсов-16/, Султан Мәчид Гәнизадә /Кладбиш күч.15/85 тел.29-99/, һомдулла Әфәнди Әфәндизадә /Черков күч.109/, Зәјнал бәј Вәзирәв Воронсов күч.16/, һејбәт гулу Мәммәдбәјов /Набрежн. күч.27, тел.52-66/, Әли бәј Зизски, Гара бәј Әливердилләр, Әсәд бәј Әмиров, Ахундов Искәндәр бәј

ӘНРАР ФРАКСИЈАСЫ.

Аслан бәј Гардашов, һачы Молла Әһмәд Нурузадә, Әфәндизадә Мухтар Әфәнди, Кәрим оғлу Гәриб, Кичикханов Бајрам Нијази.

СОСИАЛИСТ ФРАКСИЈАСЫ

Сәмәдаға Ағамәлијев, Әлиһејдәр Гарајев, Гасым бәј Чамалбәјов, һачы Кәрим Саныйев, Әһмәдбәј Папинов, Чамо бәј һачынски, Рзабәј Гарашов, Асланбәј Сәфикурдски, Ибраһим Әбилов, Бағыр Рзајев, Владислав Александрович Бакарадзә, Әкбәр Аға Шейхүлисламов, Ибраһим Исмајилзадә.

БИТӘРӘФЛӘР.

Бәһрам бәј Ахундов, Бейбуд хан Чаваншир, Әбдүләли бәј Әмирчанов.

Әлимәрдан бәј Топчубашов, Сәмәд бәј Меймәндаров, Худадат бәј Мәликасланов, Бабабәј Габулов.

СОЛ БИТӘРӘФЛӘР

Абдулла бәј Әфәндијев.

РУС-СЛОВЈАН ЧӘМИЈЈӘТИ ФРАКСИЈАСЫ

В.В.Кленевски, В.Кравченко, С.С.Ремизов, Ф.Е.Котылевски.

МИЛЛИ АЗЛЫҒЛАР ФРАКСИЈАСЫ

Л.Ј.Кун, М.А.Гухман, С.А.Воносович, В.Кужим.

ЕРМӨНИ ФРАКСИЈАСЫ

А.А.Паронян, Е.Ф.Тагносов, И.Н.Ходжаев,
С.С.Тагносов, Г.Д.Шаһнәзәрров
ДАШНАКСУТУН ФРАКСИЈАСЫ

А.И.Малхазян, Х.М.Амаспур, П.Х.Чубарян,
А.И.Палаян, А.М.Тер-азарян,
Б.К.Балажанс.

АЗӘРБАҖЧАН НӨКУМӘТИ

Баш назир- Нәсиб бәҗ Јусифбәли, Харичи ишләр назир- Фәтәли хан Хойски, Назирин јолдашы- Мәммәд хан Тәкински, Һәрби назир- С.Мәмһандаров, назир көмәкчиси- Әли Аға Шыхлински, дахили ишләр назир- Муштафа бәҗ Вәкилов, Малијә назир- Рәшид бәҗ Гапланов, Назир јолдашы Аға Нәсәнов, назир јолдашы- Марк Михајлович Абезгуз, Тичарәт, сонәје, јейинти назир Мәммәд Нәсән Начынски, Назир јолдашы Д.Б.Рүстәмбәјов, Торпаг, әмлак вә әмәк назир Әһмәд бәҗ Палинов, дәвләт әмлак вә торпаг назиринин јолдашы Нидәјәт бәҗ Султанов, Әмәк назиринин јолдашы Мәммәд бәҗ Начыјев, Халг тәһсил назиринин Нәмид бәҗ Шаһтахтински, назир јолдашы Мәммәд бәҗ Шаһсуваров, јоллар назиринин Худадат бәҗ Мәликасханов, назир јолдашы Јусиф хан Мәммәдбәјов, рабита назиринин Чамо бәҗ Начынски, Әдлијә назиринин Хәлил бәҗ Хасмәммәдов, назир јолдашы Олгерд бәҗ Кирчински, Сәһијә назиринин Муса бәҗ Рәфијев, назир јолдашы Рүстәм хан Хойски, назир јолдашы Мәммәд Аға Гајыбов, нәзарәтчи назир Нәјбәт гулу Мәммәдбәјов.

ХАРИЧИ ӨЛКӨЛӨРДӘ АЗӘРБАҖЧАНЫН ДАШНАКСУТУН ФРАКСИЈАСЫ

Парис Сулһи нүләјәндәлији- сәдр, Әли мәрдан бәҗ Топчубашов, Күрчүстанда- Фариз бәҗ Вәкилов, Ермәнистанда- Әбдүррәһман бәҗ Һаҗырадијев, Иранда- Адилхан Зиядхан, Истанбулда- Јусиф бәҗ Вәзиров, Батумда баш назиринин Мәһмүд бәҗ Әфәндијев, Украинлада консул- Чигали Садыгов, Крымда- Шејх Әли Нусејнов.

БАҚЫДА ХАРИЧИ ӨЛКӘ СӘФИРЛИКЛӘРИ ВӘ КОНСУЛЛУГЛАРЫ

Инквизитор-внтсе консул Гевелке, Ермәнистан- Г.А.Бекзадян, Белчыка- консул Ајазов, Јунаныстан- консул Кусис, Күрчүстан- Н.Ш.Алишбаја, Данмарка- консул Е.Ф.Бьернинг, Италија- Энрико Инсом, Литва- консул В.И.Мичкевич, Иран-баш консул Саад-ул Вәзиров, Польша-консул С.Рылски, Америка Бирлөшмиш Штатлары- консул Рандолф, Украина- консул Голован, Финляндия- консул Вегелиус, Франса- консул Јемиништанов, Исвечрә- консул Клоттју, Исвечрә- консул Р.К.Ван-дер-Пулг.

ЕЛМДӘ ТӘХРИБАТЧЫЛЫГ ВӘ АЛИМ ЛӘЈАГӘТСИЗЛИЈИ

Сон 40-50 ил әрзиндә Иранда диггәти чәкән јашы тарихчиләр, филологлар аз јетишмәмишдир. Сәид Нәфиси, Дехуда, Пирнијә Нәсән, Тағызадә Нәсән, Рәһим Рәиснија, Чавад Нәјәт вә с. бу зүмрәјә дахил олан габилијәтлр Иран алимләриндәндирләр. Тәәсуф ки, бу сөзләри Иранда учуз јолла шәһрәт газандырмаға чалышмыш олан Әһмәд Кәсрәви, Чавад Мәшгур, Чәмаләддин Фәғи вә с. кими дилетант тәдгигатчылар һағында демәк мүмкүн дејил.

Иранда мәнсуб олдуғу өлкәјә, милләтә шәрәф, башычылыг кәтирмәјән "алимләрдән" бири дә Енајәтуллаһ Резадыр. Енајәтуллаһ Реза кимдир?

Кәнчлик илләриндә Иран ордусунда һәрби тәјарәчиликлә мәшғул олан бу шәхс 1940-чы илләрдә коммунист авантүрүнә ујараг һакимијәти өлә алмаг мәғсәдә илә һәтта Тейран шәһәринин шаһ сарајы атрафында јашајан динч әһалини бомбардман етмәкдән белә чәкинмәмишдир. О, гошулдуғу авантүрүн баш тутмајачағыны вахтында дәрк етдијинә көрә Бақы шәһәриндә өзүнә исти сығыначаг тапыр вә һәтта Бақы Али Коммунист Партијасы Мәктәбиндә тәһсил алмаға да мачал тапыр. Лакин Азәрбајҗан Дәвләт Тәһлүкәсизлик Идарәсинин гәзәбинә дучар олур. Мәһз һәмин вахтларда Иран Сосиал Демократ Партијасынын ичласында партија үзләриндән бири өз чыхышында белә бир ифадә ишләтмәк мәҷбуријәти гаршысында галмышдыр: Енајәтуллаһ Реза ел бир мәхлуғдур ки, ону әл илә јох, кәрәк дәмир маша илә көтүрүб гурбагалар јыгнағына атасан". О заман адынын чәкмәсини лазым билмәдијимиз һәмин муһачирин Енајәтуллаһ Реза һағында вердији гиймәт бу күн, артыг өзүнү доғрултмушдур.

Бақыда "инчидилдијини" күман едән Енајәтуллаһ Реза Москваја көчүб кетмәји лазым билир вә тезликлә елми тәдгигатчылыг, тәрчүмәчилик пәрдәсинә бүрүнәрәк әввәлчә Чин Халг Республикасында, сонра Франсада Совет Иттифагы сәфирликләриндә, рус кәшфијатчыларына хидмәт көстәрир.

Бақыда јашадығы илләрдә Ирана гаршы үнванланан фарс верилишләриндә Иран дәвләти гуручулуғуну, Реза шаһы, онун оғлу Мәһмәд Реза Пәһләвини ән кәскин сөзләрлә дағғалајыб тәһгир етмәкдән чәкинмәјән Енајәтуллаһ Реза харичи өлкәләрин бириндә шаһын гәбулуна дүшмәјә мүвәффәғ олур вә онун ајагларына дөшәнәрәк ағлаја-ағлаја јол вердији әски конаһларына көрә өзүнүн бағышланмасына хаһиш едир вә буна мүвәффәғ олур. Вәтәнә дөнән Енајәтуллаһ Реза шаһын етимадыны о дәрәчәдә газаныр ки, һәтта онун тәһсис етдији рәхтаһиз /јүксәлиш/ адлы сијаси шаһпәрәст партијаја рәһбәрлик едир.

ИРАНЛЫ АЛИМИНИ ТӘХРИБАТЫ

Марағлы бурасыдыр ки, Енајәтуллаһ Реза Бақы Али Коммунист Партија мәктәбинин нәзәр алмасаг муһачирәтдә икән һеч бир әли мәктәби битирмәдији вә диссертасија мүдафиә едиб аштылык дәрәчәси алмадығы һалда Иранда өзүнү фәлсәфә елмләри доктору кими гәлмәкә верир. Бу һәркәт дә, онун һансы ләјагәтин саһибини олдуғуну көстәрир.

Иранда јашадығы илләрдә әввәлләр рус дилиндән тәрчүмәчиликлә, аз сонра Тейран университетләриндә фәлсәфәдән, тарихдән муһазирә охумагла мәшғул олан Енајәтуллаһ Реза тезликлә бир-биринин ардына Азәрбајҗанын вә онун халгынын тарихинә, тарихчиләринә аид ифтира долу мәғаләләрин, бир гәдәр сонра һәтта "Азәрбајҗан вә Арран /Гағгаз Албанијасы/" адлы китабын муәллифини кими өзүнә шәһрәт газаныр. Әввәлдән ахырадәк там гәрәзкарлыг руһунда вә Азәрбајҗан түрк халгына гаршы дүшмәнчилик мөвгәјиндән јазылмыш олан бу китаб, көрүнүр, Иранда өзүнә кениш охучу күтләси тапдығына кородир ки, сон бир нечә илдә ики бөјүк тиража чалдан бурардырылмышдыр. Иш о дәрәчәјә кәлиб чыгышдыр ки, бу китабы Иранда Азәрбајҗан зијәлиларына фарслардан даһа гез ермәниләр бәхш едирләр.

Бәллидир ки, гәрәзкарлыгла вә елмликдән узаг бир сәвијәдә јазылан китаб вә ја мәғаләләрә чох вахт чаваб ермәк лазым кәлмир. Бу бахындан тарихи һәгигәтләри тәһриф едән, елми әдәбијатлардан, гәдим гәнаглардан өзүнә көрәкли ола биләчәк бир сәвијәдә истифадә етмәклә јанлыш нәтичәләр чыхаран вә әслиндә Азәрбајҗан түркләринин варлыгыны инкар едән, бу халгы тәһгир объектинә чәсирән Енајәтуллаһ Резанын да бу китабына мүнәсибәт билдирмәк оларды. Лакин халгымызын ермәни ишгәлчылары илә акардығы алты илдән артыг муһарибәси дөврүндә китаб муәллифинин тез-тез Иранна кәдиб ермәни фашистләри илә кәрүшмәси, онларын мәчлисләриндә фәзал иштирак етмәси, Түркијанын динч әһалисини һәр күн ганына гәлтан едән күрд террористләри илә корүшүб онларын јашын мәсләһәтчисинә чеврилмәси онун тәңчә Азәрбајҗанын дејил, умумијәтлә, түрк дунјасынын гәддәр дүшмәни олдуғуну көстәрир. Бу гејри-инсани мүнәсибәти муәллифин "Азәрбајҗан вә Арран /Гағгаз Албанијасы/" китабында да көрмәк чәтин дејилдир. Она көрә Енајәтуллаһ Резанын фарс охучулары арасында өзүнә ләјагәтсиз шәһрәт тапан һәмин китабына өз мүнәсибәтимизи билдирмәји көрәкли һесаб едик.

Муәллифин озу һағында вердији бир сәһифәлик мәлуматы нәзәр алмасаг, китаб кириш, сәккиз фәсил вә ономаваһидләрин лүғәтиндән ибарәтдир.

Китабын "Өн сөз" /Пишгофтар/ адланан һиссәсини Енајәтуллаһ Реза 1911-чи илдә

асасы гојулан вә 1918-чи илдә Азербайҗан Демократик Чүмһуријәтини гуран Мүсават Партијасынын унванына ифтиралар сөјләмәклә башлајыр. Онуң фикринчә, бүгүн түрк дүнјасыны өз барағы алтында бирләшдирмәјә чалышан Мүсават партијасынын әсас "күнаһы" куја Аразын шимал саһилиндә Азербайҗана дөхли олмајан Арран торпақларыны Азербайҗан адландырмасыдыр.

Кириш һиссәдә Иранын 1918-1920-чи илләрдә чәми бир ил он бир ај јашамыш олан Азербайҗан Демократик Чүмһуријәтинә гаршы мөвгеји өз изаһыны тапдыгча индики дөврдә дә мүстагил Азербайҗан дәвлатинә онун сојуғ мүнәсибәтинин сәбәби ајдынлашыр. Бәлли олур ки, о заманИран өзүнүн шимал сәрһәдләри јакынлығында "Азербайҗан" адлы бир дәвлатин гурулмасына е'тиразыны билдирмишдир. Чүнки Аразын сағ саһилиндә Иран дәвлатинин тәркибиндә әрази кенишлијинә вә әһалисинин чоқлуғуна көрә Шимали Азербайҗанда хејли бөјүк олан башга бир Азербайҗан да вардыр. Белә олдуғу тәғдирдә ики јерә парчаланмыш ејни адлы мөхтәлиф әразиләрдән биринин адынын тарихи јанлышлығыны сүбута јетирмәк әһтијачи ортаја чыкарды.

Һеч кәсә сирр дејил ки, "Азербайҗан" ады алтында илк оларағ Араз чајынын сағ саһили-Иран Азербайҗаны танымышдыр. Лакин Аразын сол саһилиндә дә әсасән ејни дилдә данышан түрк әһалиси јашадығына көрә, олсун ки, һәлә миладдан хејли әввәл дә индики Азербайҗан дәвлатинин јерләшдији әрази Атурпақатан, Атурабадкан, Азербайҗан адланмышдыр. Она көрә Енајәтуллаһ Резанын дедији кими, Араз чајынын сол саһилинин - Албанија ады алтында танынмыш олан кениш әрази саһәсинин дә "Азербайҗан" адланмасынын күнаһыны 1918-чи илдә Мүсават партијасынын узәринә атмағ тарихи һәтигәтә көз јуммағ вә ја күтлүк, даһа конкрет десәк инсафсызлыгдыр. Белә ки, бир чох гәдим јазылы мәнбәләрдә Албан, Афван, Арран ады алтында танынан әразинин Азербайҗан ады илә танынмасы IX әсрдән бизә бәлли олан әрәб мәнбәләриндә дә раст кәлирик.

Китабын "Әски заманларда Азербайҗан ады вә Гафгаз Албанијасы" адланан биринчи фәслиндә Енајәтуллаһ Резанын гәбул етдији арашдырма принсипинин идеоложи истигамәти, маһијәти там чылпағлығы илә үзә чыхыр. Мүәллиф китабын кириш һиссәсиндә дә Мүсават партијасы илә бағлы оларағјүрүтдүју гејри-елми фикир вә мүлаһизәләрини бурада да инкишаф етирерәк шаирләрин "ики јерә парчаланмыш вәтән" дејә етдикләри "аһ-наләләри"ни бир нөв лага гојур. О, Шимали Азербайҗан ады алтында танычан әразини "Азербайҗан" ады алтында таныныб сабитләшмәсинин бир күнаһыны да 27 апрел 1920-чи илдә рус коммунистләринин ишғалындан сонра гурулмуш Азербайҗан Социалист Республикасынын аяғына јазыр. Бәләликлә, Енајәтуллаһ Реза истинад етдији гәдим јазылы мәнбәләрдә Азербайҗан вә онун

түрк дилли әһалиси һағында верилән мө'луматлар узәриндән сүқутла кечәрәк дәнә-дәнә Азербайҗанын түрк әһалисинин тарихән куја түрк олмадықларыны вә онларын монғол тәјиги алтында түркләшмиш фарс олдуқларыны сүбута јетирмәјә чалышыр. Һалбуки монғоллары өзләринин түрк дилиндә данышмадықлары елм әләминә чохдан бәллидир.

Тарихи һәггәтләри орт-басдыр етмәји, олмајан бир һадисәни баш вермиш тарихи һадисә кими гәләмә вермәји, түркләрлә бағлы олан керчөкликләри фарслара, ермәниләрә аид етмәји бачаран Енајәтуллаһ Реза Азербайҗан вә үмумијәтлә, Иран түркләринин фарс әсилли олдуқларыны сүбута јетирмәк үчүн 1926-чы илдә сајы чәми 78 мин 300 нәфәрдән ибарәт олан талыш адлы Иран дилли азербайҗанлылары мисал кәтирир вә Страбона әсаслаңарағ вахты илә Хәзәр денизинин чәнүб-гәрб саһилләриндә мөскән салыб јашамыш олан гәдим кадуслары талышларын әчдады һесаб едир. Јә'гин Енајәтуллаһ Р. билмир ки, һәмин әразидә кадус адлы елм әләминә бәлли олмајан гәбиләнин јашамасы һағында илк мө'лумата биз миладдан беш јүз ил әввәл һеродотун "Тарих" китабында раст кәлирик. Белә олдуғу тәғдирдә кичик Иран дилли талышларын 2500 ил бундан әввәл јашамыш олдуғуну сөјләмәк һеч бир елми елчүгә сығдышыр. Бунунла јанашы нәзәрә алмағ лазымдыр ки, талыш этнонимини түркчәдир. Она көрә күман етмәк олар ки, миладдан сонра биринчи мин иллијин әввәлләриндә Орта Асиядан көчүб кәлән түрк дилли төлөс/төләш гәбиләләринин бир гисми Иран дилли гәбиләләрлә гарышма нәтичәсиндә мејдана чыхмышдыр. Буну талыш дилиндә күлү мигдарда түрк сөзләринин мөвчуд олмасы һадисәси дә сүбут едир.

Енајәтуллаһ Реза тарихи кечмишими һағында өз әсассыз фикирләрини бир гәдәр дә инкишаф етирерәк Шимали Азербайҗанынын тарихи доринликләәринә баш вурмаға чалышыр вә иддиа едир ки, тарих боју һәмиша Албанија, Афганија адланмыш олан бу әразини әрәбләр VII әсрдә ишғал етдикдән сонра ону Арран адландырымышлар. Бу мүлаһизә белә бир һағлы суал доғурур. Әкәр Арран топоними Албан топониминин тәһриф олунмуш јени формасыдырса, онда мүәллиф нијә сонунчудан јапышыр вә һәмин јер адынын Иран дилли ари этнониминдән әмәлә кәлдијини иддиа едир? Демәли, Енајәтуллаһ Реза гәдим Албанија әһалисинин дә Чәнуби Азербайҗан кими әсасән онларын түркә вә башга халқлара чеврилдикләрини сүбут етмәјә чан атыр. Һалбуки арран сөзү гәдим түрк дилиндә атчылығ үчүн јарарлы олан исти, гуру тәбиәтли дүзәнлик јер демәкдир вә һәмин сөз инди дә дилимиздә бу мө'нада ишләдилмәкдәдир.

Араз чајынын сол саһилинин Азербайҗан адыны дашымадығыны сүбут етмәјә чалышан Енајәтуллаһ Реза мөхтәлиф тарихи мәнбәләрә мурачиәт едир вә өзү дә һисс етмәдән јүрүтдүју мүлаһизәләр гаршы чыхыр. О, көстәрир ки, Макадонијалы Искәндәр

Ираны вә Азербайҗаны ишғал етдикдән сонра мидалилы сатрап Атропат өлкәнин һөкмдарына чеврилир. О, Аразын сол саһилини дә өз адына үјүғн оларағ "Кичик Атропатакан" адландырыр. Бу исә ајдын сүрәтдә көстәрир ки, Азербайҗан топониминин Атурпат адындан әмәлә кәлдијини тәсдиғ едән мүәллиф Аразын сол саһилинин дә Атурпатакан - Азербайҗан адландығыны тәсдиғ едир.

Енајәтуллаһ Резанын Арран ады алтында таныдығы әразинин гәдим заманлардан Азербайҗан адландығыны бизә бәлли олан бир чох гәдим әрәб вә һатта фарс јазыларында да раст кәлмәк мүмкүндүр.

Көркәмли Азербайҗан тарихчиси акад. Зија Бунјадовун "Азербайҗан VII-IX әсрләрдә" адлы китабында белә бир мө'лумата раст кәлирик: 690-чы илдә әрәб хилафәтини әлә алан Муавијә өз јәмәнли тарихчәси Убејд ибн Шәр'идән сорушур:

"Азербайҗан вә түрк һағында нә дејә биләрсән?"

Убејд ибн Шәр'и дејир: Азербайҗан јер адыдыр. Түркләр исә бу торпағын өн гәдим сакинләридирләр".

Буна бәнзәр мө'лумата 1126-чы илдә фарс дилиндә јазылмыш олан "Мәчмүт - төварих" әсәриндә раст кәлмәсәјдик, ону бир нөв тәсадүфи мө'лумат кими гәбул етмәк оларды, "Мәчмүт - төварих" китабында дејилир: "Түркләр Азербайҗанын өн гәдим сакинләридирләр". Лакин Енајәтуллаһ Реза бу әсәрләрдән она сәрф едә биләчәк бир шәкилдә истифадә етмишдир.

Әрәбләр Араз чајынын сол саһилини дә Азербайҗан ады алтында танымасайдылар даһи Азербайҗан шаири Низами Кәнчәвү әсәрләриндә тәсвир етдији бу торпағы Азәрбадкан вә ја Азәрбајҗан адландырмазды. Марағлыдыр ки, тарихи һадисәләри тәһриф етмәји севмәјән Низами миладдан әввәл баш верән тарихи һадисәләрдән бәһс едән "Искәндәрнамә" әсәриндә Азәрбајҗан адыны онун илк шәклине үјүғн оларағ Азәрбадкан шәклиндә ишләтмишдир вә Искәндәр Азәрбајҗанын мәркәзи шәһәри олан Бәрдә шәһәриндә Нушабә илә көрүшүр. Күман едирәм ки, аға гара демәкдән чәкинмәјән һатта Енајәтуллаһ Реза да Бәрдә шәһәринин Шимали Азәрбајҗанын әразисиндә јерләшдијини инкар етмәз вә ја едә билмәз. "Хосров вә Ширин" әсәриндә исә атасынын гәзәбинә дүчәр олмадан горхан Хосров Пәрвиз Азәрбајҗана гачыр вә Мәһин-Банунун Бәрдәдәки сарајында сығыначағ тапыр. Бу әсәрдә һадисәләр миладдан сонра VII әсрдә баш вердијинә көрә Низами Азәрбадкан топонимини, артыг, Азәрбајҗан шәклиндә ишләтмәји лазым билир. Бу исә онун һәм Аразын сағ, һәм дә сол тәрәфләрини адландыран Азәрбајҗан адынын әввәлләр Атурабадкан шәклиндә олдуғуну демәк истәдијини көстәрир.

Енајәтуллаһ Реза миладдан әввәл вә миладдан сонра бир чох тарихи һадисәләрин мәркәзиндә дајанан саклары, сарматлары, сабирләри, вә с. Иран дилли гәбиләләр

кими гәбул едир. Јунан тарихчиси һеродот дејүшкәнлији илә ад чыхаран сак гәбиләләринин Күр вә Араз чајларынын арасында мүстагил јашамалары һағында мө'лумат верир. Һалбуки өзүнү сака адландыран түрк халқы инди дә јашамағдадыр. Марағлы бурасыдыр ки, башга түрк дилләриндән кәскин суратдә фөргләнән сака дили илә Азәрбајҗан түркләринин дили арасында өзүнү көстәрән бир чох лексик вә грамматик үјүғнүлгара башга түрк дилләриндә тәсадүф олунмур. Бу исә сакларын миладдан хејли әввәл Шимали Азәрбајҗанда јашамыш олан сакларын нәсли олдуғуну көстәрир. Бундан әләвә, 1073-чү илдә јазма алынан вә ја бизә бәлли олмајан даһа гәдим јазылы нүсхәдән көчүрүлүмүш олан Дәдә Горғуд дастанлары силсиләсинә дахил олан "Газан ханын оғлу Урузун дустағ олдуғу бој"да Урузун башына кәлән һадисәләрә Сак һөкмдары ханын Томрисин оғлунун башына кәлән һадисә арасында гәрибә бир охшарлығ вардыр. Бу исә Дәдә Горғуд дастанларынын өз гәйнағларындан бә'зисини түрк әсилли сакларын тарихи кечмишиндән алдығыны көстәрир.

Енајәтуллаһ Реза һеч бир әсас олмадан тарихчиләрин түрк оларағ гәбул етдикләри әсуарларын /сабирләрин/ вә Иран дилли олдуқларыны иддиа едир. Мүәллиф, көрүнүр, билмир ки, Сабирләр әввәлләр Јенисәј чајы саһилләриндә јашамышлар вә Сибир топоними дә һәмин'түрк гәбиләсинин адындан галмадыр. Бир чох түрк гәбиләләринин ады, бәллидир ки, адам, дејүшүчү мө'насыны билдирән әр сөзүнүн икинчи бир исимлә бирләшмәси јолу илә әмәлә кәлмишдир: хәзәр /коз-мәғрур+әр/, булгар /биликли-әр/ үјүғр /әјыг-әр/, гачар /гоч-әр/ вә с. Сабир етник ады да ејни јолла сүб-әр /ја'ни су саһилиндә јашајан адам/ сөзләринин бирләшмәсиндән тәрәмишдир. Сонрлар бу етноним сувар шәклине дүшүмүшдүр. Сабирләр әслиндә миладдан әввәл үчүнчү әсрдә Азәрбајҗана көч етмиш олан булгар гәбиләсинин тәркиб һиссәси олмушлар. Булгарчајын саһилиндәки Биләсувар топоними әслиндә сабирләрин јаны мө'насыны ифадә едир. Гәдим булгар вә сабир гәбиләләринин дилиндән галма бир сыра сөзләр инди дә Азәрбајҗан түрк дилиндә ишләдилмәкдәдир.

Ирәлидә дејилдији кими, Енајәтуллаһ Реза китабада әввәлдән ахырадек Азәрбајҗанын түрк әһалисинин орта әсрдә күтләви һалда фарсларын түркләшмәси јолу илә әмәлә кәлдијини иддиа едир. Куја һәмишә Арран ады алтында танынан Шимали Азәрбајҗанын түрк әһалиси исә куја XVII әсрдә Түркиядән көчүрүлүмүшләр вә бу әсрә гәдәр Шимали Азәрбајҗанда һеч бир түрк јашамамышдыр. Алимин Иран империализминә хидмәт едән бу күлүнч мұһакимәси илә таныш олдуғда фарсларын Азәрбајҗан түркләри гаршысында белә бир зәиф тәбиәтли олмаларына тәәсүф вә тәәччүб етмәли олдурур. Шимали Азәрбајҗан әһалиси јалныз XVII әсрдән сонра түркләшсә иди, XII әсрдән өз түрклүјүнү е'тираф едән даһи Хагани, Низами кими шаирләр дә јетишмәзди.

Низами Кәнчәви өз түрклүгүнү белә е'тираф едир:

Өгәр шод төркөм өз хәргәһ Нәһани,
Ходаја, торкезадәм ра то дани /"Хосров вә Ширин"/

Өкәр мәним түрклүгүн чадырда кизләмишдирсә, Илаһи, сән /өзүн/ мәним түрк өвладди олдуғуму билдирсән.

Енајәтуллаһ Реза Чәнуби Азәрбајчандә олдуғу кими Шимали Азәрбајчандә да јашајан түркләрин өслән түрк олмадығларыны сүбүтә јетирмәк үчүн алман алими Брокһузеннин чөкчидилди мәшһур китабына мурәччәт едир вә гејд едир ки, Шимали Азәрбајчандә вә үмумийәтлә Гафгазда јашајан түрк дилли әһали куја өзүнү "татар" адландырдыр. Мүәллиф јакшы билир ки, руслар Шимали Азәрбајчаны ишғал едиб өз империяларына гәтәдигән сонра әсәрәт алтына алдығлары Гафгаз түркләрини Түркијә вә Чәнуби Азәрбајчан түркләриндән ајырыб руслашдырмағ мәғсәди илә тарих боју түрк адландымыш азәрбајчандылары "татар" адландырмағы лазым билдиләр. Ләкин онлар түрк етник адыны Азәрбајчан халгынын шурундан силиб ата билмәдиләр.

Китабын "Пантүркистләрә бир нәзәр вә түркләр һаггында" адланан IV фәслиндә Енајәтуллаһ Реза бир тарихчи кими /өкәр ону белә адландырмағ мүмкүнсә/ өз гејри-объективлигини вә гәрәзчилијинин ән јүксәк зирвәсине галхыр. Тарихчиләр өкәср һалларда белә һесаб едилрәр ки, түрк гәбиләләринин ән гәдим вәтәни Алтайдыр. Апарылан археологичи газынтыларын нәтиҗәләри да бу фикирин доғрулуғуну көстәрди. Анчағ өкәср шәрғшунас вә түркологлар Орта Асијаны да түркләрин ән гәдим ана вәтәнләриндән бири кими гәбүл едилрәр. Енајәтуллаһ Реза исә буна баһмајарағ тез-тез өзүнүн устады һесаб етдији академик В.В.Бартолдә истинадән ерамызын VI әсринәдәк Орта Асијадә түрк гәбиләләринин јашамадығларыны идија едир. Куја бу әрази дә һомишә Иран гәбиләләринин ана вәтәни олмушдур. һалбуки, акад. В.В.Бартолд өз јазысында һеч дә Орта Асијадә түркләрин ерамызын VI әсриндән башлајарағ јашадығларыны көстәрмир. Бир чөх түрколог вә шәрғшунаслар белә һесаб едилрәр ки, "түрк" этнонимин ерамызын VI әсриндә мөдәна чыхмышдыр вә түрк гәбиләләри ајры-ајры етник ад алтында танынымышлар. Она көрә акад. В.В.Бартолд көстәрди ки, илк дөфә өзүнү түрк адландыран гәбиләләрин дәвләти Орта Асијадә VI әсрдә гурулмушдур. Енајәтуллаһ Реза өзүнә вә акад. В.В.Бартолдә онун елминә һөрмәт етсә иди алимин гәдим усунлар һаггында јаздығы мәғәләсини гулағ ардына вурмазды. Һәмин мәғәләсиндә В.В.Бартолд көстәрди ки, миладдан әввәл II әсрдә әсәсон түрк гәбиләләриндән ибарәт олан вә дүнјаны ләрзәје салан дојүшкән һунларын гаршысына Фәргәнә вә Семирчәје арасында мөскән салыб јашајан гочағ, дојүшкән усунлар ала билдиләр. Сарысачлы, койкәз, агбәниз көркәмли усун гәбиләләри, олсун ки, Орта Асија түркләринин үлү өчдәдләриндән

биридир. Күман етмәк олар ки, усунлар өзләрини усор адландырмамышлар вә Усуруи чајы олсун ки, онларын ады илә адланмышдыр. Ләкин сайт әсәсин әһәнк гәнуһуна үјүн оларың һәмин етник ад усур шөкләнә дүниә шдур. Чин дилиндә "р" сәси олмадығына көрә усур сөзүнү, бәлкә дә усун кими тәлоффүз етмиш вә јазмышлар.

Енајәтуллаһ Реза сөзүн һәмиги мө'насында елм адамы ола иди фәјдалә цығы елми мәнбәләрә, онларын мүәллифләринә һөрмәтлә јакшағ вә истинкә, етдији гәдим вә мүасир гәјағлары гәһриф етмәзди. О, гәдим јунан, әрәб, фарс мәнбәләриндә әски түрк гәбиләләри, онларын дәвләтләри һаггында вердәји бир чөх мө'луматларын үзәриндән үзәриндән лал бир сүкүтлә кечдији кими, мәшһур алиһларин әсәрләриндән көтирдји истинкәдәкә үзәриндә чидди дөјишмәләр апармағы да лазым билмишдир. Мәсәлән, о мәшһур тарихчи вә этнограф проф. Лев Гүмилјовун "Гәдим түркләр" адлы китабындан едирди бир истинкәдин фарс дилинә етдији гәрчәләрә диггәт јетирмәк кифәјәтдир.

Енајәтуллаһ Резанын фарс дилинә етдији јухаршыдыкә тәрҗумәдә јөл верилмиш чидди јанлышығларә тохунмаздән әввәл гејд етмәк лазымдыр ки, проф. Лев Гүмилјов тарихи кечмишин изаһларә объективлијә нә гәдәр ризәт етсә дә, Авропа, ә чүмләдән рус тарихчиләринин түркләрин иргә мәнсубијәти мәсәләсиндә јөл көрилән бир ән'әнәви јанлышығдан јака гуртара билләмишдир. Бу да түрк гәбиләләринин иргә бөлкүјә көрә монголоид типинә аид сәһиләси мәсәләсидир. Авропа алиһларинин, о чүмләдән Лев Гүмилјов гәһәстинә көрә, бүтүн түрк гәбиләләри илк күнләр монголоид типинә дахил олмушлар вә илһичи дөврдә түрк ләһчәләрин бириндә данышан түрк халгы авропаид иргәнә дахилдирсә, демәк о башга гәбиләнин халгын, тајфанын түркләшмәси нәтиҗәсиндә ололо кәлмишдир. һалбуки түрк иргә һаггында јүрдүлән бу әски мұлаһизә, артығ өз әһәмийәтини итирамышдир. Нәзәрә алмағ лазымдыр ки, бүтүн түрк халғлары тарихсин идо монголоид иргәнә кирән түркләрин сәји авропаид типли түркләрин сәјиндән гејли аздыр. Башга сөзлә десәк, бүтүн түрк халғларынын сәјини 200 милјон итәфорлә өтүрсәк, бунларын 150 милјон нәфәрлә чоху авропаид иргәндәндир. Нәзәр алмағ лазымдыр ки, сәји 110 милјон нәфәрә гәдәр олан оғуз түркләри бүтүнчүлүк авропаид иргәнә дахилдир. Бундан әлвә, гүмүглар, гарачај-балкарлар, чүвәшлар, татарлар, гараймлар, өзбәкларын, үјүгүләрүн бир гисми вә с. монголоид јөх, авропаид типинә дахилдирләр. Марағлыдыр ки, узун мүддәт Чинин гәһәрилуғунда јазамыш олан койтүрк гәбиләләри дә монголоид типиндән олмамышлар. Буну VI-VIII әсрләрдә Јенисәй чајы сәһиләсиндә вә Шимали Монғолустанда түрк гәбиләләри үзәриндә чоғулмуш олан мұғһәләр һәјәләри, о чүмләдән мәшһур түрк сәркәндәси Күлтикиннин 732-чи илдә јануарда өзәмотли

һәјәлинин сифәт чизкиләри дә айдн сурәтдә көстәрир. Демәли, түрк халғлары ичарисиндә там шәкилдә монголоид типинә дахил оланлар сақалар, тувалар, хақаслар, дажлар, шорлар, казахлар, гыргызлар, гарагаллар, башгырдлар вә ногајлардыр. Бунларын исә үмуми сәји 35 вә ја 40 милјон нәфәрдир.

Проф. Л.Гүмилјовун "Гәдим түркләр" китабынын оржиналындан алынан јухарыдакы сәтирләр айдн сурәтдә көстәрир ки, Иран алими истинад етдији фикир үзәриндә көклү дәјишликләр етмиш вә бир нов һөрмәтли алимин адына ифтира демишдир. Мүәллиф әввәлчә "бу чәһәтдән Орта Асијадә сақин олан бир чөх гәбиләләр сәһв оларағ "түрк" адландырылырды" чүмләсини истинад етдији мәтнә әләвә етмишдир. О бунунла да китабын нөвбәти фәслиндә Орта Асија түркләринин гәдим тарихи вә мәншәји һаггында дөјәчәји үдурма мұлаһизә үчүн зәмин һазырламышдыр. Бунун ардынча мүәллиф Л.Гүмилјовун түркләрин үмуми характер хусусийәтләринә аид сөјдиди "түркләр чәсурлүк, гәһрәмәнли вә нүмунәси идиләр" ифадәсини өз тәрчүмәсинә дахил етмәмиш, даһа сонра исә Гүмилјовун VI-VII әсрләрә аид етдији түркләшмә һадисәсинин тәрчүмәсини бурахмыш, анчағ бунун әвәзиндә түркләрин "түрк" адыны дашымасы һадисәси һаггында мө'луматын гәдим чиниләрә аид олмасы фикрини Гүмилјовун адына јазмышдыр. Өн башлығасы исә Л.Гүмилјов китабында һеч вахт "Гафгаз Албанијасы әһли" ифадәсини ишләтмәдији һалда Енајәтуллаһ Реза ону истинад етдији мәтнин тәрчүмәсинә әләвә етмишдир.

Енајәтуллаһ Реза өз даһијәнә тәдҗигат әсәриндә бир гәдәр дә тарихин деринликләринә баш вурур вә мәшһур Туран дәвләти, вә бу дәвләтин оһалисинин көкү һаггында һеч кәсин индијәдәк ача билмәдији дүйүнләрә чәзәлијәр. Беләликлә, о гәтијәтлә көстәрир ки, туранлылар әслиндә Иран дилли тајфалар олмушлар. Беләликлә, о миладдан әввәл биринчи мин иллијин әвәлләриндә Орта Асијадә Сыр Дәрја сәһилләриндә јерләшмиш олан Туран адлы гәдим өлкәни дә Иран әразиси кими изаһ едир. Көрүнүр, мүәллиф билмир ки, Сибирдә Јенисәй чајына јакын јердә дә Туран адлы гәдим бир јашајыш мөскәни вардыр.

Мүәллиф билсә иди, бәлкә дә белә бир фикир јүртмәјә чәсарәт етмәзди. Бундан әләвә, туранлылар Иран дилли олса идиләр, Наһир шаһын тарихчиси Мирзә Мәһди ханын шакирди Мәһәммәд Тәги тәртиб етдији мүгајисәли түрк дили лүғәтиндә алты дилдән бирини туран дили адландырмазды.

Тарихин гаранлығ галмыш бир чөх сәһифәләрини Енајәтуллаһ Реза елә чәсарәт вә асанлығла һәлл едир ки, бә'шүн она "һәсәд алармағ" лазым кәлир. Буну онун бир сыра етимоложи "арашдырмалары" һаггында да демәк олар. Мүәллиф "Тарихи Төбәри" китабында кәдән Фәрјан сөзүнә әсәсләнарағ белә һесаб едир ки, Туран этно-топоними Кәжавус өвәдләри мө'насыны билдирән Фәрјан сөзүндәндир. Бу етимоложи фикрин күлүнчүлүк көз гәбағындадыр. Мүәллиф

сәдәчә оларағ туранлылары иранлылашдырмағ үчүн белә бир үдурмачылыға јөл вермишдир.

Енајәтуллаһ Реза башга Иран алиһләри кими идија едир ки, Кәнчә топоними фарс дилиндә хәзинә мө'насыны ифадә едән кәнч сөзүндәндир. Бу сонунчу етимоложи мө'луматла таныш оларкән 1962-чи илдә мәшһур Иран алиһи Сәид Нәфиси илә бу һагда апардығын сөһбәти хатырлады. О заман Сәид Нәфиси дә Кәнчә топониминин кәнч исминдән ололо кәлдијини билдирди. Ләкин мән ерамызын V әсриндә һун империясы парчаландығдан вә 453-чү илдә Атилланын олуғундән сонра Азәрбајчана көчүб кәлән кәнчә гәбиләләри һаггында сөһбәт ачдығда Сәид Нәфиси һәмин өз фикриндән имтина елди, һәтта Сасаниләр дәвләтинин планы сурәтдә кәнчәк гәбиләләрини Иранә вә Гафгаза көчүрүб кәтирмәләри һаггында бир нөчә гәдим әдәбијәтин адыны сөдәләди.

Ирәлидә дејилдији кими, Енајәтуллаһ Реза һәм Чәнуби, һәм дә Шимали Азәрбајчандә јашајан түркләрин там шәкилдә әсәсин ассимилјасија јолу илә фарслардан гәрәзчәлијини идија едир. О өз јанлыш вә гәрәзчәлијини сүбүтә јетирмәк үчүн Чәнуби Азәрбајчан әразисиндә куја бүтүн кәнд, шәһәр, дәр, чај, кол вә с. кими ономастик ваһидләрин фарс көклү олдуғуну идија едир. Буна е'тираз оларағ бәзи Тәбрик алиһларинин нәшр етдирдикләри мөғәләләрә чәвәб оларағ о билдирдир ки, Чәнуби Азәрбајчандә мөвчүд олан түрк көклү Гызыл Узун, Кәр арпад, Гара арпад, Исти булағ, Соғдулу, Кирдоқаклу вә с. кими онларла јер, чај, дағ адлары куја сонралар әрбәләр вә Түркијә түркләри кими фарс дилиндән түрк дилинә тәрчүмә јолу илә мјјдәна чыхмышдыр. Енајәтуллаһ јакшы билир ки, түркләр, әдәтән, ишғал етдикләри јашајыш јерлеринин, дағларын чајларын адыны дөјишмәји лазым биләмәмишләр. Онлар "Сугунама" әсәриндә олдуғу кими ады олмәјән јерә, дәр, чај, кол әдвермишләр. Белә олмәјән иди XI әсрдә Кичик Асија јарымадәсини ишғал етмәјә башлајан түркләр онларла гәдим узун шо јор, кәнд адларына, о чүмләдән Анкара, Сидирно, Измир, Бодрум, Әрзурум, Кајсери, Муш, Ван вә с. кими ономастик ваһидләри түрк көкү адларла дөјишдирләр. Ләкин түрк дилли ләјағати буна јөл вермир. һалбуки Иранда Ермәнистандә олдуғу кими индијәдәк онларла түрк коллу кәнд, дағ, чај вә с. адлары фарс сөзләрилә өз әд едилмишдир.

Енајәтуллаһ Резанын кит. "Сугунама" јөл верилән ноғсанлары тәһлил етмәк үчүн олуң китабынын һөчми гәдәр тәһлилдә мөғәлә јазмағ лазым кәлорди. Анчағ буна әһтијач јөхтүр, чүнки мүәллиф бу чызмағаракасыны гәһкә јазмағ хатиринә дејил, фарс, ермән, күрд мөғәлијиндән чыхыш едорәк фарсларла Иран әһали: мин јарысында чохуну тәшкил едән түркләр арасында ганлы нифағ салмағ мәғсәди кујәшдир.

Иранда бир мүддәт рус дилиндән јакшы тәрчүмәчи кими ганынан сәјәсә мөгејиндә чөх сәбатсыз олдуғуну сүбүтә јетирмиш олан киләк әсили Енајәтуллаһ Реза кәлим сәвадсыз, дилетант вә рижакр бир адымин Иран дәвләти апаратында Гафгаз үзәр дәвләт мұшавири кими мө'сул вәзифәгә чөкилмәсинә тәрәккә етмәк олмур.

Ә.И.СА ШҮКҮРЛҮ
профессор

ЭЛЭКБЭР ЭЛЭКБЭРОВ

АВРОПАДА ЕРКӨН ТҮРКЛӨР

Төгдүм олунан мөгалә Гара дөнизин этрафындан Гәрби Авропаја түрк тајфаларынын жајылмасы мәсаләсини өрөнүлмәсинә һәср едилер. Гәбул олунмуш ән'әнәжә корә түркләрин Авропаја мудахиләси Гара дөнизин шималындан һунларын жүрүшүндөн сонра башланыр. Бунунла әлагәдәр оларак биз Гара дөнизин шималында јашајан халгаларын хәритәсини төсвий етмәлијик.

Милладдан сонра илк әсрләрдә јазылан мәнбәләрден көрүндүјү кими ерамьзын илк чағларында бизи марағландырай еразиниң әсас сакинләри "венед"ләр иди. Индијаның бир чох алмиләр венеделәри славјанларла ејниләшдириләр, бу исә дүзкүн дејил, чүнки "славјан" адынның илк варианты "SKLAVIN" иди. "SKLAVIN"ләри исә муасир "славјан"ларла ејниләшдирмәк дүзкүн дејил.

Милладдан сонра II-III әсрләрдә Гара дөниз этрафынын этник хәритәси гот тајфаларынын кәлиши илә дејишир. Авропада мүхтәлиф тајфаларын фәаллашмасы IV ә. орталарында Волга вә Дон чајларынын араларындан һун тајфаларынын кәлиши илә бағлыдыр. Гәрб истигамәтиндә ирәлиләрәк, һунлар Дон чајы этрафында олан тајфалары дармадағын едиб, өз бирликләринә дахил етдиләр. Һунлар 374-чү илдә Гара дөниз этрафында јашајан гот тајфа бирлиғини мәғлуб едиләр. Нәтичәдә гот тајфа бирлиғи дағылыр вә бир һиссәси /остготлар/ һун тајфа бирлиғинә дахил едилер. 420-чи илдә һунлар Паннонијаны зәбт етдикдән сонра кениш еразидә мүхтәлиф тајфалардан мөһкәм бирлик јарадырлар. Мәнбәләрден көрүндүјү кими, онлар һунлардан бәһс етдикдә түркләри нәзәрләриндә туттурлар. Һунларын тәркиби һиссәси исә оғуз-булгарлар иди.

454-чү илдә һун иттифағынын дағылмасындан сонра түрк булгарлар Гәрби Авропаја јајылырлар. Л.М.Гумелјовун фикринә корә 670-чи илдә Бөјүк Булгариянын хәзәрләр тәрәфиндән дағылмасындан сонра булгарларын бир гисми "...Камаја, кимиси Дунаја, кимиси исә Мачарыстанда вә Италија" гәдәр гачырлар. Амма бизим тәдгигат ону кәстәрир ки, түркләрин Авропаја мудахиләси өркән чағлар вә даһа да кениш еразиләрә тәсадүф едир. Булгарлардан бәһс едән бизанс, латын, ермәни вә әрәб мәнбәләри онлары мүхтәлиф ад алтында јәд едиләр /оғур/ оғуз, оноғур /оноғуз/, кутригур /куртогур/ гуртогур /гуртоғуз /, /к/утригур, аскал, барсел, балкар, бурчан, в.н. нд.р. вә с./ Булгарлар үчүн истифада олунан адлардан бири дө /shlaboi- shlavini-as-sahaliba/.

663-668-чи илләрдән крал Гримулдун һакимийәти илләриндә Алсека/алчик адлы булгар ејанларындын бири намә лум сәбәбләрден халғындан узағлашыб ордусу илә Италија истигамәтиндә жүрүш едир вә Беневет торпағларына саһиб олуру. Булгарларын дикәр тајфасы куртигурлар гејд олунан һадисәләрдән 30 ил әввәл крал Догобердин торпағларында сығыначаг тапдылар. Јә'гин ки, бу делиләрден нәтичә чыхаран орта әср мүсәлман муәллифи Әл-Харәзми јазырды ки, Алманија өлкәси әс-Сакалиби торпағыдыр /биләд/ Ирманија вә һијә әрд әс-Сакалиба/. Истисна дејил ки, Италијага кетмиш кутригур - булгарлар өз адларыны мөһшүр "Шејтан көрүсү" адыннда горујуб сахламышдырлар. /Sen-Gotard/ мүғайәс един Hunhar-d, Zuar-d /Parsu-d, Kazar-d, Bashur-d/t вә с./ Булгарлар һәтта Велизари адлы рома сәркәрдәсинин гошуну тәркибиндә Африкаја да сохулмушдулар.

Булгарларла әлагәдәр бөјүк һәчмдә јер адлары Франсада вә Пиреней жарымадасында ајдын нәзәрә чарпыр. Әввәл гејд олундуғу кими, орта әср мәнбәләринә әсасән булгарларын ән мөһшүр тајфаларындын бири "барсел"ләрдир. П.Г.Голденин фикринә әсасән һал-һазырда бу сөзүн инандырычы јөзүмү јохдур. Ермәни Ч.Маркварт фәз едирди ки, бу тајфанын ады Меотида көлү этрафында тутулан нәрә балығы илә / / бағлыдыр вә селләр о балығы тутудгдан сонра бу чүр адландырылдылар. З.В.Тоганын фикринә әсасән "барсел" этноними "аслан өлкәсини изаһ олунмалыдыр. Бир халғын тарихини өрәндикдә аңчаг мәнбәләрин гуру изаһы илә кифәјәтләнмәк дүзкүн дејил. Бу бахымынд һәр халғын тарихинин өркән дөврүнүн тәдгигиндә онларын ән'әнә вә дүшүнчәләри өрәнилмәси мүһүм јер тутмалыдыр. Буна корә дө, түркләрин өз шәчәрәләри һағгында јаратдығлары әфсанәжә нәзәр салмағ јериндә оларды. Јаранмыш әфсанәжә корә, гәдим түркләрин бир гисми өз аналарыны "гурду" һесаб едилдиләр; бу әфсанәнин дикәр вариантына корә гәдим түркләрин дикәр гисми исә өз улу аналарыны "асланы/барсы" һесаб едилдиләр. Маһмуд Гашгарлынын "Диван лүғәт әт-түркүндә" "аслан" "bars" кими гејд олунуб/.

IX әср мүсәлман муәллифи Ибн-Хордадбей Әндәлүсдән шималда Индикки Испанија-муәллифдән/ бурчан, саклаб, вә абар тајфаларынын јерләшмәсиндән нәгл едир. "Бурчан, булгар, б.р.г.р. б.л.кан" -мәнбәләрдә булгар тајфаларын јазылышыдыр. Мәсәлән: "барсел" тајфасынын ады Әндәлүсдән шималда јерләшән Барселона шәһәринин адыннда өзүнү горумушдур. /б/мг һәрфләрин гануни кечиди әсасында - Барсел/Марсел -Франсанын чәнубунда вә Әндәлүсдән шималда јерләшән шәһәрин ады/. Чох күман ки, әрәбчә "бурчунд" "бургунд" ады илә ејниләшдирилән "Бургундија" топоними "бөрү" /гурд/ -һунларла" бағлыдыр; д/т дилләриндә чөм шәкилчәсидир/.

Өкәр әрәб мәнбәләри вә топонимика булгарларын Испанијанын шималына гәдәр кәлишини изләмәжә имкан верирсә, онда бу тајфалар чәнуб истигамәтиндә ирәлијә биләдиләр. Гејд едилдији кими, Ибн-Хордадбей Әндәлүсдән шималда бурчан, саклаб, вә абар тајфалары һағгында хәбәр верирди. Нәзәрә чатдырмалыјыг ки, Ибн-Хордадбей вә онун әсәрләриндән истифада едән өркән мүсәлман муәллифләри, бу тајфалардан данышаркән јенә дө булгарлары нәзәрдә тутурдулар.

"һүдуд әл-әләм" адлы аноним фарс јазысы Гара дөнизин шималында саклабларын өлкәсиндән данышаркән хатырладыр ки, онларын ики шәһәри вардыр: "Вабит саклабларын шәргиндә јерләшән биринчи шәһәрдир, һурдаб - саклаб шаһларынын јашадығы бөјүк шәһәрдир".

Бу јахынлар гәдәр "һурдаб" сөзүнүн мүхтәлиф изаһлары ирәли сүрүлдүрү. Бизим тәдгигат кәстәрир ки, "һурдаб" сөзүндә гәдим түрк тотеми олан "гурд" өзүнү горујуб сахламышдыр. "һурдаб" сөзүнүн икинчи һечасында исә /һурд-аб/ түрк сөзү "оба/ев/јашајыш јери" өзүнү бирүзә верир. "Оба" сөзү түрк дилләриндә "о, у, жа, и, у, е, ев" шәкилләриндә горуномушдур. Беләликлә Ибн Хордадбейин вә "һүдуд әл-Аләмин" мө'луматларыны тутушдурмағла Әндәлүсдә јерләшән башга бир топонимә нәзәр салмағ олар - Кордова шәһәри. Мөһз әрәб дилиндә бу шәһәрин ады "Куртуба" / / кими охунур / мүғайәс един: "һурдаб /Куртоба" "һүдуд әл-Аләмә" корә саклабларын шәһәри вә "Куртуба/ Гурд-оба" Әндәлүсдә јашајан саклабларын еразисиндә јерләшәй шәһәр.

Јухарыда гејд етдијимиз Барселона шәһәри Испанијанын Каталонија вилајетиндә јерләшүр. Илк дөфә "Каталонија" ады, Барселона графлығыны вә онун этрафында јерләшән торпағлары гејд етмәк үчүн XII әсрин I јарысында рәсми сөнәдләрдә гејд олунуб. Каталонијанын тарихи Романын Испанија эзәриндә һөкмранлығы дөврүндә башлајыр. Тәгрибән 470-чи илдә Каталонија готлар вә аланлар тәрәфиндән тутуландан сонра, вестгот монархијасынын тәркибинә дахил олунмушдур. кечмиш вә орада ваһид дөстәјә бирләшмишләр. Онлар өзләрини башчы франсыз чәнкавары Отгер Катлону сечмишдиләр вә куја, Каталонијанын ады онула бағлыдыр. Дикәр тәдгигатчылар елә күман едиләр ки, "Католуна" ады "Gothalania" сөзүндән әмәлә кәлиб, ја'ни готлар вә аланлар бу торпағы истила етдикдән сонра өз адларыны она вермишдиләр.

Өнчә сөјләмишдик ки, түрк топонимикасы Пиренейдә кениш јајылмышдыр. Буна корә дө түрк дилләриндә сонор "р" һәрфинин гејри-сабит вәзијәтини нәзәрә аларағ / мәсәлән: торпағ/торпағ; арслан/аслан; кутригур/кутигур; Волга-в/б -Волга-р/ биз Каталонија сөзүнү "getz+el кими изаһ едикир. Бахмајарағ ки, бә'зи тәдгигатчылар исцитиләр шәксиз ирандилли һесаб едиләр, бунула јанашы истиклар арасында түркләрин мөвчудлуғу да елмдә кениш јајылмышдыр. Биз елә һесаб едикир ки, бизанс, латын вә әрәб мәнбәләриндә булгар-оғузларла гаршы истифада олунан "Σκλάβοι, sklavin" "salf" этноними чөм шәкилдә "salfala-" дан әмәлә кәлмишдир.

М.ә. XII әсрдә Кичик Асијанын шимал-гәрбиндә Фракија дәвләти јараныр. М.ә. X-VIII әсрләр бу чарлығын ән парлаг дөврүдүр. Бу вахт Гордиј чарын шәрәфинә адланан Фракијанын пајтахты "Гордиј" вә ја "Гордион" шәһәри шәһрәтләнмәжә башлајыр. Гара дөнизин чәнуб-гәрбиндә јерләшән саклаблар "өлкәсинин" пајтахты олан һурдаб шәһәринин ады илә ошхардыр /Горд/гурд + и/е/ев/ам/аб ев,јашајыш јери//. "Гордиј" сөзүндәки "иј" мөһшүмунун "ев,јашајыш јери" кими ишығландырылмасы, һәмнин сөзүн јунан дилиндәки "он" - "јер" шәкилчәсид илә тәсдиг едилер.

Мүтәхәссисләрин фикринә бәлә бир тәфәсиләтә да јөнәлтмәк истәрдик. һал-һазырда Кичик Асијада јашајан түркләр арасында чох кениш "шур" лады јајылмышдыр. Азери түркләриндә исә "шур" једди әсас ладлардан биридир. Марағлысы будур ки, "шур" ладынның сәс гурулушу фрикија ладынның сәс гурулушу илә ејнидир.

"Ана" гурд вә аслан һағгында әфсанә түркләрин шурунда дәрин из бурақмышдыр.

Онларын шәрәфинә түркләр өз өлкәләрини, шәһәрләрини, тајфаларыны вә ушағларыны адландырырдылар: Мәс: Гурд- Өлкә: Гурд: Гирдман/Гардабани, Карталонија.

Шәһәр: Гордиј, һурдаб, Кордова.

Тајфа: кутригур/Куртогур, /к/Утригур.

Шәхси адлар: Горд-Фрикијанын чары: Горд- Феофанын "Хронографыјасына корә һунларын башчысы: Горд/Гурт- Булгар падаһларынның "Сијаһысында" гејд олунмуш Кубрат ханын ады.

БАРС / АСЛАН:

Өлкә: Барсл /Берсилија.

Шәһәр: Барселона/Марсел, Партав/Бардаа/Барзаа ("б/п" вә "с/з" д/т" кечиди әсасында -

Парт/с + ав = Барс+оба; јашајыш јери Борчалы: Варачан/Варсан.

Шәхси адлар: Ајбарс Атилланын әмиси " ", Барс-әс Саклаби Бағдад шәһәринә

булгар падашаы Алмыш тәрәфиндән көндәрилмиш сәфирлиғинин үзвү; Борис /Барс/ - /?-907-чи илләр/ Гара дөнизин Гәрбиндә јаранан Булгар дәвләтинин чары, Аспарух ханын вәрисләриндән бири; , Барсбәј - Хәзәр хағаны, Бәјбарс- хачләрәстләри мәғлүб едан мәмлүк сәркәрдәси.

"Барс"ла бағлы јер адлары "б/п" һәрфләрин кечиди арасында /Барс/Парс/ имкан верир ки, "Парсуа/Парфија" сөзләринин /б/ - с һәрфләринин ганунајуғун кечиди әсасында/ јени изаһыны верәк.

И.М.Дјаконов тәрәфиндән ирәли сүрүлүш фикир, куја "Парсу-Раға" гәдим иран сөзү "parsava"-"габырға, јан"-дан әмәлә кәлиб, инандырычы дејил. Бу фикри Р.Фрај тәнгид едәрәк, јазыр ки, "parsa" этник бир адыр. Амма билиндији кими м.ә IX-VIII әсрләрдә "Парсуа"нын јерли еһалиси ирандилли олмайыб.

Алимләрин фикринә корә, һинд-иранлыларын Өн Асијада пејда олмасы м.ә II мин I јарысында башлајыр. Ј.Б.Јусиовун ахырынчы тәдгигатлары III миниллијин орталарында Урмија көлү этрафында түрк элементини изләмәжә имкан верир.

һинд-Авропа дилиндә "аслан. бәбир. леопард" мө'насында ишләдилә "барс" сөзү кениш истифада олунуб. һинд авропашнасларынын фикринә корә "барс" сөзү һинд-авропалыларын дилинә Кичик Асијада јашајан намә лум халғын дилиндән алынуб.

Урмија көлү этрафында III миниллијин орталарында түрк үнсүрүнүн мөвчудлуғуну нәзәрә алсағ, елә һесаб етмәк олар ки, "Парсуа/ Парсуа/Партава" јер адлары түрк дилиндән изаһ олуна биләр вә "Парс + оба/ува/јува/ју/е/ев- "аслан өлкәси" дөмәкдир. Дејиләләри гәдим Бабилин чәнуб-гәрбиндә јерләшән вә миһи јазыларда гејд олунан башга бир топоним -"Барсиппа" - илә

тәсдигләмәк олар. Бу сәһкидә дә Хәзәр дөһизинин гәрб сәһилләриндә вә Кур чаһынын шәргиндә јерләшән Гафгаз Албанијасынын тәркиб һиссәси олан "Ширван" топоними дә тәддиг олунамалыдыр. Бу топонимә Өн вә Орта Асиянын мұхтәлиф јерләриндә тәсәдүф олуһур. "Ширван" сөзүнүн аҗры-аҗры изаһлары мөвчүдүр: "ширләр өлкәси, сүд өлкәси", Сасанилы падишаһы Әну ирванын адынын ғысалдылмыш формасы вә с. С. Ашурбәјли һесаб едир ки, В. Ф. Минорскинин "Ширван" сөзүнүн "шар/шир" таҗфасынын адындан эмәлә кәлмәси фикри даһа инандырылмышдыр. Бу изаһы М. Сејидов да тәсдигләјир. Лакин јухарыда дејиләнләри нәзәрә аларағ, биз елә һесаб едирик ки, "Ширван" "Барсел" топониминин иран дилиндә түрк сөзүнүн тәрчүмәсиدير. Фикри веринә орта әср мәнбәләриндә әкс олуһмуш "Барсел/Барсилија" Ширвандан шигәлдә јерләшән /Ермәни мүүллифларинин јаздығына көрә "барселлар" Маскут падишаһынын тәркәбигә дахил идиләр/. "Ширван" /Гафгаз Албанијасынын тәркиб һиссәси / Кур чаһынын сол сәһилләрдә, Парисос /мүүллифдән- Барсос/ јенә дә Гафгаз Албанијасынын тәркиб һиссәси/ Кур чаһынын сол чинаһында јерләшир.

Әрәб мәнбәләриндә "Варсан/Варачан" адлы јер адларына да расәт кәлмәк олар. Мәнбәләрдә "Варсан" сөзүнүн "Варсаз" вә "Варсак" кими јазылмышына тәсәдүф олуһур. Марағлысы бүдүр ки, бу ад һәм "Барсилијада" јерләшән шәһәр ады үчүн һәм дә Араб чаһынан сәһилиндәки мәнбәгә үчүн истифада олуһур. Алиһләрин фикринчә "Варсан" вә "Варачан" сөзләри ејни мәншәлидирләр. Бу сәһкидә "Борчалы" топоними дә изаһ олунамалыдыр. "Варсан" сөзүнә кәлдикдә исә Шәмәддин Сами гејд едирли ки, "Варсан" / / - Азорбәјҗанын бүтүнүнә вә бир гисминә верилән исимдир". З. М. Бунјадовун фикринчә, бу изаһат әрәб мүүллифларинин "Варсан" һағғында мөлүматы әсасында верилір.

Гејд олунамалыдыр ки, "ит/көләк" ев шәраитиндә бәсләнмиш гүрдләр. "Ит" дә түрк тотемләри арасында мүһүм јер тутурду. Гәдим "сакалар" бу һејван бәјүк һөркәт бәсләјирдиләр. Јалһыз ислам дини јайылдығдан сонра мусәлман-түркләр "ит" чиркин бир һејрән кими бахдылар.

Түркләр итин шәрәфинә өз тајфаларыны адландырырдылар: "Ит бәһәнә", Славјан-рус салнамәләри түркләр арасында "ит"лә бағлы шәхси адларын јайлышысы һағғында кениш мөлүмәт верилрә Итләр, Итоғлу, Көләк, Кончак/ганчыг. Бу сәһкидә дә "Исбака" сөзү дә тәһлил олунамалыдыр. Мидија "Исба", рус "собака" сөзләринин мұхтәлиф изаһлары вардыр. Нәзәрә алмағ лазымдыр ки, әкәр "гүрд" вә "ит" биоложи чәһәгдән һәмчынәдиләр вә "ит" ев шәраитиндә әһлиләшдирилмиш "гүрд" дурса, онда бу һејванлар мифоложи чәһәгдән ејни символ дашымалыдырлар. "Оғузнамә"јә вә гәдим түрк әфсанәләринә көрә "гүрд" - "ишәг" рәмзидирсә, онда "ит" дә өзүндә бу символу дашымалыдыр. Түрк дилләриндә "иша/ишә/исти" мәнәсына дашыјан сөзләр "уз/аз/из/ис/иш" сөз тәркибләри илә истифада олуһур, һәмчынәт: улд-уз, јолдоз, иш-ыг, ис-ти, аз-ар вә с. Демәли "Исбака" сөзүнә кәлдикдә бурада онун "ис" һиссәсиндә "од" анламы өзүнү горујуб сахламышдыр. "Гүрдүн" вә "Итин" түркләр үчүн мугәддәс һејван кими гәбул олунамасыны нәзәрә алсағ, көрәрик ки, "Исбака" сөзүнүн икинчи һиссәсиндә "ба/бага". "Аллаһ, Бог, мугәддәс Рух" анламы там ајдынылығы илә өзүнү бирузо верилр. "Баг/Евә" топониминә кәлдикдә Ф. Чәлилов ајдын ишығландырыр ки, бу сөз түрк дилләриндә өз тәһлилин тапмыш вә түрк мәншәлидир. Көрүндүјү кими, "гүрд" вә "ит" һәр чәһәтдән ејни сипары дан адығларына көрә, "Исбака" сөзү "Од Аллаһы" кими изаһ олунамалыдыр.

Әрәбләрдә "п" һәрфи олмадығы үчүн, онлар ону "ф" һәрфи илә әвәл ет; иләр: мәс. "парс/фарс". Чох кұман ки, әрәб транскрипсиясында сөсләнән "Исфәһан" шәһәринин ады мәнз "исбака+ ан", јә'ни "Од аллаһынын јурду" демәкдир.

Гејд етмәк лазымдыр ки, итин вә гүрдүн дишисинә "ганчыг" дејилір. Бу адын һәмин һејванларә верилмәси онларын физиоложи вәзијәти илә әлағадардыр. "Каныс, каныш, каныч" кими истифада олуһан "ганчыг" сөзү "ган ичән" кими изаһ олунамалыдыр. Бу изаһы верән О. Сүләјменов ону да гејд етмишдир ки, латын дилиндә ишләдилән "canis" сөзү мәнз "ганчыг" демәкдир.

Тит Ливинин мөлүматына көрә, Троја шәһәринин сүгүтүндән сонра ики танынмыш тројалы Енејә вә Антенора ораны тәрк етмәјә ичәзә верилір. Антенор өз әһли олан енетләр вә јахүд венеделәрлә бирликдә Пафлагонијадан дөһизлә үзәрәк Андриатик дөһизини узағ көрфәзинә сары кәлирләр. Орада, Алп дағларынын вә дөһизин арасында јашајан јетгә ејлри говарағ, Антенор өз адамлары илә бу әразини зәбт етди. Гуруја чыхдығ сөзләр бу әразини Троја, орада јашајан халғы исә "veneda" адландырдылар. Енеј исә әввәл Македонияја, сонра орадан Сичилија кечир.

Енејин 13-чү нәслиндән олан Нумитор, гардашы Апулиј тәрәфиндән һакимийәтдән узағлашдырылмышдыр. Гардашы айләсиндән олан бүтүн киши нәслини өлдүрдүндән сонра, Апулиј Нумиторун ғызы Реја Силвијаны әбәди бакирәлијә мөһкүм едир. Лакин теләклә Рејанын ики оғлу олур. Әмисинин әмри илә гуллуғчулар ушағлары табага гојуб, Тибр чаһынын кичик көрфәзинә атырлар. "Дејиләнләрә көрә, су чөкилдикдә ушағлар олан табағ гүрддә галышы вә јахынлығда олан тәпәчккләрдән су ичмәјә диши гүрд, ушағларын ағлашмасыны ешитдикдә онлар тәрәф кәлир. Ушағларә доғру јатан гүрд өз әмчәкләрини онларә верир вә о гөдәр новәзишләр олур ки, онларә јаламаға башлајыр; онларә бу вәзијәтдә ... Фавстүл адланан, падишаһ сүрәсүнү бахчысы тапмышдыр. О, ушағлары евинә кәтирәрәк, тәрбијәләрини арвады Ларенсија тапшырды. Бә'зиләри елә һесаб едилрләр ки, Ларенсија чобанлар арасында диши гүрд/ганчыг- мүүллиф/ адландырылрды..."

Беләликлә, Тит Ливинин нәглинә көрә, Ромул вә Рем гардашлары һағғында офсанәнин јаранмасы Троја шәһәри илә бағлыдыр. Буна көрә дә, "венедел" етнини этник бијәтләрини өрәнмәклә, биз "каныш" сөзүнүн латын дилинә "canis" шөклиндә нәчә кәчәјини мөјјәнләшдирә биләрик.

"Венедел"ләрин етник мәнсубијәтләрини өјрәндикдә, бир чох аһалләр биләрәкдән бу мәсәләгә ғарышығлыг кәтирибләр. Тит Ливинин 1-5-чи китабларында шәһәрләшән Н. Ј. Боданскајанын фикринә әсасән "венедел" етнини Авропанын бир чох јерләриндә јайылмышдыр. Шәрһчинин фикринчә: "Италянанын шималында јашајан венеделләрдин бир нечә ғыса јазылар галыб. Дилләри Италија мәншәлидир. Лакин бә'зи тәфәсилләр Бантика дилләри илә әлағәсини кәстәрә биләр /Шимали Авропанын венеделләрини славян кили һесаб етмәк гәбул олуһуб/. Лакин Н. Ј. Боданскајанын тәғдиминдә "гәбул олуһуб" һәдә һәсәләшә бил етмир.

Тит Ливиндән өңә венеделләр/венеделәр һағғында Геродот хәбәр верилр. Онлар һағғында јунан тарихчиси ики дефә хәбәр верилр. Амма онун мөлүмәтләриндә "венедел" етнин етник мәнсубијәтләри һағғында бир нәтичә чыхармағ олмур.

Ю. С. Мәғалә колән сајымызда.

Тарих елмәләри намизәди Әләкбәр Чоһрәддин оғлу Әләкбәрәв 1955-чи ил Бакыда дундан олуб. 1975-чи илдә А. Зейналлы адына алуһан мәктәбинин тар синфини битириб. 1984-чү илдә Н. Туси адына АДПУ битирдикдән сонра 1986-чи илдә һәмин институтун нәздиндәки аспирантурагә дахил олуб. 1992-чи илдә "Азәрбәјҗанын Сәлчүг Јүрүшү эрәфәсиндә шимал халғлары әлағәләри /IX әсрин II јарысы XI әсрин 60-чы илләри/ адына намизәдлик дисертасијасы мудафиә едиб. һал-һазырда Азәрбәјҗан-түрк етнәкөнәсинин тәдғигаты илә мәшғүлдүр.

P. S. Мәғалә мөјјән ихтисарларла вә әдәбијәт сипарысы аһаларағ чап олуһур.

Н. Јағублуһунун инәхән архившәдән

КРЫМ: ЧАЛХАЛАНДЫ ГАРА ДӘНИЗ ...

Бу илин августунда Крымда, гәдим Багчасарајда кечирилмиш Дунја Түрк Кәнчлери Бирлијинин IV-чү гурултайы вә II-чи форуму бүтүн түрк халгларынын һөҗәтында мүһүм һадисә олмуш, онларын јахынлашмасы јолунда хусуси әһәмийәт кәсб етмишдир.

Гурултай тәәссурутлары илә бөлүшмәк үчүн Азәрбајҗан нүмајәндә һөҗәтинин рәһбәри, "Мусавад" партијасы харици әләгәләр катиблијинин әмәкдашы, Дунја Түрк Кәнчлери Бирлијинин Азәрбајҗан тәмсилчиси **Чинкиз ФИРУДИНОГЛУ-НА** мүраҗиәт етдик.

IV Гурултайда иштирак етмәк дөвәти Түрк Очаглары Кенел Башганы Сәди Сомунчуоғлу чәнаблары тәрәфиндән Мусавад партијасына үнванланса да, партија рәһбәрлији бу тәдбирдә тәкчә өз партија үзвәринин дејил, бүтөвлүкдә Демократик Конгреси тәмсил едән нүмајәндә һөҗәтинин иштирак етмәсини зәрури сәјмишдир. Беләликлә, нүмајәндә һөҗәтинә Мусавад Партијасынын, Азәрбајҗан Халг Чәбһәсинин, Азәрбајҗан Демократ Партијасынын вә Халг Азадлыг Партијасынын нүмајәндәләри дахил едилмишдир. Бундан савајы, "Азадлыг", "Јени Мусавад", вә "525-чи гәзет"ин әмәкдашлары да әләвә едилмишләр.

Артыг Багчасарајда нүмајәндә һөҗәтинә Азәрбајҗан Демократик Кәнчләр Бирлијинин 2 үзвү дә дахил олду вә беләликлә 13 нәфәрдән ибарәт нүмајәндә һөҗәти бүтүн тәдбирләрдә ваһид команда шәклиндә чыхыш етди.

-Чинкиз бәј, көрүшдә һансы түрк халглары тәмсил олунмушду, гурултайын иши нечә гурулмушду?

-Гурултайда 20 түрк халгы вә топлумунун нүмајәндә һөҗәтләри иштирак етмишләр, Гәрбдә Македонја, Болгарја, Кыбрыс, Ирак түркләриндән башламыш Узаг Шәрғдә, Сибирдә јашајан Даг Шорлары, телеут...хакасларадәк. һәмчинин Авропа өлкәләринин түрк ичмалары да тәмсил олунмушлар.

Тәәссуф ки, Орта Асијанын үч ири халгы - өзбәк, газак вә гыргызлар - Багчасараја нүмајәндә һөҗәти кәндәрмәмишләр.

Форумун ачылышы августун 20-дә олмушдур. Гурултай исе өз ишинә 25-дә башлајачагды. Гурултайа һазырлыг мәгсәдилә Түрк Кәнчләри Бирлијинин али органы олан Сәдрлә Шурасында 7 комиссия тәшкил олунмушду: сијаси, игтисади, тарих, дил вә мәдәнијәт, информасија, дин, сәһийә вә екологја.

Сонунчу комиссия Азәрбајҗан нүмајәндә һөҗәтинин төклифи илә јарадылмышдир. Азәрбајҗан бүтүн комиссияларда тәмсил олунмушду. Нүмајәндәләримизин јүксәк интеллектуал сәвијәси вә һәм түрк, һәм дә рус дилләрини билмәләри онлары комиссияларын ишиндә әвәзолунмаз шәхсләрә чевирмишди. Комиссиялар өз ишини гәтнамә вә бәјанат ләјһәләринин гурултайа тәгдим олунмасы илә битирмишләр. Азәрбајҗан һөҗәти гурултайа 2 бәјанат ләјһәси тәгдим етмишдир. һәр икиси БМТ-јә үнванланмышды. Бири 7-чи ил давам едән Ермәнистанын Азәрбајҗанга гаршы тәчәвүзүнә даир, диҗәри ермәниләрин әлиндә кирос сахланьлан јенијәтмә вә азјашлыларын азад олунмасы барәдә.

Гурултайда һәмчинин Боснијаја аид, Ирак түркләринин вәзијәти барәдә, Чеченистанла әләгәдар, Сибирдә јашајан азсајлы халгларын еһтијажлары барәдә, вәтәнләринә гајытмаг истәјән Крым татарларына Әзбәкстан рәһбәрлијинин көмәк етмәси барәдә вә б. гәтнамә, бәјанат вә мүраҗиәтләр гәбул олунмушдур.

- Гурултайын иши нечә кәчди?

- һазырлыг иши јахшы апарыдыгындан гурултайы јыгчам кечирмәк мүмкүн олду. Гурултай иштиракчыларына бәјүк вәтәнпәрвәр Мустафа Крымгоғлунын, Әбүлфәз Елчибәј вә Иса Гәмбәрин, Чөвһәр Дудајевин саламлары чатдырылды.

Гурултайда нүмајәндә һөҗәтләринин лидерләри гыса мәрузә илә чыхыш етдиләр. Сонра гәтнамә вә бәјанатлар гәбул олунду, даһа сонра Дунја Түрк Кәнчләри Бирлијинин /ДТКБ/ рәһбәрлијинә сечкиләр кечирилмишдир.

ДТКБ-нин Сәдрлијинә јенидән Волгабоју татарларын нүмајәндәси Талғат Ахмадишин сечилди. Түркијә нүмајәндәси Јағуб Дәлиәмоғлу ДТКБ-нин Анкарадакы әләгәләндиричиси сечилмишдир.

- Топланты Крымда кечирилмишдир. Бурадакы демографик вә сијаси дурум нечә гиймәтләндирирдиниз?

-Крымнын үмуми әһалиси 2 млн. 600 миндир. Бунун 10 фаизи, тәхминән 260 мини Крым татарыдыр. Крымдан кәнарда кечмиш ССРИ әразисиндә 200-250 мин крым татары галмагдадыр. Онларын вәтәнә гајытмалары инди сијаси јох, даһа чох игтисади амияләрәлә бағлыдыр. Гурултай һәмчинин Әзбәкстан президенти И.Кәримова кери дәнмәк истәјән

крым татарларына көмәк көстәрмәк барәдә мүраҗиәт етмишдир. һал-һазырда исе онла јаһныз Украјнанын мәркәзи һакимийәти чүзүи дә олса, мадди јардым көстәрир.

Сијаси дурума кәлдикдә, крым татарларынын апарычы тәшкилаты Крым-татар Милли һәрәкәтәдыр /КМһТ/. Јарандыгы 1989-чу илдән онун лидери Мустафа бәј Крымгоғлу /Чәмилев/ олмушдур.

Сонрадан, Крым-татар халгынын Мәчлисинә сечкиләр кечириләндән вә Мустафа бәј онун сәдри сечилдикдән сонра, о КМһТ сәдрлијиндән исте'фа вермишдир. һал-һазырды онун сәдри Рәчәб Хајретдиновдур.

Бундан савајы, Крым татарлары Крымнын Али Советиндә дә тәмсил олунушлар. Чох күман ки, сечкиләр ади гајда илә кечирилсәди, әһалинин чәми 10 фаизини тәшкил едән крым-татарлары вур-тут бир-ики јер газана биләрдиләр. Лакин сијаси јеткинлик, мән дәрјәдим ки, мүбаризлик көстәриб онлар 14 јерлик квота газана билмишләр. Јәһни бу 14 јерә сечкиләр јаһныз Крым татарлары ичәрисиндә кечирилмишдир.

-Бәс Крым-татар халгынын Мәчлиси нә органдыр?

-Сиз марағлы суал верирсиниз.Доғрудан да Крымда өзүнәмәхсус сијаси мәнзәрә мүшаһидә олунур. Сөзсүз ки, әкәр крымлылары сүркүн етмәсәјдиләр, 1941-чи илдә һәлә рәсми совет тәнбәләринә көрә әһалинин 27 фаизини тәшкил едән татарлар тәбиин артым һесабына инди әһалинин чохуну тәшкил едәрдиләр, вә беләликлә крымда паралел һакимийәт структуруна еһтијач да олмазды.

Әслиндә крым-татар халгынын Мәчлиси һакимийәт структуру да дејил. Чүнки әлиндә ичра апараты јохдур. Онун гәрарлары мәсләһәт, төвсијә характерлидир. Вә беләликлә инди бүтүн күчү Мәчлисин крым-татарлары ичәрисиндәки һәрмәтә бағлыды. Ону да дејим ки, крым татарлары мәчлисин гәрарлары илә һесабланырлар. Мәсләән крымда кечирилән сечкиләрдә, Украјна президенти сечиләркән крым татарлары Мәчлисин мәсләһәт мәсләһәт билмиш намизәдләрә сәс вермишләр.

-Крымдакы фәалијәтиниз јәгин ки, тәкчә рәсми көрүшләрлә кифәјәтләнмирди...

-Еләдир, әввәлчә гејд едим ки, крым татарларынын өзләри гонаглары гәдим дијарлары илә јахындан таныш етмәк үчүн әлләриндән кәләни етмишләр. Биз гурултай кечирилән Багчасарајдан савајы

Јалта, Ағһәстәнд/Симферопол/, Ағҗар/Севастопол/, Фрејдосија, Јевпаторија шәһәрләринә сәһнәт етдик. Бир күнүмүз исе Крымда өзләринә јенидән јува гуран татарларга көмәк көстәрмәјә сәрф олду. Үч група бөлүшүб тамам бир күн үч аиләдә чалышды. Бу, даһа јахын үнсийәт гурмаға, моишәтләри илә таныш олмаға имкан верди. Мадди еһтијач ичиндә јашасалар да, чох төмизкарылар. Ејни заманда, никбиндиләр. Биз ишләдимијиз јердә әһали ән чох сусузулгдан корлуг чәкирди. Бир аз көтүр- гој едиб, бир гурун газылмасы үчүн вәсаит топлады вә ағсагаллардан бирино вердик.

Биз буну реклам үчүн етмирдик. Анчаг хәбәр бүтүн гәсәбәјә кәлди. Бизә тәшәккүрләрини билдирдиләр, мүхбирлар шәкилләримизи чәдиләр, мүсаһибә алдылар. Гујја "Гаргалыг булағы" ады вердиләр. Бизим дә әдләримизы јазыб хусуси ловһәјә вурачагларыны сөйләдиләр.

Гурултай тәәссурутларынын бәлкә дә ән күчлүсү Крым ханларынын Багчасарај үзәриндәки гајалыгларда умалтдығлары гәдим игмәткәһләриндә кечирдијимиз һиссләр олду. Мән дәрјәдим ки, чох көзәл вә әзәмәтли бир јердир. Тәсәввур едим, гајанын тәкчә үстүнү дејил, һәмчинин ичәрисини әһәтә едән шәһәр. Галаны әһәтә едән сәндирым гајалар. Даш јолда араба иләри 20-25 см. дәринлијиндә изләр гәлдишлар, нечә әсрлик тарих.

Сөзсүз ки, белә бир јерләрин вәрисин олан һеч бир халгы вәтәндән ајры салмаг мүмкүн дејил.

-Ешитдијимә көрә, Азәрбајҗан нүмајәндә һөҗәти марағлы мусиги программы илә дә чыхыш етмишдир.

-Форум тәкчә сијаси сәчијә дашымырды. һәр бир нүмајәндә һөҗәти өз халгынын мәдәнијәтинин дә нүмајиш етдирирди. һәлә Крымга јола дүшмәздән әввәл биз мусиги программы илә чыхыш етмәли олдуғумузу билдирдик. Анчаг бир тәрәфдән вахтын дәр олдуғундан, диҗәр тәрәфдән сијаси мәсәләләрә үстүнлүк вердијимиздән нүмајәндә һөҗәтинә бир нәфәр дә олсун профәссионал артист ја мүғәнни салынмамышды.

Анчаг корун халгымызын мусиги мәдәнијәти, сәнәтә бағлылығы нә дәрәчәдә јүксәк сәвијәдәдир ки, бизим белә демәк оларса һовәскар мусигичиләрин һазырладыгы концерт программы һаһмысыны үстәләди.

Күндүзләр комиссияларын ишиндә иштирак етмәли олдуғумуздан, ушағлар әсәсән кечәләр мүшг едә билдиләр.

Сонрадан, шөһәрә чыханда өйрәндик ки, такчә форум иштиракчылары дежил, бүтүн Багчасарај мусигимизи динләйрмиш. Багчасарајда јашајан татарлар бизи евләринә дә'вәт едир, һәр чүр һөрмәт кәстәрмәјә чалышырдылар. Консерт програмы да тәдбирин ән әләмәтдар күнүнә-гурултајын ачылышы күнүнүн ахшамына тәсадүф етди. Гонагларын, гурултај иштиракчыларынын үмуми рә'ји белә олду ки, Азәрбајчан нүмәјәндә һеј'әтинин һазырладагы програма јахын дүшә биләчәк програм олмады. Нәтичәдә бизим ушаглары Крым татарларынын ән әзиз бајрамларындан бири олан - јајын гуртармасыны билдирән - "Дарвиза" бајрамында чыхыш етмәјә дә'вәт етдиләр.

-Бәс дикәр нүмәјәндә һеј'әтләри илә үнсидәтән нә әлдә едә билдиниз?

-Нүмәјәндә һеј'әтимиз демәк олар ки, бүтүн дикәр нүмәјәндә һеј'әтләри илә рәсми көрүшләр кечирди. Мәсәлән, мәни чуваш нүмәјәндә һеј'әти һејран етди. Гардашылыг һисси онларда чох күчлүдүр. Көрүнүр, инди Чеченистанда баш верән биабырчылыга гаршы ән кәскин чыхыш едәнләрин ичарисиндә чувашларын олмасы тәсадүфи дежил.

Ираг түркләри Сәддам һүсәјнин онлара гаршы апардыгы сојгырымы һаггында сөјләдиләр.

Јери кәлмишкән, гејд едәк ки, онлар өз вәтәнләрини рәсми олараг Түркман Ели адландырырлар. Јахшы оларды ки, бизим мәтбуатда дә бу әразинин ады белә кетсин.

Сөзсүз ки, ән чәтин вәзијәтдә Сибирдә јашајан асәјлы түрк халгларыдыр. Артыг нечә јүз илдир онлар һәм һәрби, һәм игтисади, һәм сијаси, һәм дә мәдәни тәчавүзә мә'руз галыблар. Севиндиричи һалдыр ки, инди јакут-саха, хакас вә с. халгларын зијалылары, кәнчләри артыг милли дирчәлиш јолуну тутублар.

-Бир нечә кәлмә дә кәлчәк планлар барәдә?

Бу илин апрел ајында нүмәјәндә һеј'әтләри рәһбәрләринин Анкарада топлантысы кәзләнлиләр. Орада о чүмләдән, 1995-чи илин јајында Ашгабадда кечирилчәк түрк кәнчләринин нөвбәти гурултајына һазырлыг ишләри дә музакирә олуначаг. Сөзсүз ки, Орта Асија түрк халгларынын мәскунлашдыгы ән өнәмли рекионларындан биридир вә көрүшүн Түркмәнистанда планлашдырылмасы тәбиидир.

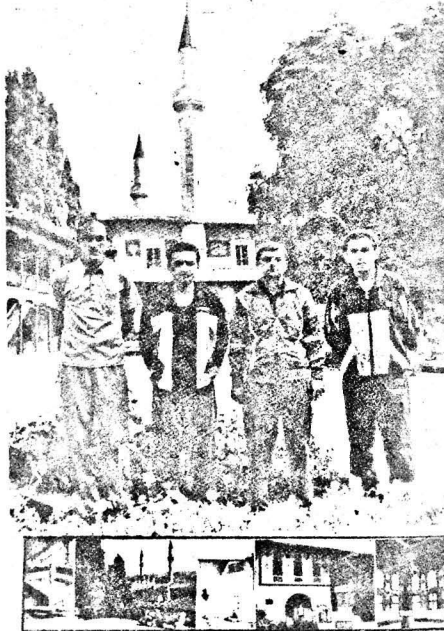
Бундан савајы Крымда оларкән, кечмиш ССРИ әразисиндән олан нүмәјәндә һеј'әтләри өзәл түркчәнин өйрәнилмәси мәсәләсини галдырдылар. Вә Түрк Очагларынын көмәји сәјәсиндә Истамбулда Түрк Арашдырмалары

Вәгфиндә үч ајлыг курслар тәшкил олунду.

Һәмин курслара үч нәфәр азәрбајчанлы да кәндәрилиб вә һал-һазырда орададырлар. Ону да гејд едим ки, партиямыз демократик өнәнәләринә садиг галараг, һәмин үч јери АХЧ, Ана Торпаг партијасы, вә Азәрбајчан Демократик кәнчләр бирлијинә ајырмашдыр.

-Сизә ишләриниздә угурлар диләјирәм.
-Саг олун.

Мусаһибәни апарды: АЗАД

Азәрбајчанлы нүмәјәндәләр
Багчасарајда

ТАРИХӘ ГАЈЫДЫШ

1990-чы илдән мәтбуат боллугундан истифадә едән әдәби-ичтимаи-сијаси фикир Азәрбајчан мустәгиллији, дөвләтчилији, тарихи, әдәбијәти, фәлсәфәси, естетикасы һаггында комплекс фикирләр ирәли сүрүр, мубаһисә догуран прблемләр барәдә мүәјән тәзисләр ирәли сүрүрдүләр. Бу тамамилә тәбии иди. Чүнки, һазырда Азәрбајчан республикасы адланан дөвләтимизин чагдаш әразиси халгмызын тарихән јерләшдији әразини, еләчә дә онун тарихи вә бу күнкү мөвгејини тә'јин етмир. Хүсусилә, совет дөврүндә халгмызын ады, көкү, мәншәји, тарихи, мәдәнијәти илә бағлы јүзләрлә тәкзиб олунасы сахталашдырычы тәдгигатлар јенидән комплекс тәдгигат кәзләјир. Илләр кечдикчә, Азәрбајчан проблемләри өз һәллини тапмадыгча ону тарихи, этногенезиси мә'лумдан-мәчһула доғру кедир. Азәрбајчан түркләринин каһ албан мәншәли, каһ да атәшпәрәст олдуғу иддиә олунур, каһ азәри, каһ татар, каһ да азәрбајчанлы адландырылыр. Елчибәј һакимијәти дөврүндә Милли Мәчлис бу проблемә һәлл етмәк үчүн музакирә ачды, гәрар да гәбул етди. Лакин индики һакимијәт бүтүн буналары, нәдәнсә, унутду. Әсрдән чох давам едән бу мубаһисә вә музакирәләри давам етдирмәк демократик мәтбуатын вәзифә борчудур. Бу бахымдан көркәмли әдәбијәтшунсә Әмин Абидин "Азәрбајчан түркләринин әдәбијәти тарихи" әсәри чидди мараг доғурур. Әсәрдән бир парчаны "Мусават"ын охучуларына тәгдим едир вә әдәби-ичтимаи-сијаси фикри јенидән бу проблемин музакирәсинә дә'вәт едирәм.

Бәдирхан Әһмәдов,
филалокија еләләри намизәди.

ӘМИН АБИД: "АЗӘРБАЈЧАН ТҮРКЛӘРИНИН ӘДӘБИЈАТЫ ТАРИХИ"

ЭТНОЛОЖИМИЗ ҺАГГЫНДА

Гафгасын чәнуб-шәрг әтәкиндә јашајан түркләр сијаси бир һеј'әт һалыны алараг "Азәрбајчан" адында бир һөкүмәт тәшкил етдикдән сонра фикри һәјәтүн мүһүм бир чәһбәси халгмызын вә мәмләкәтимизин тарихи мөвгејини тә'јин үчүн бәјүк бир әләгә кәстәрмәјә башлады. Јени бир мәдәнијәтин гурулушу әрәфәсиндә әләгәләр һәпи фајдалы мә'налар дашыса да фәгәт, үмуми зейнијәтләрин јанлыш көрүшләр үзәриндә гурулмасы, кәзләнилән фајдалардан чох әсәссыз фикирләрин тутунмасына дә'вәт едәр.

Халгмызын етник маһијәти һаггында тәтәббәатда булуналарын әкәријәтлә илк гәринәләрин дәринликләринә далараг шимал-гәрби Иран торпағынын "Мидија", "Атропатени", бизим индики сијаси сәрһәдләримиз ичиндә булуан јерләрин "Аран", "Арран", "Албанија", "Агван", "Гаспи" адларилә јад едилдији дөврдә јашајан инсанлары белә бүкүнкү чүмһуријәт мә'насына олан "Азәрбајчан" кәлмәси отрафинда тәдгиг етдикләри аз декилдир. Һәр кәс тәләффүз е'тибарилә бир-биринә аз чох бәнзәјән кәлмәләри гарышдырагаг буналардан түрк ишинә, даһа доғрусу бир һәки вәрә билмәк, өз ишләринә јарајачаг бир мә'на чыхармаға чалышјор. Ејни заманда, өтәдән бәри әски дөврләрә аид рәвәјәт вә әфсанәләрә гәриб тәһлилләр сәјәсиндә тарихи бир маһијәт вериләрәк түркләшдирилјор: бу сурәтлә Гафгасын индики түрк әһалисинә әски олсун да нә олур олсун - сахта вә үјүрмә бир мәншә јаратмагдыр.

Кәз өнүндә әсрин мә'лумдан мәчһула кедән методик тарихчилијин дурдујоркән Азәрбајчанда илк инсанын ким олдуғуну арамагла мәшғул олмаг нәтичәсиз иләрлә уграшмаг демәкдир. Һәтта бә'зи тәдгигатларда чох илери кедиләрәк Сәрдүстүн индики азәрбајчанлы кими түрк олдуғу иддиә едилјор вә нәһәјәт, бу нәтичәдә зарыңјор: азәрбајчанлылар атәшпәрәстдир. Вә сифә олараг да бу кәстәрилијор: шәрәб илик дөврүндә бир чох шаирләрин "Азәр", јахуд "Азәри" тәхәллүсүнү гәбул етмәси, јәхуд әһалимиз арасында Новруз бајрамы вә чәршәнбә мәрәсимләри кими өн'әнәләрин јашамасы...

Һөкүмәтимизин Азәрбајчан кәлмәсилә јад едилмәси вә өзүмүзә "азә; бајчанлы", јахуд "азәри" дејилмәси дә бу нөв муһакимә јүрдәнләр үчүн гүввәтли сонд олмушдур. Өзүмүзә сон заманлар "азәри" адыны вердикимизи көрәрәк бабасынын ады Азәр олдуғу үчүн Ибраһим пејгәмбәри түрк кәстәрәчәк дәрәчәдә күлүнч вә мә'нагиз һәрәкәтләрдә булуналар да көрүнјор.

ХАЛГЫМЫЗ НЭЛЭР ДЕКИЛ?

Јухарыда халгымыз вә мәмләкәтимиз һаггында јапылан үмуми төдгигләрин мәғзини көстәрмәчә чалышдыг. Бундан сонрақы сәтирләримиздә бейнәлмиләл түркөләжи һәјатаның гәбул етдикләри сәнәдләрә истинадән мәмләкәтимизин һәгиги сәрһәдиниң ортаја чыхармаға чалышачагыг. Фәгәт гөвми вә этнографик төһиллә башламасдан өввәл нәләр олмадығымызы көстәрмәк үчүн даһа голај бир јол кетмәк истәјәчәјиз. Кигаб вә мөгалә һалында дәрч олунан бир чох рәвәјәтләр һәнуз тарихи маһијәт алмамышдыр. Мәселән, мидијалыларын түрк-туранлы олдуғларыны көстәрән мәнбәләр чохдурса да бунлар һәнуз бейнәлмиләл елм тәрәфиндән гәбул едиләчәк дәрәчәдә һүгүпийәт алмамышдыр. Буна көрә дә гәти олараг бизим бабаларымыз мидијалылардыр дәрәжәјиз.

Зәрдуштүн бир азербәјчанлы /Шимали Иранлы/ олмаасы бизим тарихимизи гәтијән әләгәдәр етмәз. Әввала, Зәрдуштүн түрк олдуғу һаггында һәнуз бир кәшф јанылмады. Санијән, Зәрдушт гәдим Азербәјчан торпағында јетишиш олса да, о вахтлар бурадакы түрк милләтинә мәнсуб халг күтлөләринин һәјаты һаггында тарихи сәнәдләрә малик олмадығымыз үчүн бу торпаг үзәриндәки гурдуғумуз чөмијјәтдән өввәл јашајан бир чөмијјәтин дини төләггиләри, ичтими әсуллары вә гурдуғу дәвләт бизим тарихимиз демәк декилдир, бунларла анчаг бизим әски чөмијјәт вә мәдәнијјәтимиз үзәриндә јапдығлары тәсир дәрәчәсинә көрә әләгәдәр ола билириз.

АЗӘРБАЈЧАН НӘРӘСИДИР?

Бүтүн шәрғ вә гәрб мәнбәләри тарихдә азербәјчан кәлмәсинә јад олунан торпағын сәрһәдләрини мүттәһидән бу шәкилдә көстәријорлар: Шәргдә Килик вә Муған, шәрги-чәнубидә Әл-Чәбал, гәрбдә әски Ермәнистан, гәрби чәнубидә әски Ассур тәспрағы, индики Әл-Чәзирә вә Месопотамиянын шәрғ чәһәти, шимали Аран-Арран /индики Гафгас гитәси/. Бу көстәрилән јерләрин хәритәдә мөвгәјини тәјин едәрәк, индики Иран сәрһәди дахилиндә олан вә Шимали Арас чағы гапајан әразинин олдуғу гәти сурәтдә анлашылыр.

Мүхтәлиф заманларда әрәб вә моғал истиласы әснасында олдуғу киши "Азербәјчан" ады алтында шимал-гәрби Иран әразиси илә бәрәбәр әски Ермәнистан, шимали Ираг вә Гафгас кими бәзи гоншу торпағларын да бир һәкмијјәт алтында бирләшмәсиндән һасил олан зәһаб нәтижәсиндә гарышыгыг јапан, јахуд Тәбәри кими мүәјјән бир заманын сәрһәдини көстәрән мүәллифләрин фикирләрини етәјәтлә гаршыламаг ләзимдыр. Үмуми төләггиләри аз-чох төләггиләримизә јахын олан, сон әсрләрдән галан сәнәдләр дә бу хүсусда бизә јардым едијор.

Арасдан Гафгас дағларына гәдәр Хәзәр дәнизинә мүчавир олараг үзәнән өлкә исә јәнә әски мәнбәләрә көрә мүрури-заманла Афған, Албанија, Аран, Гапы вә Гафгас адларыны дашымышдыр.

ҺӘКҮМӘТИМИЗИН АЗӘРБАЈЧАН АДЛАНМАСЫ.

Сон әсрләрдә бәзи Русиялы вә Европалы мүһәррирләр онлары тәһиләдән мәнәлли мүәллифләрин - ваге олан нәшријјәтиндә бизим өлкәнин ады дә тәк-түк "Азербәјчан" дәрә голланмаға башлады. Мәшһур академик В.В.Бартолд сон заманлар бу бәрәдә јазмышдыр. Гајәд мәнһуд олан бу нәшријјәтә рәғмән та сон илләрә гәдәр әһалимиз өзүнү торпаг етибарилә Гафгаслы билмишди. Нәһәјәт, 1919-да Тифлисдә төшкил едилән Сәјм адында /Загафғазия сәјми нәзәрдә тутулур-Б.Ә./ капитал идејасынын аз вахтда дәрһилмасы мүтәагиб күрчү вә ермәниләр кими сәјмдә булунан түрк үзвләр бизим дә тәһис етдијимиз сисаи һәјәтә бир ад арамышлар. Фәгәт биздән даһа мүтәрәтги олан гоншуларымыз күрчүләр илә ермәниләрин доғру олараг сирф етник нәгтеји нәзәриндән өз јәни дәвләтләринә күрчү вә ермәни чүмһуријјәтләрин адыны вердикләри һалда түрк үзвләр һәкүмәтимизә бир ад вермәк үчүн гәрибә муһакимә јүрүтүшләрди. Сәјмдә булунмуш түрк үзвләр һәкүмәтимизә "Азербәјчан" адыны верәрәк ашағыдакы муһакимәдә булунмушлардыр:

а/ Шимал-гәрби Иранда јашајан түрк халғларынын отурдуғу јерин ады Азербәјчандыр.

б/ Бизим Шәрги-чәнуби Гафгасда јашајан әһали дә гәрби-шимали Ирандакы түркләрин ејнидир.

в/ Тарихән Шәрги-чәнуби Гафгасда јашајан түркләрин мәмләкәтләринин ады да Азербәјчандыр.

...Гөвми вәзијјәтимизә көрә јухарыда тәмәс етдијимиз киши мәмләкәтимизә Азербәјчан ады верилмәсинин доғру олмадығыны өнә сүрән академик В.Бартолд

өлкәмиз үчүн һәгиги вә тарихи ад олараг Аран-Арраны көстәријор.

Доғрудур, мәмләкәтимизин әски адларындан бири дә "Арран"дыр, фәгәт "Арран" та биринин дә бизим чөмијјәтимиз тәрәфиндән верилдији гәтијәтлә мәлум дәрәјилдир. Буна көрә дә биз өзүмүзү Арран тәбиринә дә нисбәт едәмәјиб мәнлијимизи етник вәзијјәтимиздә арамамыз ләзимдыр...

Хәзәр истиласы мүәссәр олмагла бәрәбәр бунлар да өзләриндән сонра өлкәмизә муһачирәт едән түркләри өз аширәтләри ичиндә әритмәдиләр. Биләкс шәргдән Мавәрән-нәһрдән ахын-ахын кәлән түрк гөвмләринин вүчүдә кәтирдикләри халғ әкәсријјәти ичиндә түркләри әридиб ортадан галдыдылар. Гафғасын түрк гитәсинә Шимали Ирана, әски Ермәнистан вә индики Күрчүстанә, Әл-Чәзирә, ејни заманда мүштәрәк бир мәнлик верән түркләрин бир сәһифә аширәт вә гәбиләләрдән мүрәккәб олдуғу тарихчә мәлумдур: тәрәккәмәләр, бәјәтләр, сәлчүгләр, гәрагәјунлулар, ағгәјунлулар, тәкәләр, салуғлар, ганлылар, илбәкләр, чағлар, чавдарлар, гараманлар, гәракәчиләр, гәрапапағлылар, чәпәниләр, јумудлар, әфшарлар, гачарлар вә и.а.

Бу мүхтәлиф гәбиләләрин јашадығлары јерләрдә аз-чох фәргли ләһчәләрә малик олмуш вә мүхтәлиф заманларда мүхтәлиф адларла һәкүмәтләр вүчүдә кәтирмишләрсә дә бунларын һамысынын оғуз чәмиәсинә мәнсуб олдуғу һаггында бүтүн елми мәнбәләр мүттәһидир. Ниһирәтдән өввәлки дөврләрдән башлајан әсрләрдән заманымызә гәдәр мәмләкәтимизин мүтләг әһалисини төшкил едән бу оғузлардыр.

Тарихи вәсигәләрин көстәрдијинә корә оғузлар јерләшдији торпағлар үзәриндә һунлар вә хәзәрләр кими кечичи күләк /рузкар/ тәсири бурахмадылар, өзләри әкиб-бичдиләр вә мүстәһсал олараг јашадылар. Бу сурәтлә ибтидаи олса да мәдәнијјәтләрини сапанлар илә /хышлар/ торпаға ишләдиләр, о гәдәр ки, вәһдәт вә өлүм кәтирән ганлы моғол истисмары белә онларын сапанларыны торпагдан ајыра билмәди вә мәмләкәтимизин етник чөһрәсини гәтијән дәрәјидирмәди.

Јер адларына кәлинчә, Европа мүстәширләри кими рус мөтәбәрләриндән Бартолд вә Түркия әлимләриндән Көпрүлзәдә Мөһәммәд Фуад гарышыгыгә мейдан вермәмәк үчүн сон јазыларында шимал-гәрби Ираны "Азербәјчан", бизим индики чүмһуријјәтимизин тутдуғу јерләри "Арран" сөзләри илә көстәриләр. Биз исә Шимал-гәрби Ираны гәсб етмәклә бәрәбәр һәкүмәтимизин һәким олдуғу торпағлары Гафғаз тәбири илә јад едәчәјиз.

"ДЕМОКРАТИЈА ИДАРӘСИ НӘР ЧҮРӘ ГОРХУДАН ВӘ ЗОРЛАМАДАН АЗАД БИР ИДАРӘ СИСЕМИДИР. БҮТҮН БУ ДҮНЈА БУ СИСТЕМӘ ТАБЕ ОЛМАДЫГЧА ИНСАНЛЫГ РАҺАТ ОЛМАЈАЧАГДЫР".

"МӘДӘНИ ДҮНЈАДАКЫ КЕРЧӨК ДЕМОКРАТИЈАДА ИНСАН АЗАД БИР ВӨТӨНДАШДЫР. НӘР ВӨТӨНДАШ ДҮШҮНДҮЈҮНҮ ГОРХМАДАН СӨЈЛӘР, ЈАЗАР ВӘ БУНЛАРЫ НӘЈАТА КЕЧИРМӘК ҮЧҮН ЧӨМИЈҮТЛӘР ГҮРАР".

М.Ә.ҒӘСУЛЗӘДӘ

КЛАССИК ВӘ ЧАГДАШ МУСАВАТ (өтүдләр)

1. "Јени Мусават" анлајышы дүзкүндүрмү? Јахүд үмүми постулатларымыз.

- Гәзетимизин адындакы "јени" сөзүнү "Мусават" кәлмәсинин бирбаша, һәрфи тәрчүмәси илә әләгәләндирәрәк алынған ифадәни ("јени барабарлик"-?) бир абракадабра - мөзmunсуз сөз бирләшмәси һесап едәнләр, зәнинимизчә, тамам јанылырлар. Бу, садәчә "Мусават" вә "Мусаватчылыг" анлајышларынын кениш мәнәһәсиндән хәбәрдар олмамагдан ирәли кәлән бир хәтәдәр.

Мә"лумдур ки, анлајышлар, мәфһумлар һеч дә тәкчә онун илкин һәрфи мә"наһәсини ифадә едән мөзmunла кифәјәтләнб галмыр, даһа кениш елми, фәлсәфи, сијаси вә с. анлама малик олуp.

"Мусават" - ән дар мә"нада еләчә Мусават Партијасы демәкдир; 84 ил әввәл Шәргдә илк сијаси партија кими јаранан Мусават өз инкишафында вә мүчәдиләсиндә ики бөјүк мәрһәләни әһатә едир: әски, классик Мусават вә јени, чагдаш Мусават. Бу мәрһәләләрин һәр бириндә Мусават фәрғли кәфјијәт һалындадыр; демәли, "Јени Мусават" дедикдә, һәр шәјдән әввәл мәрһә јениләшмиш Мусават фирғәсини нәзәрдә тутулур.

"Мусават" - кениш мә"нада Азәрбајҗан истиггалынын символу, рәмзидир; Азәрбајҗан мүчәдиләсидир. "Јени Мусават" исә, Азәрбајҗан угрунда јени мүчәдилә демәкдир.

Мусаватчылыг - Азәрбајҗан амалы вә даһасыны јүрүтмәк һәрәкәти, Азәрбајҗан вәтән-сөвәрлијинин бариз тимсалыдыр. Чагдаш Мусават бу һәрәкәтын модерн мәрһәләси вә сөвијәсидир!

2. Классик вә чагдаш Мусават Варислик ән"әнәси вә модернләшмә

Чагдаш Мусават, сөзсүз ки, "јени јаранан Мусават" мә"наһәсиндә дејилдир; чүнки бу күнкү мусаватчылыг һәр мә"нада әски (классик) мусаватчылыгын даһамыдыр. Мусаватын Азәрбајҗанда бәрпасы - садәчә онун мүһачирәтдән Вәтәнә рәсми дөңүшүдур; јенидән доғулушу демәк дејил, чүнки әсрин әввәлләриндә доғулан Мусават әсрин сонларына гәдәр - бүтүн чәтиндикләрә вә ағырлығларә баһмајарәг - өз мөвчудлуғуну горујуб сахлаја билмишдир.

Ләкин чагдаш Мусаватын варислији јалһыз физики мөвчудлуғу даһам етдирмәсиндә јох, онун классик Мусават амалына вә ән"әнәләринә садиглијиндәдир.

Мүстәғил Азәрбајҗан дәвләтчилијинә, Азәрбајҗан халғынын рифаһ вә сәадәтини наил олмаг - онун дәјишмәз амалы, бунун үчүн һәр бир шәрәитдә јорулмадан мүбаризә апармаг исә - онун ырылмаз ән"әнәсидир.

Заманын тәләбини ујғун оларәг даим инкишаф едәрәк дәјишмәк, јениләшмәк исә онун руһундадыр: инкишафынын мүһ

мәрһәләләриндә "үммәтчи", "милләтчи", "тәсанүдчү" олан классик Мусават, һәр шәјдән көрүндүју кими бу күн "либералчы" олмаг әзминдәдир, - чагдаш Мусаватын шөхәјијәт азадлығы принципини ән јүксәк принцип кими габул етмәси артыг онун либерал дөјәрләр системинә даһил олдугуну тәсдигләјир...

Сон илләрини гыса, ләкин мөһтөшәм һәрәкәт тәрчүбәсини, дүняја сијаси тәрчүбәсини әхз едиб вахтында гимәтләндирән чагдаш Мусаватын милли-демократијадан либерал-демократијая доғру тәкамүлүндә көзләнилмәз һеч нә јохдур: белә бир нәтичә, әслиндә, классик Мусаватын тәмәлә: **дашы олан: "Инсанларә һүрријәт, милләтләрә истиггал!"** баш идеясынын мәнтиги јекундур. Јахүд: Мәммәд Әминин әсрин әввәлләриндә е"лан етдији "Һүрријәт, Әдәләт, Мусават" шуары әввәл-ахыр Мусаватын бүтөвлүкдә мүасир либерализмин "азад инсан, азад дәвләт, азад чәмијјәт" мәрәмына гөвүшмәси илә сонуланмалыдыр...

Ејнилә дән ингилаблар дөврүнүн јетишдирмәси олан классик Мусаватдан фәрғли оларәг, чагдаш Мусаватын ингилаби типли партијадан сыйрф парламәнт типли партијаја чеврилмәсиндә вә гаһунаујғун бир мөтмор Мусаватчылыгын бу мүр даһили һәрәкәт динамизминин лап әввәлдән она хас олдугуну вә бу хусусијәтинин онун өбдәјишәрлығыны тә"мин едәчөјини классикләримиздән бири вахты илә чоғ көзәл дејиб:

"Мусават" фирғәсинин тарихи бурада битмирсә, о, милли Азәрбајҗан һәрәкәтиндәки шанлы тарихимә шанлы сәһифәләр өләвә едә билчәк һәмлә вә фәалијәтиндә јени гүввә вә јени сүр"әтлә даһам едирсә, бу, онун дөјишән вә ирәлиләшән һәјәтын јени әһтијаж вә зөрүрәтләрини вахтында гаврајыб формула едә билмәсиндән, милләтимизин парлаг истигбалә доғру дурмадан ирәлиләјә билмәси үчүн јени јоллар, һәдәфләр вә үфүғләр (курсиз бизимкидир - Р. М.) тапа билмәсиндән ирәли кәлиp. (М. Б. Мәммәдзәдә)".

3. Чагдаш Мусават вә милләтчилик. XXI әсрин астанасында јени јоллар, һәдәфләр вә үфүғләр арајаркән габагчыл дүняја сијаси фикринин ән бөјүк наилијәти олан либерал-демократија дөјәрләринә мејлләнән чагдаш Мусават, сөзсүз ки, јенә дә милли бир партија оларәг галыр. Чүнки, о, милли мәнәфа наһинә чалышыр.

Ләкин онун милләтчилији бу күн әски замандакындан фәрғли, даһа доғрусу, јени бир мөзmunдадыр. Милләтчилији сыйрф етник мәнсубијәтчилик, јахүд ган бирлији сөвијәсиндә анлајан көһнә дүшүнчәни бу күн артыг милләти өлкә вәтәндашларынын мөдәни-сијаси бирлији кими гәбул едән мүасир анлам әвәзләјир. Бурадан исә белә бир нәтичә һасил олуp ки, милләтчилији јалһыз түркчүлүклә мөһүдүләшдирмаг өзүнү мүасир саян бир фирғә үчүн ән азы бир керилик нишанәси саяја биләр. Мусават исә, мө"лум олдугу кими, лап әввәлдән "бүтүн ислам Шәргиндә илк тәшкәкул едән Авропа типли бир фирғәдир (М. Б. Мәммәдзәдә)".

Јери кәлмишкән дејәк ки, милләтин бу үчүр анламы Мусаватда һеч дә тамам јени дејилдир. М. Ә. Рәсулзәдә һәлә "Әсримизин Саявушу"ндә етник милләтчилијин мөһүдүлүгүнү көрәк јазырды: "Әлбәтте, милләт, бу күнкү мәфһумуја бир ган вә ирг тә"сириндә зијадә, мүшәрәк бир бирлиқдән ибарәттәр. Австрија сијасәт јазарларындан Спринкер: "Бир Фәрдин милләти өз нәфсини мөјәјән бир мөдәнијәт зүмрәсинә мәнсуб билмәси илә тә"јин едилир" - дејир... Әски заман гәһрәманлары үзәриндә ганын көрдүју иши индики милләтләр үзәриндә мөдәнијәтләрә идеолокијалар көрмәкдәдир".

...Бә"зән ики ајры сојдан олан мөдәнијәтләрин иштиракы о гәдәр сыхы олуp ки, хәтти-затында ики мөдәнијәтдән бир мөдә-нијәт, ики милләтдән бир милләт мејдана кәлиp."

Бөјүк Мәммәд Әминин бу сөзләри бизим үчүн нә гәдәр јериндәдир: әсасында гәдим түрк ришәләринин дајандығы зәнкин Азәрбајҗан мөдәнијәти мухталиф сојлу халғларымызын биркә јарадыб әрсәјә кәтирдикләри ваһид милли мөдәнијәт олуp, бүтөв Азәрбајҗан милләтинин формалашмасында башлыча зәмин ролуну ојнајыр.

Мүасир дүняја сијаси тәфәккүрүнә вә практикәсына ујғун олан ("бир дәвләт - бир милләт" формулу) биз "Азәрбајҗан милләти" - азәрбајҗанлы анлајышыны гәбул етмәли, етник милләтчиликдән даһа кениш вә расионал олан Азәрбајҗан милләтчилијинин архасынча гошмалыыг.

Бәс о һалда чағмызын Азәрбајҗанчылыг шуары әски түркчүлүк шуарына әкс кәлмир ки? - Әсла! Биринчиси, сон нәтичәдә Азәрбајҗанчылыға (ВӨТӘНЧИЛИК мә"наһәсиндә) хидмәт етмәјән түркчүлүкдән һеч заман сөһбәт кәтмәјиб вә кәдә дә билмәз. Икинчиси, түркчүлүгүн ән бөјүк идеолоғлары бу идеяны јер үзүндәки түркләрин мөдәни бирлији идеясы кими ирәли сүрәрәк, онун реал керчәкләшмә имканларыны һәмишә заман вә шәрәитлә әләгәләндирмишләр. Мәсәлән, Зија Кәјәлп түркчүлүгүн 3 сөвијәсини (Түркијәчилик, Оғузчулуг, јахүд түркмәнчилик; Туранчылыг) гејд едир вә булардан түркијәчилији реаллыг кими көтүрдүp. Демәли, Азәрбајҗанчылыг да бизим үчүн һәләлик бизим үчүн реал олан бир мөгсәддир. Ону да хатырладаг ки, әски Мусаватын һеч бир програмында түркчүлүк ајрыча бир сијаси дәсти-хәтт кими һеч заман јер тутмамышдыp. 1936-чы илин Програмында мусаватчылыға белә бир тә"риф верилиp: "Мусаватчылыг" бөјүк түрк түркүнә бағлы, милли мөдәни вә инсани дөјәрләрә мәним-сәјән, һүрријәт, чүмһүрријәт вә истиггал идеялына садиг Азәрбајҗан вәтән-сөвәрлијидир. Ону да хатырладаг ки, әввәлләр "Түрк едәми - мәркәзијәт фирғәси "Мусават" адланан партија һәмнин дөврдән е"тибарән Милли Азәрбајҗан Мусават Халг Фирғәси адландырылмаға башланды.

Көрүндүју кими, классикләримиз дә мусаватчылығи, милләтчилији етникчилик сөвијәсиндә баша дүшмәкдән узаг олушу, азәрбајҗанчылығи әсас мәфкурә сечмишләр. Чүнки Мирзә Бала Мәммәдзәдәнин тәсдиг

етдији кими, "Азәрбајҗанчылыгын тарихи бир миссијасы вардыp. "Һәмин тарихи миссија исә бундадыp ки, Азәрбајҗанчылыг Милләтчиликлә Вәтәнчилији өзүндә бирләшдирир. Азәрбајҗанчылыг олмадыгда исә бу ики мәфһум тәһамилә фәрғли, сон нәтичәдә һәтта әкс мөзmunа малик олуp ки, бу да әслиндә мусаватчылыгын асасларыны сарсыдыp.

Дикәр тәрәфдән, сон илләрин сијаси мүбаризә тарихимиздән тәрчүбәсиндән көрдүјүмүз кими, етник милләтчилик даһилдә сепаратизмә рәвәч вердији кими, харичә мүнасибәтдә автаркизм тамајулләри доғуpур. Бунларын һәр икиси Азәрбајҗан варлығынын, мүстәғил дәвләтчилијинин мәһинә апарә билчәк ән бөјүк тәһүкәләрдир!

4. Социал систем: нәјә үстүнлүк верәк: либерализм, јохса солидаризм?

Әски Мусаватда социал-игтисади систем мәсәләси кифәјәт гәдәр ишләнмәмишди. Вә бу да тәбиидир; чүнки илк мәрһәләдә јалһыз Русија империясы тәркибиндә мухтаријәт елдә етмәк мөгсәди гојулдуғунә көрә (Һәмин мәрһәләдә реал олан бу иди), тәби ки, ичтимаи вә дәвләт гурулушунун нәчәлији мәсәләси дә ортада јох иди. 1917-чи илин октябрын ахырларында гәбул олуномуш Програма дөјилдир ки, "Русија дәвләтинин шәкил-идарәси, милли-мөһәли мухтаријәт әсасы үзәриндә гурулан гошма халг чүмһүријәтиндән ибарәт олмадыгыp." Сијаси чәһәтдән республика идарә формасыны гәбул едән бу програма мөчүд социал-игтисади систем, мөјәјән дөјишкликләр (торпағын кәндлиләрә верилмәси, фәһләләрә 8 саатлыг иш күнү вә с.) нәзәрә алынмазса, демәк олар ки, ејнилә сахланлырды. Јә"ни маһијәт е"тибары илә Мусават өлкәдә артыг мөвчуд олан Гәрб типли буржуа чәмијјәтини мүасир тәләбләрә - Авропадакы сөвијәјә ујғунлашдырмаг истәјирди. Програма даһил едилән бир сыра демократијә азад-лығлар (сөз, вичдан, мәтбуат вә с.) тәләби бу мөгсәди дашыјырды. АДР дәврүндә дә мусаватчыларын социал-игтисади системә инкишаф етдирмәк имканлары, мө"лум сәбәбләрә көрә олмамышдыp. Јалһыз мүһачирәт дөврүндә Мусават идеолоғлары бу мәсәләләр әтрафында дүшүнмәјә имкан тапмышлар. II Чәһан мүһарибәси әрәфәсиндә Авропада әски либерал чәмијјәтдә јаранан коллизиялары мүшаһидә едән милли хадимләримиз коммунизм кими бунун да (либерализмин) бир кәнарчыхарма олдугу гәһәтәинә кәлмишләр. Бундан бир гәдәр әввәл Гәрбин өзүндә дә һәр ики ичтимаи систем арасында "орта бир јод" арајан фикир адамлары да мејдана чыхмаға башламшыды. "Солидаризм" адланан тә"лим, бах бу чүр шәрәитдә јаранмышды; бу ичтимаи чәрәјанын бир сыра нүмајәндәләринин (Емил Дүркһејм, вә б.) әсәрләринин тә"сир алтында Мусаватда да солидаризмә - тәсанүдчүлүјә бир мөјә јаранды. М. Ә. Рәсулзәдәнин вә М. Б. Мәммәдзәдәнин Тәсанүд нәзәријәсинә даир мөғәләләриндә бу нәзәријәнин Азәрбајҗан милли зәмининә даһа чоғ ујғун кәлмәсини сүбугта јетирмәк чәһдләри кими гимәтләндирмәк олар. Мусаватчыларын о дөврдә солидаризмә көнүл бағламалары онунла нәтичәләнди ки, 1936-чи илдә гәбул едилән

"Јени програм асаслары"на Төсөнүдчүлүгү даир бәнд алава олунду. (Өслинә галанда, бу мәсәлә о заман һәлә өйрәнилмә мәрһәләсиндә иди вә бүтөв бир социал систем кими нә Европа солидаристләри, нә дә мұсаваат тәсанүдчүлери тәрәфиндән ахырачан ишләмәмишди...) Булар өз јериндә. Лакин ахы, Европада ичтимаи практика даяныб бир јердә дурмамыш, II Чаһан мұһарибәсиндән сонра Гәрб дунјасы бүсбүтүн дәјиш- миш, әски либерал чөмијәт һәдсиз дәрәчәдә инкишаф етмишдир. Вә һәмин системә (либерализм) әсасланан өлкәләрин тәчрүбәси артыг сүбүт етмишдир ки, бу системин өзүндә солидаризмә наил олмаг тамамилә мүмкүндүр. Бу ики нәзәри систем арасындакы башлыча фәрг ондан ибарәтдир ки, солидаризми (тәсанүдчүлүк) чөмијәтин идарә олунмасында дәвләтә, дәвләт нәзәрәтинә әсас јер ајырып,

либерализм исе чөмијәтин өзүнүдарәсинә, ичтимаи нәзәрәтә (о чүмлөдән дәвләт үзәриндә) архаланыр. Булардан икинчиси габагчыл бәшәријәтин тәчрүбәси, биринчиси исе ахтарышлар сәвијәсиндә олан нәзәријәдир. Һәр икиси чөмијәтдә вәтәндаш һәм- рә"лијинә, милли бирлијә наил олмаг үчүн тәклиф олунган јолдур - системдир. Һәр икиси Гәрбдән кәлмәдир, Гәрбин ичадыдыр... Чағдаш Мұсаваат һансыны сечмәлиди? Јәгин ки, тәсанүдчүлүгә наил олмаға имкан верән габагчыл тәчрүбәни...

"МИЛЛӘТЧИЛИК ФИКРИ ӘН ТӘБИИ, ӘН МӘДӘНИ ВӘ ӘН ИРӘЛИ БИР ФИКИРДИР. ЕЛМ ВӘ КУЛТУРУН КӘЛИШМӘСИНИ ВӘ ЈАЈЫЛМАСЫНИ ВӘ КӘЛИШМӘ ВӘ ЈАЈЫЛМАНЫН ӘН ГҮВВӘТЛИ БИР АМИЛИДИР. ҺӘМ ДӘ ИНСАНЛЫГ КУЛТУРУНУ ӘН ТӘБИИ, ӘН НОРМАЛ ИНКИШАФ ЈОЛУДУР."

" ДОҒРУДУР МИЛЛИЈӘТ ШҮАРЫ ТОПЛАР. ФӘГӘТ СОСИАЛ ШҮАРЛАРЫН ДА ТОПЛАЈЫЧЫЛАРЫ ЈОХ ДЕЈИЛДИР. АЈЫРЫЧЫ СОСИАЛ ШҮАРЛАР СИНИФ МҮЧАДИЛӘСИНИ ТӘБЛИҒ ЕДӘН ҚОСМОПОЛИТ ИНТЕРНАСИОНАЛ МАРКСИСТ СИСТЕМИНДӘН ДОҒАН ШҮАРЛАРДЫР".

М.Ә.РӘСУЛЗАДӘ

ТӘСЛИМ ОЛМАЈАНЛАРДАН ДАҒА БИРИ

"Мұсаваат" журналынын биринчи нөмрәсиндә 1918-20-чи илләрдә И.Әлјарлынын Нахчыван дијарында баш верән һадисәләре һәср олунмуш мөғаләси

диггәти чәлб етди, 1918-чи илдә бу дијарда Араз Түрк Республикасы јаранды, сонра бу республика Гәрс республикасы илә бирләшди, әслиндә исе Нахчыван дијарыны ермәниләрин гулдур кенералы Анданикдән вә ермәни силаһлы бирләшмәләриндән Нахчыван дијарынын һәр тәрәфиндә - Нахчыванда, Ордубадда, Шәрурда вә башга районларда јарадылан јығма гошун һиссәләри, өзүнүмүдафиә дәстәләри мүдафиә едирдиләр. Бу дәстәләрә аид сәнәдләрин чох аз һиссәси бу күнүмүзә гәдәр сахланылыб. Она кәрә ки, бу дәстәләрин башчыларынын һамысы күлләниб вә сүркүн едилиб, онларын фаәлијәтинә аид сәнәдләр исе 20-30-чу илләрдә 80 фаиз ермәни милләтиндән олан Азәрбајҗан чөкистрәринин әли илә мөһв едилиб. Чүнки бу дәстәләр ермәни гулдур дәстәләринә гаршы вурушушдулар.

Мән "Ган јаддашы" китабында һәмән дәстәләрин рәһбәрләри Ибраһимхәлил Ахундов вә Кәлбәләји һәбибов һаггында јазмышам. Инди исе Ордубад районунда о илләрдә фаәлијәт кәстәрән башга бир өзүнүмүдафиә дәстәсинин рәһбәри һаггында данышмаг истәјирәм. Сәһбәт Ордубад районунун Нус-нус кәндиндән олан мәним бабам Мәшәди Садыг оғлу, Мәшәди Рәзулу оғлундан кедир.

17 феврал 1941-чи илдә сүркүндә оларкән бабам өлөндә мәним 12 јашым вар иди. Узун ғыш ахшамлары 40 дәрәчә шахтада һәјәтдә бабамын данышдығы һекајәтләри јахшы хатырлајырам. 1937-чи илдә Ордубадда ДТК мүстәнтиги Парсоговун һазырладагы 41 нөмрәли чинајәт иши /архив нөмрәси 02564/ чох шәј дејир.

Мәшәди Рәзулу Мәшәди Садыг оғлунун ишиндә шәхси карта, мұхтәлиф гәрарлар, арајышлар, бабасынын хасијәтнамәси - "Советләрин әкисинә олан ачыг тип", "Әһали арасында бөјүк нүфуза маликдир, бу нүфузундан социализмин вә колхоз гуручулуғунун әлејинә тәблиғат апармагда истифадә едилиб", "хүсуси әләмәтләри - "узуң боју вар", сағ голу ифличдир", Ишдә /3,6 сәһифә/ тәқрар едилди: 1921-чи илдә Ордубад районунда силаһлы дәстә илә Совет һөкүмәти әлејинә фәал силаһлы үсанла чыкыш едиб". Бу нә чүр дәстә олуб?

1918-20-чи илләрдә Нахчыван әразисиндә милди орду јох иди. Азәрбајҗан Демократик Республикасынын јаратдығы орду исе Гарабағ үчүн нәзәрдә тутулмушду ки, бу орду арада ермәни дашнакларына чидди зәрбә вурураг Азәрбајҗанын әрази бүтөвлүјүнү

горуду; Шималдан исе Республикаја Деникин ордусу һүчүм еттишди. Бәлә бир шәрәйтдә Нахчыван әһалиси өз мүстәғилликләрини Гафгазы вә Нахчываны өзләринин ајрылмаз һиссәси һесаб едән ермәниләрдән горумалы идиләр. Андранникин төһми көрмуш, низами ордусу вар иди, јахшы силаһланмышдылар вә сиргаларында рус ордусунун забитләри вар иди. Бизим өзүнүмүдафиә дәстәләримиз дә исе чохлаы түфәнки долдурмағы бәлә биләрдиләр. 1918-чи илдә Нус-нус, Кәзи А. дамыг кәндләринин әһалисиндән тәшвиш едилмиш дәстәләр /дәстә Мәшәди Рәзулу Садыг оғлу башчылыг едирди/ бир тәчә түрк әскери вә забити вар иди ки, олар да ғыса мүддәтдә 200-дән артыг нарынәсәна һәрби өјрәтдиләр вә аз-аз да олары силаһландырдылар. Мәшәди Рәзулунын дәстәләри Зәнкәзурда, Мәһри районунун әразисиндә кенерал Андранникин гулдур бирләшмәләри илә силаһы јерә гојмадан 1921-чи илә гәдәр чарпышдылар, бу заман артыг Нахчыван 11-чи ғызыл оғлунун һиссәләри тәрәфиндән ишдә едилмишди. /1920-чи ил -ијул/, Ермәнистанда исе /20 ноябр 1920/ Совет һөкүмәти гурулмушду.

Дәстә Зәнкәзурда јахшы дүрүшүрдү. О вахт Зәнкәзурун 80 фаиз әһалиси азәрбајҗанлылардан ибарәт иди. 1921-чи јилин ахырына гәдәр дәстә Бохар пири өң афындакы кәндләри тәрк етмәди вә әјни заманда Совет һөкүмәтини танымады. Азәрбајҗанын јени коммунист рәһбәрлији исе артыг Зәнкәзур Ермәнистанын тәркиб һиссәси кими танымышды, јәни Зәнкәзур Ермәнистанна вермишди. 1921-чи илдә Бәли дәстәдән силаһы јерә гојмағы тәләб етти. Дәстә Бақыја тәслим олмаға бу шәртлә рәзи олды ки, мүсәлман мүғәддәс пири Ордубад районунун арасында галсын. Һөкүмәт әввәл буна разылыг верди, анчаг дәстә тәрксилаһ едиләндән сонра өз вердикләри вәдә хилаф чыхдылар.

Азәрбајҗан кәнди әтрафындакы мәшһур мүғәддәс пири Ермәнистанна вәзилән әразидә галды. 30-чу илләрдә гәдәр исе пири әтрафындакы кәндләрдә бир һөфәр дә олсун азәрбајҗанлы әһали галмәмышди. 40-чы иллорин ахырларында исе мән Мәһри районунда олдуң вә пири афында мөһв едилдијинин шаһиди олдум. Бә дәстәнин үзвәлоринин тәләји нәчә олды Түркләр чыкыб Түркиягә кетдиләр, бизилкә әри исе 30-чу иллорин ахырына гәдәр һәбс етдиләр, сүркүнә кәндәрдиләр. 1937-чи илдә 74 јашлы бабам һәбс етдиләр. Биз дә онунла бәрәбәр Гәзәхыстанна сүркүн етдиләр. Ордубадын исе адыны дәјиш иб Ленин рајону етдиләр.

Профессор Муртуз Сәдығлы,
Әмәкдәр Елм Хәлиди, "Виздан" комитәсинин сәдри.
М.Ф.Ахундов адына АЛН рәһбәрлијәти кафедрасынын адыны

БӨРМӨТЛИ БАШ РЕДАКТОР!

Сизин журналың 2-чи сайында атам Хосров Чаванширов һагында кетмиш мәгәләни охдум. Инаның ки, сиз бу языйла атамның вә минләре атам кими талесиз инсанларын руһуну ошхамысыңыз.

Биз, я'ни Хосров Чаваншировун айла үзләри атамның бир шаир, ерни заманда ичтимаи хадим олдуғуну јахшы билирдик. Ону да билирдик ки, атамыз 24 нәфәрин башчысы кими мәнхум едилеб. Амма бу 24 нәфәр ким имиш атам онлара нә үчүн башчылыг едирмиш, бах буну билмирдик. Сонрадан айдын олду ки, атам районда 24 нәфәрдән ибарәт "Кизли Мүсават" тәшкилатының сәдри имиш вә әслиндә ону елә буна көрә арадан көтүрүбүшләре.

Бу вә бу кими мәтләблери Сиз журналыңызда кедән ады чәкиләп мәгәләдә габарыг суротдә верә билмисиниз.

Биз, ики бачы вә бир гардашы, атамның бојук идеаллар уғрунда шәһид олдуғуну биллән чох бојук тәскинлик тапдыг. Бу бахымдан нечә-нечә диләнин гаранлыг дүңяларына Сизин журналыңыз ишыг сачыр. Мәммәд Әмин идеяларындан од көтүрүмш бу ишыг, Мүсават партиясының, онун мүбариз башганы Иса Гәмбәр дүһасының тимсалында жени пәрвәриш тапмышдыр.

Сизә, редакция һеј'әтиңә, атам һагында мәгәләнин мүәллияфинә дәрин миннәт-дарлығмы билдирирәм.

Мүсават саламыјла:
Елмира Чаваншировә.
Бакы шәһәри.

АЗАД ГАРАДӘРӘЛИ

БИР ДӘРӘНИН СӘРКУЗӘШТЛӘРИ. /Һәкајә - памфлет/

Бир варды, бири јохду, узат бир дијарда, гәриб бир мәкәнда гарамат бир дәрә варды. Әслиндә бу дәрәјә гарамат демәк чаиз дејилди, нәдән ки, бу дәрәнин гараматмы, ишығлымы олмасыны орада јашајанлардан әзкә сәлис билән олмашды. Бу дәрәдә чајлардан сүд ахырды, гојунлар үчүн-бешин гузуларды, инәкләр икисин-үчүн бузовларды, памбыг... еһ памбыг о гәдәр бол иди ки, бычаг јеринә дә ишләдәрдиләр. Узун бојлу, јашыл көзлү, изи ганлы, заһид тимсаллы башчылары дәрәнин бу вар-довлотини башаг дәрәләрин адамларына өһәт едәрди, өз дәрәсинин адамлары исе күндә бир хурма... чәрдәји илә доланардылар.

Бу гәрибәликләре көрәјди ки, дәрәнин ән үмдә сәрвәтләриндән олан чахмаг-гов алмаға кәләнләр кәнардан бахыбан дүрлү-дүрлү адлар гојмушдулар: Чәһәннәм дәрәси, Чахмаг-гов дәрәси, Улуму Гулгуна дәрәси, Чинли дәрә вә саир.

Амма дәрә сакинләринин ән чох севдикләри ад сонунчү иди. Бә'зи мәнбәләрин вердји мә'лумата көрә бурада вахтилә /елә инди дә/ чохлу чин јашајырмыш. Гәдим чүнкләр вә тәзкирәләр исе тамамилә бунун әксини дејир: әслиндә бурада чин-филян олмайыб, садчә бу әһли-дәрәнин һамысы чинли имиш, я'ни чин атына миндиләрми, дүшмәзмишләр. /Әлбәттә, бу башы бәләлы дәрәјә тамам әкс адлар верәнләр дә олуб: Чәннәт дәрәси, Шәһрәт дәрәси, Гәјрәт дәрәси, вә һәкәза. Һәттә дәрәнин бир чинли шаири чин атына миниб ганығлы бир ше'р дә гошубмуш: "... чәннәтә кәлмәк истәјән чинли дәрәјә бујурсун, гејрәтә кәлмәк истәјән чинли дәрәјә бујурсун..."

Бир чинли алим исе узун арашдырмалардан сонра өзүнүн 600 сәһифәлик докторлук диссертасиясында сүбүт еләјиб ки, бу ше'рдәки гејрәт сөзүндә "б" һәрфи әвәзинә "р" һәрфи ишләниб ки, бу да тарихи, јахуд техники сәһвдир/.

Күн о күн олду ки, Чинли дәрәдә фәләкәт баш верди. Мә'лумдур ки, һәр дәрәнин башы үстүндә бир тәпә олур. Чинли дәрәнин вә она гоншу олан чүмлә дәрәнин башы үстүндә исе Сәһәр адлы һәшәмәтли бир дағ варды. Бәли, фәләкәт о күн олду ки, Сәһәр дағ јериндән ојнады, овулду, совулду, үчүб өзүндән ашағыда дуран дәрәләрин үстүнә төкүлдү. Вахтилә дәрәләре лајлај һимни охујан /нә көзәл күнләр иди илаһи, бүтүн дәрәләр бир ағыздан сәс-сәсә вериб охујардылар: мышыл-мышыл дәрәләр, дәрәләр, дәрәләр, әј дәрәләр.../ Сәһәр дағ учандан сонра о бири дәрәләр кими Чинли дәрә дә бир мүддәт өзүнә кәлә билмәди: дәрәни көзгамашдырычы бир ләб бүрүдү. Чинли дәрәнин алимләри узун-узады мәшвәрәт кечирәләр дә бу көзгамашдырычы шејин нә нәһә олдуғуну кәсдирә билмәди. Узун оғул, јашыл көзлү, изи ганлы заһид тимсаллы, башчы јумруғуну столә чәлиб ге лә билдириди

ки, бу тәхрибаты тә'чили авшара чыкармаг ләзимдир. Өзү дә әлимләрә бир әј, бир һәфтә, бир күн, бир саат, бир дәгиға, бир санијә мөһләт верди. Алимләр гоншу дәрәләрин алимләри илә мәктублашыб әјрәндиләр ки, бу нә лооду, нә од-аловду, нә дә башга тәхрибатды... Демәјсән, көјдә күнәш дејилән шеј вармыш вә Сәһәр дағ онун габағыны кәсдјиндән дәрә еһли ишығы танымырмыш.

Әввәлләр Сәһәр дағын вәсфинә 1700 сәһифәлик трактат һәср еләмиш бир чинли тарихчи гәзијәдән сонра өзүнүн 700 сәһифәлик академиклик ишиндә сүбүт еләди ки, женә һәрфләрин дүзүлүшүндә тарихи-техники сәһв олубмуш: вахтилә дағын адындакы "с" кар самити "з" чинкилттили самити имиш! Заман кечдикчә гулаглар карлашдыгча, көзләр коркшдыгча, дилләр лаллашдыгча "з" да карлашыб "с"-ја чеврилиб. Амма академик мүәллими әсәринин һәмин сәһифәсинин ајағландача һарын һәрфләре бир гејд дә вермишди: "ола билсин ки, бу нә "с", нә дә "з" имиш, бәлкә дә "б" имиш". /Алими бу гәһәтә көтирән дағын јериндә бир тәпәчијин галмасы еһтималы имиш дејиләнә көрә. Кечәләр бу тәпәчијә чохлу дашлар дашыјыб дағ дүзәлтмәк истәјәнләр дә көрүбләр. Бәлкә дә алими Сәһәр-Зәһәр-Бәһәр долајларында чашдыран бу кечә мөсәләси имиш.../

Бәли, елә ки, дәрәләре ишыг дүшдү, чүмлә дәрәләрин, мөхсусән дә Чинли дәрәнин бир чох сакинләринин иши фәна олду: киминин ишыгдан кезү тутулду, киминин ағзы әјилди, киминин гулаглары батды...

Дәрәләре бир пәрән-һәрсән дүшдү ки, тохудулар бир-биринин ичләринә.

Чинли дәрәнин гоншулуғунда бир дәрә варды ки, онун да чүрбәчүр адлары варды. Сәһәр, даһа доғрусү Зәһәр /гејд: бәлкә дә Бәһәр?!/ дағынын сакилләри бу дәрәјә Снег дәрәси дејәрдиләр. /Јә'ни, гарлы-човғунлу дәрә/ Чинли дәрәнин сакинләри буну дөндәрәб өз дилләриндә Сыныг дәрә еләмишдиләр. Јә'ни ғыш-јәз гарда-човғунда олдуғларындан көнүллери сыныгды, гој һәрдән кәлиб биздән мүфтә чахмаг-гов аларсынлар, лап елә гонаг галсынлар, лап, лап елә бирдәфәлик галсынлар. /Һәлә о шанлы-шөвкәтли чағларда бир шаир шөвгәле јазырды: "гардаш олуб Чинстан, Сыныгстан..."

Чинли дәрәнин јашы билинмәјән гочалары исе дејирдиләр ки, бу дәрәнин әсил ады Сынәг дәрәсиди, я'ни оранын адамларыны сынагдан чыхармамыш, сынамамыш арха чевирмәк олмаш.

Чинли дәрәнин јашы билинмәјән гарлары исе дејирдиләр јох, бу дәрәнин әсил ады Зина дәрәсиди. Нәдән ки, Чинли дәрәнин чаванлары о дәрәнин ғыз-кәлинин илә зина ишләр көрәрдиләр. Бә'зиләри дә чин атына минәндән сонра о зина ғызлардан дојмазмыш, көтириб өзләринә арвад едәрмиш. Вә о арвадлар да чинли-чинсиз ушағлар доғармышлар. Бу һал Чинли дәрәдә о гәдәр түҗан еләди ки, ахырда доғрудан да о дәрәнин ады ел арасында Зина дәрәси галды. /Әлбәттә, китабларда бәлә сөзләри јазмадылар ки, ағыбдыр, Зәһәр, дағын

Истиглал уғрунда мүбаризә сәһифәләринин тарихи китаб

1920-чи илин апрел һадисәләри илә әлагәдар өз сијаси вә

публистик фәалијјәтнин вәтәндән узағларда давам етдирмәјә мәчбур

олан М.Ә.Рәсулзадә вә М.Б.Мәммәдзадә Азәрбајҗанда Милли

Демократик гурулушу бәрпа етмәк уғрунда республикамызын Совет

ишғалындан сонракы дөврүндә өз мүбаризәләрини дајандырмајарағ, о

дөврүн мәғбуат сәһифәләриндә тарихимизин вә мәдәнијјәтимизин

әјрәнилмәси вә халға чатдырылмасы үчүн јорулмадан чалышмышлар.

Сијаси партијалар вә ичтимаи һәрәкатлар архивинин директору

Бәхтијар Рәфијевин тәртиб едиб чапа һазырладығы "Истила

гурбанлары" китабчасы һәмин мүбаризәнин мүәјјән сәһифәсини

өзүндә әкс етдирмәк бахымындан чох марағлыдыр. Китабчада

Азәрбајҗанда Милли Демократик гурулушу бәрпа етмәк уғрунда

М.Ә.Рәсулзадә вә М.Б.Мәммәдзадәнин апардығы мүбаризәләре һәср

етдикләри бә'зи мәғаләләр топланмышдыр.

интерзнализимиз зиддир./
Өлгөрөз, Зина дәрәсинин адамлары Чинли дәрәнин һүдудларына сохулдулар, нә сохулдулар! Өввөл-өввөл баш чинли әһалини сакитләшдирди ки, фикир вермөжин, көзләри ишыға дүшүб, ја'ғин гајыдыб кедәрләр. /Һөлә ону да деди ки, арвадим Зинаидә дүнән онларын башчысынын арвадыла телефонда данышыб./

Амма зиналылар јол-јолағаја Зәһәр дағындан гонуб дүшән дашлардан гапыб чинлиләре толамазды атандан сонра иш јоғнады. Дашлар дәдикчә өлән, јараланан чохалды. Вә чинли дәрәнин адамлары јаваш-јаваш башладылар чинләнемәжә...

Елә ки, гонум-гоншудан зәһәрли дашлардан өләнләрин сајы артды, чинлиләр башладылар чин атларыны ахтармаға. Чүнки јашы билин-мөјән гочалар онлары баша салдылар ки, чин атына минмәсәләр, Зина әһлинин габагыны ала билмәјәчәкләр...

Чин атларыны ахтара-ахтара кәлиб чыхдылар Баш чинлинин имарәтинин габагына. Баш чинлинин чин вурду тапәсинә, әлләрини ојнада-ојнада деди:

-Нә ат, нә зад, атлары вермишәм мјаскомби-ната! Кедин Араз габагына, тојест, Кур габагына, һәрәниз бир гаргы кәсин минин!

Чинлиләр гәзәблә бағырдылар вә озләри дә бағыртыларындан һүркдүләр. Чүнки узун илләр иди ки, чинлиләр бағрмаг сөзүнә вә бағырмагын өзүнә јадырғамышдылар. Јалныз гочаларын нағылларында бағырмаг адлы сөзә раст кәлмәк оларды...

Бәли, чинлиләр бағырдылар, һәлә үстәлик јумруғларыны һавада ојнада-ојнада Баш чинлини дә һәдәләдиләр. Артыг онлар әмәлли-башлы чинләнмишдиләр вә нәүзүмбилләл бу вәзијәт бир аз да чәкәсәди, әлләриндән бир хата чыха биләрди.

Елә бу дәм мин илләрин о үзүндән кәлмиш-ләрә охшајан бир Аллаһ адамы чыхды имарәтин һүндүр јеринә вә зәиф, амма чанлы сәслә деди:

Кемкөһнә адам олмағама бахмајын, мән дә сизин нәсилдәнәм. Билин вә акаһ олуң: дәрәмизин әсл ады Чинли дәрә јох Чанлы дәрәдир. Атларымызы исе дүз 70 ил өңчә доғрудан да әтлијә верибләр... Амма о атларын гулунларыны галын бир мешәдә кизләмишик. Бизин атсыз ишимиз ашмаз. Елә буна көрә дә бизә Чанатанлар -- ја'ни ат үстүндә дөјүшә атыланлар, башга сөзлә чанларыны фәда едәнләр дејибләр. Дүшмәнләримиз исе чанатан ифадәсини дејишиб чанатанлар, ја'ни чин атына минәнләр еләјибләр. Бир шеји дә унутмајын ки, төкчә сөзү јох, һәм дә бизим хасијәтимизи дә дејишмәјә чалышыблар вә бә'зән буна наил дә олублар... Она көрә дә еһтијатлы олуң, ичиниздә ламәзһәбләр, чинлиләр чох, әркан саһибләри фәдаиләр исе аздыр... Ону да билин ки, о атларын јерини бирчә мән билирәм. Елә буну вә бир чох башга шејләри билдијим үчүн Зәһәр дағ учана гәдәр онун зинданындадым. Өзү дә бах бу баш чинлинин фитвасыла ораја салынмышдым... Инди исе, һајды, кедәлим, атлары тапалым, минәлим!

Киши буну дәрә габаға дүшдү, чинлиләр дә далынча./Јох, чинли демимәм, бир аз сонра билчәкәсиниз ки, өңчә әсл чинли имишләр./ Мазытлы дејилән бир дағын әтәјиндә, галын бир мешәдә киши дејанды:
-Атлар бурдады. Нә әһәтис 5 рини минчәкә-синиз. Амма мән сәғәдәлимәм, зиндан да гүвәмни түкәдиб. Мән умчә ки, ат тута билмәјим, она көрә дә бирини дә мәнә тутуб верин ки, јә бу јә бу һәлә сиз чох мәтләбләрден аһаһ етмәлишәм. Нәбадә мәнсиз кедәсиниз!

Аналары Зина дәрәсиндән олан ики чинли чаван чин атларына көрүб кәлдүләр ешилә-ешилә. Бахдылар ки, чинлиләр бу атлары минон кими дајылары, халаллары, бабалары, нәнәләри галачылар бу атларын ајағлары алтында. Дәрәндәјәз дүшү дүләр вә бајагдан сәндији аты минон билмәјән баш чинлинин зәнәнохј оғлуну јилмәдилар, үзәнкисини тутдулар, ајағына тәкәб мән дирдиләр ата.

-Нә дурмусан, дејибләр, бу Аллаһ адамы Зәһәр дағын зәһәрли дән бир баш кәлиб атанын јериндә кәлмәк етмәлишәм.
-Нә едим? - дејибләр.

Һәрәси чибиндә бир дән чыхарыб вердиләр оғлака, "бир төпәсинә!" дедиләр. Атын үстүндә чибинилә дүжанан оғлан өввөл үрәк еләмәди, агаһ елә ки, чин аты јериндә ојур-ојур ојнамаға башлады, оғланнын шөвгү артды вә бир көңүл үстүндә чығара ешән Аллаһ адамынын һәрәт алыб атды. Дашын зәрбиндән кишиләри алынып кәлдү, ган сағгалы ашағы ишәдәди...

Чинли оғлан адына гаһынады. Атларын сөрмәст јериндә мән һүли-куш олмуш о бири чинлиләрдә ганә вәзонмиш ишимин көрмәз олдудар вә атларын оғланлар атынын ардынча сәјиртдишә. Елә вә Аллаһ адамы галды ал-ган ишәләр вә ардадан зарыды:

-Ај бәдбәхтләр! Јериндәди, ади, о атларын һәлә чох өвсүнү сәдди... Зәһәр дағдакылар о атлары да әтлијә һәзырлајылар. Һәлә онларын чөмини билмирсәнгиз, а билмәвалар, а ламәзһәбләр, дәрәсин...

Кимә дејирсән? Чинли чин атына миндим, дәрәсинә дә бахып дејил.

Чапдылар бир баш Зина дәрәсинин һәндәвәринә. Гыңилләрыны сәјирдиләр вә ... гылынч сәсинә јәдирғамыш ат ола, јоллар да ки, зәһәрли дәрәндә доғру Атлар һүркүшүб башладылар тәләкәчкәләр. Кишиһәртидән гулаб тутуду. Чинлиләр билмәдиләр нә еләсинләр. Артыг бир нечә еләсини атлар дашларга чырпыб мәнә еләсиндиләр. Елә бу вахт јердәнми, кәдәләт бир гәдә чыхды вә "дуу" дејән кими атлар еләјандылар. Гоча деди:
-А бала, сиз ишә миндијиб бу чин атларына?

Әһвалаты данчә билләр. Гоча башыны булајыб деди:

-Ај еви јыкылмышлар, бу атларын дилини билсә, елә о киши билчәкәк. Билин вә акаһ олуң: сизин бабаларыныз бир саманлар мәнә вә мәним мәсләкчиләрымә атыб Зәһәр дағына тапындылар. Башлағын нә мүсбәт чөкиб, бир о киши билләр. Бир аллаһ. Мән билдикләримә Аллаһ адамына вермишәм, сирри-сәғәдәти сәдады. Мән исе

руһам, адичә руһ... Ај еви јыкылмышлар, гајыдын, јијәнәзи тапын, гајыдын, га-јы-дын...

Киши буну дејиб гејб олду.
...Дејирләр о вахтдан бәри Чинли дәрәнин адамлары јығышыб мәшвәрәт еләјирләр ки, бир адам көндәрсинләр о Аллаһ адамынын далынча, амма үз далдадылығына дүшүмш бу биһәваларын һеч бири бу ағыр ишин алтына кирмәјә үрәк еләмир.
Дашлар да ки, өз ишиндәди.

МУСАВАТЧЫ ШАИРЛӘР

**Назим
Әһмәдлинин
ше'рләриндән
даһа чох өзү
һағында бир
нечә кәлмә...
Назим Әһмәдли
Вәтәндаш
јанғылы,
Азәрбајчана
Вәтәнә, торпаға
бүтүн варлығы
илә бағлы
шаирдир.
Азәрбајчан**

торпағларынын бүтөвлүјү уғрунда апардығымыз мүбаризәдә онун аз көмәји олмајыб. Доғма торпағы Лачыныны мүдафиәси үчүн нәләр етмәјиб Назим...
1993-чү илдә Назим Әһмәдли әјнинә әскәр палтары кејиниә "Азәрбајчан ордусу"нда һәрби журналист кими фәалијәтә башлады. Сәнкәрләрдән, мүһарибә аловларындан бирбаша репортажлар, мәғаләләр јазды. Күнләрин бир күнү ...

Күнләрин бир күнү /1993-чү илин ијун һади-сәләриндән сонра/ Назим Әһмәдлинә - бу Азәрбајчан әғидәли шаири һеч бир сәбәб олмадан, 9 октябр 1993-чү ил тарихли "Азәрбајчан" гәзетиндә чап етдирдији мусәһибәјә көрә ишдән чыхардылар. Һәрби прокурорун ишдән чыхарылмасына е'тиразына да индијә кими әһәмијәт верилмир.

Н.Әһмәдли бир нечә китаб мүәллифидир. Азәрбајчан Јазычылар Бирлијинин үзвүдүр. Һал-һазырда Бејнәлхалг тәтбиги елмләр университетиндә иxtисаслы журналистика факултәсиндә мүәллим ишләјир. Мусават руһула Н.Әһмәдлинин бир нечә ше'рини охучулары тәғдим едирик.

Назим Әһмәдли

Унудулдугча инсанлар...

унудулдугча инсанлар онларын дәрләри даһа чох үзә чыхыр үзә чыхыр сацларынын ағаппаг чығартылары үзләриндәки, алынларындыкы әзаблар үст-башларынын чыр-чынчасы;

унудулан адам өлү кимиди, онун нә сәси вар, нә сәмири вар чәһрајы-чәһрајы јухуларында тавандан асылмыш бир кәндири вар.

кечир унудуласы шејләрин һамысы үрәкдән кечир, гардашым, унудан адамлар, намәрд адамлар достдан үз дөндәрир, чөрәкдән кечир.

унудулдугча инсанлар, унудулар Танры, унудулдугча танры гарышыр дүнјанын иши, унудулар, өлүм-итим кими ади олмајан күнләрин кәлиши.

1994.

ТӨКҮЛҮБ АЛНЫМА ТАЛЕ НАХЫШЫ

Өтән јаздан јухусу әршә чәкиләним о кәнлүм дағлара бир ағлар бајатым, бир ағлар нағылым вар;

хыналы дашларда ган нахыш-нахыш, о дашлар һәрәси бир шәһид өмрү - јашајыр-јашајыр өтән баһардан, бу гәдәр дәрд кәлди бизим дағлара - бу гәдәр дәрд кәлди, ај анам, һардан?

Анам-дүнјанын көзүнүн јашы, төкүлүб үстүнә гәм, галаг-галаг, узагда дағылмыш обалар галыб: орда бајатылар, ағылар ағлар-ағлар, булаг-булаг:

өтән баһардан јухусу әршә чәкиләним илмә-илмә һөрүлдүјүн, јүүрдүјүн јоллар-јорғун: узагда дағларын руһу алышыб, шәһидим, ганлы көјнәјини галдыр јухары: галдыр...

гәриб гушлар етүб кечинчә... төкүлүб алныма тале нахышы төкүлүб гәнчә-гәнчә ...

1992

ХОСРОВ НАТИЛ

1957-чи илдә анан олмушдур. Али тәһсиллидир. Ше'рләри "Азәрбајчан"/1991/- "Гобустан"/1993/ вә "Дүнја"/1993/ журналларында чап олунмушдур.

...

Гардаш, јаман тутуб дузу, дүнјаны (Јохду чәрәјинин дузу, дүнјанын) Бу гоча дүнјанын, азман дүнјанын Әли әтәјиндән узун дүнјанын, һәлә көјдән кәлән көј адамлары-өкәј адамлары
Гардаш, јаман тутуб дузу-дүнјаны.

Гардаш, јаман тутуб дузу - дүнјаны Әдалы адамлар, назлы адамлар Баһарлы адамлар, јазлы адамлар Вә һәр чүрә имтијазлы адамлар...

Бу јазлы адамлар сәрт ғышдан кечиб, Нә гәдәр "сүрәкли алғыш"дан кечиб, һәр јердә һәр чүрә ишыгдан кечиб, Ананан, бачыдан, јолдашдан "кечиб"- Белә габагдадыр, белә өндәди.

Бу јазлы адамлар һәлә өндәди, Фәгәт думадылар јазы јаз кими, Бизи көрмәдиләр "кор Нијаз" кими.

...Вә биз дә јијәсиз дејилик, гардаш Әмүр јијәсијик, күн јијәсијик Иман јијәсијик, дин јијәсијик

Бизик ип јијәси, ит јијәси дә Торпаг јијәси дә, от јијәси дә

Баһар јијәсијик, јаз јијәсијик Оғул јијәсијик, ғыз јијәсијик.

Бизим атамыз да, анамыз да вар. һәлә ше'р адлы дүнјамыз да вар

Вә ...биз дә јијәсиз дејилик гардаш.

...
"Бир катиб вар иди..."
ше'ринин муәллифинә.

Биздә дә вар иди, Мәзаһир гардаш, Үзүндән, көзүндән зәһәр јағарды Биздә дә вар иди, ај шаир гардаш, Мүдрик көрүнмәкчүн ејнәк тахардын.

Биздә дә вар иди, дејим ки, гардаш Чанын, ај Мәзаһир бәлә көрмәсин. Е'лан вурдурмушду көрүнән јердән: "Ејнәксиз адамлар зала кирмәсин"

Биздә дә вар иди, Мәзаһир гардаш Көзу "кәлкәлијиди", лах-"тулуг" иди. Тоја кетмәлијди бәлкә, сизинки, Сизинки бәлкә дә, муштулуг иди.

Биздә дә вар иди, ејнән өзүјдү, Галмазды һәјатда амма кефиндән. Хошуна кәлән сөз "һөрмәт" сөзүјдү, Күндәлик умарды доғум евиндән.

Јахшы адамлары "јаманлајарды" Куја бири күрддү, бири тат иди Хал да газанмышды јаланларыјла Милләт вәкилијиди - депутат иди

Биздә дә вар иди, Мәзаһир гардаш, Үзүндән көзүндән зәһәр јағарды Биздә дә вар иди, ај шаир гардаш, Мүдрик көрүнмәкчүн ејнәк тахарды.

МҮРСӘЛ РӨФӘДИНЛИ

БИЛМӘДИМ

Нә чүн ачыны гатыр ширине,
Бу гоча дүнјаны дуја билмәдим.
Кечикмиш хејринә, вахтсыз шәринә,
Өјрәшә билмәдим, уја билмәдим.

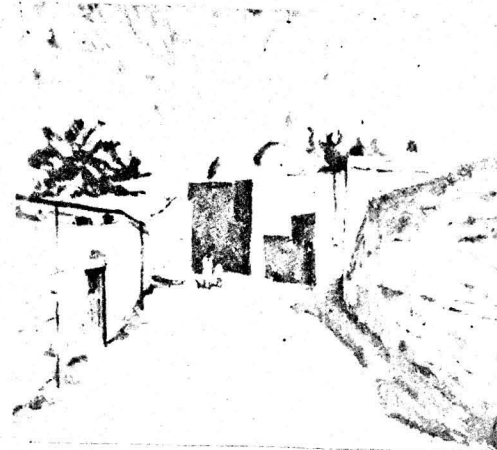
Көзләрә пәрдәдир һәр јарашығы,
О, һагг мөһтачыдыр, мән һагг ашығы,
Үзүндә көрдүјүм сахта ишығы,
Тәбәссүм билмәдим, зија билмәдим.

Дағларын үзүнү думанла өртдү,
Кечәни күндүзүн көзүнә дуртдү.
Илләри өмүрдән елә көчүртдү,
Јазындан, ғышындан доја билмәдим.

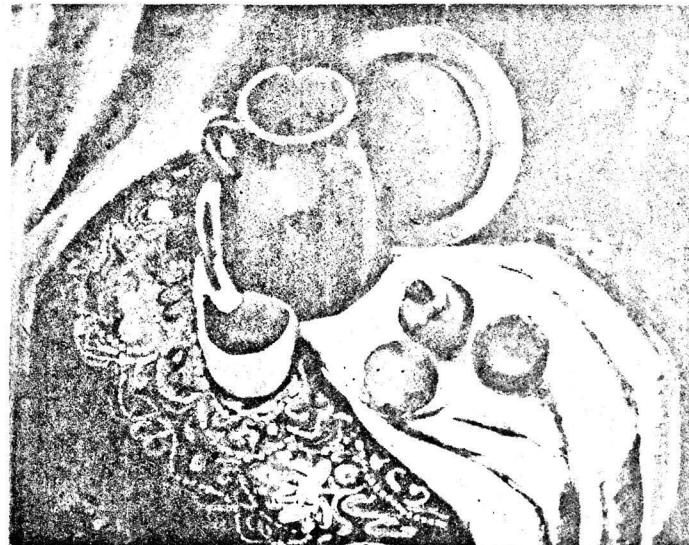
Көзүмә дағ чәкән јашлы көзләри,
Гандаллы голлары, бүкүк дизләри,
Сәниүш очағлары, итмиш изләри,
Сахлаја билмәдим, сәја билмәдим.

Мүрсәл, дүшүндүкчә бағрым олур ган,
Мәзлума дәрәд верир, залыма дәрман,
Кимин һөкмүләдир бу мәхфи ферман,
Өјрәниб әләмә јаја билмәдим.

Рәссам Рәис Рәсулзадәнин рәсмләри

ДӘНИЗӘ КЕДӘН ЈОЛ

ШӘРГ ӨРТҮ ЈҮ ИЛӘ НАТҮРМОРТ

ФУАД БАЛАСАДЫГ ОҒЛУ ЗЕЈНАЛЛЫ

Мусават Партиясына, "Әски Мусаватчылар нәсли" Бейнәлхалг Чәмијәтинә, Азәрбајчан халгына ағыр итки үз вермишдир. Танынмыш Мусаватчы вә Ичтимаи хадим, "Әски Мусаватчылар Нәсли" Бейнәлхалг Чәмијәтинин президенти Фуад Зејналлы 1995-чи ил феврал ајынын 11-дә узун сүрән ағыр хөстәликдән сонра вәфат етмишдир. Әсрин өввәлләриндә Мусават Партиясынын фәал үзвү олмуш нефт сәнәјеси сәһибкары, Азәрбајчан Демократик Республикасы һөкүмәтиндә мäs"ул вәзифәдә ишләмиш, 1927-чи илдән Соловки һәбс дүшәркәсиндә сүркүндә олмуш, 1937-чи илдә күлләләнмиш Баласадыг Зејналлынын өвлады олан Фуад бәј атасынын мүбаризә јолуну давам етдирмөк вә әски Мусаватчылар нәсли илә јени нәсил арасында бир нөв көрпү ролуну јаратмаг мәгсәдилә һәлә Совет Империясы дөврүндә көркин мүбаризә апармышдыр. Бу мүбаризә јолу чох да асан олмамышдыр. Дәфәләрлә Фуад Зејналлы ДТК органлары тәрәфиндән изләнмиш вә тә"гибләрә мә"руз галмышдыр. 60-чы илләрдә империя истибдадына гаршы вәрәгәләр јаймагда фәал рол ојнаышдыр. Мәдәнијәт сәһәсиндә чалышдыгы заман мөвчуд гурулушу тәнгид едән сәһнә өсәрләринин ојнанылмасына аз-чох наил олмушдур. Фуад Зејналлы һеч вахт антикоммунист чыхышларындан әл чәкмәмишдир. Коммунист режиминә сәдагәтли олмадыгына көрә дәфәләрлә ишдән харич едилмишдир.

Ф. Зејналлы 1988-чи илдән башланан халг һәрәкатынын сырларында олмушдур. һәлә 1990-чы илдә о, Азәрбајчанда илк дәфә Инсан һүгүлларынын мүдафиәси чәмијәтинин јаратмыш, өз һагг сөзүнү һәмишә демәјә чалышмышдыр.

1991-чи илин декабрындан исә "Әски Мусаватчылар Бейнәлхалг Чәмијәти" јаратмаг тәшәббүсүнә башламыш вә 1992-чи илдә һәмин чәмијәтин президенти сечилмишдир. Әски Мусаватын ән"әнәләринин дирчәлдилмәсиндә, әски Мусават ирсинин өјрәнилмәси вә тәблигдә, еләчә дә әски мусаватчыларын һәм Азәрбајчанда јашајан һәм дә дүнјанын мүхтәлиф өлкәләринә сәпәләнмиш өвладларынын тапылыб ашқара чыхарылмасында, онларын потенциалынын Азәрбајчанын истигларын уғрунда апарылан мүбаризәјә јөнәлдилмәсиндә Чәмијәтин вә шәхсән Фуад бәјин ролу инкарәдилмәздир.

Ф. Зејналлы һәмчинин 1992-чи илдән Мусават Партиясы Бәрпа Мәркәзинин ишиндә дә фәал чалышмыш, партијанын ичтимаи нүфүз газанмасы үчүн әлиндән кәләни әсиркәмәмишдир. О, Мусават Партиясы Мәчлисинин вә Диванынын үзвү омушдур.

Һәмишә кәнчлик ешги илә фәалијәт көстәрән, өз фәаллығына көрә һәрәкатдакы кәнчлијә нүмүнә олан Фуад бәј гајгыкеш инсан, јахшы дост вә көзәл аилә башчысы иди.

Әски мусаватчылар нәслинин вә Мусават Партиясынын танынмыш нүмајәндәси Фуад Зејналлынын ишыгы хатирәси мүбаризә јолдашларынын, јахынларынын, ону таныјанларын һамысынын гәлбиндә даим јашајачагдыр!

Аллаһ рәһмәт еләсин!

**МУСАВАТ ПАРТИЈАСЫНЫН ДИВАНЫ,
"ӘСКИ МУСАВАТЧЫЛАР НӘСЛИ" БЕЈНӘЛХАЛГ
ЧӘМИЈӘТИНИН ИДАРӘ НҲЈ"ӘТИ.**

МУСАВАТ ПАРТИЈАСЫ ФУАД ЗЕЈНАЛЛЫНЫН ХАТИРӘСИНИ ӘБӘДИЛӘШДИРИР:

1. "Әски Мусаватчылар Нәсли" Бейнәлхалг Чәмијәтинин јерләшдији отағын дөһлизиндә диварда Ф.Зејналлынын сәрелјәфи һәкк олунмуш хатирә лөвһәси асмаг
2. Јашадыгы бинаја хатирә лөвһәси вурмаг
3. Мусават Партиясынын архивиндә ајрыча Ф.Зејналлыја мәхсус говлуг ајырмаг
4. һәр ил Ф.Зејналлынын хатирә күнүнү гејд етмәк
5. Ф.Зејналлынын фәалијәтини әкс етдирән мәгаләләринин, јазыларынын топладыгы архив сәнәдләринин топлусуну чапа һазырламаг

МУСАВАТ ИРСИ КОМИССИЈАСЫНЫН АРХИВИНДӘН

МУСАВАТЫН ЈАРАДЫЧЫЛАРЫ

РӘИС РӘСУЛЗАДӘ

Бөжүк Өндәримиз М.Ә.Рәсулзадәнин нәвәси Рәис Рәсулзадә узаг Газахстанда - сүркүндә анадан олуб. Ушаг јашларында анасыны итириб. Бөжүк әзијјәтләрдән сонра Бакыја гајыда билиб. Он алты илә кими Бакыда евсиз- ешиксиз галыб... Һазырда Н.Туси адына Довләт Педагожи университетиндә бәдиш графикадан дәрс дејур. Рәис һәм дә көзәл рәссамдыр. Онун "Ичәришәһәрдә гиш" рәсмини тәгдим едирик.

